John Carter Gorton.

C

Herr Johann Anderson
3. U. D.
Søfordin første Borgemeister i Hamborg

Sans
Efterretninger

om

Island, Grönland
og Strat Davis,

til Videnskabernes og Handelsens sande
Sytte

Med Kobberstifter, og et Landkort, som er nøje indrettet
efter de nyeste Opfindelser, og som ere anførte
i dette Værk.

Tillige med en forberetning om Forfatterens
Levnets Omstændigheder.

Köbenhavn

Hos Gabriel Christian Rothe, 1748.

Forfatterens Fortale.

Naar jeg ofte har noye overvejet hos mig selv, hvorledes den store Himmelens og Jordens Skabere har ligesaa lidet ladet sin Magtes, Wiisdoms og Godheds Riigdom være ubevidnet i de haardeste Nordlige Lande, som i de mildere og varmere Verdens Parter; hvorledes Naturens Under forekommer ligesaa mangfoldigen hifet som andenstæds, og fornøyer en agtsom Beskuere endnu paa en besynderligere, og folgeligen inderligere Maade, og opmuntrer ham saa meget des kraftigere til den almindelige Skaberes Priis; ja hvorledes endeligen Menneskene sammestæds

X O X

paa ligesaa merkvaerdig, omendfkiønt i sig selv ufinere, og ligesom koldfindigere Maade, uddiiser deres Menneffselighed, i de Redfkeer og Handteringer, fom ere umistelige for dem til deres Underholdning og Næring, efter deres Omstændigheder, fom de Folk, der boer paa bequemmere Stæder, og ere bedre anførte; saa er det ikke lidet gaaet mig til Hierte, at jeg tillige derhos maatte befinde, at alt faadant er hidindtil ikke tilbørligen overveyet, hverken af Indvaanerne, formedelst en grov Bankundighed og Uforstand, en heller af Fremmede, formedelst en uforfvarlig Uagtsomhed, og lumpen Foragt, og at der saa gandske lidet rettfaffent er ved Trykken bekiøndt giørt den lærdere Verden om disse vigtige Lande. Dette har da strax med desto større Eftertryk drevet mig til, saa vidt mine Omstændigheder vilde tillade, at spørge og forske desto flittigere derefter, dog med tilbørlig Forsigtighed, og hvad jeg har kundet tilforladeligen erfare derom, er strax bleven opffrevet af mig, at det ikke ffulde forglemmes.

For saa Alar siden har jeg ved en god Vens Bistand haft den Lykke og Fornøelse, ved Anledning af de ny Colonier, fom da bleve af de Danske oprettede ved Strat Davis, at udforske og erfare om disse Lande noget meere og bedre, end mand hidindtil har vidst derom, og det af een og anden, fom havde opholdt sig der en Tiid lang, hvillket jeg har besluttet at føye bag ved disse Efterretninger. Paa samme Tiid og derefter har

har jeg særdeles umaget mig for, at erfare noget nyere, vigtigere, fuldstændigere og grundigere om den store og for mange Aarsagers Skyld merkverdige Insel Island, i Stæden for de ufuldkomne, forældede og med utallige grove Fabler fordervede Kundskaber, hvormed mand hidindtil har maattet lade sig nøye. Hertil har den Hoved-Handel, som føres paa og med denne Insel, maattet gaae mig til Haande, i det aarligen adskillige Skipper, ogsaa vel een eller flere Under-Kiøbmænd, kommer derfra, med Flakst, Tran og deslige, til den ved Eløstrømmen liggende Kongelige Danske Fæstning Glückstad, af hvilke en og anden indfinder sig personligen i Hamborg, gemeenligen for at tage imod Penge for de medbragte Vare, hvilke de plejer at affætte til visse Kiøbmænd paa den Hamborgske Børs. Af saadanne Personer har jeg ladet de meest agtsomme føre til mig, og, snart ved adskillige Spørmaal, snart ved at foreviise dem adskillige Naturalier af min ringe Samling, givet dem Anledning, til at fortælle mig rigtigheden og omstændeligheden, hvad de af egen Erfarenhed har vidst om denne Inselns naturlige og politiske Tilstand, fornemmelig dens Sydlige og Østlige Kyster, (hvorfra de Varer egentligen kommer, hvormed der handles med de Hamborgske Kiøbmænd) samt de Forretninger og Handteringer, som der paa Landet øves og drives. Hvad jeg nu saaledes har udforsket af dennem, og hvad mig ellers var bleven tilforladeligen bekiendt om Island, sigt har

jeg i Begyndelsen, alleeneste til min egen Fornøjelse, forteligen optegnet; men derefter, til mine Børns Opmuntring, og for at opvække dem til des inderligere at erkiende de langt større Belgieringer og Bequemmeligheder, som den milde Gud har skænket os og vores Fæderneland i det aandelige og legemlige frem for hine, og at nyde dem med des større Erbødighed og Taksigelse, har jeg bragt det i nogen Orden, og søgt at forklare og giøre det nytrigere ved adskillige indfaldende Betragtninger af Natur-Læren og andre Videnskaber. Nu, da nogle Venner, som elsker Naturen og dens Skabere, har ved en Hændelse faaet min Udfastning at see, og forsikket mig om, at dersom den blev trykt, kunde den formodentligen tiene endnu mange andre ligesindede til en ikke ubehagelig Efterretning og Opmuntring til at efterfølge mig og forbedre mine Efterretninger, ligesom de maa see kunde have bedre Leiligheder; hvorved da ogsaa den store Skabere kunde videre herliggjøres; og vi dog alle, enhver efter sin Maade, ere forpligtede til at befordre den Allerhøjestes Priis og Næstens Forbedring saavidt mueligt er, saa har jeg gierne ladet mig overtale til at levere nærværende Efterretninger i hver Mands Hænder, som forlanger at læse dem, i den uvilagtige Tillid, at mand vil lade sig min derved hafte velmeente Hensigt være takkelig, og gunstigen tilskrive den menneftelige Ufuldkommenhed og mine Omstændigheder de Feil, som kand have indfneget sig herudi.

Forberetning

om Herr

Borgemeister Andersons Levnet.

et vil formodentligen blive Læserne behageligt, om mand føyer til dette Skrift korte og troværdige Efterretninger om den berømmelige Forsfatteres Levnet. Fremmede lærer derved nærmere at kiende hans Fortienester i henseende til Staten og de lærde Videnskaber; og saa mange retskaffene Mænd, som i hans lyksalige Fæderneland har seet og med Forundring betragtet hans uforglemmelige Ypperligheder, saa mange vil og nu med desto større Fornøjelse finde her en liden

❧ ❧ ❧

Udklæstning over hans Levnets-Omstændigheder, og Fortienester, saasom mand vil gandske ubelade al Hyklarie, og ikke anføre andet end Sandheder, omendstiont ikke nær alle dem, som kand tiene den salige Herr Borgemeester Anderson til et berømmeligt Eftermæle.

Herr Johann Anderson blev fød den 14de Martii 1674. af en anseelig Familie. Hans Fader var Herr. Ammon Anderson, en berømmelig og fornemme Riibmand i Hamborg. Hans Moder var Gesa, en fød Stahl, en Kone, som er ikke ubekjendt. formedelst hendes rejsfindige Fromhed, og andre ypperlige Dyder, som horer til hendes Rien. Det er ikke mit Forjæt at laane hans Noos af hans Forfædres Slegt-Register, og ved deres priiselige Gierninger at meddeele hans Levnet en Glands, som vilde være til overflod. Jeg vil derfor alleeneste nævne hans Beste-Forældre. Hans Far-Fader var Andreas Ammonsens, Riibmand og ældste Raadsherre i Gottenborg. Af hvis Fornævn, som det er en bekjendt Skik i Sverrig og andre Nordlige Lande, Sønnens Tilnævn, og af Faderens Tilnævn Sønnens Fornævn blev taget. Hans Farmoder var Gertrud, en fød Olufs. Hans Morfader kaldte sig Johann Stahl, og var Ober-Alt her i Staden; Hans Mormoder var Magdalena Lepetit, fra Frankfurt am Mayn.

Saa snart denne Søn var fød, begyndte Forældre

ælbrene at have Omsorg for hans Opdragelse.
 De umagede sig for at sætte hans Ufhyldighed i
 Sikkerhed, og at oplive hans spæde Forstand med
 al den Kundskab, som hand kunde fatte. For alle
 Ting søgte de at drage Guds Belsignelse over ham,
 og hand maatte derfor vænne sig til en betimelig
 Gudsfrøgt, som den eeneste Kilde til al Lyksalighed
 og det ævige Gode. I hans spæde Aar mærkte
 mand, at hand havde et got Hierte, en færdig For-
 stand, og et Begreb, hvoraf mand kunde haabe no-
 get stort i Fremtiden. Mand overgav ham der-
 for tiligen til dueilige Lærere, dog saa, at Forældre-
 ne derfor ikke lod af at sørge for hans Opdragelse,
 som det gemeenligen er Brug, men ved deres flitti-
 ge Agtsomhed gjorde baade Discipelen og Lærerne
 desto meere agtsom og munter. Allerrede i de
 Aar, da mand hos mange neppe merker nogen
 Forstand, begyndte hans naturlige Gaver at
 yttre sig. Det Latinske, Grædske og Hebraiske
 Sprog havde hand allerreede fattet paa den Tiid,
 da andre neppe begynder paa at lære dem; og det
 er bekiendt, at hand har forhvervet sig saadan en
 Færdighed i det Latinske og Grædske Sprog, som
 om hand havde været opdraget i dem. Med disse
 Hjelpe-Midler slog hand sig til Theologien, dog saa,
 at hand tilforn gjorde sig nye bekiendt med alle
 Deele af den verdslige Wijsdom og Mathematiken.
 De paa den Tiid berømte Theologi, Doct. Abra-
 ham Hinkelmann, og den salige Senior Johann
 Winkler, tillige med andre lærde Mænd, hvis pri-
 vat Underviisning mand havde betroet ham under,

vare hans Anførerere. Imidlertid blev dog det Forsæt at tiene Guds Kirke, formedelst vel overlagte Aarsager, forandret, og det ikke ubesindigen, som gemeenligen skeer af dem, der løber over fra Theologien til Lovkyndigheden. Det skeede endog efter den sal. Doct. Hinkelmanns Raad og Tilskyndelse. Den foretagne Forandring opmuntrede hans lykkelige Flid endnu meere, og hand lagde en ny Grund til den store Videnskab, som hand virkeligen har opnaaet.

I Aaret 1694. den 24 April begav Hr. Anderson sig til Leipzig i hans Alders 21de Aar, under hans Hovmesters Anførsel, som var Hr. Sebastian Gottfried Starke, af Bockendorf i Sachsen, der siden blev Professor i de Morgenlandiske Sprog i Gripsvald, og som imedens hand opholdt sig i Hamborg, har været den sal. Doctor Hinkelmann behjælpelig, da hand udgav hans Alkoran; og hvistroe Underviisning i de skionne Videnskabes Hr. Anderson da havde nødt i fire Aar. Fra Leipzig gjorde hand en Reise videre ind i Sachsen, og lod sig, saavel i de Fyrstelige Slotter som Biergverker, viise hvad Naturen og Konsten havde bragt til veje. Hans skrevne Anmærkninger, som hand har giordt over de mærkværdige Ting i Sachsen, og som udgjør otte Hæfter, beviiser noksom, at hand har ikke været en blot forundrende Beskuere, og at hand allerede paa den Tid maa have giordt sig nye bekjendt med Historien, Natur-Læren og Antiquiteterne. Hand reiste tilbage over Halle, saa

Dage

Dage førend denne Høye Skole blev indviet. Men hans strenge Anfører vilde ikke lade sig overtale, til at oppebie denne Høytidelige Forretning. Imidlertid besaae hand dog her og der de Anstalter, som bleve giordte hos Kunstnerne. Efter at de havde lært at kiende det merkværdigste i Berlin, reisste de den 15de Junii tilbage igien til Hamborg.

I Aaret 1695. den 1 Maj. gif hand, efter hans fornuftige Forældres og Benneres Raad og gode Tykke, til Halle. Her var hand som en dæglig Academicus utrættelig. Hand lagde sig med Iver efter de Borgerlige Love, og giordte sig gandske nye bekiendt med Stats-Historien, Naturlæren, og alle de Videnskaber, som danner en rettskaffen Jurist, og ere ham umistelige. Hand lærte det Franke, Engelske og Italienske Sprog; imidlertid blev hand ikke ukyndig i hans Moders Sprog, som de fleeste Statister og Lærkyndige paa den Tiid vare. Hand lagde sig med saa stor Gliid efter det samme og dets Antiquiteter, ligesom det skulde være hans Hoved-Videnskab. Hans Gliid, hans kloge og ærbare Levemaade forhvervede ham hans Læreres Agt og Kierlighed.

I Januario 1697. behagede det Gud, at bedroge Hr. Anderson ved hans værdige Faders Død. Hand forlod derfor Academiet i største Hast, og kom den 18de i fornævnte Maaned tilbage igien til Hamborg. Den hiertelige Kierlighed, med hvilken hand havde elsket sin Fader, den nægende

gende Kummer over hans Forlids, og den besværlige Kuld, som hand havde udstaaet paa Reisen, bemægtigede sig saaledes hans Kræfter, at hand maatte udstaae en haard Sygdom. Neppe var denne overstaaet, førend hans Illid formeerede sig, ligesom hans Kræfter tiltog. Den 10de April forlod hand atter sine Venner, og begav sig paa Reisen til Holland; her besaae hand de fornemste Stæder og Byer, og gjorde sig bekiendt med de fornemste Lærde og Konstnere. I Delft holdt hand en fortrolig Omgængelse med den bekiendte Naturforsker Wewenhof; de forunderlige Ting i Naturen, som denne agtsomme Mand viiste ham, og som mand ikke kunde see, førend hand tog Konsten til Hielp, opmuntrede Hr. Anderson med den ædle Tver, i fremtiden at anvende sine Spare-Timer paa, at undersøge Naturen til Skaberens Herliggjørelse. I Leiden gjorde hand sig ikke mindre bekiendt med den berømte Konstner Muschenbrock, som har giordt de skønne Luft-Pumper og Microscopier. Herfra gjorde hand, medens den Nysviiske Freds-Handling holdtes, adskillige Reiser til den Haag; hvor hand foresandt sin Ven, vores endnu saa værdige Hr. Borgemeester Stampel,

Justitiæ custos, rigidi servator honesti:

In commune bonus. . . .

hvis Nærværelse gav dem begge den angennemste Leilighed til at legge Grund til den Indsigt og Erfarenhed, som de derefter har ladet see ved vigtige Stats-

Stats = Forretninger til Fædernelandets Nytte.
De forhvervede sig sammesteds mange høye Mini-
stres Gunst. Her kand jeg ikke forbigaae at an-
føre et par særdeles Exempler paa Guds Beskyttel-
se, i henseende til Hr. Anderson. Den 14de May
hadde hand den Ære, at spise hos Hans Excell.
Hr. Endoye von Schrottenberg i Haag. Efter
Maaltid foer hand med denne Herres Søn til
Schevelingen, og besaae Sand-Bankerne, som ere
her saa vel anlagte af Naturen, at dersom disse ikke
vare, blev Neder-Holland oversvømmet af Soen.
Ved Soen vare paa den Tiid nogle Canoner plan-
tede, formedelst de Francke Caperes skyld. Da de
nu traadde hen til Haabredde, lod en Franck
Caper sig see med Hollandst Flag, paa et Canon-
Skud nær. Strax derpaa hidsede hand Dyrskir-
ske Flag op, og løsne de to Canon-Skud paa dem,
saa at Ruglerne suusede nær forbi dem; hvorforsø
de flyede bag ved en nær hos staaende Kirke, og
takkede Gud for hans naadige Beskiærmelse. Saa
Dage efter denne Hændelse fornem hand atter en
tydelig Proeve paa Guds Varetægt. Hand bestig-
gede et brændende Ralk-Bierg, som sank need for
hans Fodder, saa at hand nær var tillige med sam-
me styrtet need i den brændende Afgrund. Jeg
forbigaaer andre Tilfælde, ved hvilke hand har haft
Leilighed til at prise en almægtig Opholdere; Som
hand og i Junio atter udstod en haard Sygdom.
I Julio bereedte hand sig til hans Promotion, og
den 8de Augusti 1697. bekom hand i Leiden den
højest Værdighed i Lovkyndigheden, efter at
hand

hand tilforn havde disputeret de Juramento Zenoniano. Med denne Værdighed kom hand den 28de Augusti tilbage igien til sit Fæderneland, og overgav sig til at tiene Staaten, med saadanne Egenstaber, som vare den nyttige og gaunlige.

Neppe havde hand faaet bragt sine egne Huus-Sager i Orden, forend hand begyndte at beskytte og forsvare deres Ræt, som i det borgerlige Selskab antastes af Uretsfærdighed, Sviig og Trættekierhed. Hand var en Advocat uden Egennyttighed, og beviste, at det var ham meere om den retsfærdige Sag at gjøre, end om de hastige Midler og Konstgreb til at blive riig. Herved for-
 hvervede hand sig ikke alleeneste hans Clienters Kierlighed, men og deres Bevaagenhed, som fældede den endelige Dom over hans Sager, som hand havde at udfere. Stadens Fædre bleve snart betænkte paa, at betiene sig af denne Mand's Dygtighed, til en nærmere og almindeligere Nytte. Hand selv havde paa den Tiid besluttet, at hand ikke vilde søge nogen Værdighed eller Embede her i Byen, men meere at anvende sine efterfølgende Aar paa Videnskaber i en viis og flittig Rolighed, til hvilken Ende hand og havde den Hensigt og Forhaabning, at forøge det maadelige Tal af lærde Dom-Herrer i Lydsland ved sin Tiltrædelse. Dog alligevel blev hand i Aaret 1702. den 18de Octobr. udvælt til Secretair, i Staden for den da varende Licent. Hr. Henrich Sillem, som var kommen efter den afdøde Protonotarius Hr. M.

Albert Schulte, Licent. Hand forvaltede dette Embede med megen Berømmelse, og hans store Videnskab i Statens Sammenhæng gjorde ham umistelig, naar de vigtigste Hensigter skulde udføres. Det hovyise Raad saae stedse meere og meere denne reedelige Mands Fortienester, og hand blev den 19de Novembr. 1708. ophøjet til en Værdighed, hvortil altid tages saadanne Mænd, som fuldkommeligen kiender ikke alleene den indvortes, men og den udvortes Stat, og kand besørge deres Medborgeres Gaan ved Kongelige Hoffer. Til Stadens almindelige Fornøjelse blev hand Syndicus, i stæden for Hr. Bolder Scheele J. U. D. hvilket Embede havde staaet ledig i otte Aar. Hans Arbeide ved denne Værdighed formeerede sig dagligen, og jo meere det formeerede sig, desto større blev hans Nidkierhed for det almindelige beste. Maa skee mand har aldrig bemærket meere Omhyggelighed, aldrig en reenere Skionsomhed og Indsigt, end den som Hr. Anderson beviste ved de forvirrede Hændelser og Omstændigheder, som Republiken da var udi. Det skifter sig ikke her, at drage Forhængen bort fra saadanne Ting, som ere værd at være ævig forglemte. Hr. Anderson saae alleeneste paa det gemeene Beste. Hand forenede Raadets Anseelse og Borgerskabets Løttelse med hinanden, og hand havde Leilighed til at hielpe til at befordre Stadens Nøilighed ved nyttige Raad, og at gibe Lovene deres Kraft igien, som havde lidt ved Uvedragt og Uroligheder. Hans vigtige og møyssommelige
Syn-

Syndicat forvaltede hand med en utrættet Omhyggelighed, og uden Egennyttighed for sin Familie i fulde femten Aar. De tilkommende Borgere skal endnu rose den Nytte, som deres Fædre har i disse Aar nydt af hans redelige Gliid og Nøye. Som Syndicus blev Hr. Anderson ofte sendt til fremmede Hoffer i de aller vigtigste Forretninger. I Aaret 1711. den 6te Augusti blev hand sendt i Stadens Naam til den Høystsal. Konge af Danmark, Frierich den IV. til Grande, og den 11te Augusti gif hand til Lenzen, og sluttede der en Tractat med de Brandenburgske, Hannoveriske og Wolfenbüttelske Ministre, til Fordeel for Handelen og Skibsfarten. I Aaret 1713. den 11te Februar. gif hand til Utrecht til Freds-Congressen, og ankom der den 24de. Hans ædle Character forhøvede ham snarligen de Keiserlige, Engelske, Franske, Spanske, Portugiesiske og andre høye Ministres gode Meening, og hand udvirkede ikke alleene sin Fæderne-Stads Nytte, at den ogsaa blev indsluttet i Freden, men hand sørgede og tillige for de samtlige Hanses-Stæders fri Handling. Hamborg havde altsaa en særdeles Være af dens Syndici Kloge og fornuftige Forhold. Efter at Freden var den 11te April undertegnet imellem Engelland og Frankrig, gjorde hand en Reise til Amsterdamb, Haag, Leiden, Rotterdam og andre Stæder, deels formedels hans Forretninger, deels for at fornøye hans Nysgierrighed i at besee Bibliotheker, Naturalien-Cabinetter, Apotheker og andre udenlandske Merkværdigheder.

Fra

Fra Rotterdam gif hand den 17de Julii til Skib, og ankom til Antwerpen den 9de Augusti i en farlig Storm. Hand besaae det merkvaerdigste saavel i denne Stad, som i de omfringliggende, og begav sig derpaa igien til Utrecht. Endeligen begav hand sig paa Hiemreisen den 17de Septembr. og ankom først til Hamborg den 4de Junii 1714, efterat hand havde maattet opholde sig saavel ved det Hannoveriske som Brunswigiske Hof. Jeg fand ikke undlade at anføre som en forunderlig Prove paa denne Mands Flid og Agtsomhed, at hans lærde Dag-Register over denne Reise, hvori hand af en forsigtig Betænktsomhed ikke anfører det ringeste om hans Stats-Forretninger, er over 200 Ark Papiir. Hand har derudi ikkun dag efter dag antegnet nogle særdeles physiske, geographiske, mechaniske, oeconomiske og andre Merkvaerdigheder, som hand havde seet og erfaret hos Lærde Mænd og Kunstnere.

Allerreede den 7de Julii 1714. maatte hand igien reise til Congressen i Baden, og hand var der ikke mindre lykkelig i hans Forretninger for hans Fæderneland, end hand havde været i Utrecht. De Timer, som hans Forretninger lod ham til overs, anvendte hand paa at undersøge Naturen og Antiquiteter, og for at forsøge sin Kundskab herudi, reiste hand igiennem Sveitserland og besaae de forunderlige Alpiske Bierge. Om denne Reise finder jeg optegnede over 30 Ark lærde

XX O XX

lærde Anmærkninger. Midt i October ankom
hand igien til Hamborg.

Saa vigtige som Hr. Andersons Gesandtskaber
hidindtil end havde været, saa antraade hand dog
den anseeligste og vigtigste i Aaret 1715. den 6te
April til Ludewig den XIV. Hof, tillige med
den da værende Raads-Herre, og derefter Borge-
mester Daniel Stockfleth. Denne Monarks
Død afbrød hans Forretninger, og efter megen
Umag havde hand endeligen den 27 Septembr.
1716. den Fornøjelse, at slutte med Frankrig den
for Hamborg saa fordeelagtige Commerce-Trac-
tat. Imedens hand opholdt sig ved dette Hof,
havde hand den Lykke, at æres af Prinzerne af
Blodet, og de fremmede Ministrer med en besyn-
derlig Æstime; og Hertug Regenten og Ma-
dame beviste ham særdeles Kiendetegn paa deres
Naade. Mand kand læt tænke, at hand i dette
Kongerige, som er Videnskabers og Konsters Sæ-
de, har opfyldt sin Tilbøielighed til de samme.
Bibliothekerne og Omgængelse med de fornemste
Lærde og Kunstnere, vare hans Liidsfordriv i
hans ledige Timer. Hand omgiffes meget flitti-
gen med de Lærde Benedictiner Montfaucon og
la Rue; med Fontenelle, Boiwin, Geoffroy,
Jussieu, Maraldi, Cassini, Winslow, Reau-
mur, Baudelot, Mahudel &c. og andre be-
romte Medlemmer af Academiet. Manufactur-
Fabriquerne, Steen-Gruberne og Minerne, og
hvad andet Naturen og Konsten har frembragt i
dette

dette Rige, som er værd at see, maatte ikke undgaae hans Nysgierrighed. Af hans Haandkrifter, som over denne Reise ere meere end 100 Ark Papiir, kunde jeg meddeele Verden Esterretninger af Natur = Læren, af Mechaniken, Geographien og andre Videnskaber, hvilke skulde blive antagne ligesaa begierligen, som en Missons, en Tourneforts eller en Reisplers Reise = Beskrivelse. Ved denne Tiid af denne værdige Mand's Alder maae jeg endnu melde, at Georg den Første, af Glorværdig Thukommelse, der endnu som Chur = Første lærte at kiende ham i Hannover, har agtet hans Stats = Klogskab meget høyt, og ikke alleeneste meget ofte kaldet ham til de allerhemmeligste Raads = Forsamlinger, men ogsaa adskillige gange offentlig berømt hans store Indsigt for hans Ministre. Denne naadige Bevaagenhed erfoer hand endnu, da denne Monark reiste bort, for at tage den Stor = Britaniske Throne i Besiddelse. Thi da Hr. Andersons Forretninger bleve ved Ludewig den Tiortendes Død afbrudte ved det Franske Hof, lod Hans Majestæt ham tilmelde, ved Geheime = Raad von Bernstorff, som fulgte Høystbemeldte Majestæt til England, at hand iligemaade skulde begive sig didhen, og tage Deel i Hans Majestæts Raad og Hensigter. Hvor fordeelagtig denne høye Kongelige Raade end var, saavel for Hr. Anderson, som for hans Fæderneland, saa saa hand sig dog, formedelsk særdeles Omstændigheder, tvungen til, at frabede sig den samme. Hertugen af

❧ ❧ ❧

Brunsvig August Wilhelm agtede og elskede ham ikke mindre; hans herlige Egenskaber gjorde det, at denne heymodige Herre udnævnte ham til sin Geheime - Raad. Men vores Syndicus undslog sig ligeledes med Bæfædenhed for denne Ære og Raade. Hand elskede sit Fæderneland; til dette alleene vilde hand opofre sig, og hielpe til at befordre dets Lyksalighed. Hans Fæderneland belønnede ham ogsaa.

I Aaret 1723. den 5te Februar. opnaaede hand den høieste Værdighed i Staden, hand blev Borgemeester til det gandske Borgerstabs almindelige Glæde, og i hans langvarige Regiering har det æret ham ikke som en Herre, men som en Fader. I Aaret 1732. blev hand den ældste i den Værdighed, og efter Stadens Bedragt, Generalisimus.

Det vilde falde besværligt, at beskrive denne Mands saa mange skionne Egenskaber i deres fuldkomne Størrelse. Desto meere ønsker vi at kunde giøre her en Udkaftning over hans fortræfflige Character i de allerfyndigste Ord, og til den Ende vil det være os tilladt at udvælge nogle Linier af Horatio, og giøre dem til vores egne, for dermed at afbilde en af vore Borgemestere, hvilken vi, i mange Stykker, kunde ligne med de berømmeligste Romerke, og hos hvilken Sandhed selv erkriender de Egenskaber, som Horatius af Hylkerie paadigtede Pollius. Og i Sandhed var Anderson:

Re-

Rerumque prudens, et secundis
Temporibus, dubiisque rectus.
Vindex avaræ fraudis et abstinens
Ducentis ad se cuncta pecuniæ,
CONSULQUE non unius Anni.

Saa mangfoldige de Forretninger end vare, som ere forbundne med hans Værdighed, kunde de dog ikke undertrykke hans herskende Tilbøielighed; denne lod ham overvinde alting. Neppe havde hand bragt Familiernes Rolighed i Sikkerhed, neppe havde hand besørget Fædernelandets almindelige Nytte, saa ilede hand til sit talrige Bibliothek, hvor hand fandt alt det, som hans lykkelige Flid begierde, og hvor hand alleene søgte Bederqvælgelse efter et maysommeligt Arbeide. Det Tydske Sprogs Oprindelse, de Tydskes Love og Antiqviteter, og Natur-Læren vare her fornemmeligen hans angensemste Tiidsfordriv. Hans Styrke i de Tydske Antiqviteter er meget ofte høyet og roost af de berømmeligste og største Mænd i denne Art. Leibniz roser ham derfor meget ofte i hans Breve til vores udødelige Fabricius, og ønsker sig hans Bistand til de gamle Tydske Loves Oplysning. Eckard tilstaaer, at vores Borgemeister har fornemmeligen meddeelt ham en Samling til at forfærdige hans etymologiske Ordbog over det Tydske Sprog. Hvor meget den

❧ ❧ ❧

sterke Kiendere i det gamle Tydske Sprog **Diederich von Staden** har agtet hans Indsigt og Dom i denne Sag, det viiser os den flittige **Hr. Rector von Seelen**. Hans Indsigt og Bistand var ingen negtet, og hans Duelighed og Formue lignede hans Beredvillighed. Hvilken anseelig Bistand hand har giordt Forfatteren til **Dictionarium Anglo - Suehico - Latinum**, **Hr. Sirenus**, paa den Tiid Præst i London, nu Biskop, det roser og fortæller denne selv i Fortalen til hans Skrifter.

Foruden den Hielp, som hand beviiste andre Lærde, arbeidede hand og for sig selv, og de af ham efterladte Haand-Skrifter ere et tilstrækkeligt Beviis derpaa. Iblant disse er det til Trykken næsten færdige **Glossarium Teutonicum et Allemannicum** det vigtigste. Dette Verk er bleven temmelig stort, og er udarbejdet med den største Flid. Den derudi beviiste Kundskab om de Nordiske Sprog, hvilken har manglet Schilter og Wachter, uden at forkleine deres Fortjenester, vidner om dets Værd. Det indeholder fornemmeligst Forklaringer over de fornemste Ord, som forekommer hos Skribenterne af den Middelste Tiid. Herforuden findes endnu en stærk Bog om **Observationibus Juris Germanici, ad ductum Elementorum Juris Germanici Heinccii**, hvorudi ikke alleeneste de gamle Tydske Love undersøges af Etymologien, Antiquiteterne og de dertil hørende Documenter, men og denne udsælselige

belige Lofkyndiges Meeninger bliver videre udførte, og her og der forbedrede. Mange vil ønske med mig, at den lærde *Andersons* værdige Søn, hvilken hand har opdraget efter hans wiise Grundregler, og som paa sine Reiser igiennem *Frankerig* har allevegne forefundet og haft til Exempel sin Faders berømmelige Amindelse, maatte faae Tiid og Leilighed til at meddeele den lærde Verden ikke alleene disse, men og følgende Verker af hans Haandskrifter. Der findes endnu særdeles lærde Anmærkninger til *Jus feudale*, til *Jus publicum*, og *Jus statutarium Hamburgense*. Hans Hensigt herudi er denne, fornemmeligen at forklare Lovene af *Etymologien*, hvorved dem meddeeles ikke et lidet Lys, naar de skal udlegges og bruges. Bores Borgemesters majsommelige Embede har alleeneste forhindret ham fra at besørge det til Trykken. Af samme Aarsag er og det *Glossarium Lingvæ veteris Saxonice* bleven liggende, som den forrige lærde Reformerte Præst i *Bremen* *D. Gerhard Meyer* (hvilken vel maa stilles fra den berømte *Bremiske Lutheriske Theologus* og *Superintendent* af samme *Raun*) paatog sig efter *Leibnices* Tilskyndelse. Forfatterens uformodentlige Død forhindrede at dette Verk ikke blev fuldført; imidlertid undgik det dog den Skiæbne, som almindeligen treffer slige Skrifter, at de enten falder i Enfoldiges og Bankundiges Hænder, eller og bliver de misundelige Manuscript-Jægere til deel, som begraver dem i Støv og Forglemmelse, til

Skade

** 5

X O X

Skade. Vor Hr. Anderson fik dette Skrift; han giennemgik det ulæseligen skrevne og af nogle Bind bestaaende Manuscript med ligesaa stor Flid som Forfatteren havde udkastet det, og hand selv havde haft Umag for at tilhandle sig det af Arvingerne. Hand berigede det her og der med sine lærde Anmærkninger, og det havde viseligen allerede været lagt Verden for Dyne, dersom de mangfoldige Stadens = Forretninger havde tilladt vores Borgemeister, at bringe det i bedre Orden, og at besørge det rigtig affkrevet og trykt. Dette sidst ommeldte Glossarium Lingvæ veteris Saxonica maa ikke forveksles med, eller antages for det forhen anførte Glossarium Teutonicum et Allemannicum, hvilket sidste tilhører vores Anderson gandske alleene. Jeg har maattet gjøre denne almindelige Erindring, efterdi jeg har fornummet af Breve, som ere indløbne til mig, at disse Skrifter enten forveksles med hinanden, eller og holdes for et og det samme.

Strax i Begyndelsen af denne Fortælling har jeg meldt om Hr. Andersons Færdighed i de Orientaliske Sprog. Et særdeles Beviis herpaa fand jeg ikke undlade at anføre. Da Czaar Peter den Første opholdt sig i Holland, og det var befalet af General = Staaterne, at mand skulde viise denne Monarch alt hvad som findes mærkværdigt i deres Provincier, saa gav Hr. Anderson sig ud for en Græker, hvis Sprog hand færdigen talede, paa det hand kunde i Keiserens Følge desto mere

meere uhindret beseer alting. Hans Tilbovelighed til disse Sprog yttrede sig og i hans gandske Levnet, i det hand ved hans Sendags Arbeide, efterat hand havde bivaanet den offentlige Guds-tjeneste, altid havde at bestille med den hellige Skriftes Grund-Sprog, og opsatte adskillige philologiske og physicalke Anmærkninger derover, som endnu ere til, og fortjener ikke mindre at trykkes. Endeligen horer ogsaa nærværende Efterretninger om Island, Grønland og Strat Davis til denne lærde Mands Skrifter; hvad deres Indhold og Hensigt angaaer, derom vil jeg henviise Læseren til Forfatterens egen beskedne Fortale. Jeg vil ikkun legge dette dertil, at mand skal derudi finde ikke alleene hans store Lærdom, men og hans redelige Sindelag, da hand allevegne har anstillet sine Betragtninger over Guds Forsyns priisværdige og ubegribelige Beye i at opholde Verden og Menneffene. Saa vidt gaaer hans Skrifter. Jeg vil ikke tale om den vidtløstige lærde Brev-Berling, som hand har fort med de berømteste Mænd i og uden for Tyssland.

Enhver agtede sig lykkelig i at have Bekendtskab med en Mand, hvis Omgængelse var den allerfordeelagtigste; og heele lærde Selskaber søgte hans Vensteb. Det Keiserlige Academie Naturæ curiosorum udvalte ham i Aaret 1731, uden hans Ansøgning eller Vidende, til deres Medlem. Da de erfarenste Kiendere af Naturen
vare

vare vores Borgemeesters Benner, saa falbt det ham desto lettere at giøre hans udvalgte Naturalien-Cabinet stedse meere og meere fuldkommen. Hand skædede ingen Omkostninger i at forskaffe sig af Naturens trende Riger alt det som tiende til at pryde og fuldkomme det; dog lignede hand ingenlunde dem, som seer meere paa Mængden end paa Nyttten, og straber alting tilsammen uden Bal eller Orden. I at anlegge det fulgte hand Naturen; saaledes som denne gaaer sine rigtige Gange, og bringer sine Gierninger efter haanden til Fuldkommenhed, saaledes finder mand dem og lagt for Dyne i dette Cabinet. De Hombergste Steene, af hvilke hand, medens hand opholdt sig i Paris, har tilforhandlet sig meere end 1000, ere en herlig Ziirat deri. Disse ere allesammen Afstryk af de Edelseene, som findes i det Kongelige Cabinet, og til hvilke hand ogsaa har opskrevet lærde Anmerkninger, som endnu ikke ere tagne i agt af andre. Jeg troer at jeg har sagt nok til at berømme hans Bal og kloge Indretninger, naar jeg alleeneste melder, at den for kort Tiid siden afdøde Hr. von Heiicher har taget det til Monster, da hand vilde indrette det Kongl. Polste og Churf. Sachs. Dresdenske Naturalien-Cabinet. Da dette Andersonske Cabinets Berømmelse havde udbredt sig overalt, saa reisste ikke lætteligen en Fremmed, som vidste at sætte Priis paa slige Ting, igiennem Hamborg, uden at have besøet dets ugemeene Forraad. Vores Borgemeester var, efter sin besynderlige Mildhed og Belevenhed,
aldrig

aldrig imod deres Begiæring, og alle de, som vare gaaen til ham, vidste ikke, om de skulde meere rose Ehermandens kloge Val ved saadanne udsøgte Naturens Under, eller og hans tjenstfærdige Be-
reedvillighed, hvormed hand viiste og beskrev dem alting. Deres Fortælling gik altid ud paa begge Deele.

Ligesom vores Borgemeesters Fortrin vare store og prisværdige i hans offentlige Embeds Forretninger og i Lærdom, saa udviiste de sig ogsaa i hans egne Huus = Omstændigheder. I Aaret 1700. den 17de May udvalte hand til sin Ægtefælle den da værende Decani ved det Hamborgske Dom = Capitel Peter Westermanns Dydzirede DaatterMargaretha; hvilken tillige med en med hende aulet Daatter blev ham alt for tiligen ved Døden frataget. Det Ægteskab, som hand derpaa i Aaret 1702. den 4de Decembr. indgik med den forrige høyfortiente Hr. Borgemester Peter von Rengerkens ældste og elskelige Daatter, var baade varagtigere og frugtbarere. Hans anseelige Huus formeerede sig med elleve Børn i dette lykkelige og fornøpelige Ægteskab. Om deres fuldkomne Optugtelse, og hans sande Faderlige Forsorg for dem, giver den eeneste Søn, den lærde Hr. Doctor, det kraftigste Vidnesbyrd. Og ligesom det samme bekræftes ved de lykkelige Ægteskab, som fire af hans angenemme og dyderige Døtre lever udi. Enhver som kender vores Borgemeesters anseelige Herrer Sviger = Sønner, den saa berømte

rømte som erfarne Kjøb- og Handels-Mænd, Hr. Nicol Present, den høylærde Hr. Licentiat Conr. Dietr. Volkmann, den saa retskaffene, elskede og høylærde Licentiat og Amts-Forvalter i Bergedorf Hr. Johan Otte, og den iligemaade erfarne Handels-Mand Hr. Wichmann Las-trop, vil med Fornøjelse bekræfte denne Sandhed. De to endnu ugifte Jomfrue Døttre ere iligemaade Frugterne af en fornuftig og sædelig Opdragelse.

Til alt det, som her er sagt, uden at ophøje Sandhed ved Hyklarie, vil jeg endnu, til Beslutning paa denne berømmelige Mands Levet, gjøre en kort Udkastning over hans Character. Hans Lærdom fremfinner af hans Skrifter, og hans Ere-Embeder har været hans Fortienesters Belønning. Hans gandske Levet herte Dyd og Gudsfrugt til, som var samlet med saadanne indvortes Bevægelser, som Værdigheder ikke fandt tilbyde bringe. Hans ansaae det som noget ham uanstændigt, at lade kun et Øyeblik gaae unyttig bort, som kunde anvendes til Nytte. Det var alt for ringe for ham, at forskaffe sig en lumpen Rolighed, og den usmagelige Fornøjelse, som følger dermed, og derved at miste den muntre Fornøjelse, som følger Arbeide, og den ædle Sindes Rolighed, som lærer dem, der ere sandeligen Støtte, at leve, at arbeide, og at døe for andre. Ingen Tilfælde vare mægtige til at forstyrre hans Siels rolige Stilhed, saasom hans bestandigen
vaa-

vaagede deroover med en Christelig Agtsomhed. Hans Omgængelse og Væsen var ikke beblandet med noget knarbornt eller fortrædeligt, og end de, som maatte lade sig domme af ham, befandt, at Retfærdighed alleene, og ikke Dommeren havde deel deri. Hans Omgængelse var altid overeensstemmende med hans Symbolum: Droit sans artifice, og hans Ydmøghed, hans Menneſte: Kierlighed og hans u = egennyttige Omhu for hans Fæderne = Stads Velfærd, vil ſtedſe blive i en uforglemmelig Erindring hos den. Hans Ende lignede hans berømmelige Levnet, og ſom hand var ſtor endog i de allermindſte Ting, ſaa var hand det ikke mindre ved dette ſtore og vigtige Skrit fra Tiden ind i Ewigheden. Hand overleverede ſin Skabere og Igienloſere ſin Siel med en frimodig og rolig Samvittighed den 3die May 1743. i hans priisværdige Levnets 70de Aar. Hamborg den 1 Octobr. 1746.

3***

Efterret:

NOVA
GRONLANDIAE
ISLANDIAE ET
FRETI DAVIS
TABULA

quoniam ex recentissimis et copiosissimis
portionibus Naverchorum item Danicæ missionis
obervationibus relationibusque diariis
peculiaribusque
VIRI BEATISSIMI VICES REGNIQUE IOHANNES ANDERSSON
Senatus Hamburgensis Collegii Broghis
collectis
curaque continetur
C. G. G. G.

I SPITSBERGEN

GLACIALE

MARE

OCEANUS DEUCALIEDONIUS

INSULA YSLAND

Het verzonken eyland van Br
is hedenlaags al brandinge & M
met het water.

Efterretninger
Om
Island.

JOHN CARTER BROWN

§. I.

Den De Island, som ligger temmelig høyt oppe i Nord-Soen, og tilhører Kongen af Danmark, skal, som det gemeenligen holdes for, være halvfierdesindstiuge dansk Eile i Længden, og een og fyrretiuge i Bredden.

Islands
Situ-
ation og
Størrelse.

§. II. Den er et af de store Nordlige Stykker af Verden, som forðum ved en overnaturlig Magt ere afbrudte, og maaskee paa den Tid, da den Allmægtige fordervede Jorden formes delst det Mennefskelige Kiøns tiltagne Synder; hvorefter paa den viser mange og Øuensjuntlige Kiendetegn; thi den har ikke alleene i sig selv en gandske uordentlig Skikkelse, hvoraf man noksom kand see de Skaar og ulægelige Brud, som den har lidt; men den er ogsaa paa alle Sider omgiben med en stor Mængde af afbrudte, smaa, blinde, eller og gandske lidet over Vandet fremstaaende Klipper, som derfor i de Nordiske Sprog kaldes Stær; med mange Holmer, det er, smaa grønne, men ubeboede Øer, og med endnu større, beboede, egentligen saa kaldede Øer; derforuden er den indvortes eller paa dens gandske flade Land opfyldt med høje, grove, nedstyrtede, stels

Er fuld af
Klipper.

le Bierge, eller meget meere Steen-Klipper, hvoraf een Deel ere skiulte med Sneer og Is, som aldrig smelter, og ligger mange Faune høyt (*). Hvorfore den og i Mitten findes gandske ubeboelig for Mennesker; uden naar det engang hænder sig, som dog skeer meget sjælden, og alleeneste i yderste Fortvilelse, at en aabenbar grov Misdæder, eller andet høystlidelig Paf, skiuler sig der i en kort Tiid for Øvrighedens velfortiente Straf, og behielper sig elendigen og kummerligen nok i Biergenes Huuler.

S. III.

(*) Disse høje Klipper, eller rettere, deres øverste Topper og Spidser, som Nar ud og Nar ind ere skiulte med Sneer og Is, kalder Islænderne Joekel eller Joekul, hvilket man end og fandt see af det Geographiske Kort, (conf. Gudm. Andreæ Lexic. Island.) af det gamle Nordiske Ord Joekul eller Joekle, hvilket (juxta Verel. in Indice Schyth. Scand) bethyder frøsne Vand, men i særdeles Nives illas perpetuas in Norwegia & Islandia montibus nunquam liquefcentes (in Specul. scil. Regio.) og bruges endnu indtil denne Dag ikke uretteligen af de Sachsiske og Hartsiske Bierg-Folk, omendskjønt de selv ikke forstaaer det, naar de vil betegne det størkede og ligesom sammenfrøsne Vitriol-Vand, som i nogle Druser eller naturlige Grotter i Kobber-Gruberne sies ud af Steenene og enten hænger need i grønne og blaa Isapper, eller staaer som Pyramider paa Grunden; hvilket slags Vitriol de i særdeleshed kalder Jøckel eller Jøckel-Gods, hvorved de skiller det fra det andet slags Vitriol, som vorer kruset, og kaldes i deres Bierg-Sprog Rosen-Gods. Dette fandt ingenlunde komme dennem fremmed for, som veed, at Biergverker ere langt før opkomne i de Nordiske Lande end i Tydskland. vid. Loccen. Antiquit. Sveo-Goth. cap. 17. Og det lod sig end vel bevise, at de dertil hørende Videnskaber ere fra disse først komne til Tydskland, men ere i Tydskland viidere udøvede og med Tiiden saaledes forbedrede, at Nordlænderne maa derefter igien gaae i Skole hos disse. Saa at endog de Svenske Biergverks Sprog. Hvorudover jeg alleene for Exempels skyld vil beraabe mig paa en inaugural Disputation, som Nar 1725 er holdt i Upsal af P. O. Wollenio, under A. Grönwalds Præsidio, og kaldtes Argentifodinae ut & Urbis Salanæ delineatio.

S. III. Hertil kommer endnu, at ved
 de Aar efter Aar deels maaer-brændte, deels
 gienrømbloedte og løsnede og derefter need-
 styrkede Stykker af Klipperne, som ved de af Bierges
 ne nedflydende, og med den smeltede Sne og Regn for-
 øgede Vandstrømme, skylles vidt og bredt omkring, er
 Landet blevet saa opfyldt og saa vanskeligt at komme
 frem i, at man fand ingensteds reise med Vogne eller
 Karrer, men maa paa de fleeste Stæder gaae til Fods,
 og hvor det er best, fand man ikkun ride, skjønt meget
 kummerligen, hvorved man dog maa bruge all Forsigtig-
 hed baade i at ride og gaae, at man skal ikke støde an
 eller styrte. Thi ingen gjør sig den Umag at rydde af
 Bøen, efterdi Indvaanerne her, ligesom i andre u-
 frugtbare og elendige Bierg-Lande, har saa liden Lei-
 lighed eller Opmuntring til at reise.

S. IV. Af Dens anførte Bessaffenhed
 kommer det fremdeles, at den er ikke meget
 folkerig, og at der alleeneste ved Strand-
 Siden, ikke over 4 eller 5 Mile op i Landet, findes
 beboede Landsbyer, (thi man maa ingenlunde spørge
 om Kiøbstæder) hvilke alle mestendeels bestaaer af nog-
 le saa adspredte Huuse, som ligger vidt nok fra hinan-
 den, efterdi enhver Bønde har bygget, hvor han har
 vildet, det er, hvor han har fundet en liden Plads
 med beqvem Græsengang, hvoraf han da har tilegnet sig
 og indhegnet saa meget runden om hans Bolig, som
 han har meent at have fornøden for sig og sine, og at
 kunde bestride. Paa samme Maade bygges der endnu
 Tiid efter anden, uden nogen Orden eller Tilsyn, naar
 nogen faaer Lyst dertil, saa at den ovennævnte Udspres-
 delse og Uheld tager stedse meere og meere til.

S. V. Men hvorfor denne De er saa
 lidet beboet, er dette endnu meere Skyld og
 Aarsag, at den formeedelst sin indvortes

Og vanske-
 ligt at reise
 indt.

Er ikke
 sonderlige
 boet.

Er under-
 kastet Jord-
 kælv.

Beskaffenhed har Tiid efter anden været, og endnu er underkastet store og forfækkelige Odeleggelse. Thi da den er ikkun ligesom een eneste Klippe, og at der for Grunden ligesaa vel i Dalene, som Biergene, er af en huul og aaben Beskaffenhed, saa og har alle slags antændelige Mineralier i stor Mængde udi sig, saa er den saa tilbøvelig og beqvem til Jordskæl, som noget Land paa Jorden kand være, hvorføre der ogsaa meget ofte her og der fornemmes gandske store og besynderlige Jordskæl. Hvorom et Øyensynligt Bidne har fortalt mig en saa mærkværdig som sælsom Hændelse. I det Aar 1726, om jeg erindrer ret, tildrog det sig ved Stages Strand, (i Norder-Deelen) at et temmelig høyt Bierg sank i een Nat, ved et hæftig Jordskæl, saa dybt need i Jorden, at der paa samme Sted blev en stor dyb Søe; derimod skeede det paa samme Tiid, at en dyb Søe, som laae halbanden Miil derfra (og hvilken de omkringliggende agtede at være Bundløs) ikke alleene gandske udtørredes, men dens Grund blev ogsaa løftet saa høyt op i Veiret, at den nu er høyere end det gamle Land der omkring. Mange deslige Hændelser har formodentligen tildraget sig i Syndflodens Tiid.

Grunden S. VI. Men som deslige Jordskæl er fuld af Svovel og Salpeter. kand ikke vel lade sig begribe, uden Jordskæls anseelige Medvirkning; saa skeer det ogsaa, at naar der ytrer sig Jordskæl, da har de gemeenligen hæftige og høystfædelige Jds- Udbrudelser i følge med sig. Jeg vil først tale om Jords-Brand. Man behøver ikkun at tage det øverste Lag Jord bort, eller at grave henved et Qvarteer dybt, saa finder man strax i Mængde, ja endog i Klumpeviis, Svovel og megen Salpeter, hvorved ikke alleene Grundens Frugtbarhed i almindelighed overmaade hindres, men der antændes ikke sjælden saadan Brand, ved den indvortes Giæren med den Jernhaltige Svovel-Grus, som

som bryder ud i lys Lue, løber frem under og oven paa Jorden, og saaledes udbrænder og forderver snart et større, snart et mindre Stykke Land, at det gandske udsdoer, og bliver evig uduelig. Hvoraf man ret egentlig kan begribe det, som siges i 5 Mose Bog 29 cap. 23. v. "Alt Landet er brændt med Svovel og Salt, at det kan ikke saaes, ey heller give Grøde, og ingen Urt kan opvære derudi. Endnu for saa Aar siden, nemlig 1729. opkom pludseligen saadan en Jord-Brand paa den Nordre Deel af Øen, og end i Hauswichs District, hvor den Landsby Myconfu blev saaledes ødelagt, at det frugtbare Land, Kirke og Huuse, med Faar, Heste og Hornkvæg paa engang brændte til Aske, og Luen løb saa hastigen frem, at Menneskene neppe kunde redde deres blotte Liv med den allerhastigste Flugt. Ja sex nærliggende Kirke-Sogner vare der over i den alleryderligste Fare for at blive gandske ødelagde ved denne Brand. Men ved Guds naadige Tilskikkelse, som midt i sin Bredde tænkte paa Naade, blev det ved tre, og Fjden, som intet mennefskeligt Raad kunde modstaae, blev efter nogle Dage lykkeligen dempet ved en meget tyk Taage og en heftig Regn (*).

A 3

S. VII.

(*) Ligesaadan en Jord-Brand opkom af sig selv i Aaret 1732. paa det saa kaldede Jan-Mayen-Eyland, hvilket ogsaa, ligesom vores Island, er et af Verdens Nordlige Stumper, og ligner det meget, dog er gandske ubeboet og ubeboelig; det ligger noget fra Spitzbergen og Grønland, og strækker sig 6 Tydske Meile i Længden, efter de Søfarendes Gætning, uden nogen spæderlig Bredde, fra Sydvest imod Nordost, og er over alt bedækket med mindre og større Klipper, som ere gandske bare; Paa dets Nordlige Ende seer man det saa kaldede Bjørne-Bjerg, af den store Mængde Bjørne, som fordm ere seete herved, der er saa høyt, at naar Himmelen er tyk med Skyer, strækker dets Spidse sig langt over de underste Skyer, som driver omkring
og

Derover
ere her og
mange Ild-
sprudende
Bierge.

S. VII. Dernæst ere Biergene, for-
medelst anførte indvortes Egensfaber (*),
som endnu meere angaaer dennem, meere og
oftere saa beqvemme som færdige til at an-
tæn-

og stoder an derpaa, og fand i klart Veyr, efter Skippernes For-
færing, sees henved 32 Meile i Søen. Det er ligesom de øvrige,
gandske bart, uden Buske, Urter eller Jord, oven til bestandigen
ffult med Sne eller Is, og alleenesse nederst ved Goden begro-
et med den paa disse Stæder for de forbiseigende Grønlandsfarer
saa fornødne Lægdom, nemlig Cochleare, Syrer, og deslige,
som efter den visse og naadige Guds Uddeeling vover her paa en
tynd Moos eller Jord Skorpe, som samles af de utallige Strands-
Fugles Ureenhed, som i en ubeskrivelig Mængde opholder sig og
legger Unger ud her, formedelst de manifoldiae Krabber eller Gar-
noter, som findes her paa Grunden og ved Strandbredden. Tre
Meile Sonden fra dette Bierg laae i Maaret 1732 d. 17. Maj en
Skipper, navnlig Jacob Jacobsen Laab, som vilde til Grønland
med sit Skib, formedelst Mod: Vind. Da det pludseligen be-
gav sig, at der paa adskillige Stæder neben ved Bierget fremstø-
de store Ild: Flammer, som føre hid og did Strægvis ligesom
stærk Lyn: Ild, hvorved man ogsaa hørte et forfækkeligt Rnald
som af en stærk Torden, og endeligen saae en stor og tyk Damp.
Hvorover Skipperen kom i den største Anæst og Rummer, efterdi
han kunde ikke komme af Stædet med sit Skib, ey heller vide
hvad der maatte følge paa denne Antændelse, og hvad der og
kunde vederfares ham selv. Dog har denne Brand ikke været
længere end et Etmaal, som Søfolkene taler, det er, i 24. Ti-
mer, ey heller har Bierget selv aabnet sig oven til, lanat mindre
udkastet Steene eller deslige. Allenesse den tykke og sorte Røg-
Damp har holdt ved indtil den 21 i samme Maaned, da Vinden
vendte sig og bemeldte Skipper seilede derfra. Men der overkom
ham snart en nye Skræk, thi da han var 15 Meile fra Den, efter
hans Gissning, som saa stor en Mængde Afse flyvende efter og saldt
need paa Skibet, at Seilene syntes at være farvede Sorte, og
Dekket paa Skibet blev gandske tyk og opfyldt dermed. Hvorover
hand i Begyndelsen var bange, at der maaskee iblant denne Afse
fulde være gloende Emmer, eller andre tændende Mineralier,
som kunde tænde Ild i hans tiærede Skib: Men da han havde sø-
let hid og did paa denne Afse og fundet at den var kold, saa og
mærket

tændes. Ja de ere just de, som gemeenliggen giøre Begyndelsen til Jordbrand. Derfor finder man ikke lætteligen paa Island andre end udbrændte Bierge, paa og omkring hvilke man noksom kand see Virkningerne og de efterladte Tegn af en forrig Brand. Der er overalt ingen ret ordentlig Sand, som paa andre Stæder, men man seer alleene gammel Aske og forbrændt Steens Støv, og endnu den Dag i Dag er tildrager det sig ikke sielden iblant Biergene, at der skeer forfærfkelige Ild-Udbrydelse, naar enten de gamle og forrige Ildsprængere, efter at der Tiid efter anden har samlet sig et nyt Forraad af brændende Materier inden i dem, bliver usfordentlig antændte og begynder at kaste ud igjen

A 4

(***)

mærket, at der ikke engang var noget antændeligt deri, omendskönt han holdt et Lys dertil, saa satte han sig i Vind, og lod med Vand skylle Asken ud af Skibet, hvormed hans Følk havde deres Arbejde i 5 stive Timer, efterdi der stedse faldt anden og meere Aske derpaa igjen. Jeg har faaet noget af denne Aske, den er lys, se, graa, og blød at røre ved; men naar man legger den under et Microscopium, saa er den beblandet med mange fine Sandkorn, eller meget meere giennemskinnende Stykker af knusede Steen. Et par Uger derefter er en anden Skipper, navnlig Alick Payens, den forriges Landsmand, som havde fornummet noget om denne ellers uhyrlige Hændelse, kommen til samme De, og har været saa dristig og nysgierig, at han er gaaet i Land ved det Sted hvor Branden havde været, for at tage alting i nye Oyesyn. Men har ikke kunnet finde, at Bieret selv har nogensteds været brustet, ey heller at noget har flødt ud eller været udfasket deraf, men alleene fundet at den gandske Grund, paa 2 Miile Væys, har været saa høyt stult med Aske, at han maatte vade der i indtil midt op paa Benene, og sølgelig begive sig temmelig træt til sit Skib igjen.

(**) Herom taler allerede Olaus M. Hist. Gent. Septentr. naar han siar: Lib. II. cap. 2. In Islandia montium situm & naturam esse singularem, scil. in eorum vertice nivem quasi perpetuam, et in basi ignem sulphureum continuative sine sui consumptione exardescens.

(***) , eller og naar ny Bierge, som har ikke tilforn brændt, springer paa eengang i Stykker med det hæftigste Ruald, og sætter alting i Forfærdelse ved deres Udkaftning. I det ikke alleene de pludseligen smeltende store Eis- og Sne- Klumper styrter Strømmeviis oven need med den forfærdeligste Vold, og oversvømmer alt hvad der ligger derhos og omkring, men og tillige med de efterflydende smeltede Mineralier og brændende Materier indvisfler og fylder bort med sig alt hvad dem forekommer, baade Dvæg, Mennesker, Huuse, og saa videre; saa at de tvende skadeligste Elementer, Ild og Vand, med foreenet Magt evig forderber Landet i Bund og Grund, og efterlader sig intet andet end dybe Kløfter eller Risser. Alt jeg ikke skal tale om hvad Odeleggelse der skeer paa mange Miile ved de vidt og bredt omspringende Bims og andre Steene, saa og ved den gruelige Mængde Aske, der flyver endnu videre. Saaledes kom i Aaret 1721. et Bierg ved Portlands Bay, som havde ikke brændt tilforn, pludseligen i en stor Brand, hvorved ikke alleene mange Ild-Flammer og Steene bleve kastede ud og omkring, og saaledes de foranførte forfærdelige Virkninger og høystskadelige Delelgelser overgik et stort stykke Land, men der tildrog sig og derforuden denne besynderlige Hændelse, at i det Bierget sprang fra hinanden, blev, ved den udbrydende og sig udbreedende Lufts Kraft, en god Deel af Bierget, som var for tungt til at kunde løstes, bortført til Siden, og ikke alleene fløttet en gandske Miil over Den need til Stranden, men endog en Miil videre ud i Søen,

(***) Hvilket ogsaa i fornum Tiid maa være skeet, som man fandt see hos den anførte Olaus paa det antegnede Sted, hvor han skriver: In multis locis torridæ voragine cum cinere apparent, montium combustorum & vallium, quæ iterum tacitis incrementis sulphureis succrescentibus quasi circulari temporum spatio disponuntur ad combustionem.

i Søen, og blev der nedsat, hvor det, uagtet Søens Dybhed, stod i Begyndelsen vel 60. Faaue over Vandet, og staaer endnu en stor Deel deraf (*). Paa den Tiid blev Asken drevet af Vinden ikke alleene over den gandske De, men endnu nogle Miile videre ud i Søen paa et vist Skib, og altsaa over 30 Miile bort. I tre Dage har Luften været saa opfyldt med Aske og Damp, at man kunde ikke see Solen derfor. All den tørrede Gist, som da befandtes paa Den, blev gandske sort og ubrugelig deraf; Ja i de 2 næstfølgende Aar derefter er Munden paa Heste og Hornkvæg bleven skaaren i Stykker og fordervet ved saadan Aske, eller meget meere ved de uden Tvivl dermed beblandede skarplantede Steen-Gruus eller Sand, (ligesom forhen er anmærket ved den Brand paa Jan-Mayen-Eiland) saavidt Landet og Græsningen er overfaldet deraf. Efter at Jlden ogsaa havde angrebet det dybe Land ved Foden af Bierget, er Branden efterhaanden løbet frem under Jorden, henved 18. Miileveys, og har været over Aar og Dag, inden den holdt op.

S. VIII. Imidlertid har det, forme- | Om det
delt sin meget hæftige og i mange hundre- | Bierg Hek-
de Aar vedvarende Jldspruden, saa berøgtede | la.
Bierg Hekla, holdt sig i nogle Aar gandske stille. Dog lever de omkringboende ikke uden Aarsag i Frygt, at det ifkum, saa at sige, hviler ud, og vil inden kort eller lang Tiid begynde igien at sprude desto grummeligere til deres Skade. Jeg har tænkt at faae noget nærmere at vide om dets nærværende Gestalt og Omstændigheder; Men man har forsikret mig, at det er gandske og aldeles umueligt at komme ifkum op derpaa,
A 5 end

(*) Paa deffige Bierges og Klippers forunderlige Fortræffelse finder man nogle Exempler i Kircheri Mund. Subterr. Lib. IV. Sect. 2. c. 10. §. 2. og i Hr. D. Büchners Miscell. Physio. Med. Mathem. d. 1728. Jan. p. 818. seqq.

end sig at klavre op til dets Svælg, og det formedelst de eendeel udfastede, eendeel nedfaldne utallige Steenstykker, saa og formedelst de ved dets Udgydelse forarsagede Kløfter og Risser, hvilke, fordi de ere stulte med salt Snee, eller opfyldte med skior Jis, ere saa meget des farligere.

Om en S. IX. Omgefar en halv Miil fra Hekla Søe, som ligger en ferst Søe, som er altid varm, antænder men om Vinteren endnu varmere, og, efter sig tre gange ter Naboernes Beretning, skal have den ene gang om Uafne gandske besynderlige Egenskab, at den ret. hvert Aar tre adskillige Tider antænder sig af sig selv, og brænder hver gang i 14 Dage med smaa klare Ild-Flammer, og efter at disse ere udsukkede, damper eller ryger stærk endnu i nogle Dage derefter. Min Kiøbmand, som var engang egentligen reist hen til denne Søe, for med egne Øyne at see dette besynderlige Phænomenon, har vel ikke seet nogen Ild-Flammer meere, efterdi han kom en Dag før sildig derhen, men han fandt dog at den rygede stærk. Jeg beklager ikke lidet, at jeg har ikke kunnet faae nogen videre Efterretning om denne antændelige Søe og dens fortalte Omstændigheder, end hvad jeg har fornummet af denne Mand; allerhelst da de ere saa sølsomme og mærkelige, at det var storligen at ønske, at en med udforderlig Dygtighed begabet Naturkyndig maatte tage denne Søe i Øyesyn, og med nøye Agtsomhed undersøge saavel den omkringliggende Egns Betskaffenhed, samt de underjordiske Mineralier, som Søen selv og dens Bæld, og den egentlige Tiid og Værelsigets Betskaffenhed, naar denne Antændelse skeer. Jeg er vis paa, at mange Ting vilde derved blive aabenbarede, som kunde give en nye Oplysning i mange andre Hændelser, som angaaer Suur-Brønde, Mineraliske og varme Bad, saa og de Dunster, som

som paa nogle Stæder ofte bliver til klar-brændende
 Flamme, og deslige Ting.

Imidlertid, da den Fortælling, som jeg har faaet herom, er gandske rimelig, og den som har givet mig den, er efter all
 Anseelse en oprigtig Mand, saa vil jeg, saa vidt de
 mig bekendtgjorde Omstændigheder giver Anledning,
 aabenbare mine ringe, dog naturmæssige Tanker om Aars-
 sagerne til de anførte selsomme Hændelser, til andres
 Prøvelse og Forbedring. De nyere Undersøgninger,
 som ere gjordte paa andre Stæder, saasom ved den
 formeente og navnkundige Fontaine brulante ved
 Grenoble i Dauphine (*), og ved den antændelige
 Kilde i Lanchashire i Store-Britannien (**), ud-
 viiser, at det er ikke Vandet, men de Svovels-Dun-
 ster, som uformærkt opstiger af den omliggende Grund,
 der enten antænder sig selv, eller dog lader sig antæn-
 de med et Lyss, og brænder med en klar blussende
 Lue. Nu er det bekendt af den fortræffelige Physici
 Herr Wolffens grundrigtige Natur-Lære (***), at
 de opstigende svovelsagtige Dunster, saa længe de ere
 ringe og tynde, forsvinder uformærkt, det er, at de
 formedelst deres Læthed stiger efterhaanden høyere op i
 Luften og fordeeler sig; men naar de ere blevne over-
 flødige og træffe nok, antænder de sig selv og kaster lyse
 Flamme fra sig. Deraf slutter jeg, at det ved den
 Islandiske Søe kommer altsammen an paa Svovels-
 agtige, og deslige Dunster, som trænger sig op igien-
 nem

(*) Hvilken er Ingen Fontaine, men et lidet stykke Land,
 hvor man paa den døde Klippe af forskulede Skæversteen seer
 en lys Lue, ligesom Luen af Brændevin, at blusse og forgaae
 i Luften. Histoire de l' Acad. des Scienc. à Paris d. 1699.
 p. 24. sq.

(**) Philosoph. Transact. N. 26. p. 482. &c.

(***) Forneemmeligen i den 11 Part af hans Forsøg, S. 142.

nem Vandet af dens Grund og Bredder, hvilke Dunster, saa længe de kommer ikkun smaaligen frem, ligesom forsvinder, uden at man bliver det vaer; men saa snart de har efter haanden samlet sig i en tilstrækkelig Mængde, eller de har igien bekommet saadant et Tillæg fra de omkringliggende Jord-Huuler, at de ere blevne tykke nok, saa antænder de sig og bliver til lyse Flamme, hvortil uden Tvivl meget hjælper en fugtig og taaget Luft, som paa saadan Tiid er over Søen. Saasom ikke alleene Natur-Bidenskabene lærer os, at fugtig og tyk Luft gjør tillige Dunsterne tykkere, og forhindrer, at de kand ikke stige i Væiret, men Erfarenhed viiser det ogsaa ved den ovenmeldte Frankøise Rilde, hvorførend dens Grund brænder stærkere om Vinteren og naar det er fugtig Luft, end om Sommeren; da den derimod ofte i den heedeste Tiid (hvilken man veed har en gandske stridig Virkning, og derfor gjør Dunsterne tyndere og driver dem fra hinanden) holder af sig selv op at brænde (*). Ligesom det endnu videre er gandske naturligt, at naar den Forraad af svovelagtige og andre Dunster, som flyder til af Grunden, er ved Antændelsen fortæret, og Luen følgerigen fattes Mæring, saa maa den nødvendigen slukkes. Net ligesom de Ildsprudende Bierge raser allene saa længe der er tilstrækkelig Brand-Forraad inden i dem; men saa snart denne er fortæret, saa holder de op og bliver stille, begynder og ikke igien, førend de har faaet et nyt Tilløb

(*) Hvilket ligeledes bemærkes ved de bestandige Jordskælv paa det Bierg Pietra Mala paa de Apenniniske Bierge, i Memoires de l' Acad. des Sciences de Paris d. 1706. p. 337. hvormed adskillige Phosphorum Experimenta kommer overens, hvilke, naar det er klar Himmel og Solskin, enten aldeles ikke, eller meget langsom antændes, derimod naar det er kold, tyk og fornemmelig Regnagtig Luft, meget hastigen antændes og brøder ud i lys Lue.

Tillob og Forraad af den omkringliggende Jord. Men at den Islandſke Søe ryger endnu i nogle Dage efter at Flammerne ere udlukte, ſkulde jeg meene at komme deraf, at der endnu maae være noget af tyk Jord-Materie til overs i Grunden ſom brænder endnu i nogen Tid efter, og efterdi der er ellers ingen anden Abning, ſaa ſender det ſin tykke Damp op igien nem Vandet. Endeligen er dette allertungſt at begribe ved denne forunderlige Søe, hvorledes det kand gaae til, at dette Tillob af brændende Materie kand ſkee hver Aar, og det end 3 gange, og juſt i ſaadan Mængde og i ſaadant rigtigt Maal, at den kand holde ud at brænde i 14 Dage. Dog maa man ikke derfor gandske tvivle derom, efterdi Naturen udøver mange forborgne Virkninger i Jorden, hvis egentlige Aarsager og Omſtændigheder ingen Naturkyndig er mægtig til at forklare. Hvorfor ſkulde diſſe Omſtændigheder, omendſkiønt de ere vanſkelige at forklare, ikke ligesaa vel kunde være muelige, ſom hvad den i Natur-Videnskaben høiſortiente og troværdige Herr Scheuchzer i hans Natur-Geſch. des Schweizerlands des Part. II. p. 342. fortæller om det Weiſſenburgſke Bad? at det ſamme endog 3 gange om Dagen forandrer ſin Varme, og at det om Morgen en imellem 7 og 9. om Middagen imellem tolv, men om Aften imellem 4 og 7 er varmere end ellers.

S. X. Alſt alt det anførte, og da der overalt findes ſaa ſtor en Forraad af Svovel, Bierg-Harpy, Jern-Erts, og Jernhaltig Svovel-Gruus, hvilke ere de varme Vandets egentlige Føde-Moder, hvilke formodentligen maa næſten uden Ophør paa adſkillige Maader ſtøde tilſammen og komme til at giæres, ſaa er det ikke at undre, at der findes ſaa mange varme Damme og Kilder paa adſkillige Stæder paa vores Ø. En
vis

Her ere
mange hee-
de Kilder
og Damme

vis Skipper, som har lagt i Jokuls-Fiord, har oven paa Jokul, der er en stor Klippe, som dampede stærkt og hvis Jordgrund var saa varm, at man neppe kunde holde Haanden derpaa, fundet en temmelig stor Dam med næsten sydende heedt Vand, dog ikke seet nogen Flamme enten om Dagen eller om Natten. I Huusviks District, noget fra det Stæd, hvor den ovenmeldte Brand begyndte, er en heed Kilde, som i hver Kvartier bruser 3 gange op, først ifkun lidet, derefter høyere, og til sidst syder gandske over, og paa samme Maade synker igien efter Haanden 3 gange, og ideligen igientager dette Spil veyelviis baade Dag og Nat. Iblant disse Kilder ere de fleeste saa sydeheede, at man kand kaage Drekfod deri, hvilket enten kand stee uden all Tilberedelse eller Kar, paa en gandske kort, men ikke aldeles nydelig Maade, i det man henger Kiedet need i Vandet ved en Traad (*), eller og paa en vidtloftigere, dog ædeligere Maade (**), naar man legger det i koldt Vand i en Keedel, og henger den need i den sydende Kilde, at den kand spille derpaa og kaage det. Hr. Me $\approx \approx \approx$ fortallte, at ikke langt fra hans Fiord vare syv heede Kilder tæt ved hinanden, som brusede op med stor Magt, derhos boer en Mand, som Nar ud Nar ind bruger ingen anden Ildbrand, men i een af disse Kilder, som oven til har en smal Abning, kaager han Kied, indstet i en linned Klud, Grød og deslige i en Potte, som han henger need i Vandet.

Gode at
bade udi. | Han sagde fremdeles at Vandet, som løb over eller flød ud af disse Kilder, gjorde strax en temmelig Bæf eller liden Flod, i hvis klare lunfne

(*) Ligesom Zorgdrager har gjort: Opkomst der Gronland. Vischer c. 7.

(**) Som D. Biorn Philos. Transact. No. III. p. 238. beretter.

lunkne Vand det var meget angenemt og sundt at bade. Derpaa opholder sig altid visse sorte Fugle med lange Neb, ikke meget ulige Sneppernes, hvilke gemeenligens svømmer derpaa, og formodentligen søger deres Næring af Orme, Snegle og deslige, som findes deri. Om der vare Fiske deri, kunde han ikke sige mig; Men jeg skulde saa meget mindre tvivle derom, saasom jeg forhen har fundet meere end et slags Fiske, nemlig Karper, i den lunkne Samling eller Dam, hvor i de varme Bad i Bourzet ved Aaken har deres Udløb, hvilke Karper, som en fornemme Mand der paa Stedet har berettet mig, skal endog, just formes delst Vandets trivelige Lunkenhed, være større og nydeligere, end de som fanges langt derfra i gandske kolde Bæde (*).

Overalt har Erfarenhed længe siden lært de Danske Kjøbmænd, at, som det var: me, saa ligeledes det øvrige Rilde Vand paa denne Ø, er meget sundt og godt at drikke, efterdi det er altsammen enten meer eller mindre mineralist.

§. XI. Biergene bestaaer af Sand og andre vilde grove Steene. Efter al For- modning findes der og Marmor- Lag inden i dem.

(*) Det er herved falden mig ind, hvad Busbequius Legat. Turcic. Epist. I. p. 17. melder, og er vel værd en nærmere Undersøgning, nemlig: Illud quoque, dum Badæ eram, videre juvit, fontem, qui est extra portam, qua iter est Constantinopolin, in summo mire ferventem: in cujus tamen fundo nantes despicias pisces, quos inde nisi coctos eximi posse non putes. Jeg forestiller mig en lød Maade paa hvilken dette fandt stee, at Vandet neden paa Grunden maa være koldt, men at der oven over maa være en liden varm Strøm som flyder ud fra Siden af Jorden, hvilken formedelt sit stærke Tilløb, og fordi den, som lettere, ligesom bæres af det kolde Vand, og løber saa hasteligen frem derved, at den ikke meddeler det kolde Vand ned til Grunden meget af sin Varme, og at Fiskene derfor gandske beqvemmeligen fandt leve der neden under.

formodent-
lig findes
Marmor.

i dem. Efterdi deslige findes ikke alleene i Sverrig og Norge, men der ere og ved Strandbredden her paa Den undertiden fundne smaa Steene af Marmor-Art, som vel neppe kand være afrevne af Klipperne paa nogle fraliggende faste Lande, og ved Søen veltede hen til Island. Ligesom der og i den Elhofiske Samling i Lybek, som nu er i den curieuse Borgmesters Herr Munters Eje, fandtes en rød og en grøn Marmor, som skal være kommen fra Island. Men hvem har nogensinde søgt eller brækket derefter? I Landet behøves de ikke til deres brugelige elendige Huuse; og Udlændiske forlanger dem ikke, efterdi de kand faae dem fra andre Stæder baade af bedre Beskaffenhed, nemlig af Haardhed og Glands, saa og nærmere og med mindre Bekostning. Saa som det er bekiendt, at deslige Steene bliver ikke saa haarde, følgerigen lader sig ikke saa vel polere, i de kolde Verdens Parter, som de der brydes i varme Lande; hvilket maa forstaaes saavel om de ringere som ædlere slags Steene. Og jeg kand beviise med adskillige Prøver, at endog Ting, som ere forvandlede til Steen, ere langt haardere naar Forvandlingen er skeet i Asien, end i Europa.

Chrystall-
erne ere
flette.

S. XII. Saa falder og de Chrystaller, hvoraf her findes undertiden i de naturlige Huler i Klipperne et eller andet Stykke, meget bløde og sfære, saa at der ikke kand forfærdiges noget deraf.

Undtagen
den som
κατ'ἴδιον
καὶ
Islandica.

Imidlertid er der en besynderlig Egenskab ved den Art, som findes vel her og der, men fornemmeligen ved et Bierg ved Roersfiorde, og er bekiendt under det Navn Chrystallus Islandica. Thi Bogsstaver og alt hvad man seer igiennem den, forestiller den dobbelt, hvilken Egenskab er ikke saa let at give en

en tilstrækkelig Forklaring over af Physiske eller Ma-
thematiske Grund-Værdomme. Hvorfore ogsaa adskilli-
lige af de Værdste Mænd har allerede brudt deres Hø-
veder dermed. (*)

Men den er ikke nogen Chrystall, men | Dens er
en Lapis specularis, af den haardere Art, | egentlige
eller en Selenites rhomboidalis. det er, ef- | Bestaffen-
ter Biergfolkens Sprog, en Spaat-Art, | hed.
som og kaldes Glinzer = Spaat, eller Spiegel-
Spat, efter Stædernes Udskillighed. Ligesom jeg
ogsaa selv har haft den Lykke, da mig for nogen Tiid
siden blev, efter Begiering, sendt nogle Spaat-Arter,
fra Clausthal paa Hark, at finde en Art deriblant,
som forestiller alting dobbelt ligesom den Islandske,
men er ikke saa klar. Hvorefter ingen har søgt førend
jeg.

S. XIII. To slags Bims-Steen, nem- | Bims-
lig en Graa og en Sort, som dog begge | Steen.
ere ifkun ureene, kaster de Ildsprudende Bierge ud af
sig, naar de brænder.

S. XIV. At der fandt være Metaller | Saa og
i Biergene, saadant formoder jeg ikke uden | formodent-
Grund; efterdi det er mig ikke alleene beret- | ligen Me-
tet, at man undertiden har fundet der Jern- | taller.
arte de Marcasite, saa og Svovel = Kies, saa og at
man ofte finder Ørne = Steene, hvilke gemeenlig
B giver

(*) Saa har Erasmus Bartholinus A. 1670. i Kiøbenhavn
udgivet en egen Tractat derom, og Hagens i hans dybsindige
Værk om Løstet (som er fremkommen i Leyden 1690) har ræfson-
neret meget vidtløftigen derover. Efterdi ogsaa den store La-
Hire har fundet lige Virkning i den Talc eller meget meere La-
pide speculari, som er den fineste Gips-Steen, og brydes paa
det Bierg Montmartre ved Paris, saa har han meddeelt den
lærde Verden sine Tanker og Anmærkninger derover, i Memoi-
res de l'Académie des Sciences d. A. 1710. p. 341. sqq.

giver Jern af sig (**); men jeg læser og derforuden i den Sal. D. Worms Museo p. 123. at der ere sendte ham faste Jern-Klumper fra Island i hans Naturaliens Kammere. Men hvad Metaller der ellers egentligen findes her, kand man ikke sige, efterdi man har aldrig nogensteds, saa vidt jeg har kundet erfare, gravet eller søgt derefter, og efter all Formodning skeer det vel ey heller nogenfinde, saavel formedelt de vanslegtige, grove og farlige Bierge, som og formedelt den store Mangel her er paa Brænde og Bygnings Tømmer, som dog ere uimistelige ved Bierg-Verker.

Bierg-
Harpir og
Tørv.

§. XV. Paa Bierg-Harpir og Jord-Beeg, Bituminibus, er her ingenlunde Mangel, som man kand spore af mange slags Ting.

Som for Exempel af Tørv. Thi omendskiont der findes ikke aldeles meget deraf, og den som graves paa den Sydlige Kant er meget slet (efterdi den har formeget Svovel, og derfor brænder alt for hastigen ud, og stinker derhos grueligen) saa har man dog her og der, saasom i Havenhoerd, en gandske god, sort, tung og fast Tørv. Hvor Indvaanerne ogsaa ikke bruger nogen anden Jildebrand. Der har en taelt med mig om en Søe-Tørv, men han kunde ikke give mig noget viidere Svar paa hvad jeg spurdte derom.

Sort A-
gat-Steen.

§. XVI. At her findes Jord-Beeg, vidner endnu meere den sorte Agat-Steen, Gagathes, hvoraaf man finder undertiden Stykker, hvilke, naar de antændes, brænder ligesom et Lys, og bruges af Islænderne til Overtroe; hvilket de formodentligen har beholdt iblandt sig per traditionem, af

(**) Jacobæi in Mus. Reg. Cap. I. Sect. 7. n. 62. anfører af Schedis Gadmundi Islandi, at der findes henved 60 Slags her af, og deriblant nogle som har gandske besynderlige Egenskaber; men herpaa har man vel søye til at fordrø nærmere Bets.

af deres Catholiske Forsædre. Efterdi sligt foretages ikke mindre endnu med denne Steen, af de Catholiske paa andre Stæder (*). Denne Gagat lignes meget i udvortes Anseelse, til deels og i Henseende til den bituminose Gehalt, (men i Haardhed og Art i andre Maader ere de meget ulige) af en vis, fulsort og glindsende Steen, som de Danske kalder en Sort Agat, og saasom de finder undertiden temmelig store Stykker deraf, saa tager de dem med sig til at sælge. Den samme er meget haard, saa at den giver Jld som en Agat, men er uden al Tvivl egentligen en reen, glat, meget bituminos, og ved særdeles stærk Jord-Jld sammensmeltet Schlacke, eller Vitrification. Thi naar man slaaer paa tynde Stæder, saa springer den som Glas, og de Stykker som falder af, seer gandske glasagtige ud; det strider ikke herimod, at den giver Jld; efterdi endog de af en stor Jld sammensmeltede Ertz-Schlacker giver nogle Funter af sig. Og jeg har en Schlacke som jeg har faaet fra Lisabon, der er saa haard at den lader sig polere som et Speyl, og naar den slaes paa Staal, giver endnu meere Jld end den Islandiske. I Kiøbenhavn har man af et stort stykke af denne Steen forfærdiget en Staal med Laag, til den Høyst Salige Kong Fridrich den 4de, hvorpaa Konstneren, som der siges, skal have arbejdet paa 4de Aar. Thi den udfordrer en besynderlig Behændighed og Værslighed, efterdi den springer saa meget. En god Ven har givet et Stykke deraf hen til en Pitzeer-Stifter, at han skulde grave ham et Signet deri, men det har ikke vildet lykkes ham, maaskee formedelst Mesterens Ubehændighed. Efterdi de sorte Agat-Coraller, som Fruentimmer bærer om Halsen og i Ørene, i Sorg, saa og Kniv-Staster og deslige gøres jo i Mængde deraf. Ved denne

B 2 Steens

(*) Cælius de Mineralibus Lib. III. cap. 7. Sect. 16.

Steens Betragtning er jeg kommen paa de Tanter, at den lettelligen Kand være de Gamles egentlige Lapis Obsidianus; thi denne Steens Beskrivelse er saa liig den Islandste Schlakke i alle Stykker, som et Æg det andet. Plinius (Histor. Nat. Lib XXXVI. Cap. 26 f. Sect. 67.) siger: in genere Vitri & Obsidiana (scil. pocula) numerantur ad similitudinem lapidis, quem in Æthiopia invenit Obsidius, nigerrimi Coloris, aliquando & translucidi, crassiore visu, atque in speculis parietum pro imagine umbras reddente &c. og endnu tydeligere Isidorus (Lib. XVI. Origg. c. 15.) est niger interdum & virens, aliquando & translucidus crassiore visu &c. & Cap. 4. Obsidius lapis niger est, translucidus & vitri habens similitudinem. Ponitur in speculis parietum propter imaginum umbras reddendas. Saaledes er vores Islandste Kulsort og glindser; men naar den fløves i tynde Blade, er den halv-giennemsigtig, dog meere tyk og dunkel end Glas, ikke desmindre er den Glas meget liig, ja en virkelig vitrification. Kunde ogsaa i nogenlunde tykke Blade bruges til at beklæde Beggene, efterdi den nogenlunde speiler, og forestiller dunkle Skygge-Figurer. Vel er det saa, at den vil ikke lade sig saa stærke og arbeide, som den gamle, hvoraf man, som Plinius beretter, har gjort Billeder og Signeter; men dette forandrer ikke Arten. Sin Kand have været af en haardere Art end den Islandste, eller de Romere Kand have været bedre Steen-stærkere, end de som nu findes.

Swovel. | S. XVII. Under det øverste Lag Jord findes, som før er meldt, overalt, fornemmeligen i sumptige Daler og Morader, voren Swovel (Sulphur nativum) i Mængde, ja ofte i Klumper, saa store som en knyt Nave; og af Klipperne slaar den saa stærkt og tykt ud, at man hver andet eller tredje Aar kand med et Stræbe Jern afftræbe og samle den. Denne naturlige

turlige Svovel har man i forrige Tider flitteligen samlet og udført. Der har og endnu for saa Aar siden været en vis af Kongen privilegeret Person i Husbil Haven, hvor Svovelen findes i større Mængde end nogen andensteds paa Den; samme har der samlet saa meget tilsammen af Svovel-Biergene, at han har paa engang kundet sende to til tre hundrede Tønder deraf til Kiøbenhavn; hvor den da paa sædvanlig Maade er bleven kogt og rensket. Men denne Svovel-Sanken er, ligesom adskillige gange tilforn, saa og nu, snart igien ophævet, efterdi Bønderne seer det ikke gierne, og ere ikke læt at formaae til at samle, efterdi det er skadeligt for deres Fiskerie, hvoraf de har deres meeste Næring.

Thi Erfarenhed lærer (hvilket forekommer mig meget mærkværdigt) at Fiskene ikke alleene løber bort, naar man ved Strandbredden toer Ureenheden og Støbet af Svovel-Erz; men at de endog flyr bort, naar der ikkun ligger et Skib paa Reeden, som har noget Svovel til Lading. Na en Fisker-Baad, hvorpaa der ikkun er udbortes smuurt noget deraf, forjager Fiskene, hvor den kommer hen. Hvorfore Fiskerne, som ere hinanden ikke gode, smører undertiden enten lidet Svovel under hverandres Baade, eller putter det hen i en hemmelig Kisse, vel vidende, at der skal da ikke fanges meget med den samme Baad. Hvorved jeg til denne Anmærknings viidere Oplysning vil endnu anføre dette, at Andvaarnerne paa Færøerne forjager den skadelige Hvalfisk Art, som ofte kaster deres Baade omkuld, og kaldes af dem Erødt-Hval, paa denne Maade, at de borer et Hul i Forstavnen af deres Baade, og stikker Bebergeil (Castoreum) der i, derefter slaar en Ploek derfor. Andre fører et Stykke Erø med sig, hvorved de har fået det deslige Bebergeil, og kaster det paa Fisken, saa

snart han nærmer sig til dem; hvorpaa den strax sum-
 ter som en Steen need til Grunden; hvilket ogsaa skal
 skee med Menneſker, som har Bevergeil paa sig, hvor-
 om kand læses Bartholin. Cent. II. Hiſtor. Anatomicar.
 17. og Luc. Jacobsſon Debes Færoz p. 168. hvilken
 Author efter diſſe Folkes Beretninga føyer endnu
 dette hertil, at de, i Mangel af Bevergeil, fører
 Spaaner af Enebær-Træ med ſig, og kaſter dem imod
 Fiſken, hvilke gjør den ſamme Virkning, nemlig at
 Fiſken ſunker need. Jeg har ogsaa tilforladeliaen hørt,
 Saa og] at et Skib ſom er ladet med Kalk, eller uden
 for Kalk. til ſmurt dermed, bliver ogsaa meget ſkyet af
 Fiſkene. Man kiender heraf med hvilken ſkarp Lugt og
 færdig Smag endog Fiſkene maa være begavede af den
 allviſe Skabere, til at udſinde den Spiiſe ſom er dem
 tienlig, og at ſkye den ſom er dem ſkadelig.

Men man kand meget lættre begribe Grunden
 og Aarſagen til denne Afſkye hos Fiſkene, ihenſeende
 til Svovel, Bevergeil og Enebærtræ, end i Henſeend-
 de til Kalken. Thi om Svovel er det bekiendt, at den
 uddamper ſaa ſtærkt, at naar et lidet, fornemmeligen
 nylig opbrudt Stykke, ligger ikkun 24. Timer i et til-
 luft Kammer, ſaa kand man tilſtrækkeligen, og ikke uden
 den Beſværlighed, fornemme dens ſtinkende Dunſter.
 Hvoraf det følger af ſig ſelv, at det er juſt Stanken
 af Svovelen. Saa er det og bekiendt, at Bever-
 geil og Enebærtræ har en ſtærk og ikke aldeles angenem
 Lugt, ſom fordriver Fiſkene. Men Kalken har ikke ſaa
 mærkelige og ſtærk-lugtende Dunſter, og derfor ſkulde
 jeg tænke, at omendſkiønt Dyrenes udbortes Sand-
 ſer ere meget ſkarpere end Menneſkenes, ſaa maa det
 dog ikke ſaa meget tilſkrives Lugten af den i Skibet ladte
 Kalk, at Fiſkene holder ſig derfra, ſom Vandets ſkar-
 pe Smag, ſom kommer af Kalken der ſpildes ved Lad-
 ningen, eller henger uden paa Skibet.

S. XVIII. Riøkken-Salt findes her | Mangel
aldeles intet, jeg meener, hverken Salt- | paa Salt.
Bilder, eller Steen-Salt.

S. XIX. Paa den gandske Øe findes | I tem
her ey heller nogen Træer, uden paa den | paa Træer.
Nordlige Kant. Som og en fornemme Risbmand
fra Kiøbenhavn har fortalt mig, at han imellem Haus-
wick og Olfiord, som ligger henved 6 Miile fra hver-
andre, har fundet en Birke-Skov, tre fierding Bey-
lang; men Træerne vare ikke høye, og Stammerne
ikkun som en Arm tyk; og en anden sagde, at der ved
Ehing-Drø-Kloster var endnu overbleven en gandske lil-
den Skov, som meestendeels bestod af Birke-træer, men
hvilke vare saa slette og nedrige, at naar man sad paa
en af de smaa Länders Heste, kunde man række op til
den øverste Top af dem. Paa andre Stæder har man
ikkun ved Nærne nogle saa nedrige Vand-Vidier, og
ellers ikkun her og der smaa Buske, som Brombær,
og Enebær, og deslige, hvilke bliver hugget meget
sparsommeligen af Indvaanerne, og anvendes alleene
til at brænde Kull af til de saa Smidde, som boer
paa Øen. Her maae i forrige Tider ikke have været
mangel paa Skove, efterdi ikke alleene de gamle Eftær-
retninger bevidner det, men her findes og endnu her og
der overblevne Løvninger af gamle Rødder; Ja naar
man graver lidet dybt need i Jorden, forefinder man
meget forfunlet Træ, som er gandske blaat og haardt.

S. XX. Uagtet den frugtbare Jord- | Men og
Skorpe eller øverste Lag er ikkun gandske | de Græs-
tynd, saa findes der dog, i særdeleshed paa | gange.
den Nordlige Side, ved Nærne og Vandene gode
Sædrifter, hvor Græsset voyer vel en halv Alen
høyt, og er undergroet med meget feede og vellugtens-
de Urter, hvoraf Øvæget bliver feedt og velsmagende.
Hvad Øvæget og Faarene ikke æder af, det bierges

til Vinter: Goer, og det end paa en ret kummerlig Maade, i det Grunden er overalt gandske knudret og steenet, saa at man fandt aldeles ingen Hoeskeer bruge, men alleeneste smaa krumme Segle, med hvilke man maa forsigtigen staaere Græsset ud i smaa Deele, af de Rum og Huller som findes imellem de afbrudte Stykker af Klipperne og Steenhobene. For hvilken Aarsags Skyld, og fordi derforuden deres Virksomhed er af dem selv meget slet forfærdiget, de fandt ikke samle meget i een Dag.

Saa og
nogle sunde
Urter.

§. XXI. En heller er her Mangel paa sunde Urter, saasom for Exempel Løffel-Urt (Cochlearia) og de endnu i større Mængde forekommende Syrer, (Acetosa), hvilke Guds allebegne regierende visse Forsorg lader vore her af en særdeles Størrelse, Godhed og Kraft, efter dette Climas og de her sædvanligste Sygdommes udfordrende Bestaaffenhed. Om deres onskelige Virkning er iblant mange andre fortalt mig efterfølgende mærkelige Prøve. Et i Aaret 1700 fra Tranquebar tilbagekommende Skib, som enten formedelst Styrmandenes flette Gising, eller formedelst Capitainens Gierrighed, som vilde spaere Forfrisknings Omkostningerne, var seilet forbi Cap, og var nødt til at søge Island, efterdi der vare ikke flere end 5 eller 6 af Mandskabet i Stand til at forrette Skibs-Arbeidet, er lykkeligen faldet ind i Holmshavn, hvor Capitainen vilde lade Skibet løbe paa Landet, da en Islandsfarer, som laae der og ladede, og saae af hans Flag at han var en Dansk, kom ham endnu i rette Tiid til Hielp med nogle af hans Folk, som lode Ankeret falde og fortoeyede Skibet. Herpaa har man bragt det syge Folk i Land, og omend skient de, foruden nogle Løffel-Blade, ikke node andet end Syrer i varm Melk, og lidet Gaars-Riød, saa bleve dog mange af dem i 8 Dage, de øvrige i 14 Dage, saa

saa friske og sunde, at de hoppede og sprang, og inden 4 Uger efter deres Ankomst kunde gaae om Bord igien, selv lætte deres Anker, og gladeligen fuldende deres lange besværlige Reise. Saa fandt og alle vore Folk, som nogenstunde har faret paa Grønland, ikke noksom besvømme disse Urters Kraft; thi de samme voyer lige saa gode, om ikke endnu bedre, paa Jan-Maven-Eyland, Spizbergen, og saa videre. Og da vore Matroser, naar de kommer paa Høiden af disse Øer, ere gemeensligen saaledes tilfredte af Skorbug, at alle Tænderne vakler i Munden paa dem, og de fandt ifkun meget kummerteligen forrette deres Tjeneste, saa søger de Land, det første mueligt er, for at nyde disse Urter, hvoraf de strax komr'er sig og faaer ligesom et nyt Liv og nye Kræfter. Man har endnu fortalt mig om en anden Ur, som voyer ifkun paa saa Stæder, og hvilken man har ikke kundet nævne eller beskrive for mig, at naar den er kogt i Mælk, smager den naturligen som Hirse-Grød. Og Jacobæus in Mus. Reg. P. I Sect. 6. n. 6 & 7. melder endnu om tvende meget fortræfflige og sunde Urter, nemlig Herba Avium Islandiæ, Fuglar-Gras, eller Akur-Lodar-Gras, og Muscus catharticus Islandiæ, Fialla-gras, eller Ficeru-gras.

S. XXII. Jordfrugter vil aldeles ikke fort, deels formedelt den uduelige Grund, deels formedelt den alt for strænge Kulde, og den glemmemtrængende Nordvind; Man har ofte forsøgt det med Roer, Rodder og deslige, men altid forgæves.

Der i
mod ingen
Jordfrug-
ter.

S. XXIII. Allermindst fandt man dyr- te Korn.
ke Jorden og saae Korn. Thi omend-
stiont man vil møyssommeligen sanke Steenene deraf,
og gjøre Jorden god med Dyrkning og Giøden, saa va-
rer dog ikke Sommeren eller den varme Tid saa længe

ge, at noget Land blive moed. Derober veed den gemeene og Arme Mand intet af Brød at sige.

Om Hav
og Søe
Gevefter.

§. XXIV. Søe-Gevefter kunde man ikke nævne mig uden en *Alga marina*, kaldet Soel, hvilken saa vel frisk, som tørret, i Mangel af Høe, kastes for Øvæget, og skal vel give feedt, men derhos væmmeligt Kiød. Dog i kummerlige Tider bliver denne Urt vel ogsaa lidet ristet og spist af Menneffene. Den ofte anførte Jacobæus, d. l. n. 5. beskriver den samme under det Navn *Alga Saccharifera Islandia*, og giver tillige en Afbildning derpaa. Den skal forarsage Vinde, og naar man nyder meget deraf, layerer den stærk. Det er beklageligt, at Botanici, fornemmeligen de Tyske, formedelst de ligger saa langt fra Søen, og dem derfor fattes beqvem Leilighed, har ikke endnu lagt eller kundet legge sig saa ret alvorligen efter at samle, inddeele og beskrive Søe-Gevefterne ved disse Lande. Thi efter at jeg har bekymret mig noget derom, og samlet saa mange tilhobe, som det har været mig mueligt, har jeg befundet, at de hos en Gud-søgende Elsker af Naturen opvækker en nye Forundring og en ret stor Fornøjelse, naar man nemlig betragter deres ubeskrivelige, og for en ukyndig, utroelige Mængde, Forsiæl, Dannelsse, Farve, Fremkomst uden Rødder og deslige; og derhos overbeyer, at der er dog intet kommen af den viise Skaberes Hænder, som jo er godt og nyttigt, jeg vil sige, at endog disse, som gandske unyttig agtede Gevefter, fandt ikke alleene paa mange Maader tiene saa mange og mange slags levende Creaturer til Næring, men og meestendeels Menneffene selv saavel til Spiise, fornemmeligen i Nødsfald, som til kraftige Lægedomme, dersom de ikke foragtede samme, alleeneste af utidig Lyst til fremmede og kostbare Ting. Saa som frem for andre den flittige M. Martin, i hans meget læsbarlige *Description of the Western Islands*

Islands of Scotland har samlet og pag. 148. seeg. de kælne og kræsne til Beskæmmelse, bragt for Lyset meget besynderlige og mærkværdige Anmærkninger derom, som han har samlet iblant Indvaanerne, som lever i største Enfoldighed paa disse langtfraliggende Der, og som retskaffen benytter sig af det lidet som er givet dem. Om haard eller Corall-arrede. Søe-Gevefter vidste mine Fortællere vel saa meget, at der fandtes nogle af dem paa Grundene, men kunde hverken nævne eller beskrive dem, efterdi, som de selv tilstode, de aldrig havde seet derefter. I det mindste maa der findes den Art Porus Cervinus imperatus p. 630. som saa overskødsen falder paa de steenige Søe-Banker ved de noget derfra liggende Hitlandske Der, og som i min Samling kaldes Madrepora erectior punctata & ramosa, cornua cervina æmulans.

S. XXV. Vilde Dyr seer man her ikke, | Ingen
hverken ædle eller adelige, | en heller uædle | vilde Dyr.
eller Rod-Dyr, formodentligen fordi denne De ligger
paa alle Sider meget langt fra det faste Land. Bør-
ne kommer der undertiden i Foraaret, naar Vinden er
derefter, drivende til den Nordlige Kant, fra Grøn-
land, med Drib-Jisen. Men man pleyer paa den
Tiid at holde Vagt derimod, og saa snart man ikkun
fornehmmer een, at gaae løs paa ham med samlet Mand-
skab, og ikke at lade af, førend man har dræbt ham.
Allerhelst efterdi disse farlige Beester skulde ellers snart
formeere sig iblant de ubestigelige Bierge, og giøre U-
lykke og Skade nok saavel iblant de adspredte og paa
den aabne Mark boende Bønder, som og iblant de
vildsløbende Faar og andet Dvæg.

S. XXVI. Paa denne Maade maa | Undtai
dog Rævene have sneget sig herind, som | gen Ræve.
findes overalt i hobetal paa Den. Disse ere her aldrig
røde, men saa af dem sorte, de øvrige allesammen om
Soms

Commeren Blaa-graa, og om Vinteren hvide. Deres Bølge falder best om Vinteren, da de har de fleeste og fasteste Haar. Hvorfore Islanderne paa den Tid flitteligen fanger dem, og det, af en medfødt Afsky for alt Skyde-Gevær, formedelst opstillede Garn eller Fange-Jern, der ere næsten gjort som en Strædes-Gar, og bliver forsynede med et Nadsel af et dødt Lam. Paa andre Eder, efterdi de gjøre deres Gaar stor Skade, legger de her og der Næve-Rager (nucis vomicas) for dem, som ere dyppe i Honning, hvilke de meget begierligen sluger i sig, efterdi de faaer intet andet født at smage.

Deres Hestes Beskaffenhed. §. XXVII. Hestene falder her, som i alle Nordlige Lande, smaa, korte og tykke, hvilket uden Tvivl maa fornemmeligen tilskrives Kuldens sammensnærppe eller pressende Egenkaber, som hindrer Vexten (*). Dog ere de stærke og muntre, derhos arrige og bidste. Man maa forundre sig over hvad de kand udstaae. Men de bliver og ret giennemhærdede, i det de maa holde sig Nar ud Nar ind paa Marken under aaben Himmel, og selv søge deres Foer om Vinteren under Sneen, saavel som om Commeren, hvortil de alleeneste nyder denne Belgierning af Naturen, at de ere bedekkede med særdeles stive, lange og tykke Haar, allermest om Vinteren.

Og Gaars. §. XXVIII. Gaarene, som ere ilige maade ikkun smaa, har lige Lykke og Besquemmelighed med Hestene. Thi de kommer ligesaa lidet

(*) Det samme befinder man og hos andre Dyr her paa Landet. Da derimod Dyrene bliver langt større i de varmere Lande, formedelst Varmen som udspiler og udvider alting, hvilket man kand see af Camelerne, Løverne, Nashornene, og fornemmeligen af de Uhyre og store Elefanter. Derimod har det sig gandske anderledes med Fiskene, af hvilke de største Slags, fornemmeligen Hvalfiskene, kommer alleeneste fort i Norden.

lidet som hine, hverken Vinter eller Sommer, i nogen Stald, men maa opholde sig under de overhengende Klippe-Spidser, i Biergenes naturlige Huuler, og ellers, som de best Kand, og selv sørge for, hvor de Kand finde deres Blive-Sted og Føde (*). De holder sig altid til Hestene, og om Vinteren følger de bestandigen efter dem hvor de gaaer, paa det, naar det har froffet saa stærk, at de Kand ikke komme igiennem med deres smaa Fodder, de da Kand bekomme sig det af den blottede Moos, naar Hestene har nogens steds trædt et Hull eller hugget en Abning for sig selv. Man har og ofte befundet, at de da af stor Hunger æder end og Haarene af Hestenes Kumper. Naar det sneer med en stærk Vind, løber de stedse foran for Vinden, fra Biergene ned til Stranden, og ofte af Dumbhed ud i Søen, saa at en stor Deel af dem omkommer. Undertiden naar der paa engang falder en meget

(*) Det er bekiendt om de noget fra Island liggende Danske Der Færde, som bestaaer af 17 eller 18 store og smaa Der, og i Længden udgjør 15 og i Bredden 10 Danske eller Nordiske Meile, at efterdi Biergene der ere ikke høye, men lunde, og ikke stulke med Sne, saa ere der meget gode Græsgange, og sælgelig fødes der langt flere Faar end paa Island, hvilke dog ilige maade løber vilbt omkring uden nogen Pleje. Om disse fortælles der, at de om Vinteren tager deres Tilflugt under Klipperne, hvor de hænger noget frem over, og fornemmeligen til de Sydliges Eider, hvor de ikke alleene kryber saa tæt sammen, som de Kand, men dertiluden veyler og ofte saaledes omkring, at de inderste bliver de yderste, og disse, naar de ere dygtigen giennemfrosne, bliver igjen de inderste; ja naar Jorden er frosten saa haard, at de Kand ikke meere skrabe igiennem med deres Fodder og komme til Græsset eller Moosen, saa æder den ene af den andens Uld, for Hunger, og hjælper sig saaledes kummerligen. Vid. Lauridzen Wolff. Norrigia illustrata p. 196. Gudvaanerne paa disse Der Kand og endda komme til Sæd, dog ikke saae andet end Byg, hvoraf de alligevel, som der siges, Kand indhøste 20 til 30 Tønder Korn for en Tønde Udsæd.

meget stor Sne, bliver de gandske oversneede. Og da løber de sammen i store Flokke, stikker Hovederne tilsammen og lader det snee immerfort paa Ryggen. Men derover fryser de ofte saaledes ind, at de kand ikke selv hielpe sig ud igien. Og da æder de, af qvælende Hunger, Ulden af hverandre, og hielper sig derved indtil de bliver udgravede. Hvilket Bønderne ikke efterlader at gjøre med største Hast, saa snart de bliver vaer, hvor der staaer saadan en Hob. Og dette kienner de paa den Damp, som pleyer at stige op i Veiret af saadan en Flok, midt igiennem Sneen, igiennem hvilken den ved sin Varme vedligeholder en liden Aabning ligesom en Skorsteen. I øvrigt ere de og forvarede med meget grov og striid Uld; hvilket vel egentligen kommer af det haarde Clima og det flette Jøer. Efterdi det er bekiendt, at jo mildere et Clima er, og jo bedre Græsningen er, jo finere og blødere falder og Faarenes Uld, og Geedernes Haar (*); Men imidlertid sees heraf den naadige Skabers viise Indretning, som nødtørftigen forsyner et hvert af sine Creaturer, efter deres Omstændigheder, i det denne grove Uld tiener Faarene her til et saa meget fastere Dække imod den vedvarende strenge og giennemtrængende Kulde. De bliver aldrig klippede; Men efterdi der voyer hvert Aar nye Uld ud paa dem, (hvilket skeer midt om Sommeren, ved St. Hans Dags Tider, naar et tyndt Dække kand være dem nok,) og den gamle Uld gaaer løs over den gandske

(*) Til at bekræfte dette vil jeg aleneeste her anføre, hvad Busbequius de Legat. Turcic. Ep. l. p. m. 57. anmærker om de kostelige Geeder i lille Asien, som har saa skønne fine og lange Haar; Gramine, skriver han, pascuntur per eos Campos exili & sicco, quod ad lanæ tenuitatem multum conferre certum est. Nam constat alio translatis non manere eandem, sed una cum pabulo mutari, totasque ita degenerare capras, ut vix agnoscantur.

ffe Krop, saa pleyer man ved den Tiid at drage den af dem paa engang, ligesom et Overtræk, hvilket saa meget lettere kand see, efterdi den voyer meget tæt hængende i hinanden. Til den Ende bliver de ret egentligen jagede og fangne. Thi en Hyrde gaaer med sine afrettede Hunde op paa en Høy, og med sit Horn giver et Tegn, hvorpaa Hundene fordeeler sig, og driver Faarene frem fra alle Kanter, af Klipperne og ud Orkerne, ind i et vist Fjeld eller Staffet-Besk, som er foran spendt vidt fra hinanden, og bliver bag til stedse smallere og smallere, paa det de skal ikke igien slippe ud.

Det er ikke mindre at anmærke, at de | De har Islandske Faar i almindelighed, Faar (*) Horn her. saa vel som Vædre, har ikke alleene store og ombundne Horn, men har og gemeenligen flere end 4, ja ind til 8 (**), og iblant disse ofte et som staaer lige ud for i Hovedet. Da derimod det Qvæg, som ellers allebegne af sine Horn kaldes Horn-Qvæg, har her aldeles ingen. Hvilket giver Leilighed til at formode, at Faarene, og end allesammen ere derfor be- væbnede med Horn, efterdi de vanker ligesom vildfarende omkring, og derfor har dem umisteligen for- nødne imod de mange og store Rob-Fugle; da derimod det store Qvæg er ikke unødvendigen bebyrdet med Horn, efterdi det har ikke nogen Fare at frygte for af disse Rob-Fugle, og har overalt ingen nød for vil-
de

(*) Det er ikke just saa ugemeent i de nordligste øde Lande: efterdi Olaus Magnus Hist. Lib. 17. cap. I. bekræfter det samme. Habet, siger han, tota septentrionalis Regio magnorum arietum ut & ovium multitudines, in quibus & scæminæ cornuæ gerunt arcuata. Det samme anmærker og Martia hos Faarene paa de grove Vestlige Øer ved Skotland, i hans forhen anførte Beskrivelse pag. 19.

(**) Hvilket Olaus M. paa bemeldte Sted ogsaa beretter om Vædrene paa den Øe Gottland.

de og Ribende Dyr. Men hvad den egentlige naturlige Aarsag til denne usædvanlige Forskiel kand være, er vel ikke saa læt at udfinde (*).

Paa

(*) Det er bekiendt, at Haar, Ulb, Klør, Horn, hvilket i almindelighed ere af een Natur, har sin Oprindelse hos de firfødte Dyr (ligesom Fierene hos Fuglene og Stiaellene hos Fiskene) af overflødige Vædsker; og omendskiønt de ere at ansee som noget der kastes ud af Naturen, saa ere de dog Organiske Le-gemer, som efter Planternes Art bestaaer af manae huuile Røt, og vore proportionerlig til en vis Benaade, breede og saa videre. (Conf. memoires pour servir à l'histoire Nat. des Animaux, p. 129. seq.) Det er videre bekiendt, at saadanne Vædsker ere indrettede og afdeelte efter Dyrenes Fødes Beskaffenhed, og derfor frembringer saa adskillige Haar eller Horn hos et og andet Dyr. Saaledes kommer der et blødt, langt Haar eller Horn af slette og vandagtige Vædsker; men af heede og kraftige et kort, fast og haardt. Mandfolk har gemeenligen kort, kruset og stivt, men Kvindfolk blødt, langt og slet Haar. Tyre, hvis Blod og Sæds Saft er i sin fulde Kraft, har korte, tykke og faste Horn; Stude, som ere gildebe og Kræfterne derved frataaen dem, har tynde, bløde og lange Horn; (Conferri huc meretur Plot. Nat. Hist. of Staffortshire ch. 7. §. 58. seq.) Saaledes vore en Ha-ne-Spore, som sættes oven i Hovedet paa en Capun, til et utrolig langt og krumt Horn. Videre lærer Erfarenhed, at det Nøag, som gaaer paa Græs paa tør og maaer Geest. Land, har korte, men det som gaaer paa fugtig og feed Mørsk Land har store og vilde Horn. Ved alt dette bør Clima en heller udelades. I de kolde Lande, hvor der dampes ifkun lidt ud, falder der store Horn, formedelst Vædskernes Mangfoldighed; i de varme Lande, hvor der dampes meere ud, falder desto mindre eller gandske ingen Horn, formedelst Mangel paa Vædsker. Dermed stemmer overeens det som er anmærket i den af P. Labat beskrevne Voyage du Chev. Marchais en Guinée & Cayenne, Tom. III. ch. 8. at det Nøag som er bragt derover fra Europa, har mindre og tyndere Horn end i Europa, og at Raabukkene har ikke meere Horn end Geederne selv. Naar nu dette anførte taages i Betragtning, saa synes mig at det er ikke urimeligt, at Nøaet paa Is-land kand ikke, af den rimae og slette Føde som det nyder, bekomme saa mange og flydende Vædsker, der kand sætte sig til Horn og drive

Paa nogle Stæder bestaaer deres gandske Handtering i Faar, hvorfor Bønderne sammesteds har nogen meere Om-
sorg for dem. Disse jager ickun Beederne ud iblant Biergene, men Faarene holder de hjemme ved Huuset saa meget som gjørligt er. Og paa det de desbedre Land passe paa Lammene, saa pleyer de at binde et stykke Klæde under Bugen paa Bødrene, som stedse løber omkring med Faarene, og derved forhindrer den utidige Springen; og dette tager de ick bort igien, førend Lammene forefinder Græs i Marken, hvilket ick Land skee førend imod Pingsedag. Lammene bliver strax mærkede, thi efterdi de maa allesammen løbe omkring iblant hverandre, saa tegner enhver sine med et eget og særdeles Mærke.

Dg bliver paa nogle Stæder bedre opvarte.

Disse spæde Dyr udstaaer stor Nød af de store Kulsorte Rævne, som formeerer sig mangfoldigen i de vilde Udørkener, i det de ofte, uden at man Land hindre det, slaar need paa de svage Tingester, og først hugger strax deres Dyne ud, paa det de skal desto mindre undkomme fra dem, og derefter gandske fortærer dem. Omendskjønt Bønderne, naar de bliver det vaer, forsømmer ick at springe strax til, og forjage Ravnene, men efterdi Lammet kunde dog ick meere finde sin Føde, men maatte elendigen omkomme, saa slagter de det og trækker det fine Skin der af, hvilket er det Føervert, som selges i Dannemark og Holsteen under

Men bliver meget efterstræbt af Ravnene.

drive dem frem; Og at derimod Faarene, som efter deres Art har Føde nok, frembringer lange og bløde Horn, efterdi Foret er i sig selv svagt, og Clima er fugtigt. Om jeg herudi er paa det rette Spor, maa de domme om, og give bedre Forklaring over, hvis Rald udfordrer at udstudere Naturen og i særdeles-
hed Dyrenes Rige.

Det

det Navn Smaaſkind, og bæres mangfoldigen af Folk af middelmaadig Formue.

Hvorle- Ved Slagte-Tiden, naar de vil ſan-
des enhver ge og ſlagte Beederne til de Skibe, ſom
bekommer ligger og lader i Kiød-Havnene, ſaa bliver
ſine egne de paa foranførte Maade drevne tilſam-
ſaar igien men med Hunde, hvilket ſkeer i alle Dom-
mernes Nærværelſe, for at forekomme al befrugtende
Striid og Trætte, og paa det ingen ſkal fornærmes;
og da tillades det enhver at tage ſine til ſig, efter hans
Mærke.

I Mæven af de ſlagtede ſaar findes der ikke
ſielden en rund Kugle, ſaa ſtor ſom en Leege-Bold,
indvortes opfyldt med Uld, Moos og deſlige, men
udvortes omgiben med en lysgraa, haard, tartariſk
ſkorpe. Saadan en har jeg fra Norge i min Sam-
ling, under det Navn Tophus Ovinus Norwagicus.
Diſſe Kugler ſamles uden Tvivl af den Uld og andre
ufordønelige Ting, ſom ſaarene undertiden ſluger i ſig
af ſtor Hunger, og bliver eendeel ved Mævens beſtan-
dige Rulten (da det er bekiendt at den uafſadeligen
drager hid og did af dens ſaarsviis over hinanden lig-
gende tynde Hude) ſammenrullede, preſſede, ombelte-
de og bragte til ſaadan en kugelagtig Skikkelfe, eendeel
ogſaa, naar der kommer ſtedſe flere Haar dertil, meere
og meere forbunden ved Mave-Slimen, og giordt
ſtørre, og endeligen af den ſamme omſluttet med den
haardagtige ſkorpe (*).

§. XXIX.

(*) Deſlige Kugler, ſom ere gandske ſammenbagte af Haar,
uden ſkorpe, finder man ogſaa af temmelig Størrelſe her i Lan-
det i Mæven paa Stude og Køer ſom ſaates; hvilke formodent-
ligen har deres Oprindelfe deraf, at diſſe Dyr, naar de ligger
ved Leerveagene af Bønder-Huſene, ſlikker paa Leeret, ſom for
Faſtheds ſtyld bliver formænet med Haar, tygger og ſluger
det

S. XXIX. Geeder Land ikke holdes her, fordi her fattes allevegne det, som er deres Geeder ere her ikke angenemme Foer, nemlig det spæde Løv af Buſke og unge Træer.

S. XXX. Stude og Kær falder ikke større end det mindste Geest-Dvæg i Dyſt-land, og, som forhen er meldt, har ingen Horn. De alleene nyder det Fortrin, at de om Vinteren tages af Bønderne under Tag, og sparsommeligt fødes over, med det ſaa kummerligen ſankede Høe, eller og, naar dette fattes, med den tørrede Gøe-Urt, ſom kaldes Soel.

S. XXXI. Mælk er Iſlændernes for- nemſte Lægedom. Bliwer og ligesaa dan, ſom den kommer af Koen, nydt af ingen andre end Syge. Ellers bruger de almin- deligen Ballen (Serum lactis), ſom end er deres be- ſte Drif. Hvorfore de ogsaa holder ſparsommelige huus dermed, og naar den er bleven gammel, bitter, ſuur og tyk, pleyer de at ſpæde den op med Vand, for at fortynde og forlænge den, og at gjøre den mindre iſdeſinagende.

S. XXXII. De kierner meget Smør, men ſaa vidt mig er bekiendt, laver ingen Ofte. Smørret ſamlar de fleeste efter haan- den, ſaa haar-rikt ſom det falder af uſiet Mælk, i et ſammenshyet Faare-Skind, og forvarer det ſaaledes. Hvorfore en fremmed Land ikke lettigen ſaae det igiennem Haſſen. Ja efterdi de har intet Salt at komme deri, ſaa bliwer det ſnart ſaa grønt, ſort,

E 2

det i ſig; iſligemaade naar de kløer nogenſtæds, ſaa ſlikker de ſig med deres ſkarpe Tunge, hvorover mange loſe Haar bliver hen- gende faſt ved den ſlimede Tunge, ſom derefter med Foret gaaer ned i Mæven, ſom ſiden paa bemeldte Maade bages tilſammen og bliver til en Kugle.

sort, haff, stinkende og væmmeligt, at man ikkun, og end neppe, med Omsmelten og deslige, kand gjøre det ædeligt for de Danske Matroser.

Hvorledes
des de slag-
ter Qvæg.

§. XXXIII. Deres Maade at slagte Qvæg paa har og noget besynderligt ved sig. De slaar det ikke for Panden, thi de meener, at Blodet derved vilde gaae i Riødet, og dette derfor ikke kunde holde sig; men de stikker dem med en tynd Penne-Knib dybt ind i Nakken, hvoraf det strax styrter til Jorden, derefter snarer de i en hast Gødderne sammen med Strikker og aabner Struben, paa det at alt Blodet kand løbe ud. Indvolden fortares først af Islænderne, uden megen Reengjørelse; men Kroppen selv hugges i Stykker. Stykkerne gnies ikke ind med Salt, men drages ikkun et par gange igiennem salt Søe-Vand, derefter hænges de op først i Lusten, at de bliver Vindtørre, dernæst i deres Hytter, over deres Ild-Stæder, at den opstigende Røg kand slaae derpaa, og endnu meere giennemtøre dem; Saaledes forvarer de det de slagter ind, halvraadent, halv stinkende, indtil de efter haanden æder det op. De som vil gjøre det endnu bedre, og har Midler dertil, kjober sig noget Salt, og medens det slagtede Dyr hænger endnu heelt, stiaarer de paa tre eller fire Stæder et dybt Snit i Riødet, og kommer en liden Haandfuld Salt i hver Aabning, i den Meeaning, at Saltet skal nok saaledes af sig selv trække sig igiennem den ganske Krop, saa meget som behøves, og fortræffigen bevare Riødet, naar derefter Vind og Røg kommer dertil. Paa begge disse anførte Maader omgaaes Indvædderne ogsaa med Faars-Riødet, naar de slagter det ind til deres Huus-Rødtørst.

§. XXXIV. Sviin Land ikke legges til her, efterdi der ligesaa lidet i Marken, som i Huusene findes tilstrækkelig Føde for dem. Sunde og Huus-Batte har man.

Har ingen Sviin; men vel Hunde og Rætte.

§. XXXV. Duer og andre tamme Fugle Land ikke holdes her, formedelst den langvarige strenge Kuld, Mangel paa Føde, og de mangfoldige og mange Slags Rov-Fugle. Noget faa, som ere meere bemidlede, og derfor meere lække, har bestandigen et par Høns i Huuset, hvilke de kummerligen føder med smaa skaaren Høe, blanz det med lidet Rug-Meel og Vand.

Tamme Fugle har de ikke her.

§. XXXVI. De ædle Land-Fugle, bestaaer, saa vidt jeg har erfaret, i Bagtler, store Sneyper, som vore Holzsneyper, og Algerhøns, kaldet Kyper (*). Disse ere de Snøriper paa de Laplandske Bierge (**), som altid holder sig ved Jorden, meere løber end flyver, og derfor ere ikke vanskelige at fange. Formedelst den strenge Kuld, som de maa udstaae, har de lodne Been, begroede med Fier, ligesom Hare-Fodder, hvoraf de eller deres Liige kaldes af de Lærde Skribentere, som har skrevet om Fugle, Lagopodes (***), men i Tydsksland og i Schweiz kaldes de ellers Schnee-Hüner.

Swad for Fugle de har.

§. XXXVII. Af Rov-Fugle er her en ubeskrivelig Mængde og Aldskillighed, saasom store Ørne, Glenter, Høge, Falke, Ugler, Ravn og andre meere, hvoraf endel har Navne endel ingen Navne.

Rov-Fugle.

(*) *Alupa Perdix montana*, Gudm. Andr, Lexic. Island.

(**) Vid. Scheffer. *Lapponia* cap. 19. circa finem.

(***) Vid. Gesn. de avibus Lib. III. p. 576.

Ørne. | S. XXXVIII. Af Ørne ere her adskillige Slags hvilke her ligesom paa andre Nordlige Øer, der ere ikke meget beboede (*), tilføyet Indvaanerne en usigelig Skade paa deres unge Creaturer. Nogle deriblant ere meget stærke og fiæffe. I almindelighed gjøre de ikke lætteligen Menneskene nogen Skade; men dersom det eengang hender sig at der driver et dødt Legeme paa Land, og de saaledes faaer Smag paa Menneske-Rød, ere de vel tilforn blevene saa begierlige derefter, at de har fordrifst sig til at bortsnappe Børn paa 4 eller 5 Aar, og slæbe dem med sig igiennem Lufsten til deres Næde.

Høge. | S. XXXIX. Af Høge falder her og meere end et slags. Af den mindre Art har jeg engang faaet en Levende, hvilken var ikke saa stor som en Due, men var buntet, paa Ryggen guulbrun, med en sortagtig Indfatning om alle Fjærene, og hviid under Bugen. See Fig. I. denne samme sad oppe paa et Loft hos Duerne og aad med dem, men ved sin Anseelse, og ved det at han huffede mellemstunde engang til dem, naar de fordrifstede sig til at komme ham alt for nær, vidste han saaledes at holde dem i Frygt, at om de end vare nok saa hungrige, saa understod dog ingen sig til at lange i Fadet med ham, førend han havde affpiist.

Falk. | S. XL. Ikke mindre findes her, fornemmeligen ved den Nordlige Siide, meere end en Art af Falk af adskillig Størrelse og Farve. De skattes for de tapperste og duelligste i heele Europa til Jagten. Hvorfore Kongen af Danmark sender hvert

(*) Wallace i hans Description of the Isles of Orkney, p. 47. melder derom, og legger dette til, at man paa de Stæder har en Lov, efter hvilken den, som dræber en Ørn, skal nyde en Høne til Foræring af hvert Huus i det Sogn, hvor Ørnen bliver fældet.

ad pag. 38.

hvert Aar een af sine Falkenerer med et par Betientes re til Island, for at fange og bringe over til Kiøbens havn alle de duelige Falke, som Land bekommes, saa vel til hans egen Jagt, som og til at stænke bort til fremmede Herstaber. Hvor da Kongen betaler for en graa Falk 5, for en graa og hvid 10, og for en Sneeshvid (*) femten Rixdaler.

Falken fanges med afrettede Fugle, som sidder paa Fange-Pladsen i Buure, og Land allereede see Falken utroligen langt borte, hvilket de strax giver deres Herre tilkiende med et Skrig. Hvoorpaa denne, som sidder og passer paa i en fordækt Bust-Hytte, lader en Due slaggre, paa hvilken Falken, saa snart han bliver den vaer, skyder hidstigen need af Lusten, men i det han kommer til Jorden, fanges han levende formedelst et Garn. som slaar sammen over ham.

Naar det Skib er sejsfærdig, hvor med de fangne Falke skal føres over, bliver der slagtede nogle Stude og Kaaer til dem, og Kiødet hængt op paa Skibet ved Master, Vanter og Stænger; man tager ogsaa nogle levende Creature med sig, for at slagte det undervejs, efterhaanden, naar det hænder sig at man Land ikke komme an paa nogen

Hvorledes de fanges.

Hvorledes de føres over til Kiøbens havn, og medhæles paa Skibet.

C 4

(*) De hvide ere de rareste, maaskee og de tapperste. Hvor om der findes et artigst Stæd, som er vel værd en nægere Under-søgning, hos Olaus M. Lib. 19. Hist. Sept. c. 22. *subalbidus*, siger hand, *ungvibus & rostro audacius advolando ferit, non ita falcones nigri*, qvi *tardiores sunt*, quia corpora nigra seu fusca porosa sunt, de facili evaporantia Spiritus, qui sunt vehicula virtutis, tuncque lassantur & debilitantur, quamvis sint agilia per naturam. E contra autem alba frigida confertas habent carnes, & quia sunt multum humidi, multorum sunt spirituum & propter carnum confertionem non cito evaporantia, & ideo diu durant in labore.

nogen De. Men er det gjorligt, at de kand løbe nogen stæds an, farer de ikke gierne forbi, men forsyner sig der paa ny med friske Creature, som kommer af fuld Græsgang, efterdi Falkene skal tribes langt bedre af saadant Kiød end af andet. Til deres Foer tager man alleeneste det magre Kiød, som man med Gliid tager det feede fra, og skærer det i tynde Strimler og mænger det med Olie og Eg. De bliver og hver Morgen kæmmet eller striglet paa en vis Maade, og ellers i alle Ting vel og omhyggeligen opvartede.

Paa Skibet sættes de forkappede, ikke paa Gulvet, men paa særdeles faststaaende Kammer af tynde Træ-Lægter, som bliver belagte med smaa Jord-Klimper og der over betrokne med grovt Klæde, paa det de kand sidde baade blødt og svalt, efterdi de ellers faaer en Art af Podagra i Fodderne, dersom de bliver hidfige. Over Rummet imellem Kammerne og Lægterne trækkes der Strikker tæt sammen, paa det naar Skibet slingrer stærk, at Falkene over alt kand faae Fodfæste igien, eller om de end skulde styrte over, de da kand falde blødt og ikke faae Skade. Disse Omstændigheder ere mig givne af een, som gif eengang for Underkøbsmand over til Kiøbenhavn med saadant et Skib, hvor i der vare Konaelige Falke.

Ualer. | §. XLI. Af Ugler har man og adskillige Slags, Batte-Ugler, Horn-Ugler, Steen-Ugler, og saa videre. Det er forretinge Narfiden, at jeg bekom en som var gandske hvid og havde en Ring i Øynene, denne tegnede jeg da af saa got som jeg kunde, og forestiller den nu herhos stukken i Raabber. Denne var bleven fangen paa Høyden af Is-land, paa et fra Grønland hid tilbagekommende Skib, hvor den udmattet vilde søge Hvile. Naar man satte den i et Kammer paa Bordet, og satte en levende Due ind til den, sprang den strax oven fra ned paa den,

αδραγ. 40.

den, rev nogle Fjær bort med sit Næb, og aad først Hjertet ud af den bag fra igiennem Ryggen, derefter de øvrige Indvolde, og til sidst Riødet; men dette aad den ikke førend den først havde revet Fjærene temmelig reent af.

S. XLII. Om Ravnene er allerede | Ravne.
forhen anført noget, hvoraf man noksom
kand see deres Skadelighed. Man mærker paa adskillige smaa Der som ligger ved Island, i sær de ubeboede, at der paa enhver af de samme opholder sig altid ikke meere end et par gamle Ravn; disse forsværer den for sig alleene, og forsægter den saaledes, at de bider og jager tilbage alle dem, som andensteds fra kommer dem nær (*).

S. XLIII. Sæe-og Vand = Fugle ere | Strand-
her saa mange og adskillige at der er end ikke i Fugle.
blant Indvaanerne nogen som kiender dem alle, langt mindre veed Navn paa dem. Man seer paa fraliggende Stæder eller ubeboede Der, Klipper, som synes gandske hvide af Fugle-Skarn. Og de ligesom skjuler Soen med mange Flokke eller Hobe paa 12 til 18 Miile fra Den; saa at man bliver først vaer paa dem, at man er kommen Landet saa nær. Den mindste Deel af disse Fugle bliver Vinterteren over paa Den, men de fleeste, ligesom de indfinder sig om Foraaret, saa drager de igien bort imod Vinteren, uden Tvivl til varme Lande. Man begriber letteligen at

E 5

(*) Vid. Wolff. Norrigia illustrata p. 225. Jeg har staaet saa meget mindre i Tvivl om at anføre dette, efterdi ligesaadan en Beretning gives af D. Martin, i hans forhen omtalte Description of the Western Islands of Schottland, om 3 smaa Der, p. 47. p. 60. og p. 66. nemlig at paa hver af dem opholder sig ifknn et eeneste par Ravne, som med stor Magt, Strid og Skrig jager alle ankommande Rov-Fugle tilbage, ja naar deres egne Unger kand særdigen flyve, driver de dem fra sig med heftig Biden. Ja han bevidner og det samme om to par Ørne paa 2 adskillige Der pag. 26. og p. 299.

at disse Fugle søger og har Lyst til denne De, der er saa beqvem for dem, eendeel formedelst den overflødige Føde, som enhver Art finder her af den almindelige Forsørgeres milde Haand, efter deres Smag og Nødtørst, i de utallige slags Fiske, Krabber eller Garnater, Drømme og deslige, som Søen uophørligen meddeler, eendeel og formedelst de mange Klipper, hvor ingen fandt komme op paa, og hvor de med megen Sikkerhed for Mennesker og Næve fandt gjøre Rede og legge Unger ud. Nogle af disse Fugle ligger bestandigen paa Vandet, og ved at dukke søger deres Nødtørst; andre holder sig med deres udspendte Vinger svævende i Luften, og lurar oven fra, om ikke een eller anden Fisk vil begibe sig nærmere op i Søen, og saa snart det skeer, hvilket de formedelst deres overmaade skarpe Syn strax bliver vaer, skyder de need som en Pilt og feiler ikke lætteligen. Man har nogen Beskrivelse og Afbildning over adskillige af disse ovenmeldte Strand-Fugle, i Martens Reise til Spitzbergen og Grønland. De som jeg har spurt derom, har ingen synderlig Agt givet derpaa, og har derfor ikke fundet fortælle mig meget derom.

Strand-
Moge.

Det blev alleeneste sagt, at en stor Strand-Moge henter en vis velsmagende Fisk, kaldet Runmave, der er næsten sebt som en Karusse, ud af Søen, og slæber den paa Land, hvor den dog ikke æder meere end Leveren deraf og lader det øvrige ligge. Bønderne veed ogsaa brav at føre sig dette til Nytte, og har lært deres Børn, saa snart de seer, at Mogen kommer til Land med saadan en Fisk, at løbe til, jage Mogen derfra og bringe Fisken hjem til deres Forældre.

Edeli-
ge Strand-
Fugle.

§. XLIV. Ibland de ædelige og til deels velsmagende Strand-Fugle ere de fornemste Svaner, Gæs, Rønder, Ducker, og saa fremdeles, hvilke ufeilbarligen indfinder sig om Foraaret.

§. XLV.

S. XLV. Iblant Giaffene er en Art | Giaf.
 noget større end en stor And, den kaldes her
Margees, som indfinder sig i saadan Mængde, at
 man kand see dem i tusende Tal paa et Stæd. En
 anden Art, kaldet Helsinger, sætter sig paa den Østre
 Side af Den, og ere, naar de ankommer, saa træts-
 te, uden Tvivl af den lange Reise de har gjort over
 Søen, at man paa samme Tid kand vel slaae 1000
 af dem ibiel paa engang.

S. XLVI. Iblant Wenderne ere mans | Wender.
 ge gode og ædelige, saasom Stok-Wender
 og andre. Men de fleeste, saasom Krik-Wenderne og
 deslige, ere formedelst deres tran-agtige Smag meget
 væmmelige og modstaende; som Islænderne dog ikke
 keerer sig om, men alt hvad de kand klavre op og bekom-
 me paa Klipperne, eller grave ud af Sandbakkerne, det
 kaster de i Potten, og kaager paa deres Maade, hvilket
 de da uden nogen Væmmelse sender need i deres for-
 træfflige Maber, naar dem hungrer. Iblant alle er
Weder-Anden den allernytteligste, (Isl. Wdur-Fugl,
 Norv. Weder, Anas plumis mollissimis Worm.)
 Den er saa stor som en almindelig Gaas og beskrives
 af Worm in Museo p. 320. Under Brystet har den
 de fiine, bløde og kostbare Duun, som hos os kaldes
Weder-Duun. Dog ere de allerbeste de saa kaldede
Levende-Duun, hvilke ikke alleeneste har den meeste
 udvidende Kraft, men ere og de varagtigste. Disse ere
 de, som denne Fugl selv plukker af sig, medens den lig-
 ger, og hvormed den udfoerer sin Neede, som er flettet
 af smaa Dvas, til Beqvemmelighed og Varme for
 sine Eg og Unger. Hvorfore Islænderne, som boer
 i Nærheden af de Skære og smaa Der, hvor disse
 Wender fornemmeligen opholder sig, flittigen søger efter
 Needen, naar de unge Wender ere floyne ud, og om-
 hyggeligen tager Duunen der udaf, og estædi den er
 fuld

fuld af Moos og Straa, saa tørrer de den først og dernæst efter reenser den. Derimod duer de Fier ikke, som plukkes af dem paa andre Eder, eller af en død Fugl, efterdi de ere feede og raadne snart. Men af den samlede Edder-Dunn bliver meget lidet i Landet; thi efterdi det kand blive temmelig dyrt betalt, saa bliver det solt til de Danske Kiøbmænd, som fører det hjem med sig, og med god Fordeel sætter det af ikke alleene i Dannemark men endnu meere udenlands. Man kand herom eftersee Lucas Debes Færoa reserata, p. 127. Man har endnu fortalt mig denne besynderlige Egenkab om Edder-Fuglene, at de pleier ikke alleene gemeenligen at legge mange, og det end langagtige og mørkegrønne Æg, men at, naar man sætter en Stok, der er en halv Ellen lang, midt i Reeden, (hvilket nogle undertiden gjøre, efterdi Eggene ere ugemeene velsmagende) bliver den ved at gjøre over Sædvane, og holder ikke op, for end Spidsen af Stokken er stult med Æg, at den kand sidde paa dem; men derved udmatter Fuglen sig saaledes at den dør deraf.

Dyk-Æn | S. XLVII. Af Dyk-Ænderne ere og der. nogle ædelige, men mange ikke.

Lummen | S. XLVIII. Lummen, (Hiomen Columbi species) er en skøn Fugl, af Storrelse som en Gaas, med et sort smalt Næb og smaa Vinger, hvorfra, og fordi den bliver stedse feedere, tyktere og tungere, den kand ifflun ligesaa lummerligen flybe, som den kand gaae, formedelst at dens Fodder staaer meget langt bag ud. Islænderne foregiver, at ingen har nogensinde fundet dens Reede, og at den legger sine Æg ud under sine Vinger. Men dette kommer deraf, at den ikke bygger sin Reede ved Stranden, men for Sikkerheds og Bequemmeligheds skyld, paa affides liggende Stæder, og det enten udi eller gandske nær ved frisk Vand, paa det at den kand sidde paa
Egges

Eggene og drikke, og ellers, naar det behøves, komme desto bequemmere og hastigere ud og ind; hvorom en har forsikket mig, som har et par gange ved Læylighed haft den Lykke at see det med sine egne Øyne (*).

§. XLIX. Geyer = Fuglen (Geirfugl) | Geyer
(**) Merganser Aldrov. sees meget sjæld | Fuglen.
den, og det end alleeneste paa de needen ved Vest-Siden liggende Klipper, som af denne Fugl kaldes Geirfugl-Skår. Som Islænderne ere tilbøvelige til Overtroe, saa holder de fuldt og fast for, at naar denne Fugl lader sig see, saa forkynnder det altid en ræt særdeles og stor Hændelse. Og man har forsikket mig, at Aaret for Kong Friderich den Fjerdes Død, saae man adskillige af disse Fugle, da man ikke i mange Aar tilforn havde seet nogen.

§. L. Det er en mærkelig Sag, med | Om
hvilken Forsigtighed Vandsfuglene legger | Strand-
deres Reeder, i de steileste Klipper og paa | Fuglenes
de fordeelagtigste Stæder, og paa mange | Reeder.
stags Maader, og veed saaledes at skjule dem, at man enten aldeles ikke fandt dem, eller og ikke uden med største Møye og Besværlighed og Livs-Fare fandt Klare op til dem (***) hvorved man endnu meere maa forundre sig over disse Fugles Færdighed, at omendstønt
de

(*) Om denne Fugl melder Worm. Mus. p. 304. og Willugh. Ornitholog. p. 259. noget. Denne ligner meget en anden Fugl, i Størrelse, Skrig og ellers i sin Natur, som af Islænderne kaldes Hunbryte, af Færøerne Imbrim. *Mergus maximus Ferrensis Wormii* in Mus. p. 303. Paa de Orcadiske Der Embergoose, Sibbald. Scot. illustr. prodr. p. II. Lib. 3. c. 6. om hvilken findes artige Efterretninger i Lucas Jacobson Debes Ferroa p. 128.

(**) Vid. Worm. p. 300. Willugh. p. 253.

(***) Hvorom for Exempels Skyld er meget artig at læse, hvad herom anføres om Nordmændene af D. Steinfuhl i hans Topographia Norvegiæ p. 117. seq.

de maa gemeenligen flybe meget langt efter deres Føde, saa fand de dog ikke alleene finde det Stød igien, hvor deres Neede er, men enhver fand og, uden at tage feil, fiende sin egen, iblant saa mange hundrede, ja undertiden tusende, som i alle Menneskers Pyne ere hinanden gandske liige (*).

Om de | S. LI. Eggerne ere (ligesom og gemeen-
res Eg. | ligen de vilde fersk-Band-Fugles) af Farve grøn-guule med sorte eller brune Plætter, hvilket giver Anledning til nogen Eftertanke, har og tykkere Skaller end Landfuglenes Eg; uden Tvivl formedelst det stränge Klima og Søens Nærværelse, nemlig paa det, naar de liggende Fugle maa søge deres Føde langt fra, og de da, som ofte fand stee, maa blive noget længe borte, inden det er dem mueligt at komme til deres Neede, at den indvortes Varme skal ikke i midlertid saa lætteligen trange ud, eller den udvortes kolde Luft trange ind, og Ungen derved omkomme (**). De allerfleeste af disse Eg har og en meget god Smag, og ere saa vel til at bruge, at den Mangel, som her er paa tamme Fugle-Eg, bliver fuldkommen og overflødeligen erstattet derved. Hvilket særdeles kommer de Danske tilpas medens de opholder sig her, saasom de ere meere end Islænderne vant til at bruge Eg i adskillige Maader.

S. LII.

(*) Hvorom ere optegnede meget rare Læsverdige Anmærkninger af Zorgdrager Grönl. Vischer. p. II. c. 14. p. 153. seq.

(**) Grev Marsili anmærker endnu dette om Bandfuglenes Eg, at der er langt meere Hvide i dem end i Landfuglenes; thi efterdi hines Unger behøver længere Tid til deres Fuldkommenhed, formedelst den Fugtighed og Kulde, som falder paa dem, af det alt for nær værende Vand, saa har de desto meer det Hvide behov, hvoraf de, som er bekiendt, har deres eneste Næring, saa længe de ere i Egget. Danub. Pannon. & Mysic. Part. V. p. 124.

S. LII. Nu skrider jeg til den fornemste | Om den
og Hoved-Deel af disse Efterretninger, nem- | store
lig den rige og gandske besynderlige Belsig- | Mængde
nelse, som denne De nyder af Guds milde | Strand
Godhed, i den uendelige Mængde af saa | Fiske.
mange og saa mange slags store og smaa, nydelige og nyt-
tige Strand-Fiske; allerheldst da de samme befinder sig
her endnu i deres fuldkommenste Godhed og usvækkede
Kraft. Thi det er to af Erfarenhed bekiendte ustrid-
ige Sandheder, at jo videre hen imod Nord Fisken
fanges, jo bedre, feedere og varagtigere er den; og
der næst, at Fisken er midt om Vinteren eller i den stør-
ste Kulde, i sin beste og fuldkommenste Stand. Hvor-
fore de som boer i Bergen og Trundhiem fanger ikke
selv Fiskene for Døren hos sig, men tilhandler sig den
aarligen af dem som boer højest oppe i Norge, eller
Nordlænderne, som umager sig med at fange den saa høyt
oppe i Nord som de fandt komme med deres Fartøyer.
Men disse Nordlænderne begiver sig strax efter Juul ud i
Søen og begynder deres Fiskefangst (*). Ligesom og
vore Islændere begynder altid dermed ved Ryndelmisse.
De grundløse Dybheder under Nord-Polen ere Søes-
Fiskenes rette Fødested, hvor de tillige har deres tribe-
ligste Kost og beste Vært. Derimod, jo længere de
begibe sig derfra, og ved deres Udfart kommer meere
og meere i mindre dybe Bunde, jo mindre Føde og Næ-
ring finder de paa Grundene og Bankerne, og jo
meere udmattede, vansmægtige og magre bliver de ved
den idelige og lange Reise. Men herved yttres sig
mange besynderlige Kiendetegn paa den store alle Tings
Skaberes og Opholderes visse og milde Anordning.

Thi

(*) Vid. Peder Clausen Norges Beskrivelse trykt i Kiøbenhavn.
1632. hvilkens C. S. K. H. D. det er Christian Steinkuhl Havn.
D. sub titulo Topographia Norvegiæ har oversat i Tydsk p. 113.

Ehi ligesom Menneſkene maatte vel lade Fiſkene være uforſtyrrede og ufangne i hine bondløſe Afgrunde, ſom ere derforuden meeſtendeels tilſluttede med Uhyre, aldrig ſmelteende Iis-Plader, ſaa maa deres overflodige Formeerelſe tvinge dem ſelv til at drage ud, og gaae Menneſkene i Møde paa mindre dybe og Fiſkbare Grunde, og efterdi de der ikke fiinder ſaa overflodig Næring, ſaa maa tillige Hungeren tvinge dem til at bide paa Angelen, og ſaaledes forſkaffe de ved Nord-Søen boende Folk ikke alleeneſte deres rigelige Underholdning, men og tilbyde dem Forraad nok til den fornødne og tilſige fordeelagtigſte Handel med den øvrige Deel af Europa, ſiden de meeſtendeels her Mangel paa andre Riibmands Vahre, ſom ſøges af Fremmede.

Til Indvaanerne paa den De Island, hvilken ligger i Veyen for de fra Nord needſarende Hobe, kommer Fiſkene ſaa gode ſom de Land ønskes, fra alle Sider, og trænger ſig ind i deres Fiorder og Vinger (Sinus) med alle Vinde. Af diſſe Fiſke vil jeg alene tale om de fornemſte, nytteligſte og ſom ere meeſt fornødne at kiende. De øvriges Navne, Egenſkaber og Nytte vil jeg overlade til andre, ſom har meere Leilighed, Tiid og Videnſkab, at underſøge og giøre bekiendt for den lærde Verden i omſtændelige Beſkrivelſer.

Deres
adſkillige
Slags. | S. LIII. Jeg vil begynde paa de ſmaa Slags, ſaaſom ere Sild, Rablau, Langer, Villinger, Torſt, Skielſiſt, Zelleſtynder, Glynder.

Silden. | S. LIV. Silden (ſom paa Tydſk kaldes Herring, uden Tvivl fordi den aldrig gaaer eene, men altid i en ſtor Hær eller Flok) eller den kronede Fiſk, ſom den ogſaa kaldes, bør med al Hiet gaae foran, formedelt dens uudſigelige Nytte, ſom paa een eller anden Maade ſtrækker ſig over den

største Deel af den beboede Verden. Den er allevegne
saa bekendt, at man behøver ikke at beskrive, men
alleeneste at nævne den (*), saa kiender enhver strax
hvad for en Fisk man meener. Men hvor mange slags
der ere af denne Fisk, er ikke nær saa bekendt, efterdi
de ere hidindtil ikke nofsom undersøgte, langt mindre
bragt i en tydelig Rigtighed. Saa vidt Island an-
gaaer, da veed jeg vel, at alle dens Fiorder ere saale-
des opfyldte med den beste og feedeste Sild, at dersom
Indvaanernes ringe Tal og Uformue ikke var i Veyen,
da skulde de snart og bekvemmeligen kunde drive den
fordeelagtigste Handel dermed. Men jeg har umueli-
gen kundet komme efter de adskillige Slags deraf, saa
som ingen umager sig derfor. Saa meget kunde man
alleeneste berette, at der undertiden forekommer et
Slags med, som er 3 Qvarteer lang og gode tre Fin-
ger breed. Maaskee dette er den Art, som ellers af Fis-
kerne kaldes Silde-Konger, og holdes for at være
Anførere og ledsagere for de store Flokke (*)

Hvad for Slags ellers ere meest be- | Den s
kiendt, og med hvilke der drives meere eller | adskillige
D min:

(*) Hvem som imidlertid forlanger en Beskrivelse, fandt sin-
de den hos Schoenevelde Ichthyologia p. 37. Willoughb. Ichtyol.
p. 219. og hos andre.

(**) Om denne fremfører Martin i hans ofte anførte Beskri-
velse of the Western Islands of Scotland p. 143. følgende Efter-
retninger: Fiskere og andre, siger ham, har fortalt mig, at der
findes en Sild, der er næsten endnu engang saa stor som de øvrige,
hvilken anfører alle dem, som opholder sig i en Fiord eller Biig,
og hvor den vender sig hen, der efterfølges den bestandigen af al-
le de andre. Denne Anfører kaldte Fiskerne Sildenes Konge, og
naar de ongefær bekom ham levende i deres Hænder, kastede de
ham omhyggeligen ud i Søen igien; efterdi de holdt det for en
liden Crimen læse Majestatis (petti treason) at ødelegge en Fisk
der har saadant et Navn.

Arter. | mindre Handel, kand sees af de neden for
ansførte Beretninger (*).

Hvad
deres Føde
er. | Det bliver i almindelighed foregivet af
Fisken, at Sildene lever af den blotte
Slim i Vandet. Men dette igiendrives
klarliges dermed, at Sildene har ikke alleene Tænder i
Munden, hvilke ere dem jo gandske uformodne til at
nedsluge Vandet, men ere derhos et vist Tegn, at de
skal tiene dem til at holde fast paa Fiske og deslige, som
de faaer fat paa og maa svælge need til deres Under-
holdning; men de eftersøgende har og undertiden fundet
andre Ting i deres Maver. Saaledes har Neufrauz
(i hans Opusculo de Harengo p. 28.) selv talt i eens
Mave undertiden over 60 smaa, deels halvfordøiede
Krabber eller Garnater, og Leeuwenh. efter hans
37 Misfives Formelding, har fundet mange smaa Eg
i Sildenes Indvolde, ved den Tid, naar Sildene
leeger.

Hvorfra
de egentli-
gen kommer. | Det er ingen unyttig Grille, at efter-
tænke, hvorfra dog de ubestribelige store
Hærskarer og Hobe af Sild, som fanges
hvert Aar, maa komme og have deres første Udspring,
og hvad for Døge de monne giøre. Saa meget veed
enhver, nemlig at de komme need fra Nord, og derefter
fordeeler sig og stryger igiennem Nord-Søen i adskilli-
ge

(*) Hid henhører Sardinerne i Nord-Søen (*Chalcides*,
Bellonio de Aquatil. p. 170.) som af de Engelske kaldes *Pilchards*
(Ray Synopsis Piscium, p. 104.) og af de Franske *Celerins*.
Denne ligner meget Sardinerne, eller (som man siger i Venedig)
Sardellerne i den Middellandske Sø; ligeledes og de Engelske
Sprott eller *Spratt*, hvilke egentligen ere den unge Yngel af
Sild eller Sardinier (Ray c. l. p. 105) og naar de ere røgede,
ere en meget angennem Spise. Ikke mindre Strømlingerne i
Sinu Bothnici, hvorom skal meldes herefter i Anmærkningen
* pag. 63. Om de saa kaldede Strøm-Sild, Straf-Sild og
Pelzer, see Schoney. d. l. p. 39. seq.

ge Arme. Men dette er endnu et meget usuldkomment Begreb. Hidindtil er man ikke endnu gaaet dem længere i møde, end hertil de Shetlandske, eller, som vi siger, Hitlandske Her, hvor Hollænderne indfinder sig hvert Aar ved St. Hans Dag, med deres Buxser, ved Færhill og Vockenes, for at fange den samesteds paa den Tid fra Nord tyk needkommende Sværm, formedelsk deres Garn, som de kaster ud, og lader trække tværs for dem i deres Løb, ved tvende Buxser, hvorved der da paa engang fand fanges en utrolig Mængde, som de da tilreeder og indsalter og forserger dermed ikke alleene deres Fæderneland, men og en god Deel af Europa (*). Men jeg har umaget mig

D 2

(*) Jeg agter det ikke urimeligt, at give forte-
ligen ved denne Leilighed tillige en egentlig Efter-
retning om den Hollandiske Silbe-Fangst. De ved
Hitland forsamlede Buxser løber ud imod Nord-
Nordvest, og kaster det første Garn ud ved Fær-
hil, Natten efter St. Hans Dag, d. 25. Junii efter Klokken
12. Fiskeriet skeer ikke uden om Natten, eendeel paa det man
desto bedre fand blive den ankommende Sværm vaer, ved dens
Skin (som fornemmeligen forarsages ved dens Dyne og de næst
omkring samme siddende stærk glimrende Skiel) og saaledes dra-
ge Garnene lige tværs for den, eendeel og paa det Fischen maa
lokses frem ved Jlden, det er ved de antændte Bygter paa Ski-
bene, (deslige Fordeel man og med Nytte bruger paa de Dal-
matiske Kuster til Sardine-Fangsten, Spon voyage d' Italie,
p. m. 84.) og det saahneget heller, efterdi Fischen løber derefter,
og paa det den desmindre fand see Garnene. Disse Garn, som
ere meget lange, maa forfærdiges efter en af Øvrigheden fastsat
Maade, med snævre Naaser (nemlig paa det Fischen fand strax
blive hængende deri med Ørene) og i det ringeste af god Hamp.
Nu omstunder strickes de meestendeels af grov Persiansk Silke,
efterdi deslige Garn fand holde ud i tre Aar, og saa snart de er
færdige, bliver de farvede brunagtige med Røgen af Ege-Spaas-
ner, (som jeg har eengang mærket i Amsterdam) for at gjøre dem
des meere ufiendelige. For den 25. Junii maa intet Garn kastes
ud,

Efter-
retning
om Silbe-
fangsten.

mig for at opspore dem endnu langt videre. Har' og fundet dem ikke alleene omkring ved Island, men og høyere oppe og under Nord-Polen. Hvorved jeg har grundet min Undersøgning saavel paa nogle mig tilkomne tilforladelige Efterretninger, som og paa følgende Grund: Hvor der findes særdeles mangfoldige og feede af de store og smaa slags Fisk, hvis almindeligste og fiæreste Føde er Sild, der maa nødvendigen Sild

ud, efterdi Fisken er for den Tid endnu ikke i sin rette Godhed, fandt en heller føres langt bort uden at forderves. Til hvilken Ende Skipper, Styrmand og Matroser, efter de særdeles Placaters Forordning, maa forpligte sig dertil førend de fare ud fra Holland, og naar de kommer tilbage igjen, maa de med deres corperlige Eed bekræfte, at sligt er hverken skeet af dem, en heller, med deres Vidende, af andre. Hvoraf da et hvert Skib, som skikkes andenstæds hen med den første Sild, faaer et særdeles Certificat med sig, til at fremviise paa behørigt Stæder, paa det ingen skal bedrages, eller denne fordeelagtige Handel komme i Miscredit. Og denne Punct er saa vigtig, at den er udtryffeligen betinget, i den Convention som blev oprettet 1609. imellem det store Fiskerie i Holland og Staden Hamburg, ikke allene af hint, men og af denne, saavidt de Buxfer angaaer, som den skifter ud.

Fra Jacobi indtil Kaarsæts Ophøjelse fiskes der under Skotland ved Boffenes og Sereniat; fra Kaarsæts Ophøjelse indtil Catharina Dag ved Jarmunden; og i Placaterne har man Tilbedelse at fare fort dermed, om man vil, indtil Decembers Udgang.

I de første 3 Uger, nemlig fra d. 25 Junii til d. 25. Julii bliver al den Sild, som man fanger, lagt i Tønden iblant hinanden, uudsøgt, og fra Buxjerne bliver de modtagne af de gevinde Skibe, Jagers kaldede, som skikkes ud efter Fisker-Buxjerne, for at bringe disse første Sild saa snart mueligt er til Holland, hvilke Sild derfor kaldes Jager-Kaaring. Efter denne Tid, saa snart Fisken er kommen paa Skibet og bleven gieldet, bliver den udsøgt og deelt i tree Sorter, som kaldes Majekens-Voll og Schooten-Kaaring, hvilke 3 slags bliver saltede hver for sig, og nedpakkede i en særdeles Tønde.

Maa:

Sildene opholde sig, og det end i største Overflodighed. Nu ere af de større Slags disse mig fornemmeligen bekendte, *Sæl-Zunden*, eller *Haysfiken*, *Mar-*
D 3
sviinet,

Maaj-fens, eller *Maatjes Saaring* (det er *Wige* eller *Tom-fru-Sild*.) er den, i hvilken man endnu hverken landkende Melk eller Ravn; som er skion seed, men ikke varagtig. *Voll-Saaring*, eller *Fuld-Sild*, heder den, som er fuld af Melk eller Ravn, og er i sin rette fuldkomne Stand. *Schooten-Saaring* (*Skudt-Sild*) *Mlen-Saaring* (contracte pro Ydeleh, som er tom) saa og *Kol-Saaring* (*Huul Sild*) kaldes den, det har leegt, eller skudt sin Ravn og Melk, eller i hvilken Ravnene og Melken er i det ringeste saa løs, at den er færdig at fiske den, (hvilken Tilstand betegnes med et særdeles Ord *Kuyt*, *Zieck* og *Melk-Zieck*.) og er atter flettere, og land ikke holde sig saa længe, som den *Fulde Sild*. Med de tvende sidste Sorter kommer Bunserne selv efter haanden hjem, naar enhver har sin Ladning, eller der er ikke meere at fange; her bliver nu alle tree Sorter, førend man igjen sender dem videre, aabnede, faldede paa nye, og saaledes forbonede, at man af 14. Sæe Zonder gjør 12 ny Zonder, som kaldes en *Læst*. Om den *Hollandiske Sildefangst* findes noget i *Happel. Relation Curios. Tom. II. p. 53. seq.* og hos *Marperger Kaufman; Magaz. p. 597.* Den fornemste og bedste Sild, som nu omstunder bruges i *Hamborg*, og derfra sendes omkring i *Riget*, er den *Hollandiske*, som forskrives derfra, men dog, førend den sendes videre, bliver ved egne dertil bestillede og eedforne *Burderere*, *Bragere* og *Pakkere*, aabaet igjen, paa ny indsaltet paa *Hollandisk Maner*, ompakket, vraget, og efter sin *Beskaftenhed* og *Godhed*, paa *Eed* og *Pligt* merket med visse af *Ørtig-*heden dertil forordnede *Cirkelstreg*, og *Tegn*, hvorom man og land finde nogen *Efterretning* hos de sidst anførte *Skrivere*. *Marfagen*, hvorfor den *Hollandiske Sild* er saa særdeles god og velsmagende, og derudi overtræffer alle de Sild, som fanges og tilberedes af alle øvrige *Nationer*, bestaar egentligen deri, at *Hollanderne* lader *Fisken* strax døe levende for *Kniven*, gielder den ligesom den efterhaanden sønnes, omhyggeligen tilbereder den, og den som de fanger om *Natten*, bliver inden tilkommende *Nat* ordentlig laast eller pakket i *Ege-Zonder*, og giennemstrøet med grovt *Spanisk* eller *Portugalsk Bøe Salt*; hvorimod de øvrige *Nationer* findes skidesløse i et eller andet *Stykke*.

sviinet, og af Hvalfist-Arten er, foruden Sinnfisker, (som derfor af de Nordske kaldes Sildhval, eller Sildqual, det er Silde-Hvalfist) den saa kaldede Nordcaper mig fornemmeligen bekjendt, saa som der altid findes i deres Maver en stor Mængde Sild som de har sluget i sig.

Nord- | Jeg vil ikkun i særdeleshed tale om den
Caper. sidste, og tillige frembringe en mærkværdig Omstændighed om den. Den opholder sig fornemmeligen paa den øderste Nordlige Kant af Norge, som kaldes Nord-Cap, hvoraf Gronlandsfarerne ogsaa har givet ham sit Navn, uden Tvivl formedelt den mægtige hob Sild, som farer der forbi need under Norge. Ikke desmindre hufferer den ogsaa, at jeg saa maa sige, i meget stor Mængde omkring ved Island. Og at dette iligemaade skeer af ingen anden Aarsag, end formedelt de oversflodige Sild, som her findes, det sees klarligen deraf, at den samme, som det er mig sikkerligen berettet, naar den hungerer, ikke alleene driber Sildene sammen, som svømmer adspredte omkring i Fiorderne og Bugterne, og jager dem for ved sig indtil Landet, men og, naar den har bragt saa mange tilsammen, som er fornødent eller mueligt, saa forarsager den en mærkelig Hvirvel i Vandet, i det den gjør en liden Vending med sit store Legeme, og derved bringer de uløfsalige Creaturer saaledes sammen og til sig, at den ved en stærk Mandedragelse suer dem Tøndevis i sin opladte Strube og nedsluger dem i sin viide Mave, og det med en temmelig stærk Fart, hvorved den end og drager de smaa Fisker-Baade til sig, dersom de kommer i Hvirvelen eller Svælget (*). Men at

(*) Denne Hvalfist-Art, eller en anden, som ikke mindre nærer sig af Sild, har Islænderne forðum kaldet Sildrecte (Gudm.

at baade disse saabelsom de øvrige nævnte Sildeflugere
 lader sig endog finde ved Spitzbergen, og saa høyt
 som vore Grønlandsfarere nogensinde ere kommen, det
 bevidne disse eenstemmigen, dog er den eeneste flittige
 Martens, i hans tilforladelige Reise-Beskrivelse, alt
 nok til at beviise det. Altsaa maa der da ved Nord-
 polen være Sild i stor Mængde. Hvilket jeg havde
 taget mig for at beviise. Iblandt de mindre Silde-
 ædere regner jeg Rabbelauen og dens Art, Langer-
 ne, Skælfiskene, og saa fremdeles. Efterdi det er
 mig bekjendt, at ikke alleene vore Hjelgelands Fiskere har
 lært af Erfarenhed, at en Sild er den visseste Mading
 for disse Fisk, som de allerbegierligst bider paa; men
 vore Grønlandsfarer fortæller ogsaa, at naar de vil
 fange deslige Fisk til deres Forfriskelse, ved Spitzber-
 gen eller der omkring, og de har ikke nogen frisk og na-
 turlig Sild, saa pleyer de at bruge ifkun en Sild
 som er dannet af hvidt Blis, hvilken er dem ogsaa
 nyttig dertil. Hvorved jeg fandt ikke lade uansort,
 D 4 som

(Gudm. Andr. Lexic. Island.) det er Silde-Mester, og (hos
 Verel. Lex. Sc. Scand.) er *Sildræki* Balenæ Species quæ hale-
 ces ex profundo in Sinus et brevia compellit, som ogsaa D.
 Martin i hans Description of the West-Islands of Scottl. p. 5.
 anfører, at der findes en Mængde af adskillige slags Hvalfiske
 i Silde-Bayerne ved disse Øer. Hvilke, efter mine Tanker,
 fandt formodentlig de lave Grunde, ikke være andre end Nordca-
 pere, Buefopper og Marsvin. I de Philosoph. Transact.
 N. 387. Art. 2. hvor der iblant andet gives Efterretninger om
 Hvalfisk-Arterne ved Ry-Engeland, meldes der om en, som
 heder Fin-Back-Whale, af den store Finne, som han haver
 bag paa Ryggen, der er $2\frac{1}{2}$ til 4 Fod høj og bestaaer af
 Riad og Seener. Hvoraf ogsaa vore og de Hollandske Grøn-
 landsfarere har ligeledes kaldet ham Finnfisk. Vid. Martins
 Spitzbergreise, cap. II. Og om denne anmærkes der i de anfør-
 te Transactions, at den sluger paa enaang nogle hundrede Ma-
 freler, Sild og deslige smaa Fiske ind i sig, ved den samme na-
 tur.

som meget tienligt til mit Byemærke, hvad Denys melder i hans Description de l' Amerique Septentrionale (i hvilken han fornemmeligen med Vidtløstighed og alle smaa Omstændigheder beskriver hvorledes Molue der er en Art Kabbelau, fanges og tillaves) Tom. I. p. 162. og 228. nemlig at der er en meget riig Fangst, hvor der findes mange Makreler og Sild, som er det Mading, hvorpaa de best bider; og Tom. II. p. 191. at naar man ved alt for stærk Fissen jager Moluen bort,

turlige Fisk som Nordcaperne bringer. Saa beretter og Kæmpfer History of Japon B. I. ch. II, at der opholder sig samme steds en stor Mængde af et Slags Hvalfiske, som Japonenserne kalder *Wasicurn*, det er, som han forklarer det, Sardine-Ædere.

I øvrigt kand jeg ikke herved udelade en liden Betragtning som jeg har haft; det kand gandske lætteligen falde een ind, som læser det nyligen anførte, hvorledes er det mueligt, at Sild og deslige Fiske bliver ikke gandske ødelagde og udrodde af Søen, af deres uhyre og umættelige Forsølgere? Men ved nyere Eftertanke finder man strax, at Creaturenes wiise Op- holdere har saaledes søyet det, at de smaa slags Fisk formeerer sig i en ubeskrivelig Mængde, da derimod hine store Hav-Beester faaar ikkun aarligen een, i det høieste to Unger. Li- geledes maa og det større Slags af disse Hav-Beester, som ere vel halvparten større end hiine Fiskeædere, nære sig paa en anden Maade. Saaledes er det den største Art af de egentlige Spitsbergiske Hvalfiske forbudet at sluges Fisk i sig, eendeel fordi hans Strube er opfyldt med saa mange lodne Blade, el- ler saa kaldede Barter, eendeel fordi hans Hals er saa snever; og maa han fornemmeligen hielpe sig med smaa Krabber eller Garnater, og en feed Søe Insect. Hvorved den dog ingen- lunde kommer til fort, men trives fortræffigen. Tang-hua- len maa leve af Tang (Angl. Tangle) en Søeurt, *Fucus ma- rinus*, andre af anden Føde. ligesom og paa Landet de Dyr, som æder Kiød, formeerer sig og ikke saa stærk som de andre; og de uhyreste iblant dem, jeg meener Elephanten og Nas- hornen (*Rhinoceros*) som maaffee ellers for lang Tid siden havde giordt Skovene tomme for Dyr, maa tage til takke med flette Urter og de smaa Døiste af Træerne.

bort, saa driver man og Silden ic. bort med; og p. 195. at naar Silden og deslige drager bort fra en Kant til en anden, saa følger Moluen ikke mindre strax efter dem. Hvoraf det atter sees usfridigt, at da disse Kabbelaer og deslige ere ikke alleene mangfoldige ved Grønland, men lader sig og fange ved Lignelsen af en Sild, saa maa der sammesteds og endnu høyere op være fuldt af Sild. Hvilket viidere oplyses, ja fuldsommeligen bestryks ved ligesaadan en Anmærkning, som Zorgdrager c. l. P. II. c. 7. har giordt af egen Erfaring, og hvorved han tillige bevidner, at han selv har seet en Mængde af Silde-Been ligge ved Strandsfuglenes Needer ved de Grønlandske Klipper (*).

Men efter at jeg, som nu er beviist, har virkelig fundet Sildene saa høyt imod Nord, saa er jeg ved Efterforskning videre kommen paa de Tanker, at just i den allerhøjest Norden er det rette og egentlige hjem for Sildene og andre mindre slags Fiske, som vandrer i Selskab med dem, saasom Makreler, Flynder og deslige, og det af denne Marsag, efterdi de sammesteds har den meeste Rolighed til at leee, og det sikkerste Behold for deres Unger til at vore udi under de store, vidt og bredt sig strækkende Iis-Plader, som aldrig smelter,

D 5

(*) Saa fattes der en helle for Sild i Iis-Havet ved Asien, hvilket ikke alleene er at slutte af de adskillige slags Hvalfiske, som findes der, og fornemmeligen det slags som forhen er onført af Kampsers Japon, men det er beviist af den Rusfiske Gesandt Ysbrandt, i hans Reise til China p. 131. naar han der skriver, at oven for Kamschatka i den Flod Salazia fanges mange skønne Sild og deslige. Ved Cap de bonne Esperance eller omkrina ved den nederste Ende af Africa lader sig iligemaade ofte see Nordcapere og Mar-Sviin, som Kolbe bevidner i hans vidtlostige Beskrivelse over dette Sted p. 204. Sammensteds findes der og ikke sjelden iblant andre en Silde-Art, som af de Hollandse Matroser kaldes Sarder, hvorum bemeldte Kolbe ogsaa melder p. 196.

smelter, men bliver meget mere hvert Aar tykkere og større. Thi det er aabenbar, at ret vidt ind under saadanne Gis-Plader og i de dybeste Afgrunde fand Haverne, Rabbelauerne og deslige ikke beqvemmeligen komme til dem og forstyrre deres stolte Røe, efterdi det falder dem der besværligt at drage deres Ande; de anførte Hvalfisf slags, som ere dem allerfskadeligst, fand aldeles ikke komme til dem, formedelst Mangel paa den reene og friske Himmel-Luft, som de stedse behøver for deres Lunger; og allermindst fand de menneskelige Giffere forurolige dem med deres Efterstræbelser. Men efterdi det fremdeles er gandske naturligt, og derfor ikke vanskeligt at begribe, da denne Giff, som er bekiendt, formeerer sig saa forstræffeligen, at dens Antal maa saaledes tage overhaand der, hvor den fand saa lidet svækkes af Røvs-Giffte og aldeles ikke af Menneskene, at de fand ikke sammesteds finde deres fulde Føde, saa nodes de til, saa ofte som Erfarenhed viiser, at det skeer, ligesom at udsende fra sig talrige Colonier eller Hærskarer, som maa begibe sig ud i den aabne Søe og søge deres Næring viidere. Og efter at de har draget en stor Omvej omkring, som strax nærmere skal anviises, vender maaskee en Rest af dem, eller dog deres Afkom, tilbage igien til Nordpolen, og der hjælper til at fortplante deres Slægt. Jeg tvivler ingenlunde paa, dersom man vil flitteligen fare fort, som man har begyndt, at betragte Naturens Under med meere Agtsomhed, (og hvor hierteligen ønsker jeg, at endog nærværende Linier maatte give nogen Leilighed eller Opmuntring dertil!) at da ogsaa dette, og andet meere, vil blive med Tiden egentligere udforsket.

Hvad
for Togs
den gior.

Imidlertid vil jeg ikke fortie, hvad mine ringe Tanker ere om Sildenes Tog, og, skiont der er saa flet agtet derpaa, hvilken Viisdom og tierlig Beskikkelse af vores store godgjørende

Eksa

Skabere jeg med Forundring seer, mærker og priser derved. Creaturenes Herre har nemlig skabt de om- meldte og flere, ja hvem veed hvor mange? større og mindre Strandfisk med saadan en Natur, at de skal finde deres tienligste og kiereste Kost, som i andre smaa Fiske, der aules i Nord, saa fornemmeligen i Silb (*), paa det han kunde betlene sig af deres næsten umættelige Graadighed, som det allerbequemmeste Middel, til at uddeele og adspreede, saavel denne lidet dog utrolig-nyttige Fisk, som og deres Forfølgere tillige med, udi alle Hav, og leede dem til alle Kuster. Thi saa snart Silben begiver sig frem under Fisen eller af det grundløse Dyb, som før er meldt, bliver den strax søgt af saadanne store, større og allerstørste Fiske-Arter, for at fylde deres hungrige Maver, og ved det de stedse ængster den paa alle Sider, saa holder de den tilsammen i høye, breede og meget tætte Hobe (**), jager

(*) Merkeligens skriver M. Martin d. l. p. 349. Wherever they are, all other fish follow 'em, and Whales and Seals in particular: For the larger Fish of all kinds feed upon Herring, det er: hvorsomhelst der ere Silb, der følger alle andre Fisk efter dem, fornemmeligen Hvalfiske og Sæl-Hunde; thi de større Fisk-Arter lever samtligen af Silb.

(**) Denne Egenkab og indvortes Drift har alle de mindre Fisk-Arter, som er vel gandske naturlig, men bør dog ikke forbigaaes, formedelst den store Nytte som den fører med sig. Thi af Frygt for deres Forfølgere, og i den Hensigt at redde sig, plejer de at fare tilsammen saa tæt som mueligt er, og at trænge sig til, over og under hverandre i Hobe som Bierge, (hvorfore disse ogsaa kaldes Fisk-Bierge af de Nordske, som ofte antreffer dem, juxta Topograph. Norveg. citat.) hvorved de tillige giver Fiskerne Leilighed til at fange dem desto bequommere og overflodigere. Deslige merker vi endog ved den Slesvigske Insel Helgeland, paa vores ikke mindre forfulgte Krabber, Garnater eller Garneler, (Squillis gibbis Rondelet) thi efterdi de jages og ængstes neden til og paa Siderne af Skæl-og andre Fiske, som

jager den dog derfra stedse videre frem for ved sig, og driver den som en frygtfom og værgelos Fisk fra en Søe til en anden, (i hvor vel dette er egenlig en ikke andre Søer, men ikkun blotte Deele af det store Verdens Hav, som har andre Navne) og fra en Hav-Breed til en anden. Denne derimod, for at undløbe sine større Forsølgere, og for at finde saavel nogen Sikkerhed og et roligt Sted for sig selv til at sætte, som og et uforstyrret Leve for deres Yngel, saa længe den er endnu gandske spæd (*), stræber at flye ind i Viiger, paa Grunde og Sande, ja ind i Indløbet af Floderne, og saaledes fremstiller sig ligesom for Dørren af de omkringboende, og overleverer sig til dem i en utømmelig Mængde baade til Spiise og til Handling. Hvorved da utvivlsomt de forfølgende større og mindre Jægere, saa vidt deres Legemers Størhed og Vandets Dybhed vil tilstøde, iligemaade tilbydes de omkringboende, og føres dem lige i Hænderne, dersom de vilde ikkun gribe til.

Men dette er herhos at mærke, at saavel Silde-Mødrene, for at fuldende deres store Reise, begiver sig ud i Søen igien, saa snart de har sat, som og deres Yngel, saa snart den ikkun har faaet nogenlunde Kræfter, iler ud i Søen, ligeledes af en naturlig Drift, og for at opfylde Skaberens store Hensigt (**).

Om de-
res Aar-
lige Tog.

Dog for at gjøre alt dette endnu tydeligere og begribeligere, vil jeg anføre Silde-
nes aarlige Tog fra Sted til Sted, saa vidt

fornemmeligen nærer sig af dem, men oven fra af Maagerne, hvis almindeligste Spiise de ligeledes ere, saa sner de ogsaa sammen i store Klumper eller tætte Hobe, hvorover de bliver de Hilgelandste Fiskere til Deel i saa meget større Mængde.

(*) Plin. Nat. Hist. Lib. IX. Sect. 35. Nam in stagna & amnes transeundi plerisque piscibus evidens ratio est, ut tutos fœtus edant, quia non sint ibi, qui deuorent partus, fluctusque minus sæviant.

(**) Conf. Neukrantz de Harengo, p. 17.

vidt man har vis Efterretning derom; og tillige viise, paa hvad Tid et hvert Folk bekommer denne Bessignelse, og paa hvad Maade de fører sig samme til Nytte.

Fra Nord bryder Hoved = Søer-
men op meget tiligen om Naret. Hvoraf
den eene Fløys vender sig imod Vesten, og
i Martii Maaned støder an paa Island i
saadan Mængde, og (efterdi de forfølges
af saa mange store Fiske paa alle Sider, og
oven fra af Strandfuglene) i saa tykke og tætte Hobe, at
man ikke alleene fand fornemme deres Ankomst langt
borte, i det Vandet bliver gandske sort og kruset (thi
af Angest trænger de sig øverst op i Vandet, ja synes of-
test ligesom at ville flybe ud deraf) men og, naar man
farer ud imod dem, og slaar iblant dem med en Øse,
hvormed man slaar Vand af Søen i Seglene, eller
med et andet deslige huult Reedskab, fand man paa en-
gang useilbarligen optage en temmelig Mængde af dem.
Om denne Fløys, som falder paa Island, tilførn af-
stikker en Deel til Bankerne ved Terreneufve, saa og
hvor Næsten bliver af denne Arm, som styrter sig ned
paa den Vestlige Side af Island, det er den Højestes
afseende Dyne alleeneste bekiendt. Imidlertid er det vist,
at paa alle Sider af Den ere alle Viige, Bugter, Bay-
er eller Fiorder opfyldt med dem, og, foruden de efter-
følgende andre kostelige, ædelige og nyttige, smaa og
store Fiske, saa føres og ved samme Leilighed i særdeles-
hed Nordcaperne didhen, (hvilke formedelst deres Stør-
relse trøster sig ikke videre efter dem til Nord = Søen, der er
mindre dyb) og ved den Anledning tager ligesom deres
rette Boepæl og Blive-Stød der i Nærvarelsen, hvora-
om man fand læse videre hos Jorgdrager.

Den Anden store og best-bekiendte Øst-
lige Fløys, hvoraf dog ogsaa en Deel i forbi-
farten falder af til den Østlige og Søndre

Hoved-
Svømmens
eene Fløys,
som vender
sig mod
Vesten.

Den an-
den Fløys,
som farer
Rant

mod Østen | Kant af Island) som stedse drives og jages
fort af de medfølgende Marsvin, Rabbelaus
er og deslige, styrter sig stedse videre need i Nord-So-
en; dog saaledes, at en Afdeeling deraf, nemlig den
Østlige, tager sin Fart henimod Nord-Cap (*) og
fremdeles need ved den gandske Nordste Küste (**), at
een

(*) Zörgdrager melder c. l. P. II. c. 7. p. 97. at ved St. Hans
Dag vrimler Fiordene og Bayerne ved Nord-Cap af unge Fisk,
fornemmeligen Sild, og han har selv adskillige gange anmærket
ved Løppe og Eurov, at Vandet har paa nogle Stæder været at
ansees snart som levende. Ja han har seet mange Sværme deraf,
i store Hobe af tusende tilsammen, som har været at see oven
over Vandet, og naar man har roet derind imellem med en Cha-
louppe, og kastet en Lange iblant dem, har man fundet spidse
meere end een Fisk tillige.

(**) Nu omstunder er den Velsignelse og Fængst ved Norge
ikke nær saa stor, som den har været i forrige Tider, da Hoved-
Linien gik derhen, og der komne aarligen nogle tusende Stibe fra
Danmark, Lyssland, Friesland, Holland, ja fra Skotland,
Engeland og Frankrig selv til de Nordste Havne, for der at af-
hente den saltede Sild, og dermed at forsyne sig selv og deres Na-
boer. Men denne Overflodighed skal have taget allerstærkest af
i Aaret 1560. som der berettes i den ovenansførte Topogr.
Norv. cap. 5. p. 29. sq. Hansee-Städernes Comtoir i
Bergen har ogsaa indtil den Tid befundet sig meget vel ved denne
Handel, men de har og tillige mærkeligen fundet dens Aftagelse.
Der kommer vel endnu aarligen derfra nogle hundrede Laster
salt Sild til Hamborg, Bremen og Lybek, ved de for Rotskæ-
rens Skyld endnu vedvarende Bergensfarer-Brøderskaber.
Men efterdi den Sild er ikke nær saa feed og god, som den der
fanges lige over for ved Hitland og Skotland, bliver ey heller til-
lavet og saltet med saadan Gliid, som det skeer af Hollænderne,
og derforuden legges i lutter Tønder af Fyrretræ, som giver
Fisken en ubehagelig Afsmag, saa finder den ingen stærk Afgang
og følgerigen er der ikke meget ved at fortjene. I de forenede
Provincier er end allereede i Aaret 1620. forbuden ved en Pla-
cat, selv at fange og indsalte nogen Sild inden for Klipperne
af Hitland, Irland og Norge, langt mindre at kiope den af dis-
se Folk, under saadanne Silde Confiscation og en Pengestraf af
300 Carol-Fl.

een Deel deraf fortsætter sit Løb bestandigen ned ved Norge, indtil den falder igiennem Sundet indi Øster-Søen; men den anden Deel, saa snart den Nordlige Spids af Jydland staaer den imod, deeler sig atter der, og med den eene Arm løber ned ved den Østre Kant af Jylland (*), dog igiennem Belterne støder snart igjen til hine i Øster-Søen (**); men med den anden Arm gaaer

(*) Ved Aalborg i særdeleshed bliver aarligen mange Silde fangne og indsaltede og i Tønder sendte hid og did til Kysterne i Øster-Søen, saa og til Hamborg, for at selges. Men de finder ingen synderlig Afgang, efterdi enhver, som kand betale den Hollandske Silde, der er meget bedre, tager heller den.

(**) Med Silde-Fangsten og Handelen ved Kysterne i Øster-Søen har det korteligen følgende Bestaaffenhed; da Silde-Strægen gik stærkere paa Norge, blev der ogsaa paa den Skaanske Küste fanget, indsaltet og udsendt saadan en Mængde, at man har forsynet en god Deel af Europa dermed. Thi, som Olaus Magnus Hist. Nat. Septentr. Lib. XX. c. 28. medder, da var Sværmen saa tyk paa den Tid, ut non solum retia piscantium lacerarentur, sed etiam in agmine illo bipennis vel lancea militaris in medio piscium immissa firmaretur. Hvilket da iblant andet ogsaa gav Anledning til, at Skaanefarer-Selskabet kom op i Hamborg, og drev en stærk Silde-Handel. Hvilket Selskab vedvarer vel ogsaa endnu indtil denne Dag under samme Navn, har deres Fogeder, Aldermænd og Ober-Aldermænd til Direction, og deres egne eedorne Paktere, Bragere og Burderere til Betiening, og fortsører egentligen Sildehandelen, dog næsten ikke uden med Hollandsk Silde, som de bestie og gangbareste Vare, efterdi Fangsten under Skaane har længe siden hørt op. Saa findes en heller, eller fanges nogen duelig Silde, høiere op ved den gandske Svenske Küste, en heller under Finland og Estland. Alleneesie i Sinu Bohtnico findes en Silde-Art, som dette Stæd har gandske for sig selv, og er vel liden og tør, men derhos ret fin og velsmagende, kaldet Strømning eller Strømning (Halec Bohtnicum Neukrantz de Harengo p. 19.) og fanges der i en utrolig Mængde Ol. M. d. 1. Lib. XX. c. 29. Finnerne faaer dem endnu i disse Tider saa overflødig, at de i en Hast fanger en stor Mængde deraf, hvilke

gaaer need ved den Vestre Side af Jylland, og iler frem ved Slesvig, Holsteen (*), Stift Bremen og Frisland, hvor der fanges ikkun lidet af dem, i det rind-

de ryfter ud paa Strandbredden i store Hobe, og derpaa deeler dem imellem sig efter Mandtal. Men i Vest-Bothnien kommer man dem i store Fæde eller Lønder, falter dem vel, rører dem omkring med en Stok, og lader dem saaledes bide igiennem i 24 Timer, indtil Blodet er trøkken ud og de ere blevne stive, hvorpaa man dagen efter tager dem ud, fordeeler dem i adskillige smaa Lønder, og selger dem enten hjemme, eller forsender dem omkring i Nabodelauget, dersom man har Leilighed dertil. Ol. Rudb. fl. de Ave Selay. p. 98. Man pleier ogsaa at tage de mindste af dem, og salte og tørre dem i Bagovne, og at sende dem som Forværing til udenlandske Correspondenter; som jeg vel erindrer, at jeg i min Barndom har spist dem og befundet dem velsmagende. Men nu omstunder, efterat Folkes Mundt ere blevne meere fræske og begierlige, tør man ikke meere komme til Tyskland dermed, ligesaa lidet som med Rav og Ræklung.

Paa Kysterne i Øster-Søen, som ligger tværs over for, er Sildefangsten meget overflødiger, dithen den ogsaa fører sine Forfølgere med sig, fornemmeligen Torskene, hvilke ikke, som de større Rabbelaue, ere bange for Sundets og Belternes snævre Passer, og bliver tilbage, men følger i Hobetal med, og bliver feedest og nydeligst ved Lybek. Saaledes fanges der Sild nok paa de Slesvig-og-Holsteenske Kyster, circa Equinoctium Vernalis. Schoeneveld. Ichthyol. p. 37. Men deres Godhed tager af, og man veed ey heller paa disse Stæder ret at hielpe sig med at indsalte og tillave dem, eller og man fand ikke komme op imod Hollænderne, men de bliver enten spist friske eller og i det høieste røgede. Hvorved de dog ogsaa der bliver til Kiøbmænds Væhre. Iblant de sidste ere de Kieler-Båltinge (Holsteenske Sild) og Fieffe-Sildene særdeles velsmagende og begierlige. Næst efter disse kommer de Båltinger eller Fieffe-Sild, som paa den Mecklenborgske Küste tillaves paa den Maade, som omstændeligen og læsværdigen fortælles in Annalibus Wratislav. d. 1720. Mens. April. Cl. IV. art. 4. Efter disse følger de Pommerfke. Om denne sidste giver Neufrank, i hans Pa-negyrico, som han har skrevet Silde til Være, følgende Bæretning: Sloficentes saporis sunt eximii, quibus nihilo inferiora

ringeste drives der ingen Handling dermed indtil den igiennem Tøpel og Blie trænger ind i Syd-Søen (***) og efter at den har fareet denne omkring, vender sig igien tilbage til Nord-Søen, for at fuldende sin store Reise. Derimod den anden store Afdeeling, som vender sig imod Vesten, og er nu omstunder den allerstærkeste, forfølges af Marsvilm, Hayer, Kabbelauer, Langer

E

og

res sunt Stralæfundenses, ab his Rostochiensens, mox Wisma-
rienses; ultimum locum Lubecenses occupant ob fundi steri-
litate. Videre findes der og Sild paa den Preussiske Kü-
ste og ved Danzig; men de ere gandske magre, duer og varer
ikke, naar de ere saltede, men tiener alleene til røge. Gabr.
Rzaczynsky Hist. Nat. Poloniae Tr. 6. Sect. I. §. 3.

(*) Omendskjønt de salder ikke saa overflødige, at de kand
blive nogen Kjøbmands Vahre, saa bespiser de dog mange, og
fører i det ringeste en overmaade stor Mængde af de meest velsma-
gende Kabbelauer, Skelfisk, Torsk og deslige med sig; som op-
holder og mædsker sig paa de adskillige og bequemme Grunde ved
den Slesvigske Insel Helgeland, tillige med mange andre ædeli-
ge, ja nydelige slags Fisk, hvorom man letteligen kunde skrive
en heel Bog, og som paa sine Tider fanges i Mængde af Ind-
vaanerne, og selges med god Fordeel paa Elven og Befæren.

(**) Hvorhen den end og drager Bugkoppen og Marsvinet med
sig, som forfølger dem lige til Y. Zorgdr. c. 2. p. 96. Men den
store Silde-Handling til Beste er det forbuden, under stor Straf,
at salte de Sild som fanges her, men skal alleene gøres til
Stroh-Büfking. Saaledes ere de saa kaldede Ley-Büflinger,
eller Pbüflinger bekiendte, hvilke gøres i Nov. og Dec., og sal-
der vel meget feede og nydelige, men fortæres i Holland selv
og de næstliggende Stæder, efterdi de, just formedelt saadan Feed-
me, kand ikke vare, og derfor ere uduelige til at sende til frem-
mede Stæder. Og i Febr. Mart. og Apr. efter at de formodent-
ligen har draget den gandske Syd-Sø omkring, og begiver sig
nu paa deres Tilbagereise til Nord-Søen, findes de igien under
Nord-Holland, ved Enkhuyzen, Montendam og Hoorn, hvor
de fanges og gøres til Stroh-Büfking, som af Hollanderne
kalder Strandbüfking og Enkhuyzerbüfking) og efterdi de
ere nu magre og kand bedre holde sig, saa sendes de eller forfæ-
res i temmelig Mængde til Hamborg, Bremen og saa frem-
des, for derfra at skikkes omkring i Riget.

og saa fremdeles, støder snart an paa de Litlandſke og Orcadiſke Øer, (hvor fornemmeligen de hollandiſke Silde-Bøfer, ſom forhen er nældt, paſſer paa ham) og paa Skotland, hvor den atter bliver adſkildt, og med den eene Green ſkøder ned ved den Øſtre Kūſte af Skotland (*) og drager Engeland omkring, dog undervejs udfikker anſeelige Sværme fra ſig, ſom ſendes Frieſlānderne, Seelānderne, Brabānderne, Flaſmingerne (**) og Frankoſerne ligesom for Døren; men

(*) Ridſiere Patrioter i Store Britannien har paa alle Tider umaget ſig ved opmuntrende Skrift- og mundtlige Foreſtillinger at bevæge deres Landsmænd dertil, at de ſkulde ikke ſaa uforſvarligen, ſom det ſteer, forſømme den riige Veſſignelſe, ſom Gud egentligen tilſender dem, og for deres Dør, og lade Hollānderne ſnappe den af Munden paa dem. Man har ogsaa i de nyere Tider, for i ſerſtningen at ſaae Kongeriget Skotland foreenet med den Engeliſke Krone, og derefter at forbinde dem deſto ſtærkere tilſammen, giordt ſig all Umag ved det Engeliſke Hof, for at bringe den Skotlandſke ſaltede Sild i Anſeelſe i Handelen udenlands. Til hvilken Ende der fornemmeligen med Staden Hamborg ere oprettede ſærdelſe Fordrag, ſaaavel af Dronning Anna, ſom af Kong Georg I. begge høyløvlige af Thukommelſe, ſom af det forenede Parlament ere taknemmeligſt bekræſtede. Man har ogsaa i Hamborg bevilget dem al forlanget Bequemmelighed, ſaa og deres egne eedſoorne Pakkere og Bragere. Men det vil endnu ikke ret lykkes dermed, eendeel efterdi Skotterne fanger den for tiligen, førend den er ret tidig, deels og fornemmeligen, efterdi de løber ikkun med ſmaa Baade ud i Søen, fiſker nær under Landet, og lader Silde ikke døe for Kniben, langt mindre indſalter den ſtrar i Skibet, ſom den efterhāanden fanges, men de kaſter den kun i Baaden, og naar denne er fuld, farer de til Land, og da forſt ved Strandbredden gielder og ſalter den. Og efterdi gemeenligen meere end cengang 24 Timer gaaer bort derover, ſaa er den døde Fiſk imidlertid, formedelſt ſin Fiinhed, allerede noget ankommen, og har ſølgeligen allerede tabt noget af ſin Smag og Varagtighed. Dog lader det, ligesom de Nar efter Nar vil anvende meere Gliid.

(**) Glanderne har for mange Nar ſiden ikke alleene lagt ſig meget ſtærk efter Sildefangſten, men og forſt opfundet den beſte Maa-

men med den anden Green falder den til Skatterne paa den Vestre Side, og til Irlanderne (hvilke den meddeeler sig selv rundt omkring deres De, omendskiont de begge ikke bruger den til andet, end at de fortærer den Frisk, og paa den beste Maade som de Land benytter sig af de andre Fiske, som jager efter den); og endelig, efter at alle nyligen meldte Deele af den anden store Afdeeling støder igien sammen i Canalen, saa styrter den øvrige Rest (som ikke er fangen af Fiskerne eller opsluget af Strandfugle og Robfisk, hvilken Rest er endnu forfærdelig stor) sig samtlig i Vester-Søen, hvor den, efter almindelig Foregivende, bliver borte, eller meget meere, og rettere at sige, fornemmes ikke videre, eller dog gandske lidet (*) der paa Kusterne, men, efter al Formodning, flyer de varme Verdens Deele, og derfor vender tilbage igien til sin elskelige Nord, som er dens første Hiem og Fødestad.

O hvilken uudsigelig Riigdom af Guds Rundsbed og Forsorg, som i denne eeneste uanselige lille Fisk har ved sit Ord needlagt saadan en herlig Belsigelse, at den ikke alleeneste Land måtte og føde saa

E 2 mange

Maade at handle og salte dem. Men efterdi de, ved de Gud mishagelige langvarige Religions Krige, og derved selv forarsagede store Forandringer i Handelen, har tabt alle Kræfter, og ere næsten gandske komne af Søen, saa ere Hollænderne, som i flere andre Stykker, saa og i dette Fiskerie og Handel, komne i deres Stød. Omendskiont dog den Hollandiske Sild endnu indtil denne Dag kaldes af Kiøbmændene i Neder-Saxen Dlamischer Seering, eller Glamisk Sild, formedelst Maaden paa hvilken den tillaves.

(*) Maillat i hans Description de l' Egypte Lettre IX. p. 25. anmærker som noget besynderligt, som det og er, at der i Maanederne Dec. Januar. og Febr. sees og fanges Sild i Egypten ved Groscairo, men ellers ingen anden steds enten ved Raketta eller Damiate, en hører i den Middellandske See.

mange Millioner uhyre store og smaa Fiske, men fand endog forskaffe mange hundrede tusende Mennesker, deels med sit Kød en angennem Epise, deels med sin Gangst, Tillæbelse, Sal og Forsendelse en rigelig Underholdning og Baade; og fand dog ikke fortæres (*)!

§. LV.

(*) For at fremsætte denne store u-erkjendte Guds Velgierning i en endnu herligere Klarhed, vil jeg her anføre i min Oversættelse, hvad som vidtløftigere forestilles herom i den ny og kostbare *Atlante maritimo & commerciali*, som er trykt i Londen i det Engelske Sprog 1728. Ongefær i Begyndelsen af Junio, her der det, efter adskillige foregaaende Tegn, saavel i Luften som i Vandet, hvoraf Jndbyggerne paa Schetland (eller Hitland) meener at kunde vide det forud, kommer der sammesteds fra Norden en u-udsigelig og utrolig stor Sværm eller Hær af Sild. Det Sted, hvorfra de kommer, og hvor de ligesom holder Huis, legger, sætter og formeerer sig, er ubekiendt. Men at deres Tal er u-endelig stort, vil tilstrækkeligen sees af det strax efterfølgende, omendstiont det er dog ikkun en Sværm af Hoved-Stoffen, og en Overskødighed, som formedelsi Mangel paa Rum, ligesom udsådes hvert Aar, af en endnu større Mængde, som bliver tilbage, og udsendes for at søge sin Næring og Blive-Sted andenssteds. Saa fand man ey heller vide, om nogle af dem vendte tilbage igien til deres Fæderneland, for at udlegge ny Recruter til det tilkommende Aar. I det mindste kommer de fra deres hjem, hvorsomhelst det end mon være, saa fulde af frugtbar Ravn, at man fand sige, en Fisk bringer ti tusende andre med sig. Deres Raun skyder de i Søen ved Engeland, thi da de kommer fulde derhen, saa ere de allerede tomme, længe før end de drager igien bort derfra. Deres Tal hører i Sandhed iblant infinita Naturæ, det er, deres Tal overgaaer sandeligen alle Tal, og dersom man end, efter nogen Maade at regne, vilde tale derom, fand man dog ikke sige andet, end ongefær, at deres Tal er større end Stiernernes paa Himmelen. De brøder frem, hvor Søen ligesom er allerbredest, og deres Hær maa efter all Ansæelse strække sig saa vidt og indtage saa stort et Rum, som heele Store-Britannien, Irland med indbefattet. Uden Tvivl maa de trænge sig meget tæt sammen, naar de kommer imod Sønder, og finder sig tvungen til at trænge sig igiennem Klipperne af Grøn-

§. LV. Næst efter Gilden taler jeg | Kabbelaun.
 C 3 | bil

Grønland og Nordeap, hvilket er ifkun et lidet Stræde for dem, omendskiønt det paa Jordfluglen strækker sig til 200 Mile (Engelske leagues). Naar de kommer længere need, og deres forfærdelige Hob bliver adskilt ved de Storbritanniske Fjeler som ligger i Beyen for dem, (hvilke de formodentligen fandt fiende paa Grundene i Nord-Søen, som ere uden Tvivl ikke lidet anderledes beskaffene end dens øverste Skikkelse) maa de nødvendigen gaae sig i tvende lige eller ulige Parter. Den een af disse svinger sig imod Vest eller Sydvest, lader Schetland og de Orcadiske Øer paa den venstre Haand, og støder paa Island, hvor den atter adskilles, saa at den een Arm holder sig ved den Britanniske Küste, seiler imod Souder need igiennem S. Georg eller den Irlandske Canal, og falder forbi Engeland og Irland need i Savern-Søen, hvor den kommer til sine forhen forladte Venner igien; men den anden Deel svinger sig, formædelt Mangel paa Rum, imod Vest og Sydvest, skyder sig need i den Irlandske og Vester-Sø, og da den bliver bestandigen ved Kusterne, saa træffer den sig omkring Sydsiranden af Irland, og formedelt en liden Vending imod Sydøst, støder den igien til sit Selskab, der, som oven blev meldt, var draget need igiennem den Irlandske Canal.

Den anden Arm af hin første store Deeling, som stredte i Nord-Søen, holder sig ved de Storbritanniske Kuster, stryger forbi Schetland og fremdeles forbi Cap Buanes og Aberdeens Küste, fylder undervens med sin utallige Mængde alle Bugter, Fjorde, Riveer og saa fremdeles, ret ligesom den bliver ført af den Højestes Haand, at den skal frembyde sig til Spise for de Fattige, og til fordeelagtig Handel for Kjøbmanden. Derpaa vender den sig noget imod Sønden, stryger forbi Dumbar, og efter at den har taget en Omvej forbi S. Tabbs og Bernik, og er gaaet ud i Dnybet, sees den først igien ved Scarborough, og man fornemmer ikke til den igien i nogle tykke Høje, før end paa de Yarmouthske Banker ved Engeland. Derfra tager den sin Vej til Indløbet af Thems, og derfra videre igiennem den Britanniske Canal, og derefter seer man den ikke meere.

Nu dernæst at komme til Silde-Fiskeriet, saa tager Hol-
 lændene allerførst imod den ved Schetland (Hitland) med on-
 geskr 1000 eller 1500 Bysler, (hvorom de særdeles og nærmere

billigst om Kabbelauen, som den Fisk, der fornem-
meligst

re Omstændigheder, saa vidt jeg ved flittig Efterforskel har kun-
det erfare, ere allerede forhen p. 51 (qq. anførte.)

Saa snart Silben kommer ved Skotland, og udbreder sig
over alle Sande og Banker, og frembyder sig i alle Havne, Ban-
er og Fiorde, forsømmer Skotlænderne ikke at fange den i stor
Mængde, som de tillaver, indsalter og forsender til de samme
Markeds-Pladser som Hollænderne; dithen de ofte kommer for-
end Hollænderne, saasom disse maa først hjem og pakke om, og
selger til samme Priser. Efter at Skotlænderne paa den Nor-
dre Side af Lay Floden ere saaledes særdige med Silben, sal-
der Fisker-Naadene af Dumbar ogsaa videre ind paa dem, og
gør iligemaade mangan riig Dræt deraf, som de fører til Lands
til Edinborg og andre store Stæder, eendeel for at forsyne Konge-
riget med dem friske, eendeel og for at gjøre Red-Herring, det
er røgede Sild deraf, efter den Yarmouthske Naade. Naar
nu endeligen Silben, som før er meldt, kommer igien frem ved
Yarmouth, og for at søge sin Føde, adspreder sig over Sand-
bankerne, bliver den i en forunderlig Mængde fisket, saa vel af
Engelænderne, som Hollænderne og Frankoserne. Hvoriblant
Yarmoutherne alleene fanger aarligen henved 50000 Lænder, som
de laver til Red-Herring, og bliver forbrugte i deres Stad og
de næstliggende Grevskaber. Herfra undviger, inedens Fiske-
riet varer, store Sværme, som trækker hen til Indløbet af Thems,
og fanges der af Fiskersmakkerne fra London, Houkstone, Do-
ver, Sandwich, og saa fremdeles, saa vel for London og andre
ved samme Flod liggende Stæder, som og for Kusterne af Kent
og Sussex. Imidlertid udreder Hollænderne anden gang de-
res Vyser, og tillige med Franzoserne, Brabanderne, flisin-
gerne og andre flere besøger de yderste Yarmouthske Banker. En-
deligen forfalder Silben i den snevre Sø, hvor Franzoserne
paa den eenen og Vest-Engelænderne paa den anden Side atter
kommer den i møde. Derefter skyder den, og siden bliver den
ikke videre enten seet eller agtet.

Paa den anden Side af Store-Britannien gaaer det denne
stakkels Fisk ikke et Haar bedre. Ridsmændene af Glasgov, Ayr,
Galloway og saa fremdeles, iligemaade de af Londonberry, Bel-
fast, Carrickfergus, Dublin, og saa videre, gaaer der løs paa
ham, og de af Leves og de Vestlige Inselser lader ham ingen Roe,
indtil

meligst og næsten alleene føder Indbaanerne paa Island,
 C 4

indtil han er, ligesom igiennem Spitzbrod, løben need igiennem den gandske Canal, og har naaet Savern-Søen; hvor den dog paa ny angribes af den Engelske Ridsmand i Devonshire, og forfølges fra Minhead til Barnstapel, Beddisford, o. s. fr. hen imod Vesten, indtil Støderne paa Nordkysten af Cornwall, hvilke, uberegnet hvad der fortæres i Landet, falter mange 1000 Tønder af den, som de sender til Spanien og den Middellandske Sæ. Det samme vedsæres ham og af Ridsmanden i Pembroke, o. s. fr. og paa den gandske Küste af Syd-Wallis. Hvor paa den begynder at sætte, og bliver derfor ikke videre efterkræbt, men den begiver sig ud i Dybet til sit Selskab, og kommer ikke meere tilsyne. Hvor den videre bliver af, om den vender til Nord, eller den bliver de store Søfiske til Deel i Vester-Søens bondløse Afgrunde, eller hvorledes det videre maa gaae ham, er gandske ubekjendt. Men maatte nogen herover falde paa de Tanker, at Silden kunde ved denne Tid være saa got som bortfanget og ødelagt, da befindes det gandske tvært imod, af de overmaade store Sværme, som sees endnu i Savern-Søen, ved den Vestlig Sydlige Küste af Engeland og Irland, naar de drager bort, hvoraf man meget meere maatte slutte, at den mangesoldige Forlis, som de har lidt, er ikke engang at kiende. I midlertid ere nogle af den Meening, at det gandske Tal, som alle Fiskerne i Europa maa undervys have bortfanget af dem, er ikkun at regne som 1 imod en Million, imod den første Hær, som kommer frem udaf Norden. Hvorved det dog derforuden er gandske troligt, at de forfærdelig mange og store Kov-Fiske, saasom Fjinnfiske, Marsviin, Sæl-Hunde og deslige, har endnu ødelagt en langt større Mængde af dem, end alle foronnelde Fiskere.

Paa Kusterne af Nord-America findes Silden ogsaa, men ikke nær saa overskudig som i Europa; den sees ey heller videre hen imod Sønder, end intil Floderne af Carolina; om dette er een Deel af den første meget store Sværm, som ved første Ankomst paa de Grønlandske Kuster, for at gaae hen imod Sydøst med det øvrige Selskab, er maaftæ afviget til Nordvest Kusterne af America, eller om det er en overbleven Rest af dem, der som forhen er meldt, har giennemvandret Canalen af Engeland, kand man ikke sige. Men saa meget er bekjendt, at Silden sees ikke, i det mindste ey i noget merkeligt Antal, ved noget Sydlig Rige,

land. Den samme er saa bekendt, at jeg behøver ikke

Rige, saasom Spanien, Portugal, eller den sydlige Deel af Frankrig, saa lidet paa Kysterne ved Ocean, som i det Middellandske Hav, ey heller paa de Africanske Kyster; ret ligesom det var denne Fiske forbudet at begive sig derhen, paa det disse Lande skulde forsynes dermed fra Engeland. Ligesom og Røbmændene i Devonshire og Cornwall tilbereder den ved Paffen og Pressen paa en særdeles Maade, og forsender den i stor Mængde til Spanien, Benedig, Livorno, og andre Stæder i Italien, som man kand læse i foransførte Atlant. marit. p. 104.

Paa det man desto bedre maa forstaae det nyligen ansførte, kand jeg ikke forbigaae at anføre, at Engælænderne kalder den saa kalbede Red Herring, det er Rød Sild, af den brune Farve, som den faaer i Røgen, (ligesom den indsaltede kaldes Svind Sild, fordi den beholder sin naturlige Sølv-Farve) og tillaver den ved Yarmouth paa følgende Maade: Saa snart man har fanget en Baad fuld, bringer man dem til Land, og efter at man har taget Ganen og Indvoldene af dem, bliver de vel saltede med Spanisk Salt, lagt i Tønder og rørt nogle gange omkring; naar de har staaet i 16, eller i det høieste i 24 Timer deri, tager man dem ud, skylles dem vel af med Vand, og i nogle dertil oprettede store Hytter hænger dem paa Stoffer, over Ræffer eller lange Stænger; derpaa gjør man Ild under dem af gandske smaa kløvet Træ, og hver fjerde Time antænder man i den paa ny, paa det at de saaledes, efterdi Indgangen og alting er til-luftet, kand røges vel igiennem, og endeligen lader man dem, som skal forsendes, hænge 6 Uger deri, og derefter pakker dem fast i Tønder. (Vid. latius Willughby Hist. Pisc. p. 229.)

Da der ogsaa i den ansførte Atlante Maritimo alleg. loc. findes en omstændelig og til mit Ønemærke ikke utienlig Efterretning om det fordeelagtige Stor-Britanniske Sardine-Fiskerie, eller, som Engælænderne kalder dem, Pilchards, vil jeg ikke lade det falde mig fortrydeligt, at uddrage det mærkbærdigste deraf, oversætte og her anføre det. Disse Fiske lader sig fornemmeligen see paa Kysterne af de tvende Vestlige Grevskaber Devon og Cornwall, og bringer dem meere Fordeel end nogen anden Søfiske. Deres egentlige Tiid varer fra først i August, indtil alle Helgens Dag eller den 1 Nov. Man foregiver, at de forfølger en liden Fiske kaldet Britt, og derved kommer ind i Munden af Floderne, og i Havnene. De kommer an med Floden, og kommer saa

ikke at beskrive den, og dens Riid saa velsmagen.
E 5

saa nær oven i Vandet, at man allereede langt fra Land fornemmer deres Ankomst, formedelst Vandets krusende Bevægelse. Man fanger dem paa tvende Maader, og deraf kaldes deres Fiske re een Deel Drovers een Deel Sayners. Hine passer paa den store Sværm, naar den løber ind i Mundingen af Floderne og i Havneene, og tager imod den med viide firskantede Garn, som de drager tværs over Strømmen, imod Floden, hvorefter vel mange af den store Hob gaaer oven over og ved Siderne forbi, dog alt hvad som støder an paa Garnet, besnæres og fanges. Disse fisker i den aabne Søe, og klager stedsø over de andre, at de forderver Fiskeriet, i Betragtning at deres drivende Garn fanger ikkun lidet, og dog alligevel afskiller Sværmen, adspreder og kyster dem fra Landet. Hertil kommer endnu dette, at det de fanger bliver ikke dygtig Riidmands Gods, efterdi Fisken tager Skade ved det den saa hastigen rykkes og tages ud af de snævre Maaser.

Sayn kaldes et stort Garn, der er ikke giordt anderledes end de der bruges paa Floderne, men er meget længere, thi da dette holder ikkun 30 til 40 Favne, saa strækker saadant et Søe Garn sig ofte til 5 a 600 Favne. Dette regieres af 3 eller 4 breds Baade, af hvilke enhver er besat i det ringeste med 6 Mand. Baadene begiver sig ud i Søen med Garnet, og drager det ud imod den Kant, hvorfra de venter Fiskens Komme. Men herudi retter de sig efter det Tegn, som gives dem af nogle Folk, der ere opstillede paa høye Bakker, hvilke Folk kaldes Bakkers eller Suers (det er Raabere og Mærkere). Thi disse kande oven fra Klipperne meget vel mærke, af Vandets Bevægelse, hvad Lob eller Fart Fisken tager, og giver derefter et Tegn enten med at raabe eller sløgte, eller med at svinge et Flag, eller hvad andet Tegn de har giordt Aftale om, hvorefter de i Baadene da retter sig med deres Bærk, og kaster deres Garn saaledes ud, at de drager det ret tværs for den ankommende Fisk. Saa snart Garnene ere fuldkommen udspændte, roer nogle een Omvejs omkring for at komme bag Fiske Sværmen, og naar de ere kommen bag dem, pladsker de med deres Nær i Vandet, og jager dermed Fisken i Garnet. Endeligen bringer de Enderne af Garnet gandske tilfammen, og drager det op enten i Søen, og kaster deres Fangst i Baadene, eller og de drager det først op paa Landet; hvilken sidste Maade, hvor Strandbredden er fri for Klipper og er ikke alt for steil, agtes bedre og fordeelagtigere end den anden. Thi paa

gende, at den overalt (*) agtes for en nydelig Epise.

Dens Føde. Dens Føde, som man fornemmer af dem der fanges uden for Elven ved Hitland, ere alle slags Fiske, fornemmeligen Sild, saa og store og smaa Tasse-Krebs.

Har en fortreflig Fordøjelse-Kraft. Man kand ikke noksom forundre sig over den ubegrikelige Fordøjelse-Kraft, som findes i Maberne paa denne og andre hans liige af Søe-Fiske. De Fiske, som den indsluger, bliver fortærede i 6 Timer. Jeg har mærket dette af følgende. Fiskerne paa fornævnte Insel Hilgeland sætter deres Angel-Snorer for Skelfisk ud i Søen paa 6 Timer. Efterdi man retter sig dermed efter Ebbe og Flod, hvilken, som er bekiendt, forandres hver 6 Timer. Naar nu strax efter at Krogen er sat ud, en Kabbelau sluger en Skelfisk i sig, som er fangen paa Krogen, saa befinder man, naar man derefter drager Krogen op, at Skelfisken allerede er fordøjet, og at Angelen, som tilforn sad i denne, er nu bleven fast i Kabbelauen, saa at man kand trække den op derved. Men dersom Kabbelauen ikke uden kort førend Krogen tages op, sluger en Skelfisk i sig, som henger derpaa, saa

paa denne sidste Maade kand de ofte paa een gang (Jeg meener ikke i en Dræt, men af en Sværm) bekomme 3 a 400 Sønder fulde af Fisk.

Disse Pilchards bliver pakkede og indpressede ligesom Sild, og forsendte med god Fordeel til Strædet, Spanien, Italien og Levante.

Men hvorledes disse Fiske bliver indsaltede, røgede og pakkede, det kand man atter læse hos Willughb. c. l. p. 223. seq.

(*) Den hedder hos os Kabbelau, hos de Høytidske Bloch, hos Hollænderne Kabliau. Ellers gaaer den ogsaa med iblant de Danske under det almindelige Stamme Navn Corsk. Hos Engænderne hedder den Cod, Codfisk, paa nogle Stæder Beeling. Asellus major vulgaris Schoeneveldio.

saa lader han sig vel i forstningen drage op dermed, efter di han ugieerne vil miste sit Rob, men saa snart han mærker, at han skal trækkes ud af Vandet, saa lader han den indslugede Fisk gierne slippe, falder tilbage og undkommer. Dog kand man endnu tydeligere fiende deres stærke Fordoyelse, naar de har sluget Taske-Krebs i sig. Man kand vel ikke saa egentligen vide, om den ikke behøver længer Tiid til deres Fordoyelse, formedelst deres haarde Hud, end til Skelviskenes. Smidler tid udbiiser sig dog saa meget, som de ældste og fornustigste Fiskere paa Hilgeland har berettet mig, at Skallerne bliver først angreben i Maben, og farvede ligesom røde, som naar de ere kaagte i Vand, derefter opløses de til en tyk Pap, og omsider fordøyes de gandske og aldeles (*).

Islanderne fanger denne Fisk med Angler, hvorpaa de sætter enten et stykke af en udbrudt Musling, eller og de friske udtagne røde Ganser af de forhen fangne Kabbelauer; Men den bider endnu bedre paa et stykke varmt raat Kød, eller og paa hietet af en frisk stude Fugl, saasom en Moge eller deslige. Hvormed een kand snarere fange 20 Fiske, end en anden ved Siden af ham kand fange een eneste med den sædvanlige Mading. Hvorfore det ogsaa er forbudet ved en Kongelig Forordning, at bruge saadanne Kunst-Greb ved den rette Fiske-Tiid, formedelst det store Forspring. Naar ovenmeldte Fiske-Dag først ankommer, er deres Mængde saa stor, at deres Ryg-Finner stikker frem over Vandet, og da bider de vel paa en blot Jern-Krog, som der er aldeles ingen Mading paa.

Den rette Fiske-Tiid begynder ved Kyn delmisse eller 2 Febr. og varer til Philippi Jacobi eller den 1 Maji, da det begynder

Hvorledes den fanges.

Naar Fiske-Tiden er.

at

(*) Ret ligesom Skildpaderne fordøyes i og med Skallen af Crocodilerne, efter P. Fenillers Anmærkning i *Année Continuat.* du Journal des Observat. Physiques, p. 375.

at blive varmere, saa at Fisken kand ikke tilberedes saaledes at den kand holde sig.

Om Maaden at fiske | Man bemærker at Fisken tager altid sin
paa. | Fart imod Strømmen. Paa Søen og i
dybe Fiorde stæer Fiskeriet om Dagen;
men paa Grundene, hvor der er ikke meere end 10 Favne Vand, eller hvor den stærke Brænding af Søen i mellem Skærerne forhindrer Udløbet, fiskes der om Natten. Den bedste og nydeligste Fisk fanges i den aabne Sø, paa 40 og 50 Favne Vand, hvor den har fuldkommen Jøde; den som fanges under Landet og i Fiske-Fiordene, er derimod ikke nær saa feed, god og lækker.

Deraf laves to slags Stok-Fisk. | Al denne fangne Fisk veed Isølanderne
at forfærdige to slags Stokfisk (*), der kaldes der saa god, velsmagende og fin, som ellers ingen andenstæds.

Det

(*) Jeg bruger her det Ord Stokfisk in sensu generali, efterdi man i Tyskland pleyer at kalde alle tørre Fisk med dette Navn, som er taget af den ældste Maade at tørre paa. Thi det er en meget gammel Skik hos de Nordiske Folk, at de pleier at tørre deres Fisk, som er deres fornemste og meeste Kost, meget haarde, for at bevare dem desto bedre til den Tiid, da de ikke kand fiske. Og efterdi Fisken enten tørres saa haard som en Stok, eller og faaer en Lighed efter en Stok, efterdi den tørres rund og løber stærk tilfammen, saa har de Endiske deraf taget Anledning til at kalde den i almindelighed Stokfisk i deres Sprog. Den første og meeste Stokfisk har man uden Tvivl faaet fra Norge; hvorfra ogsaa den meeste bringes endnu. Normændene gjør den fornemmelig af Rabbelan og Lørst. Hoorledes de forholder sig med dens Fangst, Tilberedelse og Tørrelse, kand man viidere see af den anførte Topograph. Norveg. p. 113. seqq. Naar Fisken er færdig, bringer de den i store Kartager til Trundhjem og Bergen til at selge, hvorfra den derefter forsendes vidt og bredt omkring. De slags som nu omskunder laves der, ere i Rodskar, som har sit Navn af Rod, radix, og stæere findo, efterdi den stækkes gandske indtil Rumpen. Thi efter at Hovedet er skaaen af

Det første slags, som kaldes **Slækfisk**, af **Slætte (*)**, er den fineste, nydeligste bestimende og dyreste.

Den bliver beredt paa følgende Maade: Saa snart Fiskerne kommer til Lands med en god Fangst, kaster de Fisken ud paa Strandsbredden. Derpaa tager deres Qvinder strax fat paa den, og ikke alleene skærer Hovedet af den, aabner Bugen og tager Indboldene ud, men og tillige **slækker** den, det er, klover den i Bugen fra det øverste til det nederste, tager

af den, og Indboldene udtagne, bliver den skaaren op i Ryggen og Rygbeerne udtagne, desligeste slækkes den og i Bugen indtil Rumpen, saa at der bliver to Hænger (Olaus M. c. 1. Lib. XXI. cap. 2. siger: ventres in bicubitales lingulas instar funium abscissas). Af dette Slags kaldes den beste Sort **Zartfisk**, fordi den er meget finere end den øvrige, og bliver i særdeleshed forfærdiget af den **Torff**, som fanges under Landet. Dog løber og undertiden nogle Langer med deriblant, som ere tørrede paa samme Maade, og disse ere endnu de fineste; denne Zartfisk forsendes meestendeels til de Catholske Lande og spises i de Rige Klostere. 2) **Rundfisk**, denne bliver ikke slækket, men alleene opfåaen i Bugen og Indboldene udtagne, derefter hænges den op i en Traad ved Rumpen, saa at den da ruller sig sammen og tørres rundagtig, og kaldes derfor i Handelen **Rundfisk**. Af dette Slags gaaer de beste til Holland, de fletteste til Bremen.

Rundfisken kand ikke laves uden om Føraaret, da Luften trænger saa stærk igiennem, at den er mægtig til at tørre den heele Fisk. Men naar det er varmere, nødes man til at slække den, paa det Vinden kand desbedre trænge igiennem og tørre den, det er, man gjør Rodstæver af den. Conf. Topograph. Norveg. cit. loc. Jens Lauritzen Wolff. Norrig. illustrat. p. 62. skriver: Om Vaaren lader de den tørres rund; men Sommeren slækker de, og saa kaldes den **Rodstæring**.

(*) **Slætte** est discindo. **Slætte**, Tomus, dissectus, veluti cum piscis in Tomos oblongos secatus est, Gudm. Andr. in Lexic. Island. Arnt Berg Danm. og Norg. Herligh. p. 273. skriver: De leve af intet andet end deres Fiskerie, som næstengandte bestaaer udi **Torff**, **Langer** og **Sellflynder**, af hvilke de fast ingen salte, men **slække** og **tørre**.

tager Rygbeenene ud fra Rasken og indtil tre Led neden for Næblen, efterdi Fisken ellers først anstikkes der under. Naar Svinderne ere færdige med dette Arbejde, flaabes de saa vel de affkaarne Hoveder hjem paa deres Ryg, for at laage dem til Maaltid, og derefter at bruge de afgnabede Been til Jildebrand, som og fornemmeligen Leveren, hvilken de legger hen til at gjøre Tran af. Men Mændene, som imidlertid har hvilet ud, og vedrøbet sig med Brændevin, efter deres Formues Beskaffenhed, legger derefter den flækkede Fisk i nedrige og tynde Hobe hos og oven paa hinanden, dog uden mindste Salt, og lader den saaledes ligge hen og gaaes lidet, i en 3 eller 4 Uger, ligesom Vinden er dem gunstig til, eller, hvilket er det samme, ligesom den er bravtør, giennemtrængende og bestandig. Derefter gjør de firkantede Banker af Strand-Steene, hvorpaa de udspreder Fisken Stykke efter Stykke, bevelvis hos hinanden, til at tørres, saa at Huud-Siden altid vender op ad, paa det at om der skulde falde Regn, den da ikke skulde komme paa Riødet og gjøre det plattet. Der som det er tørt Veyr, og der blæser en skarp Norden-
Vind, kand Fisken blive tør nok i 3 Dage. Naar den er nu tør, stables den op i Huus-høye Hobe oven paa hinanden, og lader den saaledes staae utildækket for Regn og Vind, intil de i sin Tiid forhandler den til de Danske Riøbmænd, hvilke ved Overleveringen opstables og lader den ligge paa samme Maade, indtil efter St. Hans Dag, da den indsfibes.

2 Hæng-
Fisk.

bereder af Rabbelau, kaldes Hængfisk af
Hænge eller op hænge.

Hvorledes
denne for-
færdiges.

Den bliver i Begyndelsen hanteret paa samme Maade som Flakfisken; undtagen at man ikke flækker den op i Buggen, men i Ryggen, og efter at Rygbeenene ere udtagne ligesaa
vidt

vidt som paa Glakfissen, bliver der skaaren et Hul et
 Qvarteer langt oberst i Brystet, til at hænge den op;
 den bliver og ligesom hin lagt paa Jorden til at udgiæres.
 Imidlertid at dette skeer, sætter de fiire Begge op af
 smaa afbrudte Steen-Stumper, dog uden al Forbin-
 ding og gandske aabne, paa det Vinden kand desto be-
 dre blæse igiennem overalt. Disse tildækker de oven til,
 for Regnen, alleeneste med flette tynde Bræder og grøn-
 ne Græs-Torve. Og naar Fissen har udgiæret, tager
 de den op af Jorden, trækker den igiennem det iskaarne
 Hul paa Træ-Rekker eller Stænger, og hænger den
 saaledes op, Stang ved Stang, i Steen-Hytten til
 at tørres. Den Vindtørre Fisk tager de derefter ud
 igjen, drager den af Stængerne, og legger den ende-
 ligen ogsaa, som før er meldt, i store Hobe eller
 Stabler.

Imidlertid er der en mærkelig Forskiel | Forskiel
 imellem den Fisk, som tørres paa en Strand | at tørre.
 Bred, hvor man har Steene nok, og den anden, som
 tørres paa den bare Sand, hvor der er ikke andet end
 Sand. Thi hin bliver fastere, hvidere og varagtigere,
 men denne, efterdi den udbredes alleeneste paa de ud-
 skaarne Rygbeen i staden for Steene, løber an, og er
 derfor ikke nær saa varagtig som hin.

Det er vel vist, at enhver, som Kiens | Hvor af
 der alleeneste Omstændighederne og Virk- | det kom-
 ningen af et mildere, lunknere og fugtige | mer, at
 re Clima, skal have Umag for at begribe, | Stokfissen
 hvorledes det er mueligt, at en saa stor | konserverer
 og seed Fisk, som handles saa flet uden | sig uden
 Salt, og opstables under aaben Himmel, | Salt.
 ikke raadner, men bliver saa varagtig, at den end og
 saa siden kand bevares i heele Aar, udi andre Verdens
 Parter. Men naar man nøye overbeyer, hvor glene
 aemtrængende Kulden er her, fornemmeligen paa den
 Tid

Tiid, naar Fisken beredes, hvor reen Luften er (*); hvor udtørrende de tørre skarpe Nordvinde ere (hvorved Bødderne, som den indvortes Marsag til Giæren og Forraadnuelsen, fuldkommen uddrives), at her, i det ringeste paa den Tiid naar Fisken tilredes, ingen Spyfluer ere, og de saa, som siden maatte komme, holdes derfra ved den skarpe Fiske-Lugt, (følgeligen ere der ey heller Spy eller Madfluer, som den udvortes Marsag til Forraadnuelse); saa kand man meget vel begribe at det er mueligt, at disse saaledes tørrede Fiske kand vare, og man maa med Forundring betragte den Belgienning, som disse Folk nyder just af deres Clima og Veirlig, der synes ickun at være slemt og ulideligt.

En anden Maade at gjøre Kabbelau til Stokfisk. Paa de Infeler Westmanoe gjør man ogsaa Kabbelau til Rodskæring paa Norsk Maneer. (See Anmærkingen paa forrige p. 76.) Nemlig Fisken bliver gandske opskaaen baade i Ryggen og Bugen, indtil need imod Rumpen, saaledes at der bliver to Hænger eller Stykker deraf, som hænger ickun sammen nedryst ved Rumpen. Derefter paa formeldte Maade lagt need paa Jorden til at giæres, og siden hængt over Stænger i forskrevne Steen-Hytter, dog uden Tag, til at tørres; og saaledes bliver den snart færdig. Dog bliver denne Rodskæring igien spiist i Landet, og meget siæl

(*) Om den reene og udtørrende Luft i Nordlandene, skriver Olau M. c. l. Lib. l. c. 2. Aer-semper frigidus est & serenissimaque est æris temperies, ut pisces nullo sale conditi, sed solo aere siccati, toto decennio a putrefactione durant. Og dette gaar saa vidt, at Nordlænderne ogsaa formedelt Luft og Wind, kand endog tørre Rød saaledes, at det varer. Som der og anføres i Topogr. Norveg. cit. p. 15. at man tørre de vilde Gæs, men i særdeleshed to slags Fugle, en kaldet Leyer, som er meget feed, den anden kaldet Sfrab, i Vinden og bruger dem i Steden for Brød. Ad. Jens Lauritzen Wolff. Norrgia illustrata, p. 198.

flaeden udfikket, efterdi disse Golt har ellers ingen Handels med udenlandske Rodskar-Handlere, hvilke meget meere lader komme alt hvad de deraf behøver, fra Nordmændene, med hvilke de staaer i gammel Bekjendtskab, indbyrdes Credit og Forbindelse.

De Hollandste Lurendreyere lader ogsaa paa deres Skibe Labberdan (*) af den Rabbelau, som de fanger ved denne De; og det paa denne Maade, at de skærer alleeneste Hovedet af Fisken, skærer Bugen op, tager Indvoldene ud, bestrøer den vel med grovt Salt og legger den i Tønder.

Der gaares og Labberdan deraf.

Og hermed vil jeg afbryde, efterdi Rabbelaus ens næsten uendelige Nytte (**) sees allereede tilstrækkeligen

§

(*) Aberdaine, Habberdeen, det er Afellus Aberdonensis, som Willoughby kalder den, uden Tvivl, fordi Skotterne har paa dette Sted allersørst paa den Maade tilreedt og udfikket dem. Ligesom Skotterne fanger endnu aarligen mangfoldige Rabbelaue paa deres Kuster, saa og Irlænderne paa den Nordvest og Østlige Kant af deres De, hvilken de gjør Laberdan af, og tiener i særdeleshed for Matroserne paa Skibene.

(**) En Ting vil jeg alleeneste endnu anføre, for at viise, hvorledes ikke alleene alting paa denne herlige Fisk er til at bruge, men og hvorledes en fornuftig Riismand, der aldrig forsømmer at passe paa sin Fordeel, kand gjøre saadanne Ting, der synes for agtelige i sig selv, til en frugtbringende Deel af hans Handel. Thi naar Nordmændene tager Indvoldene af Rabbelaue, for at gjøre Stokfisk af den, samler de Ravnene og Indvoldene flittigen sammen, og fører det med til Trundhiem og Benaen. Hvor da Riismandene, og fornemmeligen paa det sidste Sted de saa kalbede Bønder ved Hansee Stædernes Comtoir, (som mig er berettiget af de Bergensfarer Eldeste,) tilhandler sig det og efter at det først er ordentlig vrøget og pakket, sender de det i store Partier, enten lige til Nantes eller og over Hamborg. Efterdi Frankoserne ved at benytte sig af den til stor Fordeel i deres Sardines Fangst, i det de plukker den fra hvianden og strøer den iblant deres Garn; hvorefter Sardinierne svømmer meget begierligen og i stor Mængde.

ligen af det anførte ; og skal endnu videre blive aabenhæret af det, som nu skal følge, om de øvrige af hans Art.

Langer. | S. LVI. Saa er Langer (Asellus longus, Engl. Ling. Willoughb. Hist. Pisc. p. 175.) en Kabbelaus-Art, men smallere og længere, end den foregaaende egentligen saa kaldede Kabbelaus; hvoraf den ogsaa har sit Navn i alle Sprog; den har en særdeles feed og nydelig Hud, og en meget fortræffelig Lever.

Deraf | Al denne Lange forfærdiges ogsaa
lares og
begge slags
Stof | baade Slatfisk og Hængfisk, paa oven-
meldte Maade; men den er ikke fuldkommen
saa god, som den der gøres af Kabbelausen
selv, og derfor bruges den gemeenligen ikkun af Jyd-
vaanerne selv til deres Mundkost. Hvorover man saa
meget meere maa forundre sig, efterdi Nordmændene
veed at tilberede deres nydeligste og dyreste Rundfisk deraf,
af, som forhen er meldt; Saa stor Forskiel er der
paa Fissen, naar den opholder sig paa en anden Grund,
eller nyder anden Næring, o. s. fr. og saa meget kom-
mer det ogsaa an paa et godt Haandgreb.

Men in- | Ligesom det ey heller vil lykkes Islæn-
gen Klip- | derne at gøre Klipfisk deraf, (der kaldes
fisk her. | saaledes, fordi den tørres paa Klipperne el-
ler paa Banker af glatte Strandsteene) saasom den bli-
ver ikkun slet, forderves lætteligen, og føres derfor ikke
ud:

Hvilken | Dadog de ikke meget langt derfra lig-
dog Hit- | gende Hitlænder ere i Stand til at forfærdige
lænderne | just deres fortræffelige Klipfisk deraf (*). Maa-
ske,

(*) Paa de Hitlandste Inselser forfærdiges den beste og varagtig-
ste Klipfisk, og end den almindelige Sort af Kabbelaus, men
den

ſkee den Guddommelige Forſorg, ſom ſorger for alle Menneſker, og efter ſin viiſeſte Henſigt uddeeler til et Stæd dette, til et andet Stæd andet, vil at Iſlænderne ſkal lade ſig nøye med deres Flaſ og Hængſiſt, hvoraf de kænd nære ſig til Nødtorſt, og den andre ikke kænd giøre dem efter, og at ligesom de ſkal overlade Nordmændene deres Rundſiſt, ſaa ſkal de og overlade Hitlænderne den retſkaffene og fordeelagtige Maade at tilreede Klipſiſten, ſom deres fornemſte Leve-Middel og eget Klenodie.

S. LVII. Skælfisken, egentligen | Skæl-fisk.
Skælf-Skisen, af Engellanderne kaldet Sa-
dok, (Onos eller Asinus antiquorum, Afellus ter-
tius s. Æglefinus Rondeletii, Æglefinus vel Ægre-
finus Bellonii) er af den samme Art som Rabbelauen,
S 2 mere

den nydeligste af Langer. Den tillaves paa følgende Maade: Indvaanerne har sat ved Stranden store firkantede Kister af Træ, i hver af hvilke fand ligge henved 500 Fiske. Heri legger de den fangne Fisk, efter at de har taget Hoved, Indvolde og Rygbeene af den; De legger den i Lag over hinanden, og strør grovt Spanfj Salt brav tykt imellem; og iader den saaledes lages i giennem i 7 til 8 Dage. Derpaa legger de den under Træ-Preser, som de tynger vel need med Steene og deslige, paa det den kand trykkes flad. Efter at den har staaet henved 10 Dage derunder, legger de den ved Strandbredden (dog saa høyt op, at Søen ikke fand skyle derpaa) paa Banker af haarde, glatte og reene Strand-Steene, (hvormed Søen har spillet en Tid lang, og giordt dem vel runde og glatte, Hollænderne kalder dem Zingels og Fransoserne Gallets.) ved Siden af hinanden til at tørres. Saa snart den er tørret nok ved Kuld, Wind og Søel, stabler de den op paa hinanden i deres Paf-Huuse, og tildekker den vel med alle slags Dækker, paa det ingen fugtig Luft, eller Wind, hvorved den bliver slimet, skal komme til den. Ligesom den ogsaa derefter i Skibene, hvormed den føres bort, maa tildækkes saa meget muligt er, og bevares for Luft og Wind; thi jo meere den ligger tildækt og i Mørke, jo bedre og længere holder den sig. I Febr. Maaned bliver der den beste Rabbelay, og i August den beste Lange, fanget og beredt til Klipsfisk.

men har ikke saa god en Smag, bliver og meget mindre end hin, og har alleeneste smaa sødelige Skæl, da alle de andre Kabbelaus-Arter ere glatte og uden Skæl (*).

Hvidling. §. LVIII. Hvidlingen, som af sin hvidagtige Ryg kaldes saaledes, (Holland. Witting, Engl. Whiting, Asellus candidus, asellus mollis major sive albus Willoughb. p. 170. af Hilgelanderne Gaatjens) har større Liighed efter Skælffisken end efter Kabbelaunen, har en langagtig Krop og skarpe Tænder. Dens Kiød er meget nydeligt, men er ligesaa lidet som Skælffisken tjenlig til dygtig Flak- og Hængfisk, og tages ikke med iblant ægte Kiebmands Gods, undtagen hvor man ikke fandt faae nok heraf (**).

§. LIX.

(*) Mogle ere af de Tanker, at denne Fisk har sit Navn deraf, efterdi dens Kiød, naar det er kaagt, skalles eller brister fra hinanden i tykagtige runde Skaller eller Blade, ligesom Løg, meere end andres af dens Art; hvilket agtes meget behageligt for Synet, og opvækker Appetiten. Men jeg holder meget meere for, at dette Navn er givet den formedelt de fiendelige Skæl, hvorved den er adskilt fra alle andre af sin Art. Efterdi Hollænderne, saa og de Neder-Tydske Søefolk og Fiskere, kalder Fiske-Skæl Schelfen, og at Skælde eller skabe Fisken, desquamare piscem) kalder de Schelfen eller Schelteren. Conf. Kilian. Etymologic. Teuton. Linguae.

(**) Jeg er af den Meening, at denne Hvidling maa være den egentlig saa kaldede Morue, omendffiont den Molue, som fanges paa Bankerne af Terreneufve, kaldes ogsaa i Paris gemeenligen la Morue, og Rondeletius selv behandler dem med hinanden. Thi Molue, eller Merluche (Merlucius quasi maris Lucius) Angl. Cod. eller White-fish, Holl. Bacheliauw, er meere en Kabbelaus-Art; Omendffiont jeg endnu ikke har fundet udfinde de rette egentlige notas characteristicas, hvorved den er adskilt fra vores Kabbelaus. Efterdi Naturforstandige kommer ikke just hen paa saadanne Stæder, og det er meget vanskeligt at faae nogen accurat, eenstemmig og tilforladelig Efterretning af

S. LIX. Torsten (i Preussen Po- | Torst.

mucheln, Aellus varius s. striatus) er den mindste Rabbelaus-Art, og beklædt med de fineste Skæl, som man ikke kand føle, naar man rører den med Haanden, ja end ikke kand fornemme imellem

F 3 Tæns

Fisken. Imidlertid vil jeg ikke forbigaae at melde ved denne Leilighed, at denne graadige Fisk har af Naturen faaet denne særdeles Fordeel, (som maaskee mangen en vellystig Graadser maatte ønske sig) at naar den, efter sin usorgfagte Slugvorenhed, har slugt et stykke Træ, eller noget andet ufordøyeligt udi sig, saa kand den brække sin Mave ud, vende og udtømme den uden for Munden, og derefter, naar den har skyllet den vel ud med Søes Vand, trække den ind og bringe den paa sit rette Sted igien. Hvilket af Erfarenhed bevidner Dionys. Descript. des Cotes de l'Amérique Septentrionale Vol. II. p. 181. hvori han efter de aldermindste Omstændigheder beskriver hvorledes Fiskene fanges og tilredes ved Terreneuse, og tillige viiser, at *Molue verte* eller *blanche*, og *Molue seche* eller *Merluche*, gøres af een og den samme Fisk, og kaldes alleeneffe anderledes efter den afskillige Maade som de tillaves paa. Men man maa vide, at *Molue verte* (hvilken, saa snart den er skaaren til rette, bringes strax paa Skibet, og legges saaledes, uden nogen Tønder eller Fade, lige ned i Rummet, i Laug over hinanden, og saltet der paa Stædet) er i sig selv ikke andet end indsaltet Rabbelaus, som hos os er bekiendt under det Navn Læbberdan. Og *Molue seche* (som er mindre end hin, og bliver først indsaltet ved Stranden, derefter udfyllet i Søen, siden udbreedet paa Stænger til at drive af, derefter paa oprettede Steenbanker til at tørres, siden opstabelt i Høbe til at fuldkommen tørres, derefter ladet i Skibet paa Næs over hinanden og føres saaledes til Trankeferig) er vores Klipfisk meget liig.

Hvorledes denne Fisk fanges og tilredes af Engellanderne paa deres Stæder, har Herman Woll forestillet i nogle Figurer paa hans ny fortræfflige Landfort over Nord-America. I Vest-Engeland er egentlig Heederiet til denne Fiskefangst. De Skibe, som sendes derhen for at fange Fisken og hente den til Engeland kaldes *Newfoundland-Ships*, eller efter Matrosernes Talemaade *Newfoundland-Men*, saa og *Bankers*; men de som gaar der hen for at købe tilredet Fisk, og bringe den derfra til Spanien, Italien og s. v. for at selge den igien, kaldes *Sak-men*. Vid. Atlas Marit. & Commerce.

Fænderne, naar den er kaagt. Dens Farve er graa og noget Guldfarvet, ziiret med mange mørke eller sorte Plætter og Striber; dens Kiød er gandske nydeligt, fornemmelig deres som fanges i Øster-Søen, og ikke langt fra Lybek, hvilke om Sommeren ere lysere af Farve, men om Vinteren mørkegraa. De Danske Under-Kiøbmænd paa Island pleyer og undertiden at tørre dette Slags og lade dem tilreede som Flak-Fisk og da kalder de dem **Titlinger**. Disse bliver meget læstere og nydelige, men bruges alleene til Foræringer for store og fornemme Folk i Kiøbenhavn, folgeligen fores meget sjælden andensteds hen.

Kullen. | §. LX. Kullen (Holl. Bool, Engl. Colefish, Willoughb. Ichthyol. p. 168. *Acellus niger*, *Carbonarius*) kaldet saaledes af dens meget mørke Farve, er vel og en Kabbelau-Art, og ikkun lidet mindre, i øvrigt er den gandske liig, men saa mager og slet af Smag, at Islænderne kand ikke bruge den, og ikke engang æder den, saasom de har ingen Mangel paa bedre Slags. Den fange s i Mængde ved Nord-Cap (Zorgdrag. Groenl. Visc. p. 97.) efterdi den fornemmeligen drager sig til Norge. Der kaldes den **Sey**, **Graa-Sey**, **Stifisk**, ogsaa **Ofs**, og fanges i Overflødighed, nemlig, naar den jages og rængstes saaledes af Hvalfisken, at den ofte løber op paa det tørre Land. Dog ædes den ikkun af de fattigste Folk, hvilke og bevarer dens mægtige Lever, for at kaage Tran deraf. Til de Fattiges Nytte er ogsaa denne loblige Forordning giordt i Bergen, at de Hønestadste Kiøbmænd maa ikke give deres Tieneste-Folk den at spise, paa det den skulde ikke stige i Prisen for fattige Folk, som nu kand faae den største for 2 Stilling Danske. De Hilgelandste Fiskere fanger den ogsaa, og bringer den undertiden til Hamborg, men finder liden Afgang derpaa.

S. LXI. For at undgaae fortrædelig | Glynder.

Bidtløstighed, vil jeg spare til en anden Leilighed de mange besynderlige Efterretninger, som jeg har samlet om andre Fisk, omendskiønt de i almindelighed findes her større og feedere end andenstæds, saasom Glynder, Skulder, (der ere her saa feede, at naar de ere tørrede, bliver de strax rødagtige ved Beenene, og ankomne, følgerigen tiener de ikke i Handlingen og til at skibe ud, men ædes ikkun friske af Islænderne) og andre deslige.

S. LXII. Jeg vil allernæste melde endnu | Helle-
lidet om Helleflynderne, hvilke, da de i Glynder.
vores Nord-See vøjer ikkun til 120 eller 130 Pund, ere derimod saa store ved Island, at de vøjer indtil 400 Pund. Denne Helleflynder, som og i Norge kaldes Oveite, af de Franske Fiaitan eller Flettan, i Vest-Engeland Turbot eller Turbut, Hippoglossus Rondel. & Gesn. er den allerstørste Art af Glynder, og næsten forkræftelig til at ansee. Den har neden og oven endobbelt Rad meget skarpe Tænder, som ere noget krumme og bukkede indad; en stor stiv Tunge, og oven over den, ret for ved Gælgelget, oven i Munden to runde Stæder, som ere gandske hvasse og bestaaer af mange spidsige smaa Tænder; derforuden har den og spidse Pigge paa sine Kæbe-Been, med tredobbelte Kæbe-Dekkeler eller Dren. Man kand læt tænke, at efterdi den er saa breed og flad, men har derhos ingen proportioneret Tykkelse eller Rundhed, en heller Færdighed nok at tumle sig, jage efter Fisk og deslige, som andre store, lange og runde Fiske, saa er ham givet denne ugemeene Forraad af Pigge, Hager og Tænder, paa det han skal destomindre feile det Kød, som forekommer ham, og paa det han desto bedre kand holde og bemægtige sig det han faaer fat paa; thi de tager og sluger i sig ikke alleene Gild og deslige smaa Fiske, men og Skælfisk, Torsk og deslige store Fiske. Ellers er

denne Glynder andre Glyndere meget liig, saavel i udvortes Legems Skabning og Finner, som og i Henseende til Indvoldene; Og omendstiont den er saa stor, saa har den dog, ligesom hine, ingen Lust-Blære. Men just derfor kand den ligesaa lidet, som de andre, holde sig meget i Beyret, ey heller svømme stærk og vidt, men maa ligesom de andre af hans Art, meestendeels opholde sig paa Grunden. Derfor kand man meget fiendelig se paa ham den Huud, hvormed alle Fiske af den samme Art ere begavede, frem for andre Fiske, til den Ende, at naar de, som slette Svimmere, ved paakommende Storm, graver sig need og befæster sig i Sanden som de pleier, de da kand drage denne Huud for Dynnene, og derved bevare dem, at den skarptantes de Sand skal ikke skære dem deri (*). Deres Kiød er endelig velsmagende nok, men formedelsst den strænge og overmaade Sødme meget haardt at fordoye.

Alf den-
ne gøres
Kaf og
Kælling.

Alf denne Fiske gøres det i de Nordiske Lande og i Neder-Sachsen alleene bekiendte Kaf og Kælling (**); men efterdi det udfordrer en ret sund Mave, som er vandt til Søefiske-Fet, og Verden er nu bleven meere kræsen, saa gøres ifkun meget lidet deraf, og endnu mindre sendes udenlands.

S. LXIII.

(*) Conf. Leuwenh. Misliv. d. 22. Jun. 1704.

(**) Kaf, Isl. Katur, ere Finnerne, som skæres dybt indaf Ryggen med det Fæde, bliver lidet indsaltet, og derefter vindtørret. Kefel, eller Kefling, Isl. Kiflinger, ere langagtige Strimler af Huuden og det Fæde, som skæres af oven fra Rumpen, og indtil imod Ryggen, ligeledes indsaltet og tørres i Vinden. Den beste Kaf og Kælling kommer øverst oppe fra Norge, fra Andenæs, Tromsø og fra Finnmarken. Nordmændene fanger Helleflynderne, naar Kælbeltfangsten er forbi, og til den Ende begiver sig ud i Søen med store Baade. Om Kællerne, som da ere lyse, ligger de paa Fangst, dog ikke længe.

S. LXIII. Makreelen (Scomber Ron- | Makreel. del. Bellon.) maa denne gang slutte Tropicen. Den en ikke ulig Gilden i Skabning, men store og indtil $1\frac{1}{2}$ Fod lang. Naar den er frisk kogt eller stegt, smager den meget got for dem, som kand lide Fiske-Fet, ellers er den lidet bammel. Islanderne giøre sig ingen Umag for den. Den horer til de Fiske-Arter, som reiser vidt omkring og folgeligen frembyder sig til mange Riger og Folk. Man har forsikket mig, at den fremdrager Vinteren i Nord, men imod Foraaret begiver den sig forbi Island, Hittland, Skotland og Irland, til den Spanske See. Hvor da een deel falder forbi Portugal og Spanien ind i den Middelslandske See; Men den anden lader sig allereede i April see under Frankrig, i May i Canalen under Engeland. I Junio ved Holland og Frisland; men i Julio ved den Tydske Kuste; hvor den svinger sig omkring den Nordlige Spids, og affender en Sværm til Østers-Seen; den øvrige deel gaaer forbi Norge, og vender tilbage til Norden igien. Efterdi denne Fisk er ikke tienlig for Riibmanden, og folgeligen bliver ikke egentlig opsogt, saa har jeg i dette Stykke ikke kundet komme til nogen ret fuldkommen Bished, men har maattet lade mig nøye med det Vidnesbyrd, som jeg har bekommet af tvende forfarne og Altsomme Fiskere, som boer paa Hilgeland.

S. LXIV. Blant de store Slags Fisk | Hvalfisk.
 staar Hvalfisk-Arten (*) øverst. Blant

F 5

diffe

længer end til St. Hans Dag; efterdi Fisken efter den Tiid, da Luften bliver meget varm, kand ikke vel tørres og forvares, for medelst dens store Fædme. Ramus Norriges Beskriv. p. 252. Frankoserne veed ogsaa at fiske Finnerne, ligesom Ras, ud af deres Flaitans, som de fanger paa Bankerne ved Terreneufve. Vid. Denys Descript. cit. Tom. II. p. 260.

(*) Om disse handles egentligen i mine Efterretniger om Grønland.

disse vover den store Grønlandſke, (ſom af Iſlænderne kaldes Sletbakk, af de Nordſke Sletbækker, det er, Slet-Ryg, eller Glat-Ryg, fordi den har aldeles ingen Finner paa Ryggen, Balena vulgaris edentula; dorſo non pinnato Raj., kaldes ogſaa vel Sandhual) formedeſt dens Uhyre Storhed, ſig ikke lætteligen indtil den De Iſland, men af Frygt for de lavere Grunde, holder den ſig tilbage i de bondløſe Afgrunde ved Spitzbergen og under Nordpolen. Derimod huserer Nord-Caperen, ſom oven er meldt, deſto overflødigere og beſtändigere her omkring, den er hin Grønlandſke meget liig i Legems Skabning, ſaa og i Henſeende til Væderne i Munden, men ellers meget mindre og i alting ſmallere. Denne Hvalfiſt veed Iſlænderne fortræffigen at føre ſig til Nytte, allerhelſt da den ſelv giver dem en beqvem Leilighed til at blive Meſter over ham, ſiden de af Mangel paa dygtige Fartøyer og Redſkaber, kunde ikke ſaae bugt med ham i den aabne Søe.

Hvorle-
des de fan-
ger den.

Chi i det han, ſom før er meldt, ſol-
ger efter Gildene ind i Fiordene og Bugter-
ne, og driver dem til Landet, for at ſaae en
ſtorre Mængde af dem til at fylde hans hungrige Mave,
ſaa ſkeer det undertiden, at han af alt for ſtor Begierlig-
hed og Iver løber paa ſaadanne Grunde og Banker,
(*) hvorfra den ſand ikke komme tilbage igien (**); el-
ler i det mindſte giver han ved ſaadan hans egen Jagt,
Iſlænderne Anledning til at jage efter ham, at drive
ham paa Grunden og overbælde ham. Dette ſidſte
ſkeer paa følgende merkværdige Maade: Saa ſnart de
bliver vaer, at ſaadan en Hvalfiſt driver ind efter Gildene,
kæſter de ſig ufortøbet i deres Vaade med Hæ-
puner,

(*) Som af Iſlænderne kaldes med et eget Navn Hual-vag.
(juxta Verel. in Lexic. Seyth. Sc. ex Iſl. Reſab.

(**) Hvilket og allerede Olaus M. Hiſt. Gent. Septentr Lib.
XXI. c. 15. har anmærket.

puner, Spyd og Knive, og roer bag fra saa nær paa Livet af ham, som det kand mueligst lade sig gjøre. Der efter, naar Vinden staaer paa Landet, ofter de en Mængde af alle slags Blod, som de til den Ende har taget med sig, af deres Baad ud i Søen, og lader det med Vinden drive efter den flygtende Fisk, følger og selv sagteligen efter. Naar han nu seer at han forfølges, og vil vende om ud i Søen igien, men bliver Blodet vaer, saa skyer han det (*), og heller end han vil svømme der igiennem, vender han om igien og iler til Landet, og der over

(*) Om denne hæftige Affky kommer deraf, at han maa se: holder dette Blod for at være Blodet af en Hun-Hvalfisk, efterdi Hun-Hvalfisken taber maanedlig saa stor en Mængde, at Søen bliver farvet deraf, og paa samme Tid udblæser de ogsaa et meget stinkende Vand; (Vid. P. Feuille Journal des Observations Physiq. &c. faites en Ameriq. Tom I. p. 393.) eller og han anseer det for Blod af en af hans Liige, der er dræbt, og derfor, af en alle levende Creature medfødt uovervindelig Frygt for deres Undergang, og Drift til deres Livs Vedligeholdelse, skyer meget varligen og flyr fra den Vey, hvor soadant Blod kommer drivende imod ham, paa det han skal ikke falde i liige Fordervelse; det lader jeg staae derhen, men formoder dog mere det sidste. Thi Plinius har allerede anmærket saadan en Affky for Blod hos Fiskene, naar han skriver: Pisces maxime piscium sanguinem fugiunt Hist. Nat. Lib. X. Sect. 90. hvortil jeg endnu vil sige dette (til flittige Naturforskeres nyere Betragtning, som agter intet i Naturen uværdigt atestertænke) hvad den natforime D. Martin, i hans ofte anførte Beskrivelse over de Vestlige Der ved Skotland p. 143. anfører som en almindelig i heele Skotland bekendt Forsæenhed: That, if a Quarrel happen on the Coast, where Herring is caught, and that Blood be drawn violently, than the Herring go away from the Coast, without returning, during that Season. This, they say, has been observed in all past ages, as well as at present. Det er, dersom et Slag holdes ved Kysterne, hvor der faanges Silde, og der udøses meget Blod, saa begiver Silben sig bort fra Kysten, og kommer ikke tilbage igien i den Mars-Tid. Dette, siger de, er anmærket saa vel i alle de forbigangne som de nærværende Tider.

øver maa han nødvendig enten strande paa Sandene eller imellem Skærrerne. Derksom Bunden staaer fra Landet, roer Fisserne efter Hvalfisken, og naar den vil vende om, kaster de uophørligen Steene ud af deres Baade imod ham, i Vandet, og gjør derhos et forfærdelig Bulder, Skrig og Allarm, hvormed de kysker Fisken tilbage, at han maa stedse flye forud imod Landet, og tilsidst af Mangel paa Vand maa blive liggende (*).

Saa snart Fisken er løben saa vidt, at han paa en eller anden Maade er bleven fast, og Land ikke kommer tilbage igien, omringer Fisserne ham med alle Baadene og giver ham Stik i Stik, indtil Blodet forløber ham og han doer; derpaa skærer de alt Spekket af, saa meget som de kand, og efterdi de ere ingen Kostforagtere, ogsaa en temmelig Deel af Riødet, og tager begge deele hjem med sig (**).

Var=

(*) Jeg fornemmer, at Fisserne paa Færøe, som har med Islænderne haft lige Nødtørftighed og Mangel paa Værktøjs til deres store Leremesterinde, skal ogsaa med Fordeel betjene sig af begge disse Kunstgreb, som de har opfundet ved det at de med Agtsomhed har bemærket Fiskens Natur.

(**) Det kommer vel meest paa Vanen an, at man holder for at Hvalfiskens Riød er ikke ædeligt. Vore Grønlandsfarere, som endeligen ere ikke uvante til at æde et Stykke af en stærk og noget streng Hval-Fisk, forsikrer at et Stykke af en ung Hvalfisk, saa længe den er frisk, lader sig nok æde. Riødet af Fjinnfisken, som undertiden, i det de forfølger Sildene, strander paa de øverste Nordiske Kyster, eller i andre Maader betrækkes, bliver solgt i Pundevits, og gierne spist af de gemeene Bønderfolk, som siger at det skal smage som Drekjøb. Lucas Jacobson Debes i hans Danske Beskrivelse over Færøe p. 160. siger om Indvaanerne paa disse Øer, at de salter det Spel, som sidder paa Hvalfiskens Hoved, med sort Salt, eller med Affen af tørred og brændt Tang; og derefter hænger det op paa et ret tørt Stød, og da kommer det til at see ud som andet Flesk. De faaer

Barderne (*), efterdi de ere ikkun smaa, og derfor begieres ikke meget af de Danſke, ſaa og efterdi Iſlænderne, ſommedelt deres elendige Verktøi, kand ikke vel hugge dem ud, lader man ſidde, og tillige med Kroppen, Nadslet eller Krens gen (**), ſom vore Grønlandsfarer ſiger, drive omkring i Søen.

Spekktet kaſter de i Dyrehoveder eller Fade, og lader det ligge et ſierding Aar deri, og efter haanden ſmelte og udlække. Hvad ſom i denne Tiid drypper ud af ſig ſelv, er den ſi-neſte og beſte Tran (***), ſom øſes ikkun af og bliver ukogt ikke alleene henlagt og forhandlet til de Dans

Om dens
Barder.

Om dens
Spek og
deraf kom-
mende
Tran.

kaager ogſaa af Riødet friſt, hvilket ſeer ud og lugter ſom Drefkiød. Hvad de ikke ſtrar kand fortære, det ſtærer de i lange Strimler og lader det Bindtørre. Fremmede indſalter vel og undertiden Stykker af Rumpen, hvilke, efterdi den er meget ſeened, ſmager ſom indſaltede Drefødder. Kämpfer i hans Hiſtory of Japon B. II. Ch. II. nævner ſex ſlags Hvalfiſke, hvis Riød bliver ligesom af andre Fiſke, ordentligen ført til Marked af Japanerne; Indvoldene bliver indſaltede, og derefter ſpiſſe enten kogte eller ſtegte.

(*) Diſſe ere de hornagtige, næſten ſom Sabel Klinger dannede, og paa Kanterne gandske lodne Blade, ſom Hvalfiſken har ſiddende paa Siderne oven i hans Strube; af hvilke (naar de bliver gjort reene, det lodne og Riødet taget af, flækkede, o. ſ. f.) det ſaa kaldede Fiſke Been forfærdiges.

(**) De gamle Hollændere ſagde Karonie, de Franſke Chazogne, hvilket tiſſammen har maaffee ſin Oprindelse af Xagovetia.

(***) Dette Ord betyder den udlækkede Fiſk-Olie, og er ſi denne Mæning formodentligen lært af de nordligſt beliggende Ruſſer, af hvilke det er bekendt at man allerførſt har ſaaet Tranen under dette Navn, og derefter har man beholdt ſamme Navn. Dermed ſtemmer overeens Clem. Adami Navigat. Anglor. ad Moſcovit. (in Republ. Moſcou. p. 36.) Mittunt, ſriver han, & aquilonares Ruſſi oleum a Barbaris Traia dictum, quod in ſiuming

Danffe, men bliver og saaledes udført og forbrugt. Vore Kiøbmænd kalder den klar Tran. Det efterblivende faaer de ud til en tykkere og brunere Tran, som derfor ogsaa i Handlingen kaldes brun Tran.

Om en anden Sort. Derhos maa man vide, at endnu den allerfjønneste slags Tran, naar den bliver ubeblandet, er den som smelter ud af Kabbelau, Hay, og

mine Una dicto conficiunt. Saa siger og Olaus M. Hist. Sept. lib. II. cap. 17. quam pinguedinem (marinarum belluarum) vulgari eorum Traan, aut Lyse, a lucendo vocant, quia lampadibus immissa clarissime lucet. Efter Ordet's egentlige Betydning hos de Nordiske Folk er Traan en uddryppende Fugtighed eller Olie. Thi saa er Sax. Traan eller Trane (Belg. Traane, Germ. Thräne) (1) Lacryma e glandulis lacrymalibus destillans. (2) Lacryma Arborum, Gummi s. Resina vid. Kiliani Etymolog. (3) Oleum piscium ex frustulis dissectis destillans. Saaledes heder og Sax. Taar (Germ. Zähre, Otrfr. Zahari) lacryma. Dan. Taar eller Taare Lacryma, it. stilla aquae & olei. Isl. Tar lacryma, guttula, stilla. Gudm. Lexic. Angl. Sax. Tear lacryma & Tero, gummi, gluten, Angl. Tar. A. S. Tare & Teor Germ. Teer, Theer, Goth. Thior Succ. Tiare, pix liquida. Didhen hører og ikke mindre den Fedme, som trykkes ud af Koemelk, og kaldes Smør, Germ. Butter, nemlig Butere A. S. Butere à Bu og Tere. Nemlig bu, Goth. bos, vacca Vercl. (unde nostr. Bu, Os, og Bu-Koe, Bøe &c.) Ligesom og for lang Tid siden baade de Latiner og Græker, dog uden at kunde angive Stamme-Ordet, har sagt Butyrum og Būtyron, hvilket sidste tygeir, tygeia &c. fandt ret egentlig forstaaes af den sørligen anførte harmonia lingvarum. Hvorved jeg endnu vil anmærke dette, at det forehavende Ord har og sin Oprindelse af Orient, thi ligesom i Europa T og Z, saa bliver i Asien D og Z, i de adskillige Eptrog. Forandringer mangfoldigen omvejede. Og saaledes heder H og H en Saft eller Gummi, i særdeleshed Serpentin, som flyder og drypper ud af et Træ, enten ved en naturlig Drift, eller ved en kunstig Ridsen. Vid. Hilleri Hierophytic. lib. I. c. 45. og hos de Araber Txara fluxit, manavit, Txirwa og Dfaru, Lacryma arboris, s. resina.

og andre Fiskes Lever. Til hvilken Ende Islænderne samler deslige Lever i Tønder, og lader dem ligge henved 6 Uger deri og smelte. Derefter tager de denne saaledes af sig selv udslydt Tran, og blander den ukaagt iblant den forhen meldte klare Tran, til dennes Forbedring; derefter udkaager de det overblevne og oser det til den brune Hvalfisk-Tran, og saaledes forhandler det eene med det andet til de Danske Kjøbmænd (*).

S. LXV. Marsvinet (**) er en i Nord-Søen bekendt Fisk af Hvalfisk-Arten, og ongefær 5 til 8 Fod lang. Det behøves ikke at beskrive den, efterdi man har nu omstunder meget flittige Anatomiske Beskrivelser over den (***). Hvorpaa jeg alleeneste vil beraabe mig. Om der sammesteds findes meere end et slags, har man ej kundet sige mig, dog er det mest troeligt, efterdi man i Nord-America har to slags (†).

Dets

(*) Nordlænderne gjøre og megen Tran af Leveren af de Torst og Ræbelauer, som de slækker til deres Stokfisk; i det de legger dem ud i Luften og lader Fedmen drive af dem. Og Frantsojerne, som veed i en Hast at gjøre efter hvad de seer af andre, forsømmer ikke paa Terrenewe at drage Tran udaf Molue-Leveren. Dionys. c. I. Tom. II. p. 104. Saa har og Moll paa hans forommeldte store Kort over Nord-America, ladet stifke og forestille saadan en Presse, som de Engelske sammesteds bruger til det samme.

(**) Isl. Svinhual, eller Svinhuallur, ogsaa Witinger; paa Nordst Marsvin eller Niser, paa Dansk Brusfop, (formedelsi hans tykagtige runde Hoved) saa og Springhual, eller Springer. (formedelsi hans sædvanlige Springen ud af Søen, ved forestaaende Storm) Gall. *Marsuin*. Angl. *Porpess* eller *Porpus* Scot. *Sea-pork*. *Phocoena* Rondel. *Tursio* Bellon. *Delphinus Septentrionalium*. Schonev.

(***) Vid. *Ephemerid. Nat. Curios.* Dec. I. an. 3. p. 22. Lowthorp *Abrigm. &c.* Vol. II. p. 839. seq. & *nuperrime Supplem. I. Annal.* Wratislau. Art. XI.

(†) Nemlig et slags som er det største, gandske hvidt, saa stor som en Koe; hvis Spiise er alle slags Fisk, men allerhelst Matrel

Dets Riød er gandske ædeligt; thi Skotterne paa de Vestlige Der (*). æder det over alt, og siger, at det er baade en sund og nærsom Spiise, og Frankoserne gjør paa Terreneufve Medister af dets Riød (**). Men det bliver meest fanget alleeneste for sit Speks skyld, omendstiont det har ikke gandske meget deraf, efterdi Eranen er nu efter den Grønlandske Fiskefangstes store Forsald, bleven saa rar og følgerigen saa kostbar. Imidlertid er han formedelt sin ugerneene Gensindighed i at svømme og springe meget vanskelig at bekomme, dersom han ikke selv ongefær giver Leilighed dertil ved hans umættelige Si. de Begierlighed (***). Hvorved de gode Islændere dog ikke skulde have nogen syns

Makreel, Silb og Sardinier, den giver 1 til 2 Qvarteler Eran. Det andet slags heber *Poursille*, og findes i alle Hav, gaar fleste i Skloffe, og er god at æde. Dionys. d. l. Tom. II. p. 258.

(*) Martin d. l. p. 269.

(**) Dionys. paa det uvlig anførte Sted.

(***) Hvorom Arend Berendsen Berg i hans besynderlige Bog, kaldet Dannemarkes og Norges Herlighed, har denne artige Anmærkning 298. Det hændes og undertiden, saasom Anno 1625. at unge Hvale som forfølge og jage efter Silb, forløbe dem udi Fiordene og snevre Bugter, hvor Bønderne dem bliver vaer, og sætte Garn nedens fore, saa at de da Silb i stor Mængde, saavelsom samme unge Springhvale kunde jage paa Landet og fange, saasom i bemeldte Nar, da de ved 2 Meilevæys sønden for Bergen paa en Lüd og Sted saadanne Springhvale ved 17 eller 18 jagede i Land ic. Hvortil jeg vil føye efterfølgende af Christ. Eyser von Haimendorfs Reise-Beskrivelse til det forjættede Land, p. 149. De smaa Drengs staaer paa Havbreden med deres Kastegarn, og naar Delfinerne kommer imod Landet, og Fiskene flyer for dem til Landet, saa udkaster de deres Garn og faanger temmelig mange. Er meget lystigt at see. Thi Delfinerne hjælper dem ligesom at fiske, og imidlertid fanger Delfinen ogsaa og mætter sig. Thi der er ingen Fisk i Havet, som meer æder de smaa Fisk, end Delfinen, hvorfors den ogsaa kaldes *Cacciatore di mare* (Hav-Jæger). De kommer meget nær til Landet.

synderlig Fordeel, dersom der ikke ogsaa ved denne Gist var denne meget særdeles og mærkværdige Omstændighed, at den ligesom for deres Nytte maatte blive blind engang om Aaret, nemlig i Juni Maaned, i det der voxer en liden Hud for Øynene af den. Paa hvilken Liid, naar de vil være slittige, de ofte kand bemærge sig henved 300 Stykker, ved det de kysse og dræber dem til Landet, som de da ikke kand see og derfor ikke heller undflye.

§. LXVI. Af Haysfiskene eller Søe- | Søehundene (*Canibus marinis*, Galeis) fandt de.
ger Islænderne ifkun det største slags (*), formedelst deres Spæk og Lever. Deres Spæk har denne særdeles Egenskab ved sig, at det holder sig længe, og lader sig tørre haardt ligesom Svineskæg. Hvorfor det og af Islænderne tørres, bruges og ædes til Støffisk. Gemeenligen kaager man Tran deraf. Leveren er saa
G overs

(*) *Canis Carcharias*, *Lamia*, *Tiburonus*, Isl. *Saackal* (af *Sacka* avide & *icibus* more canino vorare, Gudm. Andr. Lexic.) Dan. *Saafisk*, it. *Savfal*. Gall. *Requiem*, Angl. *the white Shark*. Martin. Descript. of the West. Isl. of Scotland. p. 385. melder, at Fiskerne der kalder de store Haysfiske *Seths*, og de mindre *Silucks*, Martens giver en Beskrivelse over den store i hans Spitzberg. Reisebeskrivelse, cap. 3. n. 8. og sætter, at den bliver 2 til 3 Faune lang. Men for den beste og tillige anatomiske Beskrivelse maa man takke P. Feuillée Journ. d. Obs. Phys. Vol. I. p. 171. seq. & in Continuat. p. 109. Denne samme, eller maaskee en noget mindre Gist kalder Nordlænderne *Saaføring* eller *Haakierling*. Vid. Aut. Topogr. Norw. p. 115. & Jon. Rami Norges Beskrivelse p. 252. Efterdi den staaer alerbæst, og bider meest om Ratten, saa bliver den fanget fra Junleider, naar Rættene ere længst, med en Krog paa en to Alen lang Lænke, paa det den skal ikke bide Strikken af. Den har en meget stor Lever, saa at man af en kand faae henved 12 Pund Tran. Af dens Eg, som den har mange af i sit Ovario, veed Nordlænderne at lave sig gode Vandefager, som de kalder *Saafager*. Mus. Reg. P. I. Sect. III. n. 6.

overmaade stor, at man med een eeneste Kand fylde en Kvartel, det er et Fad paa henved 120 Potter (*). Man kand og af det tynde Riød i Bugen stikre tynde Strimler, hvilke naar de ere tørrede og har hængt et Aar og noget længer, saa at al Fedmen er løkket deraf, lader sig saaledes tillave, at de smager næsten ligesom Dyr-Gummer, hvilket en anseelig Riøbmand fra Riøbenhavn har forsikket mig, som forhen har adskillige gange været i Island.

Sværd- | §. LXVII. Her seer man og ofte Sværd-
Fisk. eller meget meere Sav-Fisken, som har det takkede og næsten en dobbelt Kam lignende Sværd staaende for Hovedet og over Munden (**). End videre er det og fortalt mig af Hr. M - - K, som har i mange Aar boet paa Westmanöe, at der i Havet ved Island findes endnu et andet slags, af de Søfarende saa kaldede Sværdfiske, som har ved Enden af Ryggen staaende et derfor anseet krumt Sværd eller Sabel, (som dog i sig selv meere ligner en krummet Pæl, og er overdraget med Riød og Huud ligesom en anden Finn). Om denne vil jeg handle paa sit Sted, i Efterretningerne om Grønland. Imidlertid er det forunderligt, at de ellers uhyre Beester, Hvalfiskene, naar de langt fra fornemmer en af disse slags Fiske, stiller sig meget ynkelig an, springer og skynder sig hastigen deraf; Som og ilige

(*) Martin melder paa det nyligen anførte Sted, at en eenestue Lever af en stor Hai giver en Skotst, det er hen ved fire Engelske Maader Tran, og at de der kommer Leveren i en Potte, som er helt fuld af Vand, kaager den, og affkummer den efter haanden opstigende og oven paa flydende Tran og æser den i et Fad. Hvorledes ellers Lever-Tran tillaves, sees forhen p. 95. not.

(**) *Pristis l. Serra piscis* Angl. *the Sawfish*. Willughby, Hist. Pisc. Lib. III. cap. 14. Mart. Spitzberg. Reise, cap. 6. n. 7. om hans Strid med Hvalfisken, Vid. Dionys. descript. cit. Tom. II. p. 268. seq.

illigemaade Robberne frygter sig meget for dem, og ofte springer paa Landet til Menneffene, for at ifkun undgaae dem. Hvortil jeg og herefter skal anføre Marsagen.

G. LXVIII. Endeligen vil jeg til videre | Hav-Ty-
Undersøgning endnu her anføre, hvad jeg | re og Hav-
har hørt om Hav-Tyre og Hav-Røer af | Røer.
tvende Personers Munde, som vel ikke har seet, dog
hørt det; nemlig at de i Hovedet ligner en Dyr, men
Kroppen og Fødderne ligner en Robbe eller Sæl-Hund,
og at de ofte med deres Brølen forarsager, at Land-
Røerne bliver ligesom affindige og løber rasende efter
Lyden (*).

G. LXIX. Om Robberne eller Sæl- | Robber.
Hundene skal jeg anføre et og andet i Efter-
retningen om Strat Davis.

G. LXX. Om ferske Sæ-Giske har jeg ikke no-
get synderligt at anføre.

Ved Holm, i Ellera, ved Kleppes, | Lar.
saa og i andre dybe Fiorde, i hvilke der
nedfalder Aaer eller smaa Floder fra Biergene, findes
der Lar, som svømmer frem imod de allerstørste
Vand-Styrtninger, og ofte skyder sig utroligen høyt
op paa de samme. Man sætter de saa kaldede Lar-
Bister tværs i Bøen for dem, som bestaaer af Stæ-
ketværker der ere slagne tæt sammen, hvor igiennem Lar-
ene vel kand komme op, men ikke tilbage igien til Sø-
en. Naar Laren er feedest eller best, trækker man en
Baad eller almindelig Art af Garn igiennem Floden,
og driver den dermed, efterdi den nu ikke kand komme
tilbage, springer den, en hid, en anden did, ud til
G 2 G 2

(*) Man kand herved om dette Strand-Ovæg, som Bøn-
derne kalder det, eftersee hvad Jacob. in Mus. Reg. Dan. P. I. Sect.
3. n. 49. anfører af Aet. Med. Philos. Havnion.

Siden og paa Landet, hvor de gribes af de ved Siden gaaende Bønder, og paa denne Maade fanges der undertiden 1 til 200 Stykker

Slangen
ger ere her
ikke.

§. LXXI. Slangen fornemmer man ikke til paa den heele Insel. Dog ikke for medelst en besynderlig Egenkab ved Landet, men fordi det ligger saa langt fra alt det faste Land, og de derfor ikke kand komme did, og for medelst den her herskende overmaade strenge Kuld, hvilken man veed er disse Dyrs Natur saa meget imod, og de derfor ikke kand begaae sig her.

Og lidet
Utsø.

§. LXXII. Denne samme hæftige og langvarige Kuld, samt den Mangel her er paa Træer og Buske, maa det og tilskrives, at man veed af ingen eller meget saa Utsø eller Insecter. Man kunde alleene sige mig om Juus = Edderkopper, som endeligen læt kand begaae sig i Indvaanernes Huuse, og om Bremsen og Heste-Fluer, (Oestrus, Afilis) som endog i Creaturenes Næseborer og ved den inderste Rand in foramine Ani legger deres Æg og lader dem der udlegge ved Dyrenes Varme (*). Naar det har regnet, fremkommer strax Regn-Orme (Lumbrici terrestres) for at nyde den friske faldne Vådskæ til deres Bedervedelse, i saadan vrimsende Mængde, at Indvaanerne ere i den Indbildning at de ere nedregnede.

Og Muus

§. LXXIII. Muus falder her ey heller mange, efterdi de kand ikke leve, for medelst den giennemtrængende Kuld, og Mangel paa Føde,

(*) Den Maade, paa hvilken disse og bestige Fluer legges ud, som tilforn har været ubekendt, er udfundet, og med alle sine Forandringer og Evolutioner omstændelig beskrevet i Vallisnieri Esper. e observ. intor. all Origin. de var. Insect p. 96. sq. og Racolt. di var. Tratt. p. 1. seq. og Ragon. int. all' Estro de Buoi &c.

de, i den tynde og med Svovel opfyldte Jord- & Skorpe, hvorunder der strax ere Klipper. Kirkegaarden ved det gamle Kloster Vidoe har denne Egenkab hos sig, at naar man sætter Muus need paa den, saa dør de strax paa Stædet; som min Fortæller bekræfter at han selv ofte har forsøgt det og befundet det i Sandhed saa at være. Men det er vist nok, at ikke nogen Hellighed ved Stædet, ved den forrige Catholske Indvielse, eller de længe siden forfulede Levninger af en der maa skee begravet Helgen, men en Svovel-Damp, som opstiger der stærkere og tykkere end andensteds, er den eeneste og sande Marsag dertil (*). Og denne maa jo saa meget mere formodes her, saasom det befindes næsten over den heele Insel, at Svovelen synligen udbreder sig under den øverste Jord- & Skorpe; hvoraf denne Kirkegaard maa uden Tvivl have faaet en større Deel end andre Stæder; hvilket lætteligen kunde udfindes paa Stædet af en Naturkyndig, enten ved et Lys, om det ikke var alt for farligt, eller ved Lugten og ved at grave derefter. Min Fortæller havde, deels af egen Drift, deels efter gode Benneres Begiering, taget nogle smaa adskillige Pakker af samme Jord med sig til Kiøbenhavn, men befundet, at naar man holdt Muus derpaa, gjorde det dem

G 3

ikke

(*) Heri bestyrker mig det bekjendte, og dette meget liige Phænomenon i Grotta di Cane ved Pozzuolo, i hvilken der af Jorden opstiger en temmelig stærk Svovel-Damp, som strækker sig til en liden Høyde, heved en Hood oven over Jorden, hvilken Damp gjør samme Virkning paa en Hund eller et andet levende Dyr, som trykkes tæt ned til Jorden. Ray Observ. made in a Journ. thro' Italy &c. p. 275. Deslige er og anmerket i en Kielder ved Brodelbrønden i Schwalbak, af D. Pechlin Lib. III. Observ. Phys. Medic. 44. Og har Grev Marsili befundet det samme ved Altsobhl i Ungarn af en Jord-Kløst eller Reyne, og denne sidste har end og oplyst dette Phænomenon med et Experiment, ved saadan en Damp, som var giordt-ester ved Konst. Danub. Tom. I. p. 94. seq.

ikke den allermindste Skade. Hvilket er et aabenbar Beviis, at alting bestaaer i de ovenmeldte Svovels Dunster, hvilke han ikke kunde føre med sig.

Naar
Solen be-
skinner den-
ne Insel u-
den at gaae
need, og
naar ikke.

S. LXXIV. Paa den Nordlige Side af Den Land man fra medio Junii indtil ultimo Julii ikke alleene see Solen oven over Horizonten, men end og, efter Anseelse, dens underste Rand meere end en Mands Højde oven over Søens Overdeel. Den skinner om Midnat noget større og saa rødagtig, som hos os naar den vil gaae need, men giver saa meget Lys, at man kand see alting fuldkommeligen som om Dagen. Derimod i December og i Januario er den gandske usynlig, undtagen at man serst paa de høye Bierge, som vender imod den, seer et lidet Skin, og man har ikkun, uden Tvivl refractionis beneficio, et Tusmørke eller Dag af $1\frac{1}{2}$ til $1\frac{3}{4}$ Time. Hvorved er at merke, at Lysets baade Til- og Aftagelse pleyer at skee her meget snarligen, og i det ringeste halvdeelen snarere end i vore Lande.

Om Nord-
lyset.

S. LXXV. I de lange Nætter nyder disse Folk en særdeles stor Guds Belgiering i Nordlyset, som bliver nu meere bekendt, og lader sig see til alles Forundring oftere end forhen, end og for os, ja andre Lande, som ligger endnu længe re borte fra Nord-Polen. Thi naar Dagene begynder at tage af, saa indstiller Nordlyset sig strax, og tiltager paa sin Side i Baragtighed og Glands, ligesom hine tager af, ja skinner bestandigen den gandske Vinter, og forsvinder allerførst, naar Dagene begynder at tage til. Saa ofte Luften er reen for Sne eller Regn, og ikke fuld af Skyer, ey heller urolig, eller med et Ord, naar Himmelen er sinu Stierneklar, saa seer man strax efter Solens Nedgang og Tusmørket dette Lys, hvilket næsten varer den gandske

se Nat, ja hopper og spiller saa klart, at det ikke al-
leene ligner den fulde Maane i sin beste Klarhed, men
og ofte overgaaer den. Det kommer altid frem i Nord
eller Nordvest, og skyder over imod Sønden, opfyl-
der undertiden den gandske Himmel. Den foregaaen-
de Dags Veirlygt maa have været hvordan det vil,
naar Luften er ikkun reen og rolig om Natten, saa
indfinder Nordlyset sig. Dets sædvanlige Farve er
hviid-gulagtig.

Efterdi dette Lys lader sig saa meget
ofte see, saa er det lat at begribe, at man der-
af kand ikke dømme alt for vel og rigtigen
om det paafølgende Veirlygt. I det rin-
geste vilde dertil udfordres endnu mange, og
meere end et Mars flittigst giordte Anmær-
ninger, man maatte give Agt paa Luftens Tilstand
ved et Barometer, o. s. fr., inden man kunde komme
til nogen Grund herudi; men Indvaanerne der ere ik-
ke i Stand til at gjøre sligt. Imidlertid er der den al-
mindelige Tale og Meening, at naar dette Lys skinner
blegt og guult, saa betyder det derefter tørt Vejr og
Frost; derimod naar det er rødagtig, saa tilkiendegis-
ver det Regn og Vind. I det ringeste skal dette være
vist, at naar dette Lys lader sig see og hopper ugemeent
stærk, saa pleyer der at følge derpaa enten en hæftig
Vind eller stærk Frost (*).

Om man
deraf kand
dømme om
det fore-
staaende
Veirlygt.

G 4

Det

(*) Det er mærkværdigt, hvad som anføres i Philosoph.
Transactions N. 399. at dette Nord-Skin er sædvanligere i den
Nordre Deel af Engeland end paa dets andre Kanter, og at man
der kalder det Streamers, Merry Dancers eller Petty Dancers,
at man ogsaa deraf dømmer om det tilkommende Veirlygt, mee-
nende, at naar Skinnet er grønagtig, saa betyder det vaadt
Veir og Storm, men naar det er guult, saa betegner det
klart og tørt Veir.

Det sees
nu oftere
end tilforn

Det er forekommet mig meget mærktværdigt, og de ældste Islændere, som det er mig troværdigst berettet, selv forundrer sig derover, at dette Lys lader sig nu omstunder see saa ofte, og siger, at man har ikke seet det saa ofte i forrige Tider. Hvilket jeg for denne Aarsags Skyld holder gandske rimeligt, efterdi man paa andre Stæder i Europa har en heller tilforn seet det saa ofte, som i de gandske nyere Tider; da man dog, efter den middelste Tid og Enden af det forrige Seculo har allereede haft Videnskabers Galskaber saa vel i Engeland, som Frankrig, og deriblant ibrige Stiernefigere, som har hver Nat flittigen spioneret paa Himmelen, og dog saa fielden fornummet til saadanne mærkelige Lufts Spil. Maaſkee diſſe af mig udforskede og her anførte Omſtændigheder, naar de holdes til de øvrige, som ere allereede i Trolken, hjælper noget til at bekomme nærmere Indſigt i dette Lys (*).

Hvoraf
det har ſin
Oprindelse

Saa meget, synes mig, seer man klarliggen og overbeviisliggen, at det kand ikke have sin Oprindelse af andet, end af mange Svovel-Dunsters hastige Antændelse, som maa ſkee meget høyt oppe i Luften, efterdi de kand sees saa meget vidt borte. At der ogsaa i Nord findes Forraad nok hertil, sees klarliggen af det som jeg i det foregaaende har anført om Island og om Jan-Mayen-Eiland. Da nu de mange Ildspradende Bierge, Jordbrande, de varme Bænder, vidner om den Giæren som ſkeer indvortes i diſſe Lande, ſaa er det og tillige aabenbar, at fra

(*) Det er at haabe, at vi med Tiden kand vente af Selskabet i Petersborg, som de fleeste og beste Anmærkninger, ſaa og de nærmeste Aarsager hvoraf dette Ildſpil paa Himmelen har ſin Oprindelse. Saaſom Hr. Mayer har allereede i hans første om Commentar. p. 35. ſeg. giordt en priisværdig Begyndelse, dertil.

fra og af de samme sendes bestandigen Svovel-Dunster op i Veiret, i en uendelig Mængde. Men ligesom i de varme og heede Lande deslige Svoveldunster antænder sig strax nær ved Jorden, eller naar de ere komne lidet i Veiret, og farer op i Lunnild og Tordens-Straaler, saa forstaaer det sig selv, at de under Nord-Polen, formedelst den store Kulde, som ligger paa Jorden, har meere Roe og stunder til at stige i Veiret, men behøver derfor des længere Tid, inden saa mange antændelige Dunster kand drives tilfammen igien, at der kand skee en virkelig Antændelse, indtil endeligen høyt oppe i Atmosphæren en tilstrækkelig Mængde af dem, af alle slags Arter, støder sammen, hvilke ved en fugtig Kulde saaledes presses tilfammen og gøres tykke, at de kommer i Brand, og som en Lyst-Gid udkaster klare Straaler.

§. LXXVI. Som det da ogsaa, efter min Formodning, kommer af denne Grund-Aarsag, at man har der ingen, eller dog meget sjælden, Torden-Veir om Sommeren, derimod om Vinteren desto oftere og hæftigere.

Det tordner om Vinteren oftere og stærkere end om Sommeren.

Ligemaade, at man just paa den Tid, naar det sneer, seer mangfoldige Lygte-Mænd og Ignes Lambentes. Hvor til der visseligen ikke kand fattes Materie paa en De, hvor der handles saa meget med Strandfisk og Tran. Disse Flammer pleyer at hange sig ved alle Stave og Stokke, ved Jern-Nagler, ved Master, Naarer og Vanter paa Skibene, ved Folkes Hatte og Huer, hvorformhelst de kand ikkun hæfte paa. Og de ensfoldige og feige Islændere (saa og det dumme Folk anders-stæds) ere meget bange derfor, omendskiont de kand ikke tænde, eller nogen Tid tænder for deres Pyne; ja

Mange Lygte-Mænd.

saar snart de bliver dem vaer, lukker de deres Hæus-
Dørre ufortøvet og angsteligen til, paa det denne
Ekinz-Jid skal ikke drage sig hen til deres Skorsteen-
Jid, (som de meener at kunde skee) foreene sig med
den, og saaledes sætte alting i Brand.

Fleere Sole. S. LXXVII. Ved Enden af Som-
meren seer man ofte paa Himmelen Ringe
og fleere Sole (hvorpaa, som man der har anmær-
ket, altid følger meget uroligt Veir). Dette er ikke
at forundre sig over, efterdi den øverste Luftes gands-
ke Beskaffenhed er skikket og beqvem dertil; hvad hel-
ler, at der til deres Frembringelse udfordres glatte Jis-
partikler i Skyerne, efter nogles Meening, eller og cy-
lindriske Hagel, som Hugenius, Wolf og andre
meener.

Her ere ifkun to Mars-Tider. S. LXXVIII. Egentligen har Islæn-
derne ifkun to Mars-Tider, Sommer og
Vinter, hvilke bestandigen vedvarer, og
pludseligen ombyxler med hinanden, uden
at man mærker noget til de mildere Mellem-Tider,
Foraar og Høst, som fornemmes paa andre Stæder.
Dog har man meere Vinter end Sommer; og om
Sommeren sneer og hagler det undertiden. Om Som-
meren kand det mellemstunder blive ret heedt, saa at
man er nødt til at kaste alle Klæder af sig; men saa
følger der Natten derpaa saadan en heftig og giennem-
trængende Kulde efter, at man kand ikke noksom dæk-
ke sig til; og naar man staaer op, finder man alting
omkring sig skiult med Sne. Om Vinteren falder
megen Sne, men det sneer allerstærkest med Østlige
Vinde, da Land og Huuse giores jevne med hinanden.
Den største Kulde er i April. En ugemeen stor Kulde pleier ifkun at
ytre sig i April Maaned, som mig er be-
rettet. Maaskee fordi Solen er da længst
borte fra denne De, og der tillige blæser bestandige
Nord-

Nordvinde, som da fører med sig flere og føleligere Gispartikler (*) fra de længere borte under Nordpolen liggende Gisbierge.

§. LXXIX. Alt der paa denne De al- | Om Veir-
tid fornemmes mange Vinde, og det end | ligets Be-
uordentligen og foranderligen, kand vel ik- | skaffenhed.
ke komme nogen underligt for, som lidet overbeyer,
hvorledes og hvor den ligger. Ofte raser de ret fors-
kræffteligen, og presser og driver Bølgerne utroligen
høyt. Med Nordvest-Vinde har de (i det mindste paa
den Sydlige Küste) skönt Veyr, derimod med Syd-
vest slet Veyr, og af Syd-Sydpst den meeste Storm.

§. LXXX. Ebbe og Flod (**) har | Om Eb-
de, ligesom andre Stæder der ligger længere | be og Flod
need i og ved Nord-Søen, to gange i 24. Timer, til-
lige med de overalt sædvanlige Forandringer, efter
Maanens Omskiftelser. Derhos skal de og forholde sig
saa ordentligen og stærkt, at om der endskönt blæser
heftige Vinde, saa mærker man dog ikke nogen sonder-
lig Forandring derover. Floden kommer af Østen,
Ebben af Vesten. Den almindelige Flod stiger ind-
til 12 Fod høyt.

§. LXXXI. Søe-Vandet skal, som | Søe-
jeg fornemmer, være meget Saltet ved Is- | Vandets
land end bedre need i Nord-Søen. Hvil- | Beskaffen-
ket kand have sin Grund deri, at Søen ik- | hed.
ke alleene uddunster meget stærkt ved den hæftige
Frost (**), men og en stor Deel af det øverste usalte
de Vand samles og fryser tilhobe i store Gis-Plader,
derforuden endnu en Deel deraf formeddelt sin Læthed
blæses bort og adspredes ved de næsten bestandige hef-
tige

(*) Conf. Supplem. II. Annal. Wratislav. p. 71.

(**) Af Isländerne Flod og Fiara.

(***) See Wolfens Naturens Virkning §. 250. Thümmigs
Forsøg 1 Deel. I. 4.

tige og tørre Vinde; hvorover det øvrige Vand maa nødvendigen befindes saa meget saltere, efterdi de tunge Salt-Partikler stedse bliver tilbage derved. Net ligesom Søe-Vandet er under Zona torrida meget saltere (*) end paa andre Stæder, som ere lindere, efterdi Solen ved sin overmaade stærke og lige nedfaldende Heede udøver den samme og en endnu større Virkning paa de usaltede lørte Deelee af Søevandet, ved en bestandig Uddunsten. Den forhen anførte særdeles Salthed har dog alligevel ogsaa sin særdeles Nytte. Thi den er, tillige med Søens bestandige Spilten og Bevægelse, der forarsages ved de stedse blæsende strenge Vinde, og stærke Ebbe og Flod, Aarsag til, at Jisen ved den Sydlige og Vestlige Kant bliver ikke saa tyk, og varer ikke heller saa længe, som høiere op i Nord. Hvorved de fattige Indvaanere, hvis gandske Levnets Ophold meestendeels bestaaer i Fiskefangst, nyder denne Fordeel, at de saa meget tidligere og i Januario kand komme til den igien, og selgeligen kand være færdige med at tillave og tørre den fangne Fisk, førend de ubeqvenne varmere Maanedes kommer.

Om det
Jælandske
Clima og
Indvaanernes
Levens
Beskaffenhed.

S. LXXXII. Den er meget sund for de Indfødte, som fra Barns Been af ere vant til det Veirligt. Og efterdi de endnu derforuden fra deres Fødsel af fødes op med slet og liden Føde, og drives til Haardforhed og en bestandig grov, viadsfibelig, ja meget suur og arbeidsom Leve-
maade,

(*) Jeg følger herudi Engellændernes meget rimelige Anmærkninger. See Lowthorp. Abridgm. Vol. II. p. 297. og de Bruin i hans Reizen over Moscou p. 401. Omendstaaet P. Feuillée vil have befundet det gandske anderledes ved hans Vandvægt, efter hans Journal des Observ. fait. en Amerique p. 177. & 190.

maade, saa har de gode Legems-Kræfter og fand
udstaae alting (*). De bliver og (som gemeenligen als-
le de pleier, der fremdrager deres Levet i en ensfoldig
Sorgløshed, ved et slags slet Føde, og i idelige sterke
Legems Øvelser) ikke alleene ældgamle, saa at mange
opnaar henved 100 Aar, men de nyder og tillige en
munter og rørig Alderdom, og veed lidet eller intet af
de Svagheder og Sygdomme, som gemeenligen hæn-
ger ved Alderdommen hos dem der lever anderledes. De
ere i almindelighed velvorne, og har skionne, hvide og
sunde Tænder; hvilket man høyligen maa forundre sig
over i deres Clima, og ved den slette Kost som de nyder,
men er et Tegn til en sund Legems Bestaendighed, og
maa uden Tvivl komme af den reene Himmel-Luft, som
de leber i, af deres gode Fordøyelse, som besfordres ved
deres idelige sterke Legems Øvelser, og at de æder intet
Salt eller salt Mad. Vindfolkene giver Mændene
intet efter i Haardhed og Styrke. De føder lætteligen,
bader sig saa snart de har født, og løber strax igien
derfra.

§. LXXXI. Om Febre og andre desli-
ge Sygdomme horer man ikke meget (**),
og dette tilskriver jeg de ovenmeldte herlige
Urter, de fortræfflige Mineral-Bande, som
de dagligen uvidende drikker, de bestandige
Vinde som renses Luften, den reene
tørre og derhos længe vedvarende Kuld, saa
og deres medfødte Haardhed, tillige med

De ere
saa Syg-
domme un-
derkastedes
derfor ere
der hvor-
ken Medici
eller Chi-
rurgi.

den

(*) Herved salder mig ind, hvad Cæsar siger om Suevis de
Bello Gall. Lib. III. cap. 1. Neque multum &c.

(**) D. Biörn i hans Svar til det Kongel. Engelske Videns-
skabers Selskab i Philosoph. Transact. No. III. p. 238. anmær-
ker, at den almindeligste Land-Sygdom er Colika og Spedalskhed.
Hvilket lætteligen fandt begribes, naar man estertænker Islæn-
dernes grove og hestlige Graadsen og deres ureene Levemaade.

den forhen meldte gode Fordøiyelse. Derover veed man slet intet af Medicis at sige. Falder nogen i Sygdom, saa er hans gandske Bederqvælgelse god Melk, saaledes som den kommer af Koen, og al den Lægesdom som gives ham, er lidet Tobak, som man lader ham tygge, og en vældig Gluk Brændevin til at sætte Maben i Stand igien. Chirurgos har de ikke engang endnu, i det mindste saa vidt de, som jeg har talt med, har været, eller saa vidt de har hørt. Den tilbante Haardhed volder, at man ikke agter en liden Skade, og udvortes Skader heeles og her lætteligen af sig selv, uden Tvivl formedelst Kulden og den reene Luft, der ikke bringer Bædsterne saa stærk i Bevægelse, eller befordre Koldfyre, som den dunstige og lunkne Luft i varmere Lande pleier at gjøre.

Hvorles
des de op-
drager de-
res Born. | §. LXXXIV. Barnet nyder ikke Mo-
derens Bryst over otte, eller i det høveste
Fjorten Dage, dersom det er sygeligt. Der-
efter legger man det paa Jorden, og sætter
derhos et tilluft Kar med Valle, i hvilket man stikker
et med Traad ombunden huult Rør eller og en tyk Pens-
nepose, og legger et stykke Brød derfor, naar man har
det, til Barnets Styrkelse. Naar nu Barnet vaagner,
eller giver et Tegn fra sig at det er hungrig, saa vender
man det om til Karret, giver det Røret i Munden, og
lader det sue deraf saa meget det behøver. Men naar de
fører et Barn til Daaben, eller skal bringe det nogen
lang Vej over Land, saa giver man det en Klud i Mun-
den, som er dyppet i Valle, at det skal mætte sig deraf.
Efter tre fierding Mars Forlob maa et Barn allerede æ-
de med hvad Forældrene nyder. Af Svøben, Bug-
gen, og andet deslige veed man aldeles intet. Naar
Barnet er 14 Dage gammelt, putter man det allerede
i Buxer og Trøye, og lader det ligge paa Jorden,
krybe og velte sig, indtil det staaer op af sig selv og be-
gyn-

gynder at gaae. Saa fiodesløs, slet, kummerlig gen, grovt og ubequemt bliver de arme Børn holdt, vant og ligesom hardet fra den første Dag af deres vedvarende maysommelige Levnet. Ikke desmindre seer man overalt hos Islænderne lige Legemer og uforrykte Lemmer, saa at det er noget usædvanligt at finde en Krøbling iblant dem. Hvoraf Klarligen sees, hvor forsigtig og klerligen Naturen virker for sig selv, naar man alleeneste troer den og lader den have sin Frihed.

§. LXXXV. Jeg har tilforn i alminde-
 lighed sagt, at deres Spise er slet og deres
 Kær ureenlige. Jeg maa endnu sœye dette
 til, at Tillavelsen er endnu slemmere, væm-
 meligere og neppe menneskelig. Det efterfølgende kænd
 overbeviise os derom. Den daglige Kost er hos de
 fleeste det lidet Kiød, som bliver siddende ved de afskaarne
 Kabbelauførste- og andre Fiskehoveder. Dette, el-
 ler og mellemstunde et par Stykker af Fisken selv, kæs-
 ter de, naar de vil æde deraf, hen i en Potte, øser li-
 det Strandvand derpaa, og naar det neppe har kaaft
 en liden Tiid, sluger de det begierligen i sig, som det
 er, uden Salt, langt meere uden andet Kryderie.
 Gaare-Kiød og andet sætter de, som har det, paa
 Flden i lidet ferst Vand, og æder det ogsaa uden
 Salt (*), og hverken heelt eller halv-kaaft. Der-
 foruden æder de intet, hverken Kiød eller Fisk, som er
 frist fanget eller nyligen slagtet, men kaster alting først
 en tiid lang hen, at det kænd raadne lidet, ellers kænd
 det ikke røre deres følesløse-Tunger, men forekommer
 dem som usmageligt. End og deres Ildebrand for-
 øger endnu deres Spiises Afsthyelighed. Der ere saa
 som

Hvorle-
 des de til-
 laver deres
 Mad.

(*) Ligesom Lapperne, som ogsaa æder alting uden Salt.
 Scheffer. Lapponia cap. 18. Martiniere in itiner. per Sep-
 tentr. cap. 17.

som har nogen Tørv, og end mindre har Brænde, hvilket de alleene bekommer af de Træer, som undertiden drives til dem fra Norden, formodentligen fra Rusland, hvor de maaskee rives løse af Storm og Vandfloder. I almindelighed bruger de alleeneste Been af Fisk, saa og Knokler, hvilke de begynder med lidet tyk Tran-Bærme (*), paa det de skal brænde des bedre. Deres nydeligste Ræt er et Faarehoved, som de alleeneste svier Ulden af, og derefter putter det under Affen af deres Fld, til at steege; naar det er nok, fortærer de det med Huud og alt hvad der er paa indtil Beenene. De ere allesammen, ligesom de yderste Nordlændere, i almindelighed (**) store Elskere af Smør og Fik, indtil den tranede Hayspek, ja end og indtil Tranen selv af Lever og Hvalsfiske.

Mangel | §. LXXXVI. Efterdi de har selv ingen
paa Brød | Algerdyrkelse, og de fleeste iblant dem har
ikke

(*) Kaldes og *Druß-Tran*; thi i Tyskland kaldes Bærme *sex*, *Druß*, *Holl. Droessem van Wyn*, *Olie &c.* i *Schweitz Truse*, *Wimbærme Truosina*, *amurca olei*, *Gloss. Florent.* II. *MSt. Biblioth. nostr. publ. AS. Dros*, *sordes*, *Drosne*, *sex* Dette Ord har sin Oprindelse af et gammelt Tysk Stamme-Ord, hvoraf man endnu finder Spor i *Ulphil. Version. Gothie.* Hos denne er *Drausjan* *ex alto deorsum præcipitare* *Luc. I. 52.* og *Draus* *Matth. VII. 27.* eller *Drus* *Luc. II 34. casus, it. ruina.*

(**) Det er mærkværdigt, at de gandske Nordlige Folk æder allesammen saa gierne Fik. Om Laplænderne og Grøn-
lænderne er dette en bekjendt Sag *Pechlin III. Obs. Phys. Med. 38.* Om de Vilde i *Nord-America* beretter *Denys* det samme i *Hist. Nat. del' Ameriq. Sept. cap. 23. p. 362.* og den Jesuit *Lassitau* i hans *Tract. Moeurs des sauvages Ameriq. comparés aux mœurs des premiers temps* *Tom. II. p. 91.* fortæller om de *Troquoiser* og andre: de drikker *Olie* af *Bjørne*, *Sælhunde*, eller *Haysfik*, *Al* og deslige, uden at bekymre sig om, hvor stinkende denne *Olie* eller *Tran* er bleven. Ja *Tallig* er en ret *Ragout* for dem.

ikke Formue til at kobe af det Meel, som indføres af de Danske Kiebmænd, saa har de intet Brød, men i det Stød betiener de sig af tør Stokfist (*), som de ikke vel kand selge, dog uklaagt, og ifkun lidet bantet. Allerhelst spiser de et stykke af saadan Fisk besmurt med Smør (naar de har det) eller og i Mangel deraf, med Hayfisk: Spek, eller og med Tran eller Talling. Een og anden laver sig vel ogsaa, af en vild Korn-Art, som vover af sig selv iblant Græsset, et slet Brød, som ikke kand ædes af Udlændiske.

S. LXXXVII. Deres Drik er Vand, | Om deres
hvilket de, som før er meldt, har meget Dril.
fandt og behageligt. I besynderlighed roser alle og enhver det Vand, som ved Solens Kraft smelter og flyder need af Is- og Snees-Bjergene (**). Derforuden
H drik

(*) Den er og Laplændernes Brød. Scheff. Hist. Lappon. pag. m. 194. ligeledes og de Nordligste Nordmænds, Jens Lauritzen Wolff. Norrig. illustr. pag. 198. De haver ikke altid Brød, men i Steden for Brød bruge de tørt Kød og tør Fisk, som de tørre i Vinden, og det kalder de efter deres Landviis Oferping. Det samme melder og Marc. Paul. Venet. om den Arabiske Provintz Yden, p. 163. fiunt etiam ab incolis *panes biscotti ex piscibus*, idque in hunc modum: Concidunt pisces minutim atque contundunt in modum farinae, & postea commiscunt & subagitant quasi pastum panis, atque ad solem desiccari faciunt, & vivunt ipsi & jumenta ipsorum de illis panibus fictitiis per totum annum. Saaledes skriver Gemelli Careri i hans voyage du Tour du monde Tom. II. p. 319. om Indvaanerne paa den De Lundi og Augon i Sinu Persico: qu'ils n'ont de meilleur aliment, que des Sardines, ils les font secher au soleil & elles leur tiennent lieu de pain pendant toute l'année.

(**) Jeg kand saa meget for troe dette, da jeg har af egen Erfaring lært i Schweiz i Grindelwalde, at naar man er meget afsmægtig og tørstig, er intet meere vederqvægende, end det tykke smeltede Vand, som flyder need af Gletscher eller Is-bjergene. Hvorom ogsaa Hr. D. Scheuchzer Nat. Gesch. des Schweiz. Land. Part. III. No. 29. taler meget godt med en Røstmaagig Betænkning og undersøgning

drifker de Valle. Ell faaer den gemeene Mand ikke at smage, og de bemidlede kand ey heller længe have det for den strenge Kuld, efterdi de har ingen Kielder. Nogle Velhavende forskaffer sig undertiden nogen Fransk-Viin af de Danske Kiøbmænd for deres egen Mund; men saasom de øser den i ureene, ja ofte i saadanne Kar, hvori de har haft Valle, ja end og Tran, og de ikke forhen renser dem vel, saa bliver Viinen snart fordervet, tyk og stinkende. I almindelighed er Brændeviin deres kiæreste Drik, hvori unge og gamle, Mænd og Qvinder søler og drifker sig fulde. Ved al deres høystbesværlige og farlige Arbeide til Vands eller til Lands, er dette deres Trost, Opmuntning og Hobed: Ønemærke, at de vil fange og berede noget, hvormed de kand derefter tilkiøbe sig Brændeviin, den kiære Brændeviin, naar de Danske Skibe kommer. Men naar de nu endeligen har naaet deres Ønske, saa holder de ikke op, førend de har fortæret al deres indkiøbte Forraad, og for antræder de ikke deres Kalds Forretninger igien.

Om deres Klæder. §. LXXXVIII. Deres Blædedragt og Boliger kommer gandske overeens med deres Spise og Drik, hvis Bestaaffenhed nyligen er forestillet. Deres Klæder bestaaer i grovt Linned, som hos os kaldes Pak-Linned, i slet ulden hjemgiort Klæde, som kaldes Vadmel (*), og i ugarvet Læder, som de stedse besmører med Fiske-Lever, for at holde det smidig. Om deres Dragt og Klæder har jeg alleens næste faaet at viide, at Mand- og Qvindfolk bærer linnede Skjorter og Serke, eller meget meere Under-Strømper og Buyer af et Stykke, som hos Mændene rækker over, men hos Qvinderne ifkun til Navlen. Der oven over har de Buyer, saa og Tøyer af Vadmel

(*) Isl. Vadmal est pannus rusticus s. vulgaris. Burillum Gudm. Andr. in Lexic.

mel eller Faare-Skind; Qvindfolkene bærer vide Klæder af Badingel, giordte næsten ligesom Andriennes; og Skjorter, som ere aabne foran og heftede sammen med Hegter; derover et lidet Forklæde. Hovedet prydes de med et Bind, som gaaer $1\frac{1}{2}$ Allen spids op i Veiret, inden til af grobere og uden til af finere Lærred, som er bunden omkring Hovedet, og end jo fornemmere een er, jo tykkere er det bunden omkring Hovedet. Dette Sæt bliver af de ugifte fæstet neden omkring Hovedet med et Bind af Silke-Tøj, for derved at skilles fra de gifte. De fleeste bærer røde uldene Strømper. Mand- og Qvindfolkernes Skoe ere alleneste Lapper af ugarvet Læder som de slaaer omkring Foden og snører tilfammen med Remmer af Faare-Farine. Hvorpaa Gangen maa falde umagelig nok.

S. LXXXIX. Deres Vaaninger ere | Om deres
små, og af en meget enfoldig Bygning Boliger.
Kouft. Man bygger dem for desto meere Fasthed og
Varmes Skyld noget need i Jorden. De fire Vægge
føres op af Grunden med Steene eller stykker af Steens-
Klipperne, og forbindes tilfammen med Jord, som
strøes derimellem. Deres Høyde er gemeenligen $3\frac{1}{2}$
Allen, Længden 12 til 14 Allen, og Bredden saaledes,
at naar en høy Mand staar i mitten, og udstrækker sine
Arme, da kand han almindeligen røre ved begge
Side-Væggene med det yderste af sine Fingre. Oven-
paa sættes et gandske nedrigt Tag af tynde Træs-
Sparrer, og derpaa hæftes tre Lægter, hvorpaa man
legger og befæster tyndkløvede Træs-Paaner, og der-
efter tildækker det overalt med grøn Tørv, som ere be-
groede om Foraaret, og formedelst deres små Rodder
forbinder sig saa tæt med hinanden, at Varmen kand
ligesaa lidet trænge ud, som Regn og Sne trænger in-
den fra ind der igiennem. Foran lader man blive en
nedrig Abning til Indgang, som tillukkes med en slet

Fræ-Dør, og paa Taget sey eller syv Huller, at Lyset kand falde derigennem, i hvilke der i staden for Vinduer indsættes smaa Tønde-Baand, som ere overdragne med et stift Pergament. Men her til tager de egentligen tunicas allantoideas af Stude eller Køer, som hos dem kaldes *Hinne* (*); Saa snart denne *Hinne* er udtaget af Dvæget, bliver den udspændt saa meget man kand og giordt fast paa et Bræt, og saaledes tørret; derefter gøres den lidet fugtig igien og taget af Brættet, og derpaa spændt og giordt fast over saadant et Tønde-Baand som den kand bedække, og dermed er det færdigt. Imod Ratten og naar de formoder Uveyr, bliver disse Vinduer tildækkede med smaa Bræder. De bemidlede har Glas-Vinduer, dog ikkun et par i heele Huuset, og i et hvert af disse ikke meere end sey smaa Ruder. Langs ved den eene Side af Døgen bliver opført et Loft af Bræder saa høyt fra Grunden, at Dvæget kand om Vinteren sættes derynder. Dette tiener til Senge-Stæd for alle Huusfolkene, saa mange som de ere. Thi de stroer ikkun lidet Høe derpaa, og legger sig derpaa gandske nøgne, under et Dække af Badmel, som er undertiden foeret med Faare-Skind, og der legger de sig saaledes, at hvor den eene har sit Hoved, der har Sidemanden sine Fødder, og staaer ikkun et lidet Bræt, eller et stykke af een eneste Plænke lige op til Skillerom imellem dem, som

(*) Conf. Bartholin. Act. Med. Hafn. Vol. V. Obs. 45. Det Ord *Hinne* er egentlig Dansk, og kaldes paa Islandsk *Hinna*, fordi man *Hinna* (vid. Gudm Andr. Lexic.) kommer, ligesom og det Latinske *Hymen* og det Grædske *ἡμῆν*, af det gamle *Himen* eller *Simmen* contegere. Deraf stammer de Nordiske Folkes *Himmel*, de Tydske *Himmel* coelum omnia contogens, saa og *Simmet* og *Hemmet*, contrahte *Hemme* eller *Hemde*, indusium corpus proxime contogens, hvilket kunde endnu videre udføres.

om hører ikke just tilsammen. Man fand lætteligen
gjætte sig til, hvor smukt disse Baaninger maa være
neublerede; saa og hvor gruelig en Stank der maa
være.

S. XC. Hvad som hidindtil er anført | Deres Ge-
om Islændernes flette Næring, og om des | myts Be-
res saa ureene, som moysommelige Leves | skaffenhed.
maade, hvorved de alleene øver deres Legems Kræf-
ter, det er saaledes beskaffet, at det vel ikke fand
virke nogen synderlig Gemnys Dyghed eller For-
bedring hos disse Menneſker. Saaledes ere de
af Naturen feige, og duer aldeles ikke til Sol-
dater; ja man faaer dem ikke til at ſkyde ikkun
et ladt Gevær af. Kongerne, deres Herrer, har ad-
skillige gange forſøgt det med dem baade paa Flaaden,
saa og ved Land-Folkene, men efterdi man har ingen-
ſtæds kundet bruge dem, saa har man altid jaget dem
hiem igien med denne Afſkeed, at de ere ikke duelige
til nogen Ting. Derforuden finder man og dette hos
dem, at omendſkiønt man ſkulde meene, at de maaſte
overalt finde det langt angenemmere, beqvemmere og
bedre, end i deres Fæderneland, saa plages de dog
ligesaa stærk af Hiem-Længſel, ſom noget andet Folk.
Som man og har Exempel, at ſaadan hæftig Læng-
ſel har ikke alleene hos mange foraaſaget Sygdom,
men endog Døden (*); og det ikke alleeneste hos ſaa-
danne ſom ere tvungne til den beſværlige Krigs- Stand,
men end og hos dem, ſom de Danſke Kiøbmænd har
taget med ſig for at anføre dem til Handlingen. Saa

H 3

Stærk

(*) Det ſamme fortæller og Scheffer cap. 3. om La pørne
ſom lever ikke meget bedre; og om ſine Schweitzere Schuchzer
Natur-Gesch. des Schweitzer Landes N. 15. og 16 hvor han
tillige af Natur og Læge Videnskaberne Grund Urdomme an-
fører meget ſmukke Tanter herom ſaa vidt hans Landmænd
angaaer.

stærk drager Varen, og saa behagelig er en utbungen Frihed. Det er alleeneste Skade, at samme er i det te Land, som forhen er meldt, alt for uordentlig og gaaer for vidt. Saa som denne er just Narfsag til at Islænderne ere hiertelig dovne og egenfindige. De arbeider ikke uden af Nød, og ere saa indtraane af deres Lands-Manneer, at dersom man end viiser, og tilbyder dem bedre Maader, kortere Haandgreb, beqvemmere Værktøjs til Arbeide, saa forkaster de det dog aldeles, og bliver halstarrigen ved det gamle.

De har ingen Lyst til at lære noget.

S. XCI. Derfor merker man og ikke hos dem ringeste Drift til Konster og Vidsenskaber. Vel maa man ikke tænke, at de af Naturen ere gandske Dumme og ikke fand begribe noget. Det er meget meere bekiendt, at nogle iblant dem ere blevne til lærde Mænd, nogle, som har været Udenlands, har lært færdigen at skrive og regne, at arbeide i Guld, at gjøre Tobaksdaaser og deslige. Alleeneste dem fattes Lyst og Villie. De vil alleeneste blive ved det, som de har seet deres Forældre og Forsædte at gjøre, og hvortil den yderste Nødtørstighed driver dem. Imidlertid viiser de sig dog ikke herved gandske usornuftsige og uskikkede. Saa vidt det er fornødent til deres Nødtørst, er enhver Mands Person en Smedker, Tømmersmand, Skibbyggere, Smed, og saa videre, og et hvert Qvind-Menneske en Skræderske og Skomagerske. Dertil anfører Forældrene selv deres Børn fra spædeste Barnsdom. Det er ogsaa efter mine Tanker beviis paa at der er nogen Duelighed hos dem, i det de af slet Tøj og med ubegvemme Redskaber fand tilstrækkelig ferfærdige alt hvad de behøver. Af Tiid og Time-Regning veed de intet at sige, men retter sig
alle

alleeneste efter Ebbe og Flod (*), eller efter Solen naar de kand see den.

S. XCII. Disse Folkes sædvanligste og almindeligste Zandtering bestaaer i at fange og lave Støfsfiken, eller og i Fæ-
 Handel, hvor Landet giver Anledning dertil. Hvad
 Fiske-Sangsten og dens Tillavelse angaaer, da er
 derom allerede det mærkbærdigste forhen anført. Des-
 ses Fiske-Baade bygger de af Vognskud (**), det er,
 S 4 mes

(*) Uden Tvivl har og andre Nordiske Folk rettet sig derefter med deres Tidregning; og deraf kommer det formodentlig, at i Neder-Sachsen kaldes Ebbe og Flod de Tide, Tiden, og i Engeland Tide.

(**) Disse gandske tynde Bræder bliver giordte af Ege-
 Træer. Her forstaaer man den fletteste Art, som man bruger
 til at beklæde Bæggene med naar man vil beklæde dem med
 Tapeter, og ellers til anden ringe Brug. Men der findes endnu
 en bedre Art, som egentligen kløves af de beste Roodder, og
 efterdi dette Rood-Træ har gemeenligen skønne buntede Aarer,
 saa bruges det af Snektere til at furnere, eller beklæde med.
 Og af disse buntede Aarer har det just faaet sit Navn hos Hol-
 lænderne og de Neder-Endske. Thi Wagenschot heder egentli-
 gen Wellenschus, Wassertschus. Og Bræderne iligemaade
 Lignum undulatum maris crispantis undas imitans; hvormed
 ogsaa Kilian in Etymol. Teuton. Lingu. stemmer overens, naar
 hand skriver: Waegbeschot est lignum, quod sponte fluctu-
 antis maris undas imitatur. Waeghenschotten, contabulare
 asseribus tigrinis; vestire parietes tabulis. Waage hos Hol-
 lænderne, Wage hos Neder-Sachserne, Woge hos Høytids-
 skerne er en Bølge, fluctus maris, Wage, aqua Otfr. I. 3. 24.
 Wago Vorago Glos. Rhab. Maur. Wag. fluctus maris Rhythm.
 G. S. Annon. §. 15. Wag, Wage Lacus Otfr. III. 9. 34. Tatian.
 Harm. cap. 19. Stamme-Ordet er Wagan motitare, hvorfra
 kommer hos Viphil. Wagid cominotus est, Waga en Bugae,
 Cunæ Otfr. I. 20. 36. og i Gl. Flor. II. MSc. Biblioth. Hamb.
 Wage, libra Isl. Waga vehor, Wagn, en Vogn, carrus,
 som i alle Nordiske Dialecter, Voguer Gall. I de nyere Tider
 Wegen. Nothker. Pl. 37. ja allerede Otfr. IV. 30. 13. Sie We-
 gitan

meget tynde flovede Ege-Bræder; og saa lætte, at to Mænd kand bære dem omkring paa Skuldrene; thi naar de kommer til Land igien og vil blive der, ere de nødte til at slæbe dem saa høyt op paa Landet, at den efter Vindenes Leilighed forventede Flod skal ikke kunde naae dem, og de saaledes ikke af Bølgernes Magt skal slaaes i Stykker eller drives bort, efterdi de har hverken Anker eller Dræge at gjøre dem fast ved. Naar de vil for en liden Tiid gjøre deres Skib fast paa Vandet, bruger de i stæden for Anker itkun en tung Steen med et Hul udi, hvorigiennem de dræber en tyk Stok; denne lader de falde need i Grunden, paa det at Skibet maa imidlertid nogenlunde opholdes ved de fremstaaende Ender af Stokken. Alleeneste paa nogle saa Stæder har de noget fastere Kar-tøyer, ongefær saa store som de Hjelgelandiske Fisker-Baade, med en Mast og Segl af Val-Kinned.

Om Fæ. S. XCIII. Se-Handelen gjør dem, i Handelen almindelighed derom at tale, ingen syns-derlig Rummer. De paa Bestmande jager deres Faar ud paa de nærliggende med Græs begroede smaa Der, paa det de uden Møye kand faae fat paa dem igien, naar de vil. Hvad ellers deres Fæhandel og Elagten angaaer, derom er forhen givet en tilstrækkelig Oplysning.

Hvorle. S. XCIV. Nu vil jeg alleeneste føye
des de til, hertil, hvorledes de pleyer at tilberede de
bereder afdragne Huder efter deres Maneer, uden
Huderne. at viide af noget Garverie.

De tager Huuden, medens den endnu er varm og frisk, og drager den over deres blotte Knæ, og
fkræ

gitan tro haubit. Luth. in Ep. ad Eph. Wegen og Wiegen, it. A. S. Wegen &c. ap. Somner Sax. Wege, Germ. Wiegen, Bugge, cunz, Wegen, librare, at veige, og s. fr.

skraber med en Kniv Haarene eller Ulden deraf. Hvilket gaaer vel meget kummerligen til, dog saa hastigen og behændigen, at man maa forundre sig derober. Hverpaa udsponder og buster de den saaledes skrabe de Hund, det beste mueligt er, paa en Dag, at den kand vindtørres. Og dermed er den allerede beqvem og god nok til alle slags Brug. Dog alligevel hvad Læder eller Skind-Vælske de ellers gaaer med, det smører de hver 4 eller 5te Dag med Fiske-Lever, som er bradtrannet. Hvorved det bliver vel temmelig smidig, men tillige vedligeholdes i saadan kraftig Uddampen, at ingen Dansk Kjøbmand, fornemmeligen naar han første gang kommer til dem, kand taale dem nær ved sig, formedeltst Eran-Stank og deres øvrige Ureenlighed, men naar han har noget at tale med dem, maa det stee under aaben Himmel, og saaledes at han staar med Vinden. Atter et Beviis paa hvad Bannet formaaer, at disse Mennesker kand allebegne og usophorligen leve og tribes i saadan en Stank, sviinsk Ureenhed, i hvilken andre, som ere nydeligere opdragene, maatte useilbarligen blive syge, ja forgaae.

§. XCV. Mænd, Kvinder og Børn, naar de har ikke at bestille ved Stokstikken, arbejder i Uld, og knytter Mattroyer, Bantter, Hosser og deslige. I Landet har man intet Væverie, undtagen det, hvorved det forommeldte Badmel gøres.

Deres Valken stæer stet hen i varmt Urin, og det saa møyssommeligen, som uskonstigen. Badmel ruller de sammen og træder det den heele Dag med Fødderne; Hosser og Bantter ælter de en temmelig Tiid igiennem med Hænderne. Det maa være en stærk og øbet Kar, som i een Dag kand blive færdig med en Trove eller tre par Hosser. Kvinderne toer med Asten og Urin, es-

Om deres øvrige Arbeide.

Hvorledes de valker.

terdi de har ingen Gabe. Saa veed de og med Urtin at drage Span-grøn af en Kobber-Kedel og farve dermed.

Om de-
res Riob-
mandskab.

§ XCVI. Hvem skulde tænke, at disse Folk kunde være saa listige og bedragelige, at man i Riobmandskab maa tage sig vel vare for dem? Og dog lærer Erfarenhed det.

For at gibe et fuldkomment Begreb om deres Riobmandskab, maa jeg sige, at den heele De har fiorten saa kaldede Gist-Haune og otte Riød-Haune. Hine ligger paa Nord-og Øster, disse paa Sønder-og Vester-Kanten deraf. Begge bliver Tiid efter anden forpagtede bort af Kongen, alleeneste til Riobmænd i Kiøbenhavn, som sender deres Riobmænd derhen, lader og undertiden en eller anden ligge over der om Vinteren. Disse ere de, som driver al den Handel, som skeer med Indvaanerne. Og da Gist-Havnene, hvor der fand hentes god Fordeel, letteligen finder deres Pagtere; Riød-Haunene derimod, hvor der ikke fand ventes nogen synderlig Fortieneste, vilde alleene blive ubesøgte, saa har Kongen, som en almindelig Lands-Fader, paa det enhver fand faae Leilighed til at fortjene noget, eller at tilbytte sig det han behøver, udgivet den wiise og nyttige Forordning, at en Riobmand, som har Lust til at forpagte, maa altid tage til 2 Gist-havne en Riødhaun med i sin Forpagtning. Hvorved de da allesammen bliver forpagtede bort, undtagen een, den man ogsaa søger at bringe an det beste mueligt er (*). De som boer ved Riød-havnene bringer paa beleilig Tiid deres Saar til fald til

(*) NB. Man maa slutte heraf, at Hr. Anderson har for mange Aar siden sammenskrevet disse Efterretninger, efterdi han ikke har anført, at den Jølandste Handel blev i Aaret 1733 og atter i Aaret 1743 bort forpagtet til et heelt Kongl. Oetroyeret Compagnie, hvilket ikke fand have været ham ubekendt.

til de affendte Kiøbmænd: og end et godt Faar for 40 Fiske, et slet for mindre. Nogle bringer og Stude, dog ikke mange; og en Stud bliver regnet ligesom den er god til, for 10 til 15 Faar; en slet gielder ikkun 8. Dette Qvæg lader Kiøbmændene slagte af Islænderne, som nyder Hovedet og Indbolden til Løn derfor. Slagte-Tiden er hvert Aar sidst i August og først i September, efterdi Græsset begynder da formedelst den ankommende Kuld at blive gunst og ukræftigt, folgeligen maa Qvæget tage af igien. Kiødet bliver paa Dansk mancer hugget i stykker, saltet, lagt i Tønder, og bragt til Kiøbenhavn eller andre Stæder. Bønderne ved Fiske-Havnene forhandler iligemaade deres tørrede Fiske, saasom Flak og Heng-Fisk, til Kiøbmændene. Ordentligen antager man ingen i Handelen, uden den som er giordt af Kabbelau. Men i fald der er ikke fanget saa meget heraf, maa man ogsaa vel tage i Betaling den som er forfærdiget af Langer og andre Fiske.

§. XCVII. Al Betaling skeer til Islænderne af de Danske enten med de medbragte Varer, eller med reede Penge, hvoraf der dog ikke bruges meget. Men paa Den gielder ingen andre Penge end Specier, eller Danske Croner. I Stæden for smaa Penge bruger man Stokfisk.

Saa bliver og alle Contracter, Kiøb og Sal giordte efter Fiske, og Bøger og Regninger indrettede i Fiske (*). Næmlig en Specie Daler gielder alletider 48 Fiske,

Hvorledes
Betaling
skee.

Man klæber og contracter med Fiske.

og

(*) Ved denne Leilighed har jeg tillige fornummet. at paa de i Herrens liggende Færøiske Inselser (hvor Kongen af Danmark i Hoved-Staden eller den almindelige Markeds-Plads, Torshaan, holder en Foged og Landsdommer, og es-terdi

og en halv Trone er af Kongen sat til 15, en heel til 30 Fiske. En Fisk regner man for 2 Pund eller 2 Pund Fisk gjør altid to Skilling Danske. 10 Pund kaldes der man en Føring. Et Lispund gjør her 16 Staalpund. En Arbeidsmand faaer her 10 Fiske eller 20 Skil. Danske til Daglon, o. s. v.

udgaaen | S. XCVIII. De Vare, som falder u-
de Vare. | di, og udfikbes af Island ere:

Glatfisk.

Hængfisk.

Nogle tørre Langer og Stielffiske.

Saltet Faarekiod.

Noget saltet Orefkiod.

Klar og brun Tran af Hvalfiske og alle slags Fiske-Lever.

Noget Smør og Talling.

Mange knyttede grove Hoser, Vanter, Trøyer, Huer og deslige valkede.

Blaa Rave.

Smaa Skind eller spæde Lam-Skind.

Faare-Skind.

Edder

derdi der land ikke faaes nogen Forpagtere dertil, driver selv Handelen, eller lader denne De aarligen forsyne med det nødvendigste fra Kiøbenhavn) handler man paa samme Maade, kioder og regner alting efter Skind, det er Faar-Skind; nemlig et Skind til 4 Skil. danske beregnet, omendstønt det aldrig enten gives eller tages in Natura. Denne Skil kommer deraf, at denne De bestaaer næsten alleene af fine Faar, hvoraf her er saa stor en Mængde, at mangen Bonde eyer vel 2000 Stykker. Foruden det Faarekiod, som saltet udføres, leverer denne liden De ogsaa en stor Mængde af uldene Trøyer, og Huer, Gaasfjær og Edder-Dunn, saa og uldene Hoser, noen Rodfær, Telling, Tran. Indvaanerne bruger ingen Skoe, men uldene Strømper med saa tykke Soller, at de land aar en temmelig lang Tid derpaa.

Edder-Duun.

Raa Ebovel.

Disse Islandſke Varer ſand føres Føldfri ind i alle Havner i Danmark og dertil hørende Lande.

S. XCIX. De Varer ſom føres ind i Indgaaen
og bruges i Island, ere: de Vare.

Jern.

Træ, Brænde.

Kornbrændeviin.

Meel.

Viin.

Salt.

Grovt Linned.

Lidet Silketøj.

og hvad ellers en eller anden bemidlet ſand be-
giære til ſin Huusholdning.

Disse Varer maa alleeneſte føres ind af
de Danſke, og af ingen Fremmede, og o-
verlades til Iſlænderne i Betalning for de-
res Lands Varer, efterdi diſſe betaler intet
med reede Penge, har og vel ſielden man-
ge deraf.

Hvilke
alleeneſte
føres ind
af de Dan-
ſke.

Men paa det Iſlænderne, ſom ſand
ikke ſaae deres Nødtoſt af andre end diſſe
Forpagtere, ſkal ikke blive forfordeede eller
fortrykte af dennem, ſaa har Kongerne af
Danmark haft den naadige Forſorg for dem, og
foreſkrevet Kiøbmandene en vis Tægt, hvorefter de
ſkal ſelge dem alle indførende Victualier og Varer, og
hvilken de ikke maa overtræde under 1500 Rixdalers
Straf.

Victua-
lierne har
deres viſſe
Tægt.

S. C. Jeg har anmærket, at al Vægt
og Maal er her overalt indrettet paa den
Hamborgſke Fod. Hvilket giver aaben-
bare tilkiende, at Hamborgerne maa i for-

Vægt og
Maal er
indrettet
paa den

rige

den Ham-
borgske
Fod.

rige Vider have faret paa Island, og al-
lerførst ret indrettet Handelen sammesteds.
Som der og fordum har været et særdeles
Islandsfarer Broderskab (som de i gamle Docu-
menter kaldes Kopmanni observantes Reifas in Is-
landiam) i Hamborg, hvoraf der endnu findes nog-
le Levninger tilbage. Nu omstunder vil de Danske li-
gesaa lidet tillade andre xremmede Nationer som Ham-
borgerne at handle derpaa. Dog indfinder sig der
aarligen et temmeligt Tal Hollandske Skibe (hvilke de
Danske tracterer som Erendbreyere) som stæler sig til at
tilføre Bønderne det kiære Brændeviin og andre for-
nødne Varer, og tilkiøber sig igjen god Stokfisk og
Eran (*). Disse listige Folk veed altid Leilighed at
snige sig igiennem efter Dnske, efterdi Amtmanden har
intet bevæbnet Fartøi, og Kiøbmandenes Skibe har
ikke Tiid til at luure paa dem. Paa det de og des-
bedre kand skiule deres Underslab, og giøre større For-
deel end de maaske kand have af Islanderne, saa lig-
ger de for et Syns skyld temmelig vidt fra Landet ude
i Søen og fanger Kabbelau, af hvilke de i deres Ski-
be bereder Laberdan paa anførte Maade, og gaaer
dermed til Holland, undertiden og til Hamborg.

Religionen
er Lutherisk.

§. CI. Paa Island taales ifkun og al-
leeneste den Evangelisk-Lutheriske Reli-
gions Øvelse, og andre taales der ikke, undtagen at
nogle faa, som nedstammer fra Catholske Forfædre,
holder endnu ved en og anden Overtro, hvilken de
hemmeligen øver.

Divisio
Ecclesiasti-
ca.

§. CII. Den inddeles i to Biskop-
dømmer; den ene Biskop har sit Biskops-
Sæde

(*) Deslige forbuden Handel driver de og aarligen paa
Færøe.

Gæde i Holar, den anden i Skalholt (*). Ved hver af disse er en Latinsk Skole og et Trykkerie, i hvilket der undertiden trykkes en Geistlig Bog i Landets Sprog. En Biskop har aarligen 1200 Rixdal, som anvies ham i Varer, og som han tager af Bispes-Tolden, hvortil hver Bonde giver 10 Fisk om Aaret. Andre Sogne-Præster bekommer i det høieste ifkun 100 Rixdal. I de der ere de iblant dem, som nyder ifkun 4 Rixdal til Befolding. Dog har de Geistlige ogsaa en Deel i Fiske-Tienden, endskjønt med stor Forskiel. Paa nogle Stæder faaer de $\frac{2}{3}$, paa andre har de to Lodder i hver Baad, som gaaer ud at fiske, det er ligesaa meget, som to af Fiskerne faaer til deres Part af Fangsten. De som har saa ringe Indkomster, at de kand ikke komme ud dermed, maa paa samme Maade, som andre Bønder, søge deres Brød, fare ud med paa Fiskefangst, og gjøre deres Part til Stokfisk, paa det de kand selge den. Hvori de saa meget mindre ere at beklage, efterdi de dog i andre Ting anstiller sig ikke meget bedre end de andre Bønder.

S. CIII. Da nu Indvaanernes Tilstand er saa aabenbar usel og fattig, saa | Om deres
kand deres Kirker ey heller være kostbare. Kirker.
De ere ikke bygte paa anden Maade end Bøndernes almindelige Huuse, nemlig en Deel nedsiunket i Jorden, sammensatte af Steen-Stumper, forbundne med Jord uden Kalk, og tækkede med Græs-Tørv. Sielden ere de større end de almindelige Stuer i vore Lande, og saa nedrige, at en Mand som staaer ret op, kand
næ

(*) Her kand man videre eftersee den af en Islænder Theod. Thorlac sub præsidio Egid. Strauch. 1666. i Wittenberg de Islandia holdne Dissert. Sect. I. th. 2. af hvilken man dog ikke kand hente megen Trøst, efterdi den er ifkun udfikret af andre Bøger, og det end uden tilbørlig Forsigtighed.

næsten naae til Loftet med sine Fingre. Dog maa man herhos betragte, at formedelst de mange og hæftige Vinde, som næsten bestandigen blæser over denne Insel, kand der ikke bygges høyt. De Danſke har eensgang forſøgt det, og opfort en høyere Bygning paa en jævn Plads; efter Daanf Maneer af Muurs Arbeide; men den næſt paafølgende Vinter er den igien needkafte af Stormvindene, ſaa at man maatte paa ny bygge en Kirke efter Landets Skik, noget i Jorden og brav nedrig. Det indvortes kommer overeens med det udvortes, og viiſer lidet eller intet, ſom ſeer en Kirke liigt. Den, ſom boer næſt ved den, og gemeenligen har nogen Tilſyn over Bygningen, ſætter, til en Belønning for hans Tieneste, ſin Skrimmel Skrammel, ſom man ſiger, derind. Hvorpaa Meenigheden ſidder, medens Guds-Tienesten varer, i ſtaden for Stole. Dog maatte dette gierne være got nok, derſom man ogſaa her kunde ſige, ſom om de forſte Chriſtnes eenfoldige ſlette Vaſen: Træ-Kirker, gyldene Præſter; og Kirkernes Hoveds Overmærke, nemlig Underviisning og Forfremmelse i Troen og en gudelig Vandel blev dreven og lært derudi.

Men om deſſige Ting erede, ſom har fortalt dette, maaſkee ikke gandske ſtikkede til at giue nogen tilforladelig og velgrunderet Efterretning.

Det ſamme maa man ſige om den efterfølgende CIV. S. hvor i Præſterne der paa Landet beſkrives i almindelighed ſom høſtſlidelige Brændeviins-Drankere og ulærde Menneſker, da det doger bekiendt, at der findes mange velſtuderte og brave Mænd iblant dem. Hvad endeligen i de efterfølgende CV. CVI. og CVII. S. S. anføres om Ungdommens Forfømmelse, om de gamles Laſter og andre

dre deslige Ting, da seer enhver, som læser det, at saadanne Efterretninger ere alt for almindelige, om der end befindes nogen Sandhed deri. Thi der findes vel neppe noget Golt i Verden saa almindelig lastefuldt, og end mindre maa man formode sligt hos et Golt, som allereede i nogle hundrede Aar har haft Kundskab om den Christelige Religion. Men alle disse Ting viser, at Hr. Borgemeester Anderson aldrig har udgivet disse Efterretninger i Trykken, ey heller haft i sinde at udgive dem, saasom hans Forstand meget vel begreb, at det var ligesaa ubilligt, som uandsærdigt, at skrive offentlig en saadanne Ting om et heelt Land, og en heel Stand, og ikke have tilforladeligere Vidnesbyrd, end Skipper-Tidender, eller andre, som ere ikke mere at bygge paa. Det er bekiendt, at der ere stedte adskillige store Forandringer i Henseende til Island, baade in Civilibus & Ecclesiasticis, hvilke Borgemeester Anderson ingenlunde vilde forbigaaet, dersom han havde samlet disse Efterretninger for andres end hans egen og særdeles Venners Nytte og Gornøvelse.

S. CVIII. Efterdi de har mange ledige Timer, naar Giffetiden er forbi, saa og mange lange Nætter, men de ikke gierne gider arbejde meere end de u-forbigaaeligen behøver; saa legger de sig efter Spil, fornemmeligen Skak-Spil, hvori de, ligesom deres derfor meget berømte ældgamle Forfædre, endnu ere store Mestere; ligeledes et vist Kort-Spil, hvis egentlige Bessaffenhed jeg ikke vel kunde begribe, formedelst min Ukyndighed i deslige Ting.

De ere
Liebhavere
af Skak-
Spil.

Om det
re Maade
at danse.

S. CIX. Deres Dants, hvoraf de ere store Liebhabere, stæer paa en gammeldags enfoldig Maade. Mand og Kone staaer is med hverandre og hopper og falder, uden at komme af Stedet, vovelviis af det eene Been paa det andet, enten efter de Gamles Sang (hvilke i en angennem Erindring om de forrige Tider gaaer nu Ungdommen med Lyst til haande derudi) eller efter Skralden af et smalt Instrument med fire Strænger, som trykkes med den eene haand og rives med den anden.

Om det
Civile Re-
gimente.

S. CX. Hvad endeligen det verdslige Regimente angaaer, hvorom jeg, efter min nærværende Hensigt, vil tale gandske forteligen, da har hans Kongelige Majestæt af Danmark, som Lands-Herre, en Amtmand her; som dog er ingen Adelsmand, men har gemeenligen været en Secretair, eller en anden velfortient eller elsket Bestienter hos en stor Minister ved Hove, der har udbedet sig denne anseelige Tjeneste, som en Maade, eller Besønning for beviiste Tjenester. Denne boer paa Vest-Siden paa Bestektet Kongs-gaard, og har aarligen 400 Rixdal. Spec. af Kongen, og derhos meere end engang saa meget til i ubisse Indkomster. Han er den øverste-Dommer in civilibus og criminalibus. Næst Amtmanden er Kongs-Sogden, som boer paa samme Sted, og har aarligen 200. Rixdal. Besolding. Hvorfore han oppebarer og gjør Regnskab for alle Afgifter og andre Indkomster af det gandske Land, til det Kongl. Rente-Cammer.

Hvor
høyt de
Kongl. Re-
venüer af
denne In-
del beløber
sig.

S. CXI. Forpagtningen af alle Haugene beløber sig aarligen til tiuge tusende Specie-Rixdaler, og den Leye, som Kongen har af visse ham tilhørende Bygninger, udgør endnu otte tusende Rixdal. Af nogle Districter bekommer Kongen ogsaa

Kaldede Christna=Rættten eller Jus Ecclesiasticum, og Stora=Dommen, eller Dom=Bogen, som er cons

hed at mærke, at det nu værende Jølandske Sprog er ikke nær saa reent som det gamle, men beblandet med mange Nordiske og Danske Ord, Endelser, og deslige. Ellers veed man at det gamle Nordiske Sprog, (Noröns Målo, Norönu Tongu) hvad heller man, med O. Sperling. in Comment. de lingua Danica, vil kalde det det gamle Danske, eller, med Verelio og andre Svenske, som har udgivet og udlagt de adskillige gamle Sæga, det gamle Gothiske, (Gautamaal) og gamle Svenske, har allerlængst holdt sig paa denne langt fraliggende Insel og paa Færø, i sin gamle Reenhed, uden beblandelse med nyegjordte, eller fremmede Ord og Talemaader. Vid. Worm. Literatur. Runica cap. 27. p. 137. Det er derfor at beklage, at det i de nyere Tider, og fornemmeligen efter den forommeldte store Pest, da mange Fremmede komme til Landet, har faaet et dødeligt Stød, og bliver endnu dagligen meere og meere fortrængt og forfalsket ved den idelige Umgængelse med de Danske som deres Over=Herrer. Den som har seet noget dybere ind i de nu værende Nordiske Sprogs Oprindelse, Afledning, deres egentlige Bemærkelser og forunderlige Sammenhæng, han veed, hvilket Lys dertil antændes af de saa Levninger, som man endnu har til overs af det gamle Jølandske eller Nordiske. Det er ikke alleeneste Røglen til de Runiske, Gothiske (saa vidt disse ere ikke i sig selv Jølandske) men og i mange Ting til det Nordiske, Danske, Svenske Sprog, og viser mange forlorne Ord, og deres Forvandtskab med hine, i det Plat= og Høytydske, Hollandiske, Angel=Sachsiske og Engelske Sprog; ja det viser ofte meer, end man skulde meene, alle disse anførte Sprogs Forvandtskab med de Asiatiske Sprog. Thi det er det Asamaal, eller det Sprog, som Asæ under Othino v. s. v. har fort med sig fra Asien til Norden; hvorm D. O. Sperling. cit. commentar. p. 38. anfører et besynderligt og meget udi sig befattende Stød af Cod. Reg. Dan. Eddæ Islandicæ. Add. Peringskiold Not. ad Vit. Theodoric. Reg. Gothor. p. 353. seq. Det var derfor saa meget meere at ønske, at man havde et retskaffent og fuldstændigt Dictionarium over det gamle Jølandske, eller i det ringeste at det Dictionar. MSc. Islandic. som findes i det Kongel. Bibliothek i Kiøbenhavn og bestaaer af adskillige Voluminibus in Fol. (hvori der fattes et par Bogstaver

confirmeret af Friderico II, tillige med nogle nyere Kongelige Rescripter. Dog skal den Høystsalige Konge Fridericus IV. have befalet visse erfarne Personer at forfærdige en ny Lovbog, og at indrette alting paa den Nordste Fod, for at have en Uniformitet deri. Men den Sag er endnu ikke kommen i Stand og Rigtighed. Imidlertid dommer Dommerne efter de nyligen anførte Love, saaledes, at hvad Urbedeelse, og liggende Grunde, besynderligen Stamme: Gods angaaer, der retter man sig efter den gamle Lov: Bog; i Geistlige Sager meestendeels efter Christna: Rættten, og i øvrigt ogsaa i Formalityeter og Misgjerninger efter Christiani V. Lov: bog og Stora: Dommen; for resten retter man sig efter de Tiid efter anden udaangne Kongel. Rescripter, Forordninger og Lands: Stikke, hvilket ikke fandt gaac af uden Forvirring (*). Dog falder vel, efter al Formodning; ikke mange vigtige Processer her paa Landet imellem Indvaagnerne. Imellem Biskopperne og Kongens Fogder har der vel tilforn været en eller anden Proces, som ved Appellation er umiddelbar bragt for Kongen. Men deslige Appellationer maa vel være meget usædvanlige og kostbare.

S. CXIII. Executionen baade i Criminele og Civile Sager forretter Under: Dommerne selv. Halsbuggen skeer med en Dre. Hængen skeer paa et stort Bræks

Om Livs: Straffer og hvo der forretter

3 3

Jern,

slaver, som jeg engang har hørt af den Sal. Baron Sparvenfeldt) var endnu heelt, eller kunde igien fuldfærdiges, saa skulde man visseligen være i Stand til, i dette Stykke at legge den lærde Verden mange hiindtil utrolige Ting for Øyen.

(*) Det er læt at slutte, at det fandt ikke være anderledes end som Justits Raad Höjer skriver i hans Idea Læti Danici p. I. §. 7. Quæ omnia efficiunt, ut Jurisprudentia Islandica, maxime autem processus sui longe perplexior apud illos, quam in omnibus reliquis Danici aut Norvagici regni provinciis.

Ereutio-
nen.

Jern, som slaaes fast ind i Rissen af en Klippe, og derpaa bliver Misdæderen Flynget op, hvilken da gemeenligen maa sprætte en Tiid lang, inden han giver Nanden op. **Uvind-**folk, som har forbrudt Livet, bliver sækkede.

Beslut-
ning.

S. CXIV. Til Beslutning vil jeg her anføre en Fortælling om en Islænder paa 14 eller 15 Aar, som Herr M - r engang bragte derfra med sig, for deraf at viise, hvorledes disse Mennesker stiller sig an, naar de lige som forflyttes ind i en ny Verden. Da Skibet, hvorpaa dette unge Menneske var, seilede nær forbi den Insel Hilgeland, som ligger ikke langt fra Indløbet af Elven, og var det første Land, som de havde seet, siden de vare seilede fra Island, ansaae han Kirken og Huusene der paa Øen for saa mange Klipper, og vilde ikke lade sig overtale til at troe, at de vare forfærdigede af Menneskens Hænder. Da han ankom i Glücksstad, vidste han ikke hvad han skulde gjøre af Huusene og de mange Vinduer. Da han blev bragt til Hamborg og ført igiennem Gaderne, gik han gandske forvirret og stum frem og tilbage, vendte stedse Hovedet fra den eene Side til den anden, og stirrede paa de store Bygninger. Hans Herre, som fandt Fornøielse i at see hans Forhold, tog ham end og med sig paa Opera, for at see, hvorledes han vilde anstille sig der, og hvad han vilde domme derom. Ved Musiquen gjorde han alle slags Grimacer. Da Forhænge-
den blev opdraget, sad han i største Forundring, u-

den at vende sine Dyne derfra, eller at røre et Lem paa hans Legeme, langt mindre at tale noget Ord. Men da der i Anledning af Stykket, som blev spillet, fremkom en stor Drage paa Theatret, af hvis opladte Strube nogle Dieble-Masquer fremspringe, som begyndte at dantse et Ballet, fæb han i en hast need under Bænken, har og, usagtet alle Opmuntringer og Forestillinger, ikke vilde lade sig bevæge til at komme frem igien, men blev stedse ved at sige, at det var lutter Dievelsverk, Menneffens Hænder kunde ummuligen frembringe saadant, han havde seet levende Dieble, vilde ikke have at bestille dermed; hvorfor man havde bragt ham hen paa saadant et Sted? Man maatte for Guds Skyld gaae ud med ham igien førend Diæblene kom nærmere, og anset det saadant. Vel har han derefter ladet sig overtale, at Aeteurerne vare Menneffer, og at Udstafferingerne vare saaledes giorte af Menneffens Hænder, dog har man ingenlunde fundet bringe ham af de Tanter, at Masquerne vare rette Dieble. For resten er han snart bleven fløgere, har i kort Tiid lært got at skrive og regne, saa og viist sig fornøftig nok ved Handlingens Tjenester. Hvorfore hans Herre gjorde sig al Umag for at føre ham vel an, og at etablere ham nogensteds i Holsteen eller Dannemark. Men hvad han end gjorde, var dog altsammen forgæves, saa at han formedelt Menneffets vedvarende Bængsel efter sit Fæderneland, hvorover man aldrig saa ham ret glad, blev omsider nødt til at stille ham hjem igien.

igien, paa det han skulde ikke falde i Sygdom. Han lever endnu frisk og sund ved sin Lands-
vemaade, og driver sine Sager meget vel.

Og dette er hvad jeg har kundet bringe til-
sammen om Island. Det skal være mig kiært,
og jeg ønsker, at en som har meere Videnskab,
Leilighed og Stunder, vil gjøre sig den Umag, at
formeere og forbedre det, den store Skaber
til Ære og de agtsomme Mennesker til
Underviisning og Fornøjelse.

Efterretninger
Om
Grønland
Og
Strat Davis.

Indgang.

Det er nu overalt bekiendt, hvorledes den Høysallige Konge af Danmark Friderich IV. efter hans i mange Maader beviiste Nidkierhed for Evangelii Udbreedelse, har ogsaa i samme Hensigt, hos Grønlænderne i Strat Davis stiftet et par Colonier, med forordnede Prædikantere, paa bequemme Stæder. Saa snart jeg, deels af de almindelige, deels af særdeles Tidender, fik noget at høre herom, har jeg umaget mig for at indhente egentlige, omstændelige og tilforladelige Kundskaber, saa vidt mueligt var, saa vel om saadanne Co-

loniers Omstændigheder, som i særdeleshed om samlne Landes og deres Indvåaneres Beskaffenhed, hvorom man hidindtil ikkun har vidst lidet retskaffent. Jeg har fornemmeligen ladet Skippere komme til mig, som har faret derpaa for Compagniet i Bergen, og derefter for Hans Kongel Majestæt selv, og som har levet meere end et Aar der paa Landet og iblant de Bilde. Efter at jeg nu af disse havde udforsket og udsputt meget nøyse, gode og til meere end en Brug tienlige Esterr. tninger; jeg derhos havde befundet at der i al den Tid intet var meddeelt Berden af dem, som ere nærmere og har større Begvemmelighed til at samle noget fuldstændigt, undertagen et endnu ufuldkomment Verk, som er i det Danske Sprog udkommen i Kjøbenhavn Ao. 1729 i Octav, under den Titel: **Det gamle Grønlands nye Perlustration**; saa har jeg besluttet, fornemmeligen for de Indsætses Skyld, ved Trykken at udgive i følgende Blade, hvad jeg har tilføreladeligen erfaret derom, tillige med nogle Anmærkninger, som formodentligen ikke vil være ubehagelige eller unyttige. Men efterdi de anlagde Colonier ere ikke allene Hoved-Verket, men man ogsaa maa takke dem for det man veed om Landet og dets Indvåanere, saa maa jeg villigen først handle om dennem.

§. I.

En midtier Præst i Trundhiem, navn-
 lig Hans Egede, som befandt
 hos sig en særdeles Drift til at
 bringe de arme blinde Grønlændere til den
 sande Guds og hans Frelseres Kundskab,
 forlod det Kald, som han havde i Norge, som
 var vel kuns middelmaadigt, dog langt bedre end den
 kummerfulde og elendige Mission i Grønland, og be-
 gav sig i Aaret 1718 til Bergen, men Aar 1719 til
 Kiøbenhavn, hvor han med yderste Flid umagede sig
 for, nærværende at drive paa og bringe til en ønskelig
 Stand sit forehavende og sine Forslag, som han vel
 nogle gange tilforn ved indsendte Memorialer havde
 gjort bekiendt, men ikke faaet fornøyligt Svar der-
 paa. Men han fandt allevegne saa mange og ikke il-
 degrundede Indvendinger og Betænkninger, at dette
 ubøvelige foretagende vilde ikke faae saa god Fremgang,
 som han ønskede. Vel bare der nogle i Bergen, hvil-
 ke, saa vel af et Christeligt Gemyt, for at understøt-
 te saa mange elendige Hedningers Omvendelse, som
 formedelst det fremffinnende Haab om at vinde nogen
 Fordeel hos disse Folk, (efterdi Hvalfiskken har for
 nogle Aar siden draget sig fra Spitsbergen og findes
 i temmelig Mængde i Strat Davis) lode sig bevæge,
 at de stiftede et Selskab imellem sig, for at oprette en
 Colonie paa en beqvem Insel under en Kongelig Octroy,
 dersom de kunde nyde den. Men i Kiøbenhavn var
 næsten ingen, som begjærede at have Deel her i, og
 den vedvarende lange Krig blev en uovervindelig For-
 hindring. Ikke desmindre gjorde den Bergenske
 Kiøbmand paa sin egen Haand et og andet Forsøg,
 som ikke just formindskede det fattede Haab. Endelig
 var haard og saa lykkelig, at Kongen i Aaret 1721.
 gav sit allerhøieste Samtykke dertil, og gav saa vel
 ham,

Første
 Danske
 Colonie i
 Grønland
 eller i
 Strat Da-
 vis.

ham, nemlig Præsten, som det sig meldende Handels Selskab i Bergen, de fornødne Bevillinger og Octroyer. Til Verkets ydermeere Befordring blev et Lotterie anrettet, hvis Gevinster bestode deels i rede Penge, deels i Actier, det er, i en eller flere Parter i Strat Davis Selskabet og Reedriet i den nye Hvalfisk-Fangst. Men Verket skal dog ikke have haft stor Nytte deraf, formedest Directeurernes slette Opførsel, og efterdi det som var samlet derved, blev snart udgivet og gik op. Hvorfore der efter Kongl. allernaadigste Befaling blev lagt en Skat saavel paa alle Stæder, som paa alle Geistlige og verdslige Betsientere i begge Kongerigerne Dannemark og Norge, hvilken da beløb sig til en tilstrækkelig Sum Penge, som man lät fandt slutte, hvormed der blev gjort en god Begyndelse i Sagen, og allehaande fornødne Ting til en nye Colonies Oprettelse og Vedligeholdelse kunde anskaffes og bestrides. I forbemeldte Aar 1721 bortgik de første Skibe til Grønland for at udsøge og indtage et beqvemt Sted til at nedsætte sig paa, saa og at gjøre sig bekendt med de Bilde, og at begynde en Handling, saa vidt mueligt var. Med hvilke Skibe den fornøyede Præst begav sig saa iligen paa Reisen, at han end ikke lod sin Hustru, som lavede gandske fremmelig til Barsel, og lod see ligesaa stor Iver og Lyst til denne Reise som han, saa megen Tiid, at hun først kunde føde sit Foster til Verden.

Hvad for
 en Bey de
 har taget
 og hvor de
 først har
 landet.

S. II. Reisen skeedte fra Bergen, bag omkring Island, for at komme til Østers Bygden af det gamle Grønland, nemlig til den saa kaldede Staten: Høek som ligger paa 60° Høyde. Her havde de 7 til 8 Miile breed Is. Hvorfore de seilede endnu 30 til 40 Miile Vestlig, og gik derpaa stedse op imod Nord, og søgte endeligen Land paa den høyre

høyre Haand paa 64° . Hvor de da paa 64° , 7' fandt en Insel, og som de agtede den at være be-
 qvem til deres Forehavende, saa satte de sig need der-
 paa 1721 den 3 Jul. og indrettede deres Sager saa
 got som mueligt var. Denne Insel ligger i Indgaa-
 gen af Baals Riveer, og kaldes af Grønlanderne
 Kangremijuné; men de Danske, som havde et godt
 Haab, har kaldet den Gothaab, efter deres Skib,
 som kaldtes Haabet. Dens Størrelse er ikke meget
 ober en stærk Nordst Miil runden om, og den ligger
 ikkun et par Miile fra det faste Land.

§. III. Aarsagen hvorfor man udvalte | Hvorfor
 denne til Blibe-Stad, bestaaer deri, een- | de udvalte
 deel at Kulden er der om Vinteren endda | denne In-
 temmeig taalelig, og dernæst at der saavel | sel frem for
 om Sommeren som om Vinteren opholder | andre.
 sig en god deel Vilde eller Indfødde, som i deres
 Sprog kalder sig Kalaler, hos hvilke man havde den
 rimeligste Formodning om at gjøre en god Begyn-
 delse saavel i Religionen som i Handlingen.

§. IV. Men da man mærkte, at Hval- | Den an-
 fisken fandtes ikke her i saadan Mængde som | den Colo-
 man havde ventet, men maatte søges endnu | nie udsøger
 bedre op imod Nord, har en anden Colo- | sig et andet
 nie, med en Præst, navnlig Albert Top | Stad.
 fød i Nordlandene, eller den nordligste Kant af Nor-
 ge, som i Foraaret 1723. blev i Kiøbenhavn som
 Grønlandst Missionair ordineret til Præst, sat sig
 endnu 45 Miile høyere op i Strat Davis paa en Ø,
 som kaldes baade af Grønlanderne og de Danske Ne-
 pissene, og ligger i den saa kaldede Vide-Fiord,
 ongefær paa 60° . Denne Insel er henved 30 Miile
 fra den store Insel Disco, og saaledes meget nær ved
 den paa det ny Væs-Kort af Laurens Feykes Haan
 bemærkte Gist-Plads, og de saa kaldede Hvalfisk-
 Eyland

Eylænder. Hvor den rette Hvalfisk findes i stor Mængde i Februario og Martio, og fanges af Grønlænderne, hvorfra den efter haanden tager sit Løb ved den Vestlige Side ned til de Americanfke Kuster.

Bege
har ikke væ
ret lykkel
ge i deres
foresatte
Hensigt i
Handelen.

S. V. Men usagtet endog dette fordeelagtige Stød, har det dog ligesaa lidet vildet lykkes efter Ønske med denne Colonie, som med den første. Vel er man kommen temmelig tilrette med Grønlænderne, hvad deres Omvendelse angaaer, uden synderlig Vanskelighed, (undtagen den som Landets

Sprog forarsager, ikke alleeneste fordi det er i sig selv ondt at fatte, men og, fordi disse elendige Menneſker kiender hverken til Religion eller Gudstieneste, ja har ingen Ord til at betegne Gud og aandelige Ting, eller hvad der smager af Religion) saasom de vidste endnu aldeles intet om en Gud eller Skabere, og vare ikke indtagen af nogen forudfattede Meeninger om nogen Religion som de havde lært af deres Forsædrene, de havde og ingen Præster som raadte dem fra, følgeligen, efter den alle Menneſker medføddes Nysgierlighed, hørte de med Lyst og antog de lætteligen hvad got og fornufstigt, som blev dem forestillet. Hvad et udbortes Dydigt Levnet angaaer, da har man næsten haft meere at lære af dem end at lære dem, og har ikkun haft behov at viise dem et Dydigt Levnets sande Grund, dets Begreb og Dyemærke, efter den hellige Skrifts Anledning. Men de forventede Fordeele i Handelen har man ikke kundet finde saaledes, som man havde forrestillet sig.

Marsager
dertil (1)
eſterdi de
fand ikke

S. VI. Der ere egentligen ikkun to Riser, af hvilke der paa disse Stæder fandtes nogen Fordeel i Handelen; den een er Hvalfisk-Sangsten, eller den Tran og de

de Barter, som kand have deraf; den anden er Handlingen med de indfødde Grønlændere, eller saa kaldede Wilde paa Landet. Men Hvalfist-Fangsten, som er ellers her meget vigtig, har Compagniet ikke alleene, ja deres Skibe ere de mindste. Thi Strat Davis er for meere end halvandet hundrede Aar siden besøgt af Hollænderne (*), Hamborgerne og andre Folk, men fornemmeligen i de nyere Tider er den overflodigen befaren og befisket, efter at man næsten gandske havde forjaget Hvalfisten fra Spitsbergen, hvor heele Europa, saa at sige, ængstigede den. Man skulde vel tænkt, at, efterdi de Danske Colonier ere saa meget nær ved Fiske-Stæderne, og man har fornummen, at Hvalfisten lader sig allereede i Januario og Februario see i Disco-Bugten og ved den saa kaldede Nepissene, Colonisterne skulde da i det ringeste komme meget for til den end alle Fremmede, som ikke begiver sig didhen førend ved Martii Maanedes Udgang, og saaledes komme disse i Forvejen med at Fiske; men Erfarenhed lærer, at de Fremmede kand være ligesaa tiligen, og ofte endnu før, paa Fiske-Pladsen end hine selv. Thi de ere ikke alleene om Vinteren indspærrede med megen og længe vedvarende Is, men maa endnu derforuden bie efter en gunstig Wind, som kand drive Isen bort fra Landet, før end de kand komme ud fra Landet og i den aabne Sæ til

udelukke
andre fra
Hvalfist
Fangsten.

(*) Disse maa vi takke for Kortene over disse Stæder, og de Forbedringer, som ere Liid efter anden skedte dermed, omendkiønt de ere endnu langt fra den fuldkomne Rigtighed. Det beste iblant disse er det forhen anførte store Kort af Laurens Feykes Haan, udgivet ved Gerhard van Keulen, tillige med sidst meldte Haans Beschrywing van de Straat Davis van de Zuydbay tot omhet Eyland Disco. Amstelod 1719. hvilket er forfattet efter Søemands Stil, med den gandske Direction, samt Måle, Anker-Grunde, og s. fr.

til Hvalfiskene. Naar det og engang hænder sig, at saadan en Vind driver Isen for bort fra Landet end sædvanligt, saa er dog Frosten der endnu saa streng, at naar de roer paa Chalouperne, saa gjør Alarerne, i det de bevæges imellem Roer- Vindene, saadan en lydelig Knirken og Bragen, hvilken ikke fand hindres eller dæmpes med nogen slags Smørelse af Fjæst, Fet, Tællig eller deslige, at Hvalfisken, som er meget læts hørende, bliver ligesom addaret og bortkysket derved. Hvortil dette endnu kommer, at alt Fisker-Nedskabet bliver, efter Grønlandsfarernes Beretning, saa haart og stift ved den giennemtrængende Kulde, at det lader sig ikke handle. Ja just denne Kulde er paa den Tiid saa hæftig, at Folkene paa Colonierne fand umueligen holde den ud i de aabne Fartøyer, men maa is mod Natten begive sig til Land igien.

Hvorfore
Hollænder-
ne kommer
bedre fort-
dermed.

Hvad ogsaa Fangsten selv angaaer, da er det klart, at Selskabet i Bergen, da deres Fiskerie bringer saa lidet ind, har ikke det Efterskud eller de Kræfter, at de selv fand tilvejebringe og udrede saa mange Skibe, som egentligen ere fornødne dertil. Thi ved Fangsten paa denne Kant kommer det meget an paa Skibenes Mængde, efterdi Vinden der i Søen forandrer sig ofte, og blæser snart af Østen, snart af Vesten, hvorved enkelte Skibe kommer i Uleilighed, at naar en af disse Vinde støder paa, og driver Isen til dem, saa fordrives Hvalfisken, som maa have aabent Vand, og Fangsten bliver dennem saaledes umuelig. Da derimod, naar nogle Skibe gjøre Selskab med hinanden, eller fiske til lige Deeling, og holder sig deels til en, deels til en anden Side, saa maa Vinden blæse hvorledes den vil, saa har i det ringeste een Deel af dem aabent Vand, og Leilighed til Hvalfisk-Fangst. Dette tager Hollænderne, som farer saa stærkt, vel i

agt,

agt, og derved bekommer de ogsaa aarl'gen, som er bekendt, deres saa gode Fangst. Mange i de for-
eenede Provincier provianterer ogsaa Skibene paa 9.
Maaneder, og lader Fisken forfølge endog til de A-
mericanke Kyster, og fortsætte Fiskeriet, indtil Au-
gust-Maaneds Udgang.

S. VII. Ikke mindre Bønseligheder
finder sig ved Handlingen, som skal drives
der paa Landet med de Bilde. Thi just
denne har de vindskibelige Hollændere ikke
mindre Tiid efter anden benyttet sig af ved
alle Leiligheder, og driver den endnu. Vel
har Reederiet i Bergen, efter at man har
de fæstet God og oprettet Colonier paa oven-
bemeldte Der, paa alle Maader søgt, alleene at be-
mægtige sig denne indlandske Handel, og at udelukke
fremmede derfra. Til den Ende har man bildet an-
legge en liden Fæstning paa Syd-Kysten af den Insel
Disco, men dermed kunde man dog ikke beskyde eller
forbære den vilde Søe. Derpaa er det bragt i For-
slag at bygge tvende Fortresser, een paa en af Hvals-
fist-Derne, og den anden paa en af Hunde-Derne;
men dermed kunde man dog ikke gandske forhindre
fremmede Skibe at snige sig der igiennem, efterdi
de ligger saa langt fra hinanden, at Giennemfarten
kand ikke beskydes med Canonerne, hvorføre man har
frafaldet disse Forslag. Dertil kommer endnu dette,
at de Bilde handler heller med Hollænderne end med
de Danske, efterdi hine ere forsynede med bedre og
flønnere Handels-Varer, saa og giver og kand give
langt bedre Kiøb end de Norske. Det feiler altsaa
og i denne Post paa en tilstrækkelig Fordeel, som kun-
de understøtte det gandske Verk, og som skulde løkke
Kiøbmanden i Norge og i Danmark. Evert inød
er det saa slet besaffent hermed, at Folkene paa Colo-

Anden
Marsag,
fordi de
kand ey
heller
alleene be-
holde Han-
delen der i
Landet.

nierne fandt ikke eengang finde tilstrækkelig Leilighed at finde og fortjene Livs Ophold for deres egne Personer, ved deres Fiske og Handel med Indboerne, men maa altid paa ny forsynes hjemme fra af deres Principaler med alt hvad som hører til Livets Næring og Nødtørst.

Hvorfor
den nu re-
gierer den
Konger af
Danmark
igien op-
hævede
dette Ber-
ge i den
Efterskab.

S. VIII. Hvorover da Hans nu Glorværdigstregierende Kongelige Majestæt strax ved sin Regjerings Tiltrædelse allernaadigst fandt for godt at ophæve det Bergenske Selskab. Hvorpaa i Høsten Aar 1731. alle de Folk, som vare overbragte til Colonierne, og vare endnu i Live, droge samtligen igien derfra med Pisk og Pak, efterat de havde tilnaglet Binduerne af deres beboede smaa Huuse med Bræder, og lagt Nøglen oven over Døren, undtagen den eeneste troe Præst Lgede, som ikke vilde forlade sine samlede Gaar, hvilket skal have været henved 500, men er tillige med ongefær 18. Danske Folk, som han havde overtalet til at holde ud hos ham, bleven tilbage paa den Godthaab, i det faste Forsæt, ikke at vige derfra. Hvorvidt han ogsaa bestandigen er bleven, indtil en ulæggelig Gemyts og Legems Sygdom tvang ham i Aaret 1736. til at forlade sin Post og at vende tilbage til Kiøbenhavn.

Dog gaa-
er endnu
aarligen et
par Skibe
derhen.

S. IX. Imidlertid lader Kongen nu for Cammerets Regning aarligen et par Skibe gaae til Strat Davis. Hvorved Lovets Afvigten uden tvil maa være at finde eengang en Abnning, hvorved man igien kunde komme til den Østlige Deel af det gamle Grønland, som agtes forloren. Man har og, saalange Colonierne har vedbaret, altid gjort sig stor Umag derfor, og ikke anvendt ringe Penge derpaa.

§. X. Derom vil jeg her kortelig anføre saa meget som jeg har erfaret af en meget fornuftig Skipper, som i særdeleshed er brugt hertil. At de ny Colonier har været beliggende for den Vestre Kant af det gamle Grønland, det känd man klarliggen see deraf, at man paa denne Side af Baals Riveer har paa Landet foresundt det adskillige forfaldne Levnninger af gamle Muure, ja paa 60te just inden for Staa-ten-Hoef har man ikke alleene fundet Muurene af en forfalden Kirke, med de endnu kiendelige Levnninger af Choret og Alteret, men end og derfor uden et stort Stykke af en Metal-Klokke, som den, der fandt samme, bragte med sig til Kiøbenhavn. Saa bemærker man og endnu nogle, endskjønt meget faa, Nordiske Ord i det vilde Sprog, som de vel maa see først har lært i de nyere Tider; og disse Vilde veed at sige, at deres Forfædre ere komne andensteds fra, og har slaaet de Mennecker ihjel, som har boet i Landet for deres Tiid. Til hvis Amindelse de endnu viiser et Stæd, hvorpaa der skal være holdt et stort Slag, som endnu deraf har beholdt det Navn Pissikslarbick, det er, et Stæd hvor man skyder med Buer. Men det er fornemmelig derom at giøre, at man gierne vilde hen til Øster-Bygden; thi efter de gamle Aarbøgers og Historiers Anviisning har der forud været de Christnes Hoved-Stæde (*), og det er ikke urimeligt at formode, at dersom man kunde komme derhen, man da skulde forefinde, om ikke endnu mange Efterkommere af de gamle Christne, dog en god deel Bygninger, saa og gode Documenter

Man har altid giort sig stor Umag for at ankomme til den Østre Side af det gamle Grønland, men hidindtil for-gæves.

(*) Paa denne Øster-bygd skal have været et Bispedom, 30. Klosters, 12. Kirke-Sogne, og 190. beboede Landsbyer.

og tjenlige Efterretninger, tillige med et beboeligt Land. Fra Søen at komme an til Øster-bygden, synes nu omstunder gandske umueligt. Den, som har givet mig disse Efterretninger, har det eengang lykkedes saa vidt, at han er kommen didhen paa to Miile nær, men at komme videre har været ham gandske umueligt, formedelst den foreliggende tillagde Eis; Ja han har haft Møye og Umag nok med at arbeide sig tilbage igien ud af den løsdrivende Eis og til den aabne Sø. Thi der ligger ikke alleene for ved Kysten meget snevære Skærrer, i usigelig Mængde, som bag ved og imellem ere overalt tilstoppede med Eis, men der driver ogsaa og staar der uden for, nogle Miile ud i Søen, bestandigen Aar ud, Aar ind, forfærdelig megen Dreib-Eis, som uophørligen kommer need fra Nord-Polen, fra Epitsbergen, o. s. f., og drives ved Strømmen og Vinden hen imod Kysten, og hvoraf ikkun noget undertiden ved en meget stærk Strøm drives need forbi Staaten-Hoek. Den bemeldte Skipper har ved denne Leilighed, at han har meent at smutte igiennem her, men ikke fundet, giordt sig megen Umag for at finde den paa Kortet betegnede Levning af det nedstunkne Land Bus, i det han har tilbragt der, over et par Maaneder, og krydset der omkring henved 50. Miile paa alle Sider. Men han har ikke fundet Spor af noget Land, men overalt et stort Dyb, og ikkun paa en liden Længde, waaget der var 100. Faune dybt, bemærket en ubegribelig Brænding, hvor Vandet har staat høiere end i Søen rundt omkring, og et grønagtig Vand, tillige med en Mængde af alle slags grønne drivende Sø-Urter. Er der ikke den rimeligste Formodning, at der maa være heede Spring-Kilder i Grunden, som forarsager denne Ophøielse og denne Brusen i Vandet?

§. XI. Men efterat man nu har saa lidet Haab om at komme den nærmeste Bøylid et har til Landet igiennem Jisen, saa har man kun med saa meget store Flid søgt at komme det komme derind fra den Vestre Side, og saaledes den Vestre Side. bag fra over Land. Men saa finder man paa Vester-Kanten, gandske langs frem, en Riæde af Klipper, som ere skiulte med Sne og Jis som aldrig smelter, og de derimellem liggende Daler ere ogsaa ligeledes saa opfyldte dermed, at det, formest delst de nedstyrtende Stykker, de store Risser og Kløster, og den skjøre og falske Jis, er gandske umueligt at komme frem derover. Den ovenmeldte Skiper har forsøgt det paa alle Maader, end og paa de lange Godsbretter, som det er bekiendt, at Lapperne og andre betiener sig af til deres Vinter-Tog (*), men har formedelst ovenanførte Omstændigheder ikke kunnet komme meget vidt ind i Landet, men efter at han havde mistet en af sine Folk, som vovede sig noget videre forud, og sank need for deres Dyne, saa at de vel kunde høre hans Klagen og Skrigen, men ikke komme hen til ham, har han maattet vende om tilbage igien, uden dette Menneske, og uden alt Haab at komme nogensteds videre. Man har og adskillige gange giordt Forsøg, med en stor Baad, langs ved Kysten, saavel opad, saa vidt man har kunnet komme, som og need ad, ind til paa 60°, om man ikke kunde komme nogensteds igiennem en Flod eller Fjor, men hidindtil har det alt været forgæves. Imidlertid har det udbiist sig ved denne Leilighed (hvilk

R 3

ket

(*) Sued. Skidher, Norw. Skier, hos de gamle Islændere Skjydi og Dendruc kaldet, hvilke Magn. Olaus in Eddam-Island. meget artigen beskriver hos Steph. in not. ad Saxon. Grammat. p. 126. som ogsaa forestiller en Afbilding der, af udstaarten i Træ. Add. Scheffer. Lappou. cap. 20.

ket jeg ikke har vildet forbigaae, til Geographiens Forbedring) at det saa kaldede **Forbiser-Stræde** er enten et faldt Føregivende, eller og det er nu omstundt saaledes opfyldt og skjult med Is og Sne, at det er ikke meere at kiende, langt mindre at komme igiennem. Og sandt at sige, saa finder man og i de Beskrivelser, som man haver om Grønland, i hvilke dog alle Fjorde, Viiger og Bugter ere omstændeligen og egentligen nok anmærkte, aldeles intet om Sundene eller Stræder, som skulde deele Landet fra hinanden. Saa veed og Grønlanderne, som boer der omkring, og som man stitteligen har spurt derom, ikke det allerringeste at sige om nogen Giennemfart. Ligesom og det saa kaldede **Viserne-Sund** gaaer ikke nær saa dybt ind i Landet, som det betydes paa de almindelige Kort, langt mindre gaaer det gandske igiennem. Tilmed er det ikke dybt, og næsten gandske tilgroet med Havgræs, hvori der opholder sig mange Fiske.

Juivler-
tid er det
vist, at der
boer Men-
nesker deri.

S. XIII. Ellers har man fornummet af de Indfødte, at der videre op imod Nord boer Folk, som ere meget vildere end de, og skal æde slagtede Menneskers Kød, hvis Hytter ere opreiste og befæstede med Marhual, eller Eenhjørnings Horn, i stæden for Stænger. Thi de arme Mennesker tvinges undertiden saaledes af Hunger, at de, for at finde deres Føde, begiver sig i deres store Qvinde-baade, saaledes at de seiler stedse hen under Landet, vel hundrede Nordiske Meile fra deres hjem op imod Nord, og altsaa meget videre end de Danske Land komme med deres Skibe. De fortæller og, at nogle af dem har været endnu høyere og videre, end deres store Fartøyer end og Land komme, og at de har været saa nær ved det tværs over for liggende Land af America, at der som der samme Tid havde staaet Folk paa Landet, havde

havde de beqvemmeligen kundet raabe til dem, men dog ikke komme over til dem, efterdi der flyder en Vand-Strøm imellem begge Landene, som falder saa høyt og bruser saa stærk, at mand fandt høre den nogle Miile bort.

§. XIII. Nu at komme nærmere til Landets Beskrivelse, saa ere Kysterne i Strat Davis fulde af Skær, saa og smaa og store Øer, som alle bestaaer af Klipper og ere meget ujævne. I det faste Land gaaer store og dybe Fjorde og Bliiger ind, som deels ere Indløbet af Strømmene, deels og ere gode Reeder og Haune. Det faste Land er og overalt fuld af Klipper, blant hvilke de høye ere stedse skjulte med Is og Sne, og endeel af Dalene ere allerede opfyldte dermed.

§. XIV. Ellers falder Clima, saa vidt de Danske Colonier ere komne, temmelig taaleligt, men Været meget ubestandigt. Om Sommeren skinner Solen skøn og varm, derfor er det paa det faste Land, hvor der er ingen Taage, angeneemt og bestandig klart; men omkring og paa Øerne ligger en bestandig fugtig og kold Taage, for hvilken man fandt ikkun lidt see Solen. Alleeneste i August Maaned er ingen Taage, og da er der ogsaa paa Øerne klart skönt Vær. Paa disse Øer og paa Søen fornemmer man ogsaa, ikke langt fra hinanden, store Forandringer i Værliget. Det regner ikke ofte, ey heller meget. Det tordner sjælden, og meget huult; end og i Biergene lyder det ikke nær saa stærkt her, som paa andre Stæder, hvortil formodentligen den tykke Luft, den løse Sne og den aabne Is paa Biergene maa være Aarsag. Hefsig Storm har man her ikkun sjælden, og naar den kommer, holder den ikke længe ved. Det fandt storme paa Søen,

en, og man fand dog ikke paa Landet fornemme meget dertil. Den hæftigste Storm har de af Sønder. Den ordentlige Vinter har været her temmelig taalelig for de Danske og Nordiske. Hvortil dette ogsaa tiener, at de har en reen og vedvarende Frost. Den stærkeste Frost faaer de med Nordøstlige Vinde, som kommer over deels fra Landet, der er opfyldt med Sne og Isbierge, deels fra de sig vidt strækkende Isplader, som ligger for Øster-Kanten, og medfører de afrevne Is-partikler i stor, ja ofte i saadan Mængde, at de seer ud som en Regn eller tyk Taage om Sommeren, hvorved den strenge og skærende Kuldforaarsages (*).

Det

(*) Dette synes saa utroligt for dem, som boer i de varme Lande, at nogle Lærde vil endog tole derom. Til at oplyse dette yderligere vil jeg her anføre hvad Hr. Provst Jens Christian Spidberq i Christianstad i Norge taler derom. (vid. Suppl. II. Act. Wratislau. Art. 4. p. 71.) Der negter vel ingen, skriver han, at Luften imod Nord' er om Vinteren opfyldt med utallige Sne- og Is-partikler, hvilke ere ofte saa grove og kiendelige, at de, naar der er stærk Vind, flaaer een i Ansigtet ligesom skarpe Nis; Ja man fand ikke alleene føle, men og see dem, naar det er meget koldt, og Solen skinner klar i Luften, da man næsten accurat fand kiende de mangfoldige Is-partikler, som mange tusende smaa glimrende Stierner. Hvilket og er den eeneste Aarsag, hvorfør Nordvindene ere meere kolde og giennemtrængende end andre. I det de først maa overfige de med Sne bedækkede høieste Bierge imod Norden, hvorfør de ligesom besvangrer og opfylder sig dermed, i det de bringer disse Partikler, eller Lammellas niveas & glaciales med sig, som forarsager saadan en skarp Kulde hos os. Zorgdrager Grönl. Vischer. P. II. c. 2. skriver om Spitzbergen: De Ryp valt er gelyk klyne puntige Sneeuw-Deeltjes in See, waar door ze zomtyts als van Stof bedeckt word. Deeze kleine Spitse Sneeuw-Deeltjes vallen kruyslings op elkander, en door de koude Lucht vaortgezet vermeerderen ze zich zodanich, in en doór de Lucht, dat ze in

Det stille Væir voldet, at det fryser tiligen til her. Og den Is, som ligger bag ved Skærene og i de smaa Bugter eller Viige, varer gemeenligen indtil May-Maaneds Udgang, efterdi Bølgerne af Søen fand ikke komme til den og brække den, men den bliver staaende saa længe, indtil Solen ved sin Kraft gjør den moor, smelter og brækker den.

§. XV. Fra Junio og indtil hen i August er Solen bestandigen over Horizonten. Ved Midnat synes den vel, formedelst dens nedrige Stand, og de opstigende Jorddunster, igiennem hvilke den sees, noget redagtig, ligesom hos os, naar den vil gaae need, men skinner meget klart, og naar det er reen Luft, er det saa lyst som om Middagen.

§. XVI. Men saa angenemt som dette som om maa være om Sommeren, saa ulideligt Vinteren. vilde det og blive for Indvaanerne der paa Landet, dersom de skulde ogsaa om Vinteren sidde saa længe i tyk Mørke. Men saa har den allestedsnærværende Guds Bissdom og Kierlighed til Menneffene, som ikke forsommer nogen Plæt paa Jorden, hvor liden og fraliggende den og er, derudi sørget for dem paa meer end en Maade. Jeg har hørt af adskillige, at man ikke alleeneste den 21. Decembr. som den korteste Dag, har seet Solen i $\frac{3}{4}$ Time paa Himmelen, men og, at, ved dens Straalers Refraction i Luftens tykke Dunster, som forarsager Dagstær og Tusmørket, Dagen har været nogle Timer lang. Man

K 5

skulde

in menigte neervallen, en de Zee gelykzaam met en Vlies van Ys bedecken. Deeze door koude bevrooze Nevel-Deeltjes kan men by heldere Zonneshyn en vriezend Weer glinsteren zien, want anders vallen ze als den Dauw onzichtbaar neer &c. Herom har ogsaa J. Perry i hans Etat present de la Grande Russe, p. 68-72. meget tielinge Aamerksinger.

skulde tænke, efter Geographiens og Astronomiens Lærdomme, at Solen selv skulde ikke paa denne Tid kunde komme frem over Horizonten, paa denne Polarhøjde. Men en forfaren Skipper har omstændelig berettet mig, og derhos dyrt forsikket, at han paa 66°, 30, har udsøgt et lidet Bierg, og efter at han med Flid havde peilet dets Højde over Havets øverste Gladhed, saa og beregnet Compassets Misvirkning, (som paa disse Stæder er meget mærkelig saavel paa Landet som paa Søen) har han paa samme Bierg Konstmæssig taget Solens Højde; Hvor han da har befundet, efter at han havde fradraget sin Højde og Refractionen, at Solen har virkeligen været oven over Søens Gladhed, og saaledes over Horizonten.

Saa og Maan- og Nordlyset. §. XVII. Om Nætterne har man ikke alleene Maan- og Stjerne, og Gienfæktet af den ved en vedvarende stærk og reen Frost hærdede, hvide og ligesom funklende Sne og Is, men end og i Ry-Maane, og saalænge Maanen ikke skinner, bestandigen det angemmeligt og fuld-Maanen selv overgaaende Nordlys, hvorom tilforn er omstændeligen tælt ved Island.

§. XVIII. Og da disse Folk maa ombrænde i Vinteren, da der falder lidet eller intet for deres Huuse til Lys, se til Lys og Ildbrand. dem at bestille uden Huuse, meestendels opholde sig i deres mørke Boliger, og har dog hverken Tælling til Lys eller Spaaner til Fakler; saa er i Stæden derfor deres Hval og andre Fiske forsynede med saa meget meere Spekt, at de kand deraf have overflødig Forraad af Tran til deres Lamper, og fornøden Lys til alle deres Forretninger, og tillige tilstrækkelig Ildbrand til at varme deres Baaning og tillæge deres Spiise.

S. XIX. Det i andre Lande saa skælden forekommende Luft = Sygn, at der synes flere Soele paa Himmelen, sees her vel meere end een gang om Aaret, men ikke til liden Kummer for dem som ere paa Soen og bliver det vaer; efterdi Erfarenhed, efter Søemændenes censstemmens de Udsigende, har lært, at der pleyer altid følge en stærk Storm derefter.

S. XX. Man har her ordentlig Ebbe og Flod, som retter sig og efter Maanens Forandringer, men man kand ikke regne saa fast derpaa som andensteds. Floden trækker fra Osten til Vesten; 3 Stormveyr kand den stige til 7 eller 8 Faune.

S. XXI. Grunden bestaaer i Dalene og Grundene af nogen Torv = Jord; Hvoorpaa vover her og der langt Græs og adskillige gode Urter, efterdi Jorden er meget seed af Fugle = skarn. Man har forsøgt, at plante nogle Jord = Frugter. Urter eller Raal ere temmelig kommen frem, saa og Røer. Men Rødder ere gaaen ud, saa snart de ere kommen op over Jorden. Ved Timian har man mærket, at den er bleven gandske liden og kort, og naar der er falden Nattefrost paa den, har den tabt baade Smag og Lugt. Alt aule Korn der er gandske umueligt, for medelst den alt for korte Sommer og den bestandige Kuld. Af Træer seer man intet, uden paa det fæste Land, ved adskillige Fiorder nogle Buske af Birk, Elle og Pille, hvorforsø Colonierne lider den største Mangel paa Brændeved. Forfatteren af ovennævnte Grønlandiske Perustration siger, at 60 Miile Søndre fra Haabets Colonie staaer ved en Fiord en liden Skov, hvori Træerne ere et par Faune høye og en Arm tykke. Ellers finder man og her og der nogle

flere
Soele sees
og ofte her

Ebbe og
Flod ind-
finder sig
og her.

Hvorledes
Jorden
er beskaffen
og hvad
den bærer
eller ikke.

Reue-

Kenebær = Buske, Krakebær, Tyttebær, en meget god Art **Muldebær**, men som formedelst **Taagen** ikke bliver moed, saa og nogle **Bær**, som af de **Nord-**ske kaldes **Blokkebær**.

Om **Amianth Bierge**.

S. XXII. Hvad **Biergene** haver udi sig, er endnu ikke undersøgt. Man finder mange **Amianth-Bierge**, i hvilke **Gangen** er temmelig breed, og **Hørren** lang, blod og deilig hvid. Man maa forundre sig over, at dette **Mineral** lader sig finde i den største Mængde og beste Art i de **Nord-**ligste Lande (*). Men vi kiender endnu ikke dets ret-

te

(*) Om den **Siberiske** har man fundet følgende artige **Efterretning** i de **Hamborgske Tidender** i Aar 1729. No: 58. hvori tillige meldes, hvorledes man bereeder **Hørren** til at spinde. I det Aar 1720. er en **Bonde**, i **Commisarii Nikita Demibow District**, (som hører til det **Siberiske Landfab Werchotursky**, der har sit Naan af den **Stad Werchotura**, som ligger ongefær 600. **Werster** **Nordvest** fra **Staden Tobolsky**, næst ved den **Flod Tura**, som derfra udgyder sig i **Tobol**) da han paa det saa kaldede **Schellkowa Gora**, eller **Silke-Bierget**, (næst ved den **Flod Tagil**, som flyder ind i **Tura Floden**, der hvor den **Werchtagilskische Zern-Fabriqve** er anlagt) gik ud for at skyde **Fugle**, af en **Hændelse** kommen over et **Stykke** af **deslige Steene**, og efterdi det forekom ham som noget besynderligt, saa foreviise han det strax til bemeldte **Nikita Demibow**. Denne har derpaa foretaget adskillige **Forsøg** dermed, og befundet, at det var en egentlig **Asbest**, og end af den beste Art, hvoraf man kand gjøre temmelig fint **Linned** og skönt **Papiir**. Landets **Indvaanere** har kaldet den **Steen Kamenti-Schelt**, eller **Silkestenen**. maa skee fordi de har holdt **Trælerne** af **Steenen** for en art **Silke**; deraf **Bierget** oasaa har faaet sit Naan, som strækker sig indtil **Bredden** af **Floden**, og er 5. **Werster** langt, men ikkun 30. **Faane** bredt. Paa den eene Side af **Bierget** skal være en steil **Klippe**, som er over hundrede **Faane** høy. Den **Steen Asbest** bliver alleeneffte funden i **Bierget** imellem en mørkegrøn **Steen**, i visse **Arer**, som ere snart bredere snart smallere end en **Tomme** tværs over,

og

te Egenskab fuldkommeligen nok, til at træffe de rette
Marfa

og gaaer frem fra Roden indtil Spitsen i en bestandig Linie. Naar man vil frembringe denne Steen, pleyer man saaledes at giøre; Der graves Huuler i Bierget og opfyldes med Krud, og naar dette anrænder, springer Bierget fra hinanden. Naar dette er skeet, lader Asbest-Steenen sig lætteligen ved en Hammer skille fra de øvrige Steene. Bemeldte grønagtige Steen, imellem hvilken Asbesten findes, er i sig selv ugemeen fast og haard, har og særdeles Marer, som ere af en anden Farve. Naar man nu siden vil forarbejde Steenen og forfærdige Lin-
ned deraf, pleyer man at slaae den i smaa Stykker, og dette end paa tværs, og ikke efter Trævlernes Gang, som løber paa langs. Saadanne Stykker bliver da saa lange stødte med en Hammer, og gneeden med Hænderne, indtil de bliver ligesom Uld, hvilken derefter hægles, spindes og virkes til Linned. Men efterdi den her beskrevne Art og Maade at spiade Asbest-Steenen til Traad og forfærdige Linned deraf, er noget anderledes end den ellers bekiendte Maade, saa agter vi det fornødent, at anføre den iigemaade. Man lader Steenen blødes en Tiid lang i varm Vand, derefter forarbejder man den med Hænderne, og trækker den fra hinanden, indtil der falder en fin Jord derudaf, der seer ud som Kalk, og giør Vandet, som øses deraf, hvidt ligesom Mælk. Denne Jord er det Middel, som holder Steenens Trævler tilsammen, derfor fører man nogle gange fort dermed, som forhen, og øser altid Vandet af, indtil saa længe det beholder sin naturlige Farve, hvorfra der da sees, at intet meere af fremmede Kalkagtige eller Jordiske Deele ere beblandet med Steenens Trævler. Der-
efter tager man Materien efter haanden ud af Karret, og reenser det vel, efterdi mange af fornævnte fremmede deele pleier at sætte sig fast ved Bunden deraf. De saaledes reensede Trævler udbreder man siden paa en Kurv eller et Gold, paa det Vandet kand des snarere løbe deraf, og Materien des lettere tørres. Hernæst har man tvende breede Kamme med snevre Spidser, saaledes som Hatte, og Klædemagerne bruger til at kamme Ulden. Dermed trækker man Trævlerne sagte fra hinanden, og beholder dem imellem begge Kammene, som ere lagte oven over hverandre, saa at ifkun de yderste Endes deraf staaer frem uden for. Kammene, som da gøres fast
paa

Marfager, hvorfor? Det som er os bekiendt derom, er dette, at det er en usmagelig, steenagtig Materie, som lader sig bløde i Olie, og gjøre saa bønkelig, at den fand lade sig spinde til Traad. Hr. Egede i hans Efterretning om den Grønlandske Mission pag. 97 melder af egen Erfaring, at denne Steen-Hør, saa længe den har ifkun Næring hos sig, brænder som et Lys, og forringer sig ikke eller bliver mindre, som han selv vil have forsøgt (*)

§. XXIII.

paa et Bord eller en Bænk, maa derefter saaledes tiene til en Spinderok. For nu at spinde Trævlerne til en Traad, bruger man en liden og tynd Leen, som lader sig let dreje om, og er oven til forsynet med en Hage. Ved denne Hage gjør man en fin spunden Traad fast af gemeen Hør, med hvilken man søger at foreene Udbest Trævlerne, i det man drejer Leenen om. Men man har derhos et lidet Rør med Olie ved haanden, for at besmøre Fingrene dermed, i staden for med Spytt ved den almindelige Spinden. Derved holdes Fingrene i god Stand, efterdi Udbest Traaden ellers griber huden an, og gjør den saar; Det tiener ogsaa til at gjøre Traaden lindere og blødere. Saaledes lader da Traaden sig vinde op temmelig hastigen, at man derefter paa den ordentlige Maade fand væve Kinned deraf. Men efterdi den spundne Hørtraad er endnu stødse formenget dermed, saa behøver man ifkun at brænde den ud i Ilden, og da bliver det reent og heelt.

Om et Amiant, Bruf i Hochlanderne i Skotland har man en Beskrivelse i Philosophical-Transactions N. 333. Art. 6 seq. hvor i er iblant andet mærkørdigt, hvad som anføres om Stenens adskillige Farver, nemlig den blaa-agrige er af meget grovere, men den hvide og røde af finere Korn. Om et Ungerst bruf, vid. Marsil. Danub. Tom. III. pag. 65.

(*) Jeg har forundret mig over, da jeg har seet, at Bønderne paa de Pyrenæiske Bierge har igien udfundet den hemmelighed at spinde denne Steen-Hør, om endstønt paa en grov maade, førend de Lærde, som dog har giordt sig stor Uimag derfor. De gjør Penge-punge, Strømpebaand og andet

§. XXIII. Endnu flere Bierge bestaaer af en saa kaldet **Veetsteen**, hvilken, som Hr. Egde skriver, er en ufuldkommen Marmor, og har adskillige Farver, saasom Grøn og Rød, saa og gandske hvid indsprenget med sorte Plætter; af hvilke den sidste Art ligger dybere end den første: De vilde gjøre af denne, efterdi den er ikke meget haard, deres Lamper, Reedler og deslige. Een saa kaldet **Steen** findes og overflodigen i Norge, og de Lag, som jeg har faaet deraf, ere graa og glimrende, noget taff-agtige, og ligner meget de Gangbierge, som de Nordske Biergsfolk kalder **Grauglimmer**, og de Tydske **Greiskgestein**; alleesneste at den er ikke saa fast, og har flere taff-agtige Gliiser.

§. XXIV.

andet meere deraf. Jeg fandt viise en Pung deraf i mit Cabinet. Hvorledes Læterne laver og spinder den, er anført i foregaaende Note; de ved at spinde en meget finere Traad og følgerigen at gjøre meget finere Linned deraf end hine; Jeg har en liden Prøve deraf, som er mig stænket af Hr. de Bruin, som er bekendt nok af hans skønne Reise-Beskrivelser. I blant de Lærde er sidst og best handlet derom, og den rette Maade at spinde den, fremsfort af Mr. Mahudel i hans lærde *Memoire du Lin incombustible*, iblant *Memoires de Litterature tirés des registres de l'Academie des inscriptions & belles Lettres* Tom IV. p. 634. seq. Den eeneste bekendte overblevne Levning af de Gamles uopbrændelige Linned, er vel det som Don Montfaucon i hans fortræfflige *Diario Italico* p. 450. melder om in vinea quadam (1702.) detecta est urna grandior marmorea, in qua tela ex amiantho confecta. Est lini genus, quod asbeston Græci vocitant, tela vero palmis Romanis 9. longitudine; 7. latitudine pari ratione atque hodierna tela nostra contextitur, Filis cannabinæ telæ more, densioribus, sed usu detrita - - - estque ipsa tractabilior, tactuque lenior ipso serico panno &c. Ut, og paa hvad Maade, der adskillige Stæder gjøres Papiir deraf, dog noget altid finere end det andet, er en bekendt Sag.

H v o r i
 der forno
 dentligen e
 re Metaller
 forborgne.

S. XXIV. Af denne Steen, som lige
 ner saa meget de fornævnte ædle Gangbiers
 ge, og af en anden Steen, som jeg ikke
 har seet, men hørt om, at den skal snart
 klinge som en Klokke, naar man slaer
 derpaa, skulde jeg formode, at her maa findes god
 Ertz, i det mindste Raabber og Sølv. I hvilken
 Formodning jeg endnu meere bestrykes, da jeg for-
 nemmer, at man har fundet et Bierg, som paa no-
 gle Stæder, har været udslaget Grønt og Blaåt.
 Hr. Egede beretter og (p. 239. i hans Efterretning)
 at der er funden et Lag, som har seet ud som Bly-
 Ertz. Jern-Steen og Jern-Jord findes allevegne i
 Landet. Dog, hvor findes denne ikke paa Jorden?
 hvorføre det og ikke er nogen Under, at efter Ege-
 des Beretning, (p. 84.) ved den Viig Junnulliarbik
 findes en slags brunrød Jarve og Rødsteen med
 hvide Plætter, og et andet Sted (p. 87.) en gul
 Jarve med røde Klarer, ligesom Zinobes, og end-
 nu paa et andet Sted (p. 203.) en skion brunrød
 Jarve. Man siger og, at der af Kongen skal væ-
 re indsendt i Landet en som forstaaer sig paa Bierg-
 verker, for at faae nogen Underretning herom, og med
 Tiden vil man nok faae noget at vide om hvad han
 der fandt udforske. Men man maa finde hvad
 man vil, saa bliver dog Brænde-mangelen altid en
 Forhindring for alt hvad der foretages. Velbemeld-
 te Hr. Egede taler endnu (p. 165.) om en Prøve af
 Steen-Kul, hvilken de, som vare udsendte for at
 recognoscere Pladserne ved Disco-Bugten, havde
 fundet der paa Landet og bragt med sig tilbage.
 Derksom disse bleve videre eftersøgte, kunde de uden
 tvil med Tiden fortræffigen tiene til Coloniernes Op-
 komst, og i det ringeste erstatte den Mangel der er paa
 Gidebrand.

S. XXV. Det fjerste Vand berømmes | Got
 som meget got og sundt; det fies endeel need | Band.
 af den smeltede Sneer paa Biergene, endeel ogsaa bry-
 der frem derudaf, og forarsager ofte, naar de bli-
 ver for mægtige, forstræffelige og Landfordervende O-
 verskyllelser. Noget fra den Kant, hvor Forbiser
 Strat gemeenligen sættes, findes en varm Kilde med
 mineralst Vand, som efter Grønlandernes Beretning
 skal om Vinteren være saa heed, at naar mand kaster
 store Stykker Jis deri, saa smelter de strax, og at
 det baade Vinter og Sommer er grønt runden om
 den. Bandet i sig selv skal have en skarp Smag, og
 en stærk Lugt. (Vid Egede l. c. p. 79.)

S. XXVI. Paa det faste Land findes | Hvad for
 Læver, som ere meget smaa og om Som- | Dyr
 meren graa, men om Vinteren gandske | mand fin-
 hvide. Saa og en Art smaa, Hjorte; | der paa
 efterdi Dyrene Land ikke blive ret store for- | Landet
 medelst den bestandige strenge Kulde. De | 1) Vilbe.
 sidste kaldes af Nordlænderne Reensdyr, dog lig-
 ner de aldeles ikke Laplændernes Reensdyr, men me-
 get mere vores Hjorte, fornemmeligen hvad Kløbene
 angaaer. Det er den samme Art, som sees paa
 Spitsbergen, og graa af Farve, omendstiont der
 findes undertiden nogle som falder guulagtige. Hør-
 nene ere altid overdragne med en tyk lodden Huud, og
 har paa hver Side 3 eller 4 Ender, som ere flade,
 og ligner Reensdyrenes meere end Hjortenes. De
 har en grovere Krop end vores Hjorte, og laadne
 Haar, efterdi de maa udstaae en gruelig Kulde. Des-
 ses Brunst-Tiid er her ogsaa i October, da de ere
 ret feede, og bliver derfor ved samme Tiid meest jages
 de af Grønlanderne. Derefter forsvinder de efter haan-
 den, og drager uden tvil hen til varmere Stæder,
 hvorfra de igien indfinder sig om Sommeren. Vore
 Grøn-

Grønlandsfarere anmærker, at Hiortene paa Spitzbergen ere feedest i August Maaned; som og en af dem har fortalt mig, at hand har eengang skudt een i bemeldte Maaned, som har haft 60 Pund Fællig imellem Huud og Kiød. Derefter tager de ved de lange Nætter og den hæftige Frost stedse meere og meere af, indtil Junii Maaned, da de friske Urter kommer først frem igien; og de ere til sidst saa overmaade magre og tynde, ligesom alt Kiødet var smeltet bort, hvilket dog i saa kort Tiid voyer saa vældigen frem paa ny igien, at de allereede i Augusti Maaned har faaet den ovenmeldte Feedme. De Urter, som de egentligen æder, har et rundt Blad, hvilket er ikke større end en Skilling, men meget tyk og af en temmelig bitter Smag. Men jeg maa ikke herved forbigaae at tale om den Guddommelige albiise Forsyns særdeles Indretning, som ytrer sig deri, at, thvert imod andre Landes Art, ikke alleene disse Hiorte og de øvrige firfødde Dyr, saasom Ræve, Bjørne, men og Fugle og Hvalfisk-Arterne i disse Kolde Verdens Deele har alt deres Fet oven over Kiødet eller imellem Huud og Kiød, men derhos et gandske magert og bruunt Kiød, som er overalt opfyldt med Blod, og det end langt meere end Dyr og Fugle i varme Lande. Hvoraf mand læt kand domme, at det overflødige Blod i disse Creaturer forarsager en ubeskrivelig Heede, paa det de kand udstaae den næsten dødelige Kulde, som de maa lide; men Fettet, som indslutter Kiødet oven til, maa meget forekomme og hindre, at Varmen kand ikke uddunste inden fra, ey heller Kulden trænge ind uden fra. Ellers har og vore Folk endnu anmærket denne særdeles Drift hos Hiortene paa disse Stæder, at, omendskiont det er bestandig Dag paa den Tiid, medens de ere der, saa forsvinder dog disse Dyr gandske rigtigheden om

om Matten, eller kryber hen at sove, men Klokken 2 om morgenen kommer de atter frem og lader sig see igen. Ligesom de og i denne Tid hviler gandske lidet, men sees altid ædende, hvor man finder dem; thi efterdi de bliver i et par Maaneder saa feede som før er meldt, saa behøver de overflødig Foer. Rævene ere blaagraa, hvide og sorte, ogsaa sortebrune, derhos grovere og lodnere paa Kroppen end i varme Lande. De forstaaer at fange dem med visse opstillede Fælder. Paa det faste Land sees undertiden hvide Bjørne, men de bliver snart ødelagde af Grønlanderne. De ligner ikke vores, men vel den Spitsbergiske med det langagtige Ulvehoved, hvorover Martens i hans Spitsbergiske Reise-Beskrivelse P. IV. Cap. 4. n. 3. meddeeler en Beskrivelse og Afbildning. Ulvene her ligner Bjørnen meget i udvortes Anseelse. Jeg har haft en udstoppet Bælg af en Spitsbergisk Ulv, hvorpaa Hovedet var lidet og spits, Kroppen lang, med tykke, stride og lange Haar, som vare noget graaagtige, Rumpen kort, Beenene næsten uden Leedemød, og Kløerne lange og stive.

S. XXVII. Af Samme Dyr har de 2) Samme. I almindelighed ingen uden Hunde. Hvilke dog alle ere Samme, undtagen naar de vækkes unge der, og kand holdes ved Huuset; ellers ere de vilde og meget bidse. Thi af disse opholder sig paa de efter dem kaldede Hundesøer (af hvilke hver er ifkun en Mil stor og bevoren med Græs) vel 4000 og derover, som om Vinteren pleier at føres af Grønlanderne med *Fuco marino*, Tang, Muskler og deslige, saa og med Sælhundespej, dog meget sparsomt, efterdi de selv nødvendigen bruger det til deres Underholdning. Thi disse usle Mennesker æder saameget Hunde vindtørre, saa og friske, i det de baade om Sommeren og om Vinteren forvarer deres

Kiød under Sne og Iis. De jager og fydde de samme ligesom andet Vildt. Denne Art Hunde har et spids Hoved og Næse, og høye spidse Øren. De fand ikke giøse, men alleene knurre og hyle, derhos ere de bange, og fand aldeles ikke bruges til Jagten. Katte har Grønlanderne overalt ikke, ere ogsaa meget bange for dem, naar de seer dem hos de Danske. Ligesom de ogsaa har udbiist en særdeles Afsky og Frygt for Eviin, naar de har nogensteds seet et hos deres Gæster. De behøver ey heller Rætte; efterdi de har ingen Røtter eller Muus, uden en kort og tyk Jord-Rotte, hvoraf der dog ikkun ere faa. Slangar og deslige giftige Orme fand ikke begaae sig her i Landet, hvortil Marsagen er anført i Efterretningen om Island.

Land- | §. XXVIII. Af Landfugle har de ingen ædelige uden Kyper, hvorom der er meldt i de nys omtalte Efterretninger. De ere hvide med sorte Pletter paa Vingerne og lodne Fodder. De bygge deres Reeder meget høyt i Klipperne og lever af den samme rundbladede Urt, hvoraf Hiorie og Hinder nærer sig, som oven er meldt. En opmærksom Commandeur paa vore Grønlandsfarere har nogle gange anmærket, da han har faaet deres Reeder at see, at de derudi henlegger og forbarer en Hob hos den anden af den Epise som de har taget til sig, paa det de fand deraf have deres nødtørstige Underholdning om Vinteren, da de bliver her, og der er intet for dem at finde. Ellers seer man og Skader, Spurrer og en hvid Fugl, som er lidet større end en Stilling, denne indfinder sig i Martii Maaned i stor Mængde, og synger meget deiligt; saa og Orne og lysegraa Falke.

§. XXIX. Af Vand- og Søfugle er her derimod en forfærdelig Mængde. Der findes alle de Slags, som Martens i hans tit anførte Spitsbergiske Reise Part. IV. cap. 2. n. 3. har beskrevet, og endnu mange andre flere. Jeg har allerede i Efterretningerne om Island anført et og andet angaaende disse Fugle. Men efter at jeg af nogle gamle Skippere, som længe har faret paa Grønland, har endnu faaet adskillige Uimærkninger, som de selv ved Leilighed har gjort over nogle af disse Fugles Omhyggelighed i at bygge deres Reeder med mueligste Sikkerhed, at bringe deres Unger i Vandet, og s. fr., saa vil jeg her anføre dem til deres Fornøjelse, som ere Elskere af Natur-Læren. Her er gandske fuldt af Røvfugle og Røvdyr, Bjørne, Ræbe, og deslige. De sidste ere og her ligesaa listige, som i de varme Lande. Men efterdi de i disse med Sne og Is bedækkede Lande ikke saavel finde det som udfordres til at fylde deres hungrige Maber, som i hine; saa lurar de disse maa da og paa deres Side tage sig des bedre i agt, og gjøre alle muelige Anstalter derimod. Lumsberne, som udlegger ikke meere end to Unger paa een gang, bygger øverst oppe paa de høieste Klipper, hvor der ongefær staaer saa meget frem af en Steen, at de kummerligen kand sidde derpaa; efterdi Ræbene kand ikke der klavre op efter dem, og Røvfuglene kand ikke uden svævende og meget kummerligen komme til dem, men de selv kand hælde sig til Klippen, og saa meget bedre værges sig imod hine med biden og riben. Saa snart Ungerne ere bleven noget store, bliver de strax af de Gamle ført til Vandet, hvor de ved behændig duffen kand finde baade

Vand-
fugle, og
hvorledes
disse veed
at forvare
sig for Røvs-
fugle og
andre Røvs-
dyr.

deres fuldkomne Sikkerhed og Næring; Det skeer paa den Maade, at een af de Gamle flyver nedentil, paa det at om en Unge skulde blive afmægtig, den da fandt falde blodt paa Ryggen af den Gamle, og ikke paa Steene eller den haarde Jord, hvor den enten maatte slaae sig til Stade eller dog gandske vist blive de stedse oppassende Røve til Deet; den Anden Gamle derimod, dersom den bliver nogen Røvfugl vaer, holder sig svævende over Ungen, for at beskytte den, indtil den kommer i Vandet. Dersom en Unge falder ved Uforsigtighed ud af Needen, eller af en hændelse paa Jorden, har de Gamle saadan en Kierlighed for den, at de ikke forlader den, men forsværer den det beste mueligt er, og derover lader sig gemeenligen fortære tillige med Ungen af Røvene, eller og slaae ihjel af Fjok, naar de kommer over dem. Saa snart disse Fugle ere eengang kommen til Søen med Ungerne, kommer de ikke til Lands meere, men hver af de Gamle tager en Unge med sig, lærer den med deres Exempel at dukke og søge sin Næring, driver ogsaa saaledes stedse længer og længer fra Landet med dem, og ud i Søen, indtil de kommer til et mildere Klima, og som er ikke saa mørkt som dette, hvilket de formodentligen finder i America; hvorfra de samtligen kommer tilbage igien til Grønland, imod Sommeren. De Gamle, som ved en hændelse har mistet deres Unge, eller formedelt Alder ere ikke meere dygtige til at yngle, kommer ikke til Land, men opholder sig bestandigen paa Søen i hobe af 60 til 100 Stykker, men i Augusti Maaned begiver de sig alle bort igien. Naar mand tager en Unge og kaster den ud til dem i Søen, saa iler de alle dertil, og den eene vil heller end den anden have og leedsage Ungen, saa at de hastigen bides og kæmpes derom, hvo af dem der skal beholde den; men i fald den rette Moder kommer dertil og tager

tager sig Ungen, giver de andre efter, og lader hende strax beholde den. Andre Fugle sætter sig enhver efter sin Bane, nedrigere paa de steile Sider af Klipperne, og hvor de finder en Rids eller Nabning, eller hvor der staaer en Kant af en Steen frem, der udsøger de sig et Stæd til at bygge. De smaa Rotjes (det er Rotter) saaledes kaldede af Hollænderne og Hamborgerne, efterdi de ere saa sorte af Farve, og smaa, at de seer ud ligesom unge Rotter, viber og ligesaadan, søger nederst ved de nedstyrte Steene af Klipperne, saa nær ved Strandbredden som mueligt, snævre og dybe Huller til at bygge udi, og saa snart deres Unger kand flyve noget, sniger de sig frem med dem imellem og under saadanne Steen-Stumper (paa det ingen Fiende skal komme dem nær) indtil Vandet, hvor de da ligeledes svømmer stedse videre fort med dem. Duerne, som ere de vilde Duer meget liige i Skabning og Flugt, bygger og ligesom hine i Rids af Klipperne, dog, om det er mueligt, udsøger de sig saadanne, som ere omflødte med Vand, eller har Spidsen som staaer ud over Soen, paa det deres Unger, naar de bliver stærke nok, kand tillige med dem styrte sig ud af Reeden lige need i Soen, uden at noget Dyr eller Røvfugl kand naae dem. Paa samme Maade bygger ogsaa de af vores Folk saa kaldte Papagøyer, hvilke dog ikke ligner dem i noget, uden Næbbet. Endnu fortæller vore Folk, at Papagøyerne, Mallemuckerne, Duerne, naar de vil slide et Stykke Spel eller Riød af en drøbt Fisk, saa spender de med det yderste af deres udstrakte Vinger og med deres breede Ende-Fædder indod Vandet, og saaledes river de et Stykke løst og af med deres Næb. Hvem har lært dem dette Konst-Stykke? Dette er alt hvad jeg har tilforladeligen fundet erfare om disse Slags Fugle. Hvormed jeg saa meget

meere maatte lade mig nøye, efterdi ingen Lærde kommer paa disse Stæder, som kand gibe agt paa slige Ting, jeg ey heller har kundet faae nogle af dem lervende, hvoraf jeg selv kunde taget nogle Anmærkninger.

Beskrivelse over en Mallemucke. S. XXX. Dog har jeg i det afvigte 1733 Nar været saa lykkelig og faaet en levende Mallemucke, som blev bragt herhid af en Skipper, som kom tilbage fra Stræt Davis. Jeg vil her anføre, hvad jeg har anmærket hos den, i det haab, at det skal ikke blive dennem ubehageligt, som ere Elskere af Naturen og veed at føre sig alting til Nytte. Jeg lod den i nogen Tid gaae i Gaarden, for at udforske dens Art, og omsider quæle, for desto nøyere at beskrive og opskiare den.

Den syntes at være af en haard Natur, hvilket den og høyligen behøvede, i sit haarde og kolde Færdneland; thi den kunde skikke sig i alle slags Væreligt, og Maden smaaete den altid fortræfflig vel. Den var endnu ung, thi den blev mærkelig større hos mig, skulde og uden tvil have levet meget længer, dersom min Begierlighed efter at see den inden i, medens den endnu var gandske sund, havde ikke forkortet dens Liv.

Den var meget graadig, som paa alle slags Fisk, saa i tørdeleshed paa raadt Kiød. Hvad der blev kastet til den, slugede den paa engang i sig med største begierlighed, Fiskeene heele, og Kiødet i store Stumper; den fordøiede hastigen, og spøitede snart sine excrementa fra sig, hvilke vare altid tynde ligesom andre Robfugles; hvorpaa den igien fik ny Appetit, som nedslugede alt hvad forekom. Den gik uforsfærdet løs paa smaa Creaturer, saasom Røtter etc. imod de større, saasom Katte etc. bærgede den sig
tapper,

tapper, haffede dygtig til med sin store Snabel, og naar den fik en Kat fat ved Rumpen, sleed den saaledes, at den anden skreeg jammerligen; og derfor løb alle deslige Dyr for den, naar de bleve den nær. Alleene for Mennesker var den bange, dog ikke vild, men tam og from nok imod dem som gav den Føde. Da jeg havde sendt den i nogle dage hen til en Maler, som skulde tegne den af, og den omsider blev bragt hjem igien, løb den saa hastigen hen til min Kudske, som havde ofte beviist den got, ligesom den glædede sig over at den atter var kommen til Bekjændtere; Den har og i den Tid, da den var hos Maleren, ikke ret vildet æde, og stedse sat ligesom bedrøvet. Naar den blev truet eller ængstet, fornemmes sig med et hvøidt Klæde, skreeg den høyt med en skarp Tone.

Da jeg nævere besøgte den, fandt jeg at dens gandske Længde var 1 Pariser Fod og 7 Tomme fra Epidsen af Næbbet og indtil Enden af Rumpeskiærene; Næbbet indtil Hovedet $1\frac{3}{4}$ Tomme; Næbbet med Hovedet $4\frac{3}{4}$ Tomme; Halsen 6 Tomme; som den vel altid bærer kort, men fandt dog meget vel række den ud; Rumpen $7\frac{1}{2}$ Tomme. Dens Høyde, naar den stod ret op, var 8 Tomme. Det gandske Beens Længde med Laaret $8\frac{3}{4}$ Tomme, dog naar Fuglen stod, var den ifkun $6\frac{3}{4}$ Tomme høy, men det nederste Been var $2\frac{1}{2}$ Tomme. Næbbet, som staar lige forud, er efter Fuglens Proportion ifkun smalt, og den største deel deraf bart, hornagtig, med et sort grønagtig Skin; det øvrige er skiult med en Siær Huud, saal at dets gandske Længde er 3 Tomme; det øverste Næb er, saa vidt det er blot, tykkere end det nederste og ligesom, forsynet med et Overtræk, og er foran krumt nedbøyet, i hvilken Krumhed det gandske lige og underste Næb falder ind og slutter sig. Det

te underste Næb har endnu foran en trekantet Knort, ligesom og andre af dens Art haver, hvilken Willoughby kalder *tuberculum seu prominentiam angularem*, og meener derhos, at den tiener ad eam (*mandibulam*) roborandam, quo fortius & firmitus pisces retineat. Ornitholog. Lib. III. Sect. 3. Membr. 2. Tit. 4. Cap. 1. Ligesom og Nebbet overalt synes meget stærkt, og har skionne stærke Mustler. I det øverste Næb, (hvilket endnu ikke er forekommet mig ved nogen anden Fugl) ere fiire Næseborer, nemlig i den deel, som er blot, 2 langagtige og smalle, og i den som er begroet med Fjær endnu 2 rundagtige og større.

Hovedet er fladt og noget langagtig. Øynene temmelig store og klare; Øyesteenen fulsort, omgivet med en noget klarere Ring; Ørene blide og aabne. Disse Fugle ere meget tykke af Fjær; som ere paa Hovedet og i Halsen hvide og graa, paa Halsen, Brystet og Bugen noget hviidagtigere, paa Ryggen, Vingerne og Rumpen indsprængte med hviidt, lyst-og mørkegraa, sort og mørkegult, som giver den en artig buntet Anseelse. Fjærene sidder ugemeent dybt og fast i Huden, hvortil dette endnu meere er Aarsag, at Posen paa Fjærene, fornemmeligen paa de store, er overmaade lodden og ligesom frumdrejet. Under de store Fjær findes et Dække af tætte Duun-Fjær, ligesom Svanernes, ja næsten ligesom Edder-Fuglene har, hvilket maa fortræffigen bevare disse Fugle for Vandet og Kulden. Vingerne vare vel noget smalle, men derhos gandske lange, stærke og forsmædede med mange Fjær. Deres gandske Blide, naar de vare udstrakte, var 3 Fod 8½ Tomme, fra den eene Spids til den anden; derimod var Ryggen imellem begge Vingebenene ifkun 2 Tome. Rumpen er iligemaade tyk, og tæt af Fjær

Fier, sidder flad og breedagtig, som en Biste, hvilken Fuglen fandt artigen udbrede og spille hid og did med. **Beenene** og **Sædderne** ere lysegraa, falder noget i det røde, derpaa ere 3 store Tæer, og bagved en gandske liden. De tree forreste hænger gandske sammen ved et dobbelt Skind, som fandt lade sig adskille med en Kniv, og har sorte, smalle, runde agtige og næsten Menneskelige Negle, men paa den bageste en liden Fugle-Klue. Efterat Fjærene vare afplukkede, fandtes endnu en fin, tynd Huud oven over den sædvanlige Huud, deslige man og forðum (vid. Memoir des Mathem. & Physiq. d. 1693. p. 177. sqq.) har befundet hos Pelicanen, hvormed disse tunge Fugle uden tvil ere frem for andre begavede af den albiise og milde Skabere, saavel til deres Lættelse, som til at beqvemmeligen holde maade i at flyve, at stige og falde, i det de fandt satte megen Luft der imellem, og formindste og formeere den, ligesom Forsnødenhed det udkræver. Oven paa Riødet laae hist og her Fettet. Ligesom ogsaa Fuglene i det kolde Grønland har i almindelighed Fettet siddende uden paa Riødet, og derhos er deres magre Riød opfyldt med meere Blod, end man finder hos Fuglene andensteds. Hvoraf man fandt slutte, at dette maa forskaffe dem en stor Varme, hvilken de og vel behøver. **Bryst-Musklerne** vare stærke, tykke og meget deiligen proportionerede efter dens store Vinger, og den lange Bey, som den maa flyve, saa vel fra dens Reede over de uhyre Gisplader, efter sin Føde, som og til et mildere og lysere, uden tvil langt fra liggende Land, naar de lange Nætter og den stræng Kuld indfinder sig. Tungen var smal, glat, $1\frac{1}{2}$ Tomme lang, og ved Roden besat med eendeei spidse og noget stive Villis, deslige ogsaa staaer bag ved Abningen af Lufts-Røret (rima laryngis) og nær

ner til deres Skul og beskyttelse i mangel af en Epiglottis. Ringene i Gurgelen (Trachea) ere gandske tilslattede og runde, saasom den bruger ingen Forandrung eller Slag, som Sangfuglene, efterdi dens Lyd bestaaer kun i en eeneste Tone. Ved dens nederste Ende var den, som gemeenligen hos andre Fugle, tvækløstet, (bifurcata) og forstærket med tvende tykke knortede Ringe, hvis Greene gik til Siden ind i Lungen. Denne bestod ikke saavel af tvende Lobis, som meget meere (saa vidt jeg kunde see, efterdi jeg vilde ikke gierne have Brystbeenet beskadiget, for at sætte Been-Raden op) af tvende adskilte og ingen Samqvem med hinanden havende Stykker, af hvilke et hvert gjorde en Bunge for sig selv, og var dannet som en Guldbørs, oven til snæver og neden til viid, og rødguul af Farve. **Ziertet**, som var $\frac{3}{4}$ Tomme langt, og havde ifkun et Kammer, laae gandske oven over Leveren, og ikke imellem dens Lobis. **Leveren** var efter Fuglens Størrelse meget stor, havde ogsaa en stor Galdeblære. **Milten** var næsten 2 Tomme lang, og mørkebrun af Farve, som Leveren. **Maven** var som en Sæk, af meget tykke og faste Membranis, indvortes fuld af meget dybe Rynker. Jeg fandt slet intet af Spiise deri, ey heller noget Tegn til Mave-Gaster. Noget fra Pyloro sad ved **Tarmen** en Viscus, af Figur, Glathed og Consistence naturlig som en Gedde-Lever, hvilken efter al Formodning maa være Pancreas. Mesenterium var giennemvævet med overmaade mange og store Blod-Aarer. **Tarmene** fra Maven af og indtil den yderste Ende vare 3 Fod og 4 Tomme. **Nyrerne** laae ved begge Sider paa de sædvanlige Stæder, og vare dannede liksom andre Fugles; over hver af dem laae en temmelig stor Vold, dannet som et Eg, og havde en brun Farve, ligesom Nyrerne, hvilke jeg dog heller vilde holde

holde for at være Steenene; Derfom jeg ifkun var forfikkret om, ai mand ogsaa i andre Fugle finder dem af faadan Farve, efterdi jeg fandt ingen andre Steene i min Fugl, og den var dog en Han, som mand kunde fee deraf, at den ingen Ovarium havde. Endnu befandt jeg paa det udtagne Dye en breed Musculum, som næsten bedækkede den fjerde Deel af Rundingen, hvis egentlige brug jeg ikke fandt giætte. Scelerotica var ugemeen haard og fast; humor crystallinus spæriff, ligesaadan som de Parisiske Anatomici har befundet hos Cormoranten, formodentligen for at fee desto bedre under Vandet, efterdi Mallemucken, ligesom og hin, maa ogsaa jage efter sin Fode under Vandet, og Fiskene har gemeenligen deres Crystalliske Vædske af samme Figur. Den gjør ogsaa Skriften meget større, naar mand seer igien nem den.

Naar jeg legger alt dette foranførte tilsammen, saa fandt jeg ikke slutte andet end at denne Mallemukke er en egentlig Moge. Efterdi de Kiendetegn, som Fugle-Beskriverne pleyer at give paa Moge-Arten, har allesammen fuldkommeligen været at finde hos min; saasom det stærke, langagtige og smalle, spitfe og foran noget krummede Næb, de langagtige Næseborer, de lange og stærke Vinger, de tynde Fodder, den i sig selv lætte, men med mange Fjær tykt og tæt skulde Krop, samt dens Graadighed, Skrig og Omgængelighed med Menneffer, og saa fremdeles.

Jeg tager mig da den Frihed, som man ellers pleyer at forunde enhver, som allerførst beskriver et Dyr, Fugl etc. og giver denne Fugl følgende Navn: *Larus marinus maximus ex albo, nigro & fusco varius, Groenlandicus*: en buntet Grønlandsk Moge af det største slags (thi den var større end en stor And) med hvide, sorte og mørkegrune Fjær, en lige

og foran paa Overdeelen ifkun gandske lidet krummet Næb, og Bingerne bagtil slagne forsviis over hverandre.

Det Navn Mallemucke, eller paa Hollandſk Malle-Mocke, der betyder ſaa meget ſom et enſoligt Dyr eller et dumt Beeſt, og kommer af Mall, Malle, Stupidus, Stultus, og det gamle Tyſke Ord Mokke Scropha, (ligeſom mand ogſaa endnu i Holland ſkælder en ureen Vige Vuyle mocke, ſiden Goe) er af de Hollandſke Grønlandſfarere givet dem for deres Dumheds ſkyld, og fordi at naar de eengang ere ſaldne paa et Hvalfiſk-Nadſel, ſaa ere de ſaa graadige derpaa, at de næſten lader ſig ſlaa ihjel derpaa, uden at vige derfra.

Der er | S. XXXI. Imidlertid maa der være
meere end | meere end en Art Mallemucker, efterdi den,
en Art af | ſom beſkrives af Martens i hans Spits-
dem. | bergſke Reife Part. IV. cap. 2. n. 11, er
adſkilt fra vores i meere end et Stykke. Hvilket og
deſto for ſand være, ſaafom dem gives Navn af
Matroſerne, der ſeer ifkun løſeligen til det udbortes,
og grunder deres Navngivelse paa en Egenſkab, ſom
er tilfælles for meere end en Art Graadige og ſlug-
borne Fugle.

Endnu | S. XXXII. Fremdeles falder her endnu
meere | mange ſlags vilde Gæs og Vender, i ſær-
ſlagsBund | deſhed Vedder-Fuglen, hvilke alle ſam-
Fugle. | men begiver ſig til Grønland imod Som-
meren og naar Dagene tager til, men imod Vinteren,
naar Nætterne bliver lange, begiver de ſig bort i
gien til America, eller andre Lande, hvor de imid-
tiden har meere Lys og mildere Luft. Man har Efter-
retning af nogle, ſom har lagt en Vinter over ved
Spitsbergen, (Zorgdraager P. III. cap. 10.) at de
drager derfra forſt i October-Maaned.

S. XXXIII.

§. XXXIII. I Naerne og Bækkene falder Lax=Foreller og mange Krebs. Men endnu flere Lax. I en Flod, som falder ind i Baalsfiord, har man eengang fanget 18. Tønder Lax. Der falder og alle vegne mange Laxelver eller Laxauer, som efter mine Tanker maa være de saa kaldede Rødfisk, som i Norge kaldes Auver.

§. XXXIV. Søen er overmaade Fiskerig paa alle slags Fiske, men Østers har mand der ikke; dog meget skionne Muslinger og store Tasse-Krebs (Paguros) (*). Af de mindre slags Fiske fanger de Vilde i særdeleshed en liden Art Sild, som kaldes Lodder paa Nordst, men som endnu mere ligner Stinter. De fanger dem overflødig i Runser, og tørrer dem paa Klipperne til deres Vinterføst. Der falder og mange Rabbelaue, Røtter, Glynder og Zelleflynder, som paa Nordst kaldes Øvite, og falder her saa store, at man med een Hånd fylde en heel Tønde.

§. XXXV. Af de store Strandfiske, som Naturalisterne regner til GENUS CETACEUM, har man her og i de øvrige Hav under Nordpolen en utrolig Mængde, og jeg troer, at der intet slags af dem, som jo findes her. Thi her har Skaberens milde Forsorg saa rigeligen bereedt deres Næring, (hvorom meere skal fores

(*) Hos Hunnerne, hvilke for at bedække deres Skam, har en bredere Stiært end Hannerne, seer man, naar den tages op, inden til gandske egentligen begge deres Hemmeligheder, en paa hver Side, saa og vaginas uteri. Hannerne har og tvende. Naar de vil parres, tager de Stiærterne til Side, legger sig paa hinanden, og hænger post in-
jectionem saa fast sammen, at man kan med den eenes op-
øfte og bære den anden.

forekomme i det efterfølgende) og for deres meget hidfige og feede Kroppe er intet andet Clima beqvem; i det deres Fett skulde snart smelte, dersom Solen stak dem meere paa Ryggen end den gjør. Jeg vil derfor her tage Leilighed til at handle noget udførligere om dem, og saa vidt mig mueligt er fremsætte deres Natur: Historie i en større Klarhed, end hidindtil fandt være skeedt af andre, men fornemmelig giøre Anledning til, at man efter haanden fandt komme til meere Visshed deri.

Deres mærkelige forskiel fra andre Fiske

§. XXXVI. Denne Fiske-Art er meget stærkt adskilt fra andre slags Fiske. Thi den har intet tilfælles med dem uden den udvortes Skabning, men det indvortes, ja dens gandske Beskaffenhed kommer overeens med Land-Dyrenes. Den har varmt Blod; den trækker Luft formedelst en Lunge, og fandt derfor ikke længe holde ud under Vandet. Den parrer sig ligesom Dyrene, føder levende Unger, og føder dem op med sin Mælk og Patter. Da og ellers andre Fiskes Finner bestaaer af smaa Been, som ere hæftede sammen med tynde Mellemhuder, saa har Hvalfiskene i det Sted Ledemoder og Been, der ere dannede ligesom en Menneste-Haand med Fingre (*), og beklædte med Muskler, eller meget seenagtig Kød, og stukt med saadan en tyk Huud eller Svær, som den øvrige Krop; hvilke og derfor af de Hamborgske og Hollandske Søefolk kaldes Sinner, (***) da de kalder

de

(*) Man fandt see en Afriksning paa Finne-Beenene af et Marsvin, hos Major in Miscel. curios. Medico-Phys. Lib. IV. p. 25. og af en anden Fisk af denne Art i Sachs Monoceros. p. 79. seq. hvorfor de ogsaa i Kunst og Naturaliens Samre plejer at viises og udgives for Been af Havmenneskers Hænder

(**) Af det gamle Tydske Ord Finne. A. Sax. Finna, Angl. Fin. Dan. Finner, Su. Feen, Lat. Pinna.

de andre Glossen eller Glosfedern. Men endog her i har den Viise Skabere meget vel sørget for dem, efterdi de almindelige Finner vilde blive meget for svage for dem, til at vende og dreje deres stive Legemer, og at staae imod, naar de sunker need med deres tunge Legemer, at de ikke alt for pludseligen skal styrte need. Ligesom og denne gandske Fiske-Art har endnu derforuden ogsaa en tyk og breed Rümpe, som ligger Horizontal paa Vandet, som uden tvil ogsaa i særdeleshed er bestemt dertil, at den skal komme Finnerne til Hielp, og afvende, at disse Fiske, hvis plumpe og tunge Hoveder har en stor Overbægt imod den øvrige Krop at regne, skal ikke alt for hastigen falde need, naar de vil søge Grunden, og saaledes nedstyrte paa Klipper og Stær, men at de kand sünke langsom, og holde Maade i deres Fald.

S. XXXVII. Endeligen har Hvalfiske. Hvalfisken er besynderlig adskilt fra andre Fiske.

Arten endnu dette besynderligt frem for andre Fiske, at dens Kiød, som ligner Landdyrenes, er overalt temmelig høyt stiult og omgivet med en meget se, seet, og porøs eller svampagtig Spæk, som de Engelske Fiskere kalder Blubber. Til hvad Ende dette saaledes er anordnet af den allviise og allmægtige Skabere, det kand til deels sees af det som forhen er anført om Hjerten. Men paa det man ogsaa herbed endnu videre maa kiende, til Guds Priis, hans Guddommelige Hensigter, saa vil jeg endnu meddeele Læserne de smukke Tanker, som den skarpsindige, lærde og fromme Ray har ladet indføre i Philosoph. Transact. (*) om dette besynderlige Spæk-Overtræks Nytte. Han slutter, at denne Spæk i skal holde det kolde Vand i en vis Distance fra Blodet, som

M

er

(*) Vid. Lowthorp, Epitom. Vol. II. p 839.

er birkeligen og fiendeligen varmt ; 2) holde de varme Dunster af Blodet tilbage , at de ey skal dampe ud , og folgeligen at Fisken maa beholde sin naturlige Varme , og maaſkee ogsaa (3) at den ſkal tiene Fiſkens plumpe Legeme , ſom ellers i ſig ſelv maatte være for tungt til at bevæge ſig i Vandet og ſvømme , til en Lattelse , eller Modvægt. Hvorved jeg ogsaa vil anføre en Particularitet , ſom jeg har fornummet af vore Grønlandsfarere , og endnu ikke læst eller fundet anmærket af nogen , ſaa vidt mig er bekiendt , omendſkient jeg endnu ikke paa denne Tid kand give en fuldkommen Efterretning derom. Hvalfiſken har en ſtor og viid Tarm , ſom vores Folk kalder *Hoved-Tarmen* , og beſkriver den ſaaledes , at den gaaer langs need fra Svælget , omendſkient de ikke kand ſige dens egentlige Længde og hvor den ligger , efterdi de meget ſjalden aabner Fiſken , eller bekymrer ſig om dens Indbolde. Den er ſaa viid , at en fuldkommen Mand kand krybe derind , er derhos temmelig tyk. Naar man har udtaget et ſtykke deraf , har man ikke fundet nogen Spiſe eller Ureenhed deri , ſom i de rette Tarme , men alleeneste nogen Gliim eller Snot , deſligeste finder man og ikkun i Maven. Naar Fiſken har i nogen Tid været død , løfter den ſig op af Vandet ; for at forekomme dette , ſtikker de med en Jern-Lanke need ved Finnerne i Fiſken , og umager ſig for at faae et Hul paa fornævnte Hoved-Tarm , af Naarſag , at naar de rammer og aabner den , gaaer der ikke en liden deel Luſt ud , og voldes at Fiſken ſunkes meget dybere need i Vandet. Hvilket bringer mig paa de Tanker , at denne Tarm maa være et ſtor Luſt-Kammer , ſom kand gjøre Fiſken , naar den er levende , lettere eller tungere , ligesom der er lidet eller megen Luſt deri , folgelig gjøre ham beqvem til at løfte ſig i vandet og ſvømme , og ſaaledes gjøre den ſam-

me Tjeneste, som andre Fiske har af deres Lust-Blæker. Jeg er kommen paa disse Tanker, da jeg i Torstene har fundet en Lust-Tarm, som sidder fast ved Ryggen, og gaar oven fra Struben og langs need end og forbi Anum, hvilken tiener den til samme Brug. Hvad mærkværdigt jeg ellers har fundet-udforske om disse Fiske, skal jeg ikke forglemme at anføre, naar jeg kommer til at melde om deres adskillige Arter.

J. XXXVIII. Der findes, som meldt er, mange slags Hvalfiske. Deres første Anddeeling kunde være i dem, som har Blæse-Huller, og dem som har Næseborer. Blant dem, som drager deres Aande igiennem Blæse-Huller eller Lust-Rør, har nogle to Huller, saasom den egentlige Hvalfisk, Finn-Fisken, og saa fremdeles; andre ikkun et Hul, saasom Cachelotten. De som har Næseborer, bliver sjælden fundne; Vore Skippere har aldrig seet dem enten i Grønland eller i Strat Davis; og jeg havde næstet holdet dem for at være opdigtede, dersom ikke, foruden Faber (*), den af sin Prodomo Historiæ Naturalis Scotiæ velbekjendte og troværdige D. Rob. Sibbald i hans meget rare Balæznologia nova havde meldet om to adskillige slags deraf, som havde strandet paa de Skotske Kyster (**). Dernæst inddeeler man dem allers naturligt og kiendeligst i dem som har en Slet, og dem som har en udboren Ryg. En slet Ryg har, den egentlige Hvalfisk, Nord-Caperen. En udbo-

Deres
adskillige
Indde-
ling og
mange
Arter
hvoraf her
anføres
XV.

M 2

ren

(*) Som dog ex *Auro-Lia* vil skrive om en med 2 Finner. vid. Willughb. Hist. Piscium. Lib. II. c. 4.

(**) Saasom (1) *Balæna tripennis*, næres habens cum rostro acuto & plicis in ventre, og (2) *Balæna tripennis*, maxillam inferiorem rotundam & superiore multo latiore habens.

ren Ryg, og end med en Sinne, har Fimmfiften, Jupiter, eller med en eller flere Pukkelser, Sværdfisken, den Americanste Vlokfist og saa videre. Ellers har Hvalfisken enten Barder, saasom den Grønlandste, Nord-Caperen, Fimmfiften ic., eller Tænder. De sidste har enten ifkun een Tand, som den saa kaldte Eenhiörning, eller mange, og disse enten alleeneste, eller dog meesten, i det underste Rækkebeen, saasom Eachelotten og Vittfisken, eller i begge Rækkebeenene, saasom Buefoppen, Delphinen, Marsvinet ic.

Saa som (1) den kat, 20-
X^{iv} saa
kaldte
Grønland-
ste Hvalfist. §. XXXIX. Blandt dem, som har Barder, og en slet eller glat Ryg, er den fornemste, for hvis Skyld alle Udredninger skeer, den rette Grønlandste Hvalfist, Balæna vulgaris edentula, dorso non pinnato. Ray. Balæna major laminas corneas in superiore maxilla habens, fistula donata, bipennis, Sibbald. Isl. Slettbakr, Slet-Ryg, saa og Sandhval. Den er en plump og tyk Fisk, af hvilken Hovedet udgjør den tredie deel, som man kand see af dens Afbildning hos Martens i hans Spitsbergste Reise-Beskrivelse, som er den beste. De bliver til 60 og 70 Fod lange. Finnerne ved Siden ere 5 til 8 Fod lange, og Rumpen, som ligger Horizontal, men paa begge Ender er krummet noget i veiret, saaledes at den forestiller en , er 3 til 4 Favnne breed, hvormed han kand slaage mægtigen, naar han har kastet sig om paa Siden. Huden er glat og sort, dog paa nogle er den artig marmoreret med hviidt og guult, i særdeleshed paa Finnerne og Rumpen; Bugen er hviid. Med Rumpen roer Fisken sig frem, og end saa hastigen, at man maa høyligen forundre sig derover, naar man betænker dens overmaade Størrelse og Tung-

Tunghed. Finnerne bruger han alleeneste til at vende sig med ; Dog bruger Hunnen ogsaa sine Finner til at slæbe sine Unger med sig , naar den er paa Flugt , i det den slaaer sine Finner bag omkring Enderne af Ungernes Rump. Strax under Huden , som er ikke tykkere end et tykt Papiir eller tyndt Pergament , og under Sværet , som er en Finger tyk , ligger Spæk , Ket oven over Riødet , 9 til 12 Tomme tyk , deilig guult af Farve , naar Fisken er sund. Men Riødet i sig selv er magert og hvidrødt. I det Øverste Riøbebeen sidder Bårderne paa begge Sider , som bøyer sig temmelig stærkt need ad i den underste Læbe , ligesom i en Skeede , og ligesom omfatter Tungen paa begge Sider. Ligesom de og ere forsynede paa deres skarpe Kanter med lodne Trævler , eendeel paa det de kand bevare Læben og Tungen , at Bårderne ikke skal staae der i og beskadige dem , eendeel og at de kand ligesom i et Næt fange og beholde de Insekter , som Fisken sluger i sig og knuser imellem Bårderne til sin Føde , indtil han sunder dem need. Bårderne sidder snart ligesom Orgel-Piber i Riøbebeenet , for og bag de allermindste og mindre , de største i Mitten , hvilke sidste ere 6 , 8 og flere Fod lange. Tungen sidder meestendeels fast , og er egentligen ifkun et stort Stykke Spæk , hvormed man kand fylde nogle Tønder. Nyet er ikke større end et Øre Øye , og den tørrede humor crySTALLINUS , som en stor Ert. De sidder i Baghovedet , hvor det er bredest , og derfra bliver Hovedet fortil , og Kroppen bagtil , smallere og smallere , paa det de kand see nogenledes baade for og bag sig , og være Fiskene saa meget nyttigere. Men egentligen sidder de saaledes , at Fiskene kand see op ad , og haad der er over dem , thi dertil bruger de dem meest. Thi saasom de for deres des større Sikkerhed gierne opholder sig

under Jisen, men fand dog ikke længe holde det ud der under, uden at drage Luft, saa seer de oven over sig, hvor Dagens Lys skinner igiennem, og Jisen folgeligen er tyndest, og støder med deres Hoved saa ledes derpaa, end og om Jisen er en Allen tyk, at den maa briste og lade dem faae den fornødne friske Luft til at drage i sig. Thi ellers maatte de altid for den Marsags Skyld komme frem under Jisen, og underkaste sig de Farligheder, som fand møde dem uden den for. Til Beskiærmelse for hans Dyne har Hvalfisken, tvært imod alle andre Fiskes Art, Dyneslaager og Dynebryne, ligesom Landdyrene. Derforuden, og efterdi den bliver saa meget forfuldt og dræbt baade af Sværdfisken og Menneskene, saa har den milde Skaberes viise Forsorg ogsaa begabet den, til sin Frelse, med en overmaade skarp og viid Horelse. Vel findes der man ikke adbortes paa Hovedet det mindste Tegn til Dren eller Drelæpper, hvilke ogsaa ifkun vilde være ham til hinder i at svømme, og være allehaande besværlige Tilfælde underkastede. Men saa snart den yderste Hund paa Hovedet er taget bort, finder man ret bag ved Dyet, og noget længer need, en sort Plet, og paa samme Sted et fiint Rør, hvor igiennem Lyden uden tvil trænger ind til Fromme-Hinden. Thi der igiennem støder Matroserne med en Baadshage ongefær to Allen dybt need til Cochleam, cavitatem cochleatam buccinatam, antrum buccinosum, som Anatomici taler, hvilket er et særdeles Been, som tjener til Horelsen, og kaldes **Hvalfist-Øre** af dem (*),
naar

(*) Disse kaldes gemeenligen i Apothekerne Lapidēs Tiburonis eller Lapidēs Manati, og bliver gandske urigtigen solgt derfor, fornemmeligen i de smaa Stæder. conf. Worm. Mus. pag. 58. da man dog eendeel skulde betænke, at disse tvende Dyr ere meget adskilte fra hinanden, i det Tiburo er en ret

naar Fisken har været død nogen Tid og er lidet foruuleet, (thi i dem som ere nys dræbte, sidder dette Been alt for fast) river de det ud med saadan en Hænge, (Dag derover bliver det og gemeenligen beskædiget,) for at selge det til Apothekere eller Materialister. Næste og egentligere Kundskab har jeg endnu ikke fundet faae om Hovedet paa denne Fisk, samt dets Lemmer og indvortes Beskaffenhed, efterdi endnu ingen, som har forstaaet Anatomien, eller som har haft Lyst til at øve den derpaa, er kommen dertil. Dette er og Aarsagen, at man kand itkun sige lidet om hans Legems og Indvortes indvortes Deele, uden hvad jeg forhen S. XXXVI. har anført om den saa kaldede Hoved-Tarm. Naar de finder en død Fisk, som allerredde ved Forraadnelsen er brusten, seer de vel noget af hans Tarme, hvilke, som vore Folk fortæller, skal bestaae af 9 adskillige Huder, som man kand trække af, een efter den anden, og imellem hvilke der altid findes nogen Feedme, men de agter ikke derpaa. Dens Excrementa tager nogle undertiden ud, efterdi de skal see ud som et noget fugtigt Einoberpulver, og giber en rød Farve, som i nogen Tid varer paa Linned, og skal ikke lugte aldeles ilde. De udvortes Genitalia ere hos Hammerne en 6 Fod lang Penis, hvilken Længde er vel fornøden, formedelst deres tykke Buger. Den er neden til 7 eller 8 Tomme i Diameter,

M 4

ter,

ret Fisk, nemlig Sø-allven, eller den store Hay; men Manati (Lamantin) er et freføddet Amphibion, eller en stor Art af Sælunde, (som Labat voyag. aux Isles Franç. del Ameriq. P. II. p. 59. seq. beskriver); og disse Been har ikke den ringeste Lighed med andre saa kaldede Fiske steene; enddeel ogsaa behøver man itkun at spørge Grønlandsfarerne, som man kender dem af, hvor de har bekommet dem. Dog saaledes er der endnu megen Uvisshed, Forvirring og Mørkhed i Materias Medica.

ter, men oven til neppe en Tomme, saa spids gaaer den ud til Enden. Den trækker sig ordentligen gandske ind i Kroppen, og ligger vel forvaret derinde, som i en Skæde, ligesom og dens Aabning er fast tilsluttet med Muskler, som med en Sphinctere, paa det den skal ikke beskadiges paa Grunden af Habet, naar Fisken svømmer. Hunnens Hemmelighed er skabt ligesom de firefødde Dyr, dog ogsaa ordentligen fast tilsluttet. Næst derved sidder paa hver Side et Bryst eller Patte, som sædvanligen ligger hart til Kroppen, men naar Moderen vil give Ungerne at die, kander hun til Magelighed for Ungerne trykke dem ud 6 til 8 Tomme i Længden og 10 til 12 Tomme i Rundheden (*). Efter vore Grønlandsfarers eensstemmige Udsigende parrer de sig saaledes, at begge sætter sig paa deres breede og plat-liggende Rumper, og rykker frem imod hinanden med lige opreiste Kroppe, og slutter sig oven til fast til hverandre med deres Finner. Omendskiont P. Dudley i de anførte Transactions beretter at det skeer paa en anden Maade, (som dog formodentligen ikkun bør forstaaes om visse Slags Hvalfiske) nemlig saaledes: Hunnen, siger han, kaster sig paa Ryggen, og bøyer sin Rump tilbage; Hannen farer oven paa hende og bliver ligesom omfavnet og holdt fast af hende med hendes Finner. Efter denne sammes Anmærkning parrer de sig ikkun hver andet Aar; Hunnen gaaer frugtsummelig i 9 eller 10 Maanedes, og er da allerfeedest, fornemmeligen ved den Tiid naar hun skal føde. Naar Fosteret er ikkun 17 Tomme langt, skal det alt være fuldkommen dannet, og hvidt; men naar det er fuldbaaren, er det gemeentligen 20 Fod langt, og sort. Ordentligen føder de ikkun een Unge, stæden to. Naar Moderen

(*) Vid Philosoph. Transact. N° 387. Art. 2.

deres vil give Ungen at die, kaster hun sig paa Saa
oven i Vandet, og lader den patte. Melken er som
Roemelk. Hun bærer overmaade stor Omforg for sin
Ung; og naar hun forfølges, klemmer hun den fast
til sig, og slæber den med sig saaledes som før er
meldt; ja naar hun end selv er saaret, forlader hun
den dog ikke; og naar hun begiver sig need til Grunde
den, da, waaget den oventil hende forestaaende Fare,
og omendfiont hun vel kand holde ud at være en halv
Time under Vandet, kommer hun dog meget hasti-
gere frem igien, for sin Unges Skyld, som kand ikke
begaae sig saa længe uden frisk Luft. Dette er ligele-
des anført af den fornævnte Dudley (*). Hvalfisken
bliver enhver ved sit slægt, og beblander sig ikke med
et andet. Ellers holder de sig stedse sammen i store
hobe, og fuldfører saaledes alle deres store Reiser.
De Orme, som ere Hvalfiskens eeneste Føde, (unde-
tagen hvad gandske smaa Fiske, som kand komme ind
med, naar han trækker hine til sig (**)) synes gandske
util-

(*) De patter et heelt Nar og kaldes da af Engellan-
derne Short-heads, det er, Korthoveder. De ere meget
seede, saa at de sand give 50 Fad Tran, men Modrene ere
gaandte magre. De som ere 2 Nar gamle, kaldes Stunts, det
er, Dumme, efterdi de ere meget dumme, efter at de ere
fravandte, og da giver de isteen 24 til 28 Fad. Deretter
kaldes de Sculash, Schedelsfisch, da man ifte meere sand
kende deres Alder, men maa alleene giatte sig dertil af deres
Barders Længde. Transact. cit.

(**) Vid. Martens Epist. Reiss cap. 12. n. 2. Zogdrager Groenland. Fischerey P. II. cap. 16. hvortil jeg vil endnu føye, hvad Christian Bullen skriver i hans Dag-Register, som han har holdt over hvad der har tildraget sig 1667 paa hans Sejlsads til Nord-Søen, Grønland og saa videre, og er troff i Bremen 1668 i 4. (cit. ab Hægel disquis. de Leviath. Jo. bi): Hvalfiskens Fode ere smaa Orme, som drives her meget tykt i Vandet, sorte, og saa flere som graa Erter, eller smaa

utilstrækkelige til at mætte saadant et stort Beest; og dog bliver den saa feed deraf, at den har ikke sin Lige i Feedme. Jeg har anvendt al den Møye, som Land optænkes, for at faae nogle af bemeldte Orme in liquore, paa det jeg selv kunde nøyere bese og beskrive dem; men jeg har endnu paa ingen Maade kunnet komme dertil, formodedst deres utroelige Esterlaasheden, som farer paa Fangsten.

2) Nord. S. XL. Nord = Caperen, (som af Caperen.) | bores og de Hollandiske Grønlandsfarere kaldes saaledes efter det nordligste Forbjerg i Norge, NordCap kaldet, efterdi den opholder sig der i stor Mængde, eller og fordi de først og meest har seet ham der) er den egentlige Hvalfisk liig i alle Ting, altsæst, at han er smallere og mindre baade af Hoved og Krop; (efterdi den giver ikkun 10, 20 til 30 Qvarteler Speil, og meget smaa Bårder, som Martens bevidner) men derimod er den meget hurtigere og gesvindere, men derfor og desto farligere end hin. Dens Huud er en heller saa Fløvel-sort, som den egentlige Hvalfiskes, men noget hviidagtigere, og dens Kiæber ikke saa langagtige, men rundagtige; jeg vilde kalde den: Balænam minorem edentulam, dorso non pinnato. Paa denne og den næstfølgende Art findes de balani, som herefter skal meldes om; men ikke paa den store Hvalfisk. Hvad mærkbærdigt mig er

små Bønner, rundbannede, som et Snegle-Huus, med små, subtile, konstige Ringer, træde, som en Hinne, saa at man ikke kan tage fat derpaa, dermed svømmer de. De kaldes Hvalfisk-Las; smager som raa Muslinger. De lugter ligesom naar man har længe arbeidet med Hænderne i ukoget Sukker; Lugten bliver længe siddende ved Fingrene. Saa-danne Orme fanger Hvalfisken overflødig med sin store Mund, og med Bårderne knuser han dem i tu. Hvilket man har saaledes befundet hos dem.

er forekommet om denne Fisk, det har jeg anført i Efterretningerne om Island p 90 og følgende; efterdi den stedse lader sig finde i Kiorderne om Island.

§. XLI Følger nu de, som har Bar- | 3) Finn-
der og en udvoren Ryg. Ibland disse Fisker.

forekommer først Sinn-Sisten, saaledes kaldet af den høye Sinne, som den har staaende bag paa Rygsaen, need imod Rumpen; paa Engelsk ligeledes Sin-fish, paa Fransk Gibbar; *Balæna major edentula corpore strictiore, dorso pinna mucronata notabili*. Den er ligesaa lang, og vel længre end den rette Hvalsfisk, men meget smallere og langgaatigere (*), saa og meget hyrtigere, og om den end nok saa længe forfølges, bliver den ikke nær saa hastig træt, som den store Hvalsfisk, derhos meget grummere, saa og meget farligere end hin, formedelt den slaar haftigen med Rumpen og Finnerne. Dens Huud er ikke saa gløysfort, som Hvalsfiskens, men som en Sunders; dens Bug er hvid. Dens Finne paa Rygsaen er 2½ Fod, til 4 Fod høy, staaer lige op i været, og spids; men Side-Finnerne ere hver 6 til 7 Fod lang, følgerigen længer end hins (**). Men den har meget mindre Speil, end den rette med den slette Ryg. Dens Bårder falder og kortere, derhos knodrede og slette. Men dens Strube er langt større end hins; thi den lever af Sild, Makreel og andre Fiske.

§. XLII Af denne samme Art er og | 4) Jupi-
Jupiter-Sisten, hvilket Navn uden tvil ter Fisker.
kommer af det hos andre brugelige Navn Gubartes
eller Gibbartas (**), som ligeledes ogsaa er forder-
bet

(*) See dens videre Beskrivelse og Afbildning i Mar-
tens Epitsberaske Reisebeskrivelse, Part. IV. Cap. 11.

(**) Philos. Transact. N. 387. art. 2. p. 258.

(***) Rumpf melder, at en Hvalsfisk uden Tænder bli-

ver

vet af et andet Navn Gibbar (*), som er brugt af Biscagnerne, i det ringeste i forrige Tider; vel fand jeg endnu ikke ret egentlig og med fuldkommen Visshed sige, hvad for en Hvalfisf Søefolkene forstaaer under det Navn Jubartes. Imidlertid vil jeg dog omstændelig anføre, hvad jeg har fundet erfare om Jupiter-Fisken, om man maa skee, ved at sammenligne det med hvad andre har skrevet eller kunde fortælle om Jubarten, kunde omsider komme til et tydeligt Begreb derom. Denne Jupiter-Fisf, som jeg har hørt af den Skippers egen Mund, der har fanget en i Maret 1723, og af nogle andres, er ikke saa tykhubed, som den rette Hvalfisf, men har et langt smalles

vet i Grønland af Matroserne kaldet Gibbartas; men giver ikke den ringeste Beskrivelse derover. Amboyn Rarityt-Kammer p. 280. I Philosophical Transact. N. I. p. 12, meldes om visse unge Hvalfisfe (Cubs), som fanges ved Bermudas, som ere bag til meget skarpe, som Ryg-aasen paa et Huus, Hovedet meget plump og fuldt af store Knuder, paa begge Sider og paa Ryggen sort, men hviid paa Bugen. Hvorved tillige meldes om dens forunderlige Gesvindighed og Styrke, samt den gruelige Skrigen, som den lader høre, naar den er saaret; der legges og dette til, at man har fanget en, som var over 100 Fod lang, og at den samme har været meget liig et Slags, som kaldes Jubartes, uden Bænder, og længer end de Grønlandske Hvalfisfe, dog ikke saa tyk; at den har istkun haft lidet og slet Spek, ligesom en Gallert.

(*) Saa meget er vel vist, at Jubartes er en Art af Finnfisfe, der er lige saa lang og endnu længer, end den egentlige Grønlandske Fisf, men smalle. Rondelet de Piscibus Lib. XVI. cap. 12. hvor han beskriver Finnfisken under det Navn *Balæna vera*, sætter: *Eam Santones belluarum piscatores vocant Gibbar a gibbero dorso*, i. e. in tumorem elato, in quo est pinna. *Hæc balænis vulgo dictis minor non est, sed minus spissa, minusque obesa, longiore & acutiore rostro &c. vocat apygarum turmas.* Af dette Ord Gibbar er uden tvivl det Ord Jubartes smiddet af udlandske Hvalfisf-Fiskere.

smallere eller spidsere og længere Hoved og Mund, dens Krop er og bag til spidsere og skarper. Den har to Blæse-Huller, og fløjter, naar den blæser fra sig, næsten som et Menneske med Munden, dog meget stærkere, hvilket den rette Hvalfisk ikke gjør. I Længde ligner, ja overgaar den ofte den egentlige Hvalfisk, omendskiønt den, som formeldte Skipper fangede, var ikkun 30 til 60 Fod lang. Dens Huud ligger ligesom løs paa Kroppen, med mange Folder og Rynker. Dens Farve er sorteblaa. Paa Ryggen har den en stumpet, ikke meget krum, og 2 Fod høy Finne. Derfor hører den til Finnfiske-Arten. Men bag ved har den endnu en Puffel, som er meget lavere og noget langagtig. Da den, som blev fangen Anno 1723, var troffen, har den streget overmaade hæftigen, næsten ligesom et slaget Svinn. Den har ikke haft nogen Tænder, men Bårder, som vare ikkun korte, af $1\frac{1}{2}$ og 2 Fods Længde; neden til gandske breede, saa at de næsten saae ud som en Treangel, vare hvide og støre. Den gav og ikke meere end 14 Qvarteler Spek, som var derforuden tyndt og vandet, saa at det kogte bort i Udbrændingen og blev ikke til Tran. Den fand hede: *Balæna major corpore strictiore edentula, dorso pinnato*. Ellers har den været meget grum, og da de almindelige Hvalfiske flyer for deres Forfølgere, saa har denne illet hen til Chaloupen, har og slaaet tree Mand ud deraf, og slaaet dem ilde, at de ere døde deraf (*). Men der var samme gang et Par af disse Fiske, hørte af den eene vilde ikke forlade den anden, men efter at

den

(*) Mig synes at denne Beskrivelse kommer saa nye og vereens med den, som paa foregaaende pag. 188. i Anmærkingen (**) er uddraget af *Philosophical Transactions*, at begge maa forståes, hvis ikke om et og det samme slags, saa dog i det mindste om en og den samme Art.

den ene var dræbt, lagde den anden sig over den, og tog grueligen afftød. Slutteligen er at mærke, at paa denne Fisk, fornemmeligen under Halsen, i Maffen og paa Ryggen, ja end og paa Finnerne, har været dybt i Hunden og Spekket indgroede en Mængde af store og smaa Gevefter (*balanis*) (*), i hvilke der boede Orme, som havde en gullagtig Huud eller Dække over sig. Efter vore Grønlandsfareres Beretning, pleyer dette, nemlig at der sætter sig deslige Musler eller Snegle paa Fisken, ifkun at vederfares de gandske Gamle (**), ligesom man ogsaa finder Con-

(*) *Balanus, glans marina*. Ekelem, Puißen, Rumpfio, vulgo Pokken, *pediculus Ceti*, Boccon Recherch. p. 287. & 293. *Balanus, Balana cuidam Oceani Septentrionalis adharens*. Listeri Hist. Conch. Lib. III. Sect. 3. I min Indbeeling over Conchilier beskriver jeg dem, at de ere: Testæ non tortiles certo loco affixæ, subrotundæ, vertice valvato, quibus animalculum multis cirrhis instructum inhabitat. Rob. Sibbaldi in Philos. Transact. N. 308, Art. 1. beskriver meget omstændeligen saadan en *Balanum*, med det deri boende Dyr, som tilfide med flere andre er funden paa en Hvalfisk, som blev fangen ved de Skotske Kyster, og giver en Afbildning derpaa. Der findes og et slags af *Balanis* paa Muslinger, hvor i der boer et lidet Dyr af saume Beskaffenhed som hint, nemlig en Art af *Polypus*, som man seer af dens Figur, hvilken Leuwenh. Ep. 83. p. 716. seq. har afbildet og beskrevet. Det er en Fornøjelse at see, hvorledes disse Dyr, naar man tager Dørene bort for deres Huuse, udstrækker og drager ind igen, naar de trækker Vandet, deres mange Halse, som ere besatte med mange Ringe, og med utallige smaa Fier, Villis (som uden tvil ere deres Bronchia, og tiener til at fikle Luften fra Vandet) liksom Sommerfuglene gjøre med deres Tunger. Deslige smaa Dyr og *Polypi* boer og i de saa kaldede *conchis anatisferis* Sibb. Scot. illustr. prodrom. Part. II. Lib. 3. cap. 12. Barrel Icon Plantar. p. 133. Philos. Transact. N. 137. p. 925. som sætter sig og fast paa Hvalfiskene. Philos. Transact. N. 1. p. 13.

(**) Ces coquillages marquent, selon les Indiens, la
vieillesse

Conchas anatisferas gemeenligen ifkun paa gammelt Eræ, som har lagt længe i Vandet; og overalt saa finder man ikke Injæcter i nogen Mængde, uden ved og udi gamle Eræer.

§. XLIII. Pflotfiften, The Bunch- or Humpback Whale paa Kusterne af Nye-Engeland. Den kaldes: *Balæna major edentula*, pro pinna paxillum in dorso gerens. Den har en Bunch eller Bult, som en Pæl, som staaer bag ud, paa det Sted hvor Finnerne har sin Finne. Denne er en God høy og saa tyk som en Mands Hoved. Side-Finnerne ere indtil 18 God lange, meget hvide af Farve, og staaer næsten midt need paa Kroppen. Dens Spek ligner meget Finnerfiskens Spek, og Barden ere en heller meget værd, omendfiont de ere noget bedre end hins (*).

§. XLIV. Knude-Fiften eller Knort-Fiften, kaldet The Stagwhale paa Kusterne af Nye-Engeland (**), er oven paa Ryggen i stæden for Finnerne ligesom besat med et halv Dofin Knuder eller Knorter; jeg vilde kalde den: *Balænam majorem edentulam dorso versus caudam nodoso*. I Skabning og Overskøddighed af Spek ligner den nærmest den rette Hvalfisk. Dens Barden ere hvide, men vil ikke lade sig fløve.

§. XLV. Og nu kommer jeg til de slags Hvalfiske, som har Tænder, deriblant er, som har ifkun een Tand, Narhvalen, *Morodys*, i almindelighed kaldet Mo-

5 Pflotfiften.

6) Knudefiften, eller Knortfiften.

7) Narhvalen eller Eenhornningen

noceros,

vieilleffe de ces animaux (Baleines) parce que leurs peaux s'étant endurcies par le nombre des années deviennent, disent-ils, presque insensibles, de manière, que de petits poissons enfermés dans leur coquilles trouvant de quoy se nourrir aux queues des baleines, ils s'y attachent aisément. P. Feuillée Journal des Observat. Physiqu. Vol. I. p. 397.

(*) Philof. Transact. N. 387. Art. 2. p. 258. (**) Ibid

noceros, Enhjørningen, Eenhornfisken (*), hos Grønlanderne Towak. At denne er af Hvalfisk-Arten, fand man kiende deraf, at den har Finner og Kumpe som en Hvalfisk; at den har Blæse-Hulser i Nakken, til at drage sin Plande, at den har Spek oven over sit gandske Riid, ligesom Hvalfisken, og at den føder levende Unger, o. s. fr. Det er endnu ikke egentlig afgjort, hvorledes dens rette Gestalt er, efterdi den sjælden kommer til syne for vore Folk, og endnu meere sjælden betragtes den med agtsomme Øyne. Det Foster, som for nogle Aar siden blev skaaren ud af en tvehornet Hun, og bragt her hid, har været alt for ungt, og er saa meget indskrumpet, ved det at man ikke med Gliid har tørret det, at man ikke fandt gjøre sig nogen ret Forestilling deraf. Den Skipper, som har saa flittigen besøgt Stræt Davis, har forsikket mig, at Enhjørningen er smal af Lege, me, og i Skabning meget lig en Stør, dog ikke med saa spits et Hoved. Huden er glat og sortagtig, hos nogle Hvidgraa, som Martens beretter (**). Øgen er hvid. Den har ifkun to Finner og en glat Ryg; Spek har den ej heller meget; Den Tran, som kommer

(*) At den forindstaaende Tand er intet Horn, men meget meere en egentlig Tand, det er allerede afgjort med mange Beviser af andre. Man behøver ifkun at betragte dens Lighed med Cashelotternes og Hval-Rossernes Tænder i Hævet, og paa Landet med Elephanternes og i særdeleshed det Dyrs Babi Ronfa (vid. Grew. Mus. P. I. p. 27. sq.) dets tvende Tænder, som voxer ud lige op i været af det øverste Riidsbeben, men ere allersøverst bøiede krumt over ligesom Horn (hvormed dette Dyre om Natten hænger sig fast ved en høj Green af et Træ, uden tvil for at søve des tryggere for Tigerdyr og deslige. Valentin. Beschryv. d. Dieren v. Amboina pag. 268.) saa fandt man snart blive overbevist om denne Sandhed.

(**) Vid. Spitsb. Rejse Part. IV. c. 6. n. 6.

mer deraf, er tyndere, og lugter ej saa ilde, som den der kommer af Hvalfiskene. En paa 20 Allen, hvis lange Tand var 7 Fod, har ifkun givet 1² Tønde Spekt. Af den venstre Side paa Snuden gaaer den lange dreyede Tand ud, som i Soen overdrages med allehaande Ureenhed som med en Skeede, og undertiden synes gandske grøn. Paa den høire Side er den noget kortere astumpet og tæt til (*). Dersom den Islandske Biskop, som har givet Efterretning til Wormium (**), har maalt ret, saa har en Fisk paa 30 Allen og noget derober, en Tand, som staaer 7 Allen frem. Tilforn har de gode Folk, som har anseet Tanden for et Horn, indbildt sig af Hindernes og Raadyrenes Exempel, at Hvalfiskene havde intet Horn eller Tand, (som og vore Grønlandske Skippere ere endnu meestendeels af den Tanke) og deraf videre formodet, at Marsvinet, Phocaena, eller Delphinus Septentrionalis (som dog er en egen Art for sig selv, som baade har Han og Hun) var Eenhornningens Hun (***). Men saa lidet som Hval-Rossernes eller Elephanternes Hanner fattes de fremstaaende lange Tænder, saa lidet fattes og Eenhornningens Hun dem. Ja, den som Aar 1684 blev fanget af en Hamborger Skipper, havde endog tvende (****). Men da jeg
 nu

(*) En Anatomisk Beskrivelse over Overdeelen af Hovedet giver D. Sach i hans Monocerologia, Raceb. 1676. 8.

(**) I hans Museo, p. 282. Jeg har i min Samling to Tænder, som ere heele og usfortærede. (***) Sachs. d. 1. p. 79.

(****) I dette 1684. Aar havde Skipper Dirk Petersen paa Skibet, den guldene Løve kaldet, den Lykke, at han fangede denne Hun, og bragte det øverste Hoved-Been med begge deri siddende Tænder med sig til Hamborg, hvor denne Kari-tæt endnu er at see hos en Privat-Person. Begge Tænderne staaer ved Siden af hinanden, og det ret for Hovedet, 2
 Tom

nu melder om denne Hun med tvende Tænder, Tand jeg ikke undlade at føje dette hertil, at omendstiont adskillige ere af den Tanke, at Narhvalerne har ordentligen tvende Tænder, og at de som har ifkun een Tand, har mistet den anden ved en Hændelse, saa fandt jeg dog aldrig bringes til at troe det; Thi først er dette i Beveen, at det er meget rart at finde een med to Tænder (*), og at man altid finder disse Fiske ifkun med een Tand. Og dernæst finder man ikke det ringeste Tegns til nogen afbrudt Tand i de Hoveder som man undertiden bekommer; meget meere er den anden Side

Tomme viidt fra hinanden; men gaaer stedsf videre og videre fra hinanden, saaledes at de yderste Epidfer ere 13 Tomme fra hverandre. Den venstre Tand er 7 Fod og 5 Tomme lang, og er ved Hovedet 9 Tomme rundt omkring; den Højre er lige 7 Fod lang, og ved Hovedet 8 Tomme tyk. Begge fdder 1 Fod og 1 Tomme dybt i Hovedet, hvis Been er 2 Fod langt og $1\frac{1}{2}$ Fod breed.

(*) Man veed endnu ikke af meere end een Hovedpande med 2 Tænder at sige, som er seet i Amsterdam. (See Zorgdrag. Groenl. Fisch. p. 9. saa og den, som i Aaret 1706. gav Ticho Lassen Tichonius, Professor i Kjøbenhavn, Anledning til at skrive Exercitationes Historico-Criticas under den Titel: Monoceros piscis haud monoceros. Omendstiont denne sidste bliver endnu uvis, og Forfatteren burde først, naar han havde videre udført den begyndte Materie, have giorbt det klart og beviisligt, (om ellers det lidet fundne Been er en egentlig Tand) om det var rimeligt at den kunde nogen Tiid have været ud. Thi der er ikke kommen meere for Lyset af dette Skrift end Prodrumus og een Exercitatio, og dermed er det gandske Værk ophørt med Autors paafølgende Dod. Imidlertid, da ogsaa disse to Stykker ere meget værdifulde at bekvomme, saa har jeg, til videre Overleggelse, og tillige til at opløse det som er skrevet om denne Fisk, hermed villet legge dem, som ere Elskere af Naturen, det Robberskifte for Dyne, som findes trykt i bemelte Prodrumo. Allerkhøfligst da den Beskrivelse, og den Afbildning, som Hr. Laurentien giver derover in Museo regio, (som dette Hoved-Been er indleveret ubi.) Sect. III. n. 1. ere gandske utilstrækkelige.

Side af Snuden tæt sammengroet og tilsluttet. De ere meget hastige Svimmere, i det de roer sig frem med deres Rumper, og med Finnerne, som synes dog udfiskede dertil, efterdi de ere særdeles smaa, vender de sig hvor de behøver. Man skulde ikke lt ramme dem, dersom de ikke gif hobebls, og, naar man kommer nr til dem, trngte sig saa tt til hinanden, at de bageste legger Tnderne paa Ryggen af de forreste, og derved hindrer sig selv, at de ikke hastigen nok land gaae til Grunden og undkomme. Hvorover da een eller et par af de bageste bliver mellemstunde troffen og fanget.

Hos det forhen ommeldte udfarne Foster finder man ey heller noget saadant. Og jeg har en snoet Genhirnings Tnd, som er ikke meget lang, hvoraf man seer, at Tnderne hos de bekiendte Genhirnings ere allerede snoede naar de fremkommer, strax i deres frste Ungdom (*).

Glutteligen vil jeg endnu anmrke, at Grnlandsfrerne holder Genhirningerne for Tegn til at der kommer Hvalfiske efter, og gr sig derfor frdige til Jagt, naar de seer hine. Thi Erfarenhed har lrt dem, at hvor Genhirningen lader sig see, der findes og paa samme Tid, eller dog ikke langt deraf, alletider Hvalfiske. Hvilket formodentligen kommer deraf, at de lever af een Spise, og derfor opholder sig paa et slags Banker. Thi omend-

De ere
Tegn til at
de rette
Hvalfiske
kommer ef-
ter.

N 2

stnt

(*) Jeg giber ikke her meldet om den meget besynderlige Genhirning: Fisk. som der tales om i Rocheforts Hist Nat. & moral des Isles Antilles, cap 18. Thi dersom den gandske Historie er ikke opdigtet, som det næsten synes, saa har det dog ikke vret nogen egentlig Genhirning, men en gandske anden Art af Fiske, nemlig med Finner, (Glossedern) Skl. ic. som ellers ingenstds forekommer.

ffiont deres Munde ere gandske uliige, efterdi Cenhjørningen har ingen Barder, som Hvalfisken, saa er dog dens Mund saaledes bestaen, at den formedelt Mangel paa Tænder kand ikke tage fat paa Fiske eller noget som er haardt, langt mindre tygge det; Men Hvalfiskens Epise synes at være dens egentlige tilstiftede Foer. Og efterdi dens Mund er ikkun saa liden, saa behøver den ikke de lodne Barder, som ere saa fornødne for Hvalfisken, formedelt dens uhyre viide Strube.

2) Ca. | S. XLVI. Nu følger de, som nederhelotten. til har Munden fuld af Tænder, men oven til ingen eller ikkun gandske saa Binde-Tænder, saasom Cachelotten (*), Belg. Cazilot, saa og Potfisch, Potwalsfisch, af nogle kaldet Nord-Caper (**), Cete dentatus, Clus. af hvilke nogle har tykke og oven til platrunde, nogle smallere, krumme, og næsten som en Segel dannede Tænder. Ibland dem som har tykke Tænder har nogle større, nogle mindre. Denne Hvalfisk-Art er desto mærkværdigere, efterdi den fører de tvende kostelige Læge-Midler hos sig, nemlig Sperma Ceti (Wallrath),

(*) Denne Navngivelse har sin Oprindelse fra Biscayerne, som de første og beste Hvalfisk-Fangere. I Ephemerid. Nat. Curios. Cent. I. Ann. I. Observ. 136. p. 303. staer: qui in Baionna, Byaris; & in insula S. Johannis de Luca Cachelut.

(**) Efterdi de findes saa mangfoldigen ved Nord-Cap, at man seer dem undertiden swimme i hundrede tal. Sammenstæds har man og allerførst fanget af dem. v. Naspeuring van den Leviathan en Jobs Boek door Theod. de Haaze vert. en verm. door Wernerus Köhne I. og II. Toeg. hvor p. 240. dat voor eenige Jaaren dieergelyken Vis te Sluys door was kommen andryven, dien men Nord-Kaper noemde, uyt wiensooft Zeker Doctor hadde gehalt twederley Sperma, het eerste, syn, en het andere wat groover

rath), Holl. Walschot, saa og Witte-Amber, Zee-schuim, og Visch-mist. Grandsk. Blanc de Baleine), saa og Ambra. 3 Strat Davis og ved Spitsbergen findes ikkun det slags, som har de smaa, tykke og stumpe Tænder, som har et tykt Hoved, to lange Side-Finner, en liden Pukkel, som en Finne bag paa Ryggen, og en meget breed Rump fra 12 og vel til 15 Fod. *Balaena macrocephala tripen-nis*, quæ in mandibula inferiore dentes habet minus inflexos & in planum desinentes. Sibbald. Dog findes de i Flokketal. En gammel forfaren Commandeur har fortalt mig, at han har een gang i Grønland seet saadan en Sværm ankomme, som havde en stor, vel over 100 Fod lang, for ved sig som en Konge; da denne blev hans Skib vaer, gav han den efterfølgende Hob et Tegn ved en stærk Blæsen, som overgik alle de andres, og klingede ligesom Klokker iblant hinanden, hvorved Skibet skælvede og bævede, hvorpaa de allesammen toge flugten og sank ned. Endnu oftere og overflødigere findes de ved Nord-Cap og under Finne-Marken; dog fanges de ikke ofte eller meget, saavel formedelst deres Vildhed, som og fordi de har ikkun et eller to Stæder oven over Finnerne, hvor en Harpun fand trænge ind, og fordi deres Speet er seenagtig, og giver ikkun lidet Tran.

Endelig har Lykken været mig saa gunstig, at i Mær 1736 i Februarii Maaned en Eenhornings-Fisk eller Narhval blev bragt til Hamborg i et Smalk-Skib; denne var kommen paa Elven med en høy Flod, men strandede snart, da Ebben kom, og efter at den havde hæftigen raslet og udmattet sig, døde den omstøder.

Fisken var af Gestalt meere tyk end langagtig, med et kort Hoved, som var ikke ulig en Reise-Køsefært, et ved den venstre Side udgaende Horn, to smaa

Finner, og en breed Rumpe, som laae Horizontal paa Vandet.

Huden var sneehviid med utallige sorte Plætter, og naar man gjorde et Snit igiennem dens gandske Tykkelse, som var ikke liden, saa var den marmoreret gandske igiennem; under Bugen gandske hviid, og overalt glisende, og saa blød at føle paa som Fløvel.

Dens gandske Længde fra den yderste Rand af Snuden eller Hovedet og indtil Enden af Rumpen var 10 $\frac{1}{2}$ Pariser Fod, og 11 Fod 8 Tomme, Hams borger Maal.

Hornet, eller rettere at sige, Tandens stod 5 Fod 4 Tomme Pariser Maal, ud af Hovedet.

Enhver Finne havde ikke meer end 9 Tomme i Længden, og ikke to Hænder i bredden, men Rumpe's breede, som laae flat ud, var 3 Fod 2 $\frac{1}{2}$ Tomme.

Tanden, som var snoet om til den venstre Side, gik ud af det venstre øverste Kæbebein, lige over den øverste Læbe. Den højre Side var tæt tilsluttet, og fuldkommen overdraget med den heele Huud, og mand kunde ikke føle at der var derunder den mindste Hule i Hovedbeinet.

Munden sidder meget nedrig, Underlæben er ikke kun smal og kort, ja den gandske Mund er ikkun gandske liden, efterdi dens gandske Åbning var ikke meget over en haandbreed, uden alle Tænder, undtagen at Randen af Munden var noget haard og skarp, Tungen ongefær en haandbreed. Oven paa Hovedet er et Blæsehul, der er ligesom udfoeret med Ried, og forsynet med en Valvula, som fand aabnes og lukkes, igiennem hvilket Giften spruder det Vand fra sig igien, som den har slubret i sig.

Øynene sidder og meget dybt need, og ikkun lidt høvere end Munden. Deres Åbning er gandske liden, og forsynet med et slags Pyneslaager.

Der Kopf von oben

ad pag. 193 **

ad pag. 199. Abbildung eines jungen an 1684 in der Shutter gefundenen Einhorns
so kaum $\frac{1}{2}$ grösser als nebenstehendes Kupfer, und nach Anzeige hin in
erfahrner Schiffer noch nicht zur Hälfte gewesen.

ad pag. 193. **

Der Kopf von unten

ad pag. 194.
Abbildung der Hauptstücke
eines ad 1706 in Grönland
gefangenen Einhorns.

No. 1. Der Kopf mit 2 Hörnern oder Zähnen. No. 2. Der Obertheil des Crani mit dem grossen sowohl als dem
kleinen bey Eröffnung des Kopfes allererst entdeckten Zähne. No. 3. Der alleine verbleibende Zahn, an figur und materie
dem grossen gänzlich gleich. No. 4. Der Schwanz des Fisches. No. 5. Die rechte Vrinne von oben. No. 6. Die linke Vrinne
von unten. No. 7. Das Zeugungs Glied.

Den var en Han, men penis stod ikke frem af Abningen paa Kroppen.

Dette er alt hvad jeg har fundet udbortes betragte hos den, efterdi den laae fast indpresset i et Smal Skib, og man kunde ikkun kummerligen komme til at see den. Hvorfore det og har kostet Umag, at faae ikkun den anførte Afbildning, omendstønt jeg har brugt meere end een Maler dertil. Jeg havde meget gierne aabnet den, og nøye beseet og beskrevet dens indbortes Beskaffenhed, som der og allerede var giordt Anstalt til at anatomere den. Men en Tvistighed som reiste sig imellem Amtmanden og Proprietairen, og imellem denne og Fiskerne, hvem af dem Fisken skulde tilhøre, forarsagede, at den maatte ufornodentligen føres bort herfra og til det Sted hvor den var funden. Imidlertid findes og en Beskrivelse og Efterretning om denne samme Fisk i de Hallische Anzeigen, for det Aar 1736. n. XIX.

J øvrigt synes det, ligesom der maatte være meere end en Art Enhjørninger i Soen. Der er engang bragt deslige glatte og usnoede Horn eller Tænder til Hamborg, hvilke efter mine Tanker maa være af en særdeles og anden Fisk (*). Vel har man neent, at det var Horn eller Tænder af ufødde Enhjørninger; men jeg veed ikke noget Dyr i den sandste Natur, som kommer til Verden med Horn. En rogenlunde agtsom Commandeur, som har seet en opstikere, der var svanger, hvilket er en sælsom Hændelse, har og forsikret mig, at Fosteret havde ingen Horn; Ja det synes mig og selv umueligt, hi efter al Formodning maatte Uterus beskadiges

N 4

ved

(*) Vid. Sachs Monocerolog. p. 95. seq.

ved saadan en Spids, enten medens Fosteret er i Moders Liv, eller og naar det fødes. Denne Gist-Alt er ikke saa tyk, p'ump og tung som den rette Hvalfist, men smallere, lettere og folgelig gesvindere, kand og holde sig en længere Tid under Bandet, ellers er den stivere og fastere af Been, derfor kand den ikke slaae saa meget og saa stærk som hin. Der ere tvende slags af disse, hvilke, efter vore Folkes Beretning, som har seet begge, ere hin anden gandske lige ihenseende til Legems Skabning og Lænder, men derudi ere de adskilte fra hinanden, at den eene er noget grønagtig af Farve, og har et haardt Dæksel af Been oven over sin Hiernue; da derimod den anden er graa oven paa, og hvid paa Bugen, og har alleeneste en sey Huud en Finger tyk, som et Dække udspendt over sit Hiernes-Kammer. En af de Hamborgske Skippere, som anno 1727 havde fanget en Cachelotte af det sidste slags, fortæller, at den havde ifkun et Blæse-Hul foran, hvormed den blæste Bandet lige forud. Paa Snuden har den haft meget, og meere end en Allen tyk Spek, men ret paa det tykke Hoved har den under Huden ifkun haft tre Finger tyk Spek, og derunder var det seye Huud-Dække over Hiernen, saa tyk som en Finger. Hiernen selv har siddet i 28 Kamre eller Fag, hvile de har aabnet og udtømmet, det eene efter det andet. Sperma Ceti har lagt deri saa klar som Brænsdeviin, og efter at man havde øst det ud, stod det stray ligesom Snees-Flokke. Spekket paa den gandske Gist var Kornet af Sperma, og derudi fandtes mange Huler, som vare opfyldte med saadant Sperma. Det besynderligste, som han videre berettede, var dette, at Gisten havde bag paa Ryggen, neet ad imod Rumpen, tvende Pukler, af hvilke den første var $1\frac{1}{2}$ Fod høy, den anden $\frac{1}{2}$, og den tredje og bageste

bageste ½. Naar de vil gaae til Grunden, kaster de sig altid først paa den høyre Side, og styder saaledes paa Siden need i Grunden. Jeg er i begyndelsen falden paa de Tanker, at de, som havde dette bløde Dække over Hiernen, maatte være unge Fiske, og at dette Dække med Tiden vilde blive haardere og forvandles til Been; Men den, som havde fanget den ommeldte Fisk, har forsikket mig, at den havde sin fuldkomne Størrelse, og var 26 til 27 Allen lang; den derimod, som paa samme Tid blev af en Hollander fanget ved Siden af ham, og var grønagtig med et haardt Been-Dække over Hiernen, var ikkun 40 Rod lang. Han havde ogsaa faaet 36 kvarteler Spek af sin. Hvorved han endnu anmærkte, at Cachelotten har en tyk Tunge, naar Munden er tilsluttet, men naar den aabner denne, forsvinder Tungen gandske. Jeg har faaet af ham en For-Tand og Kind-Tand af denne Cachelotte. En anden Fisk af denne Art har en Hollandsk Skipper haft den Lykke at fange ved Nord-Cap for faa Aar siden, af hvis Fortælling, saaledes som den meddeles af den i foregaaende Note anførte Kbhne, jeg vil her anføre et og andet som fandt tiene til at fuldføre den Efterretning om Cachelotterne. Hovedet, siger han, udgjør næsten halvdeelen af Fisken, og har en særdeles Skabning, næsten som Kolben af en Flint, eller som den omvendte forreste Deel af en Stomager-Læst; den har for paa Næsen ikkun et Blæse-Rør; Bag paa Ryggen en Puffel, som ligner en Finne (*); maa stee denne Skipper ihav ikke givet og paa de flade langagtige Pukler; i det overste

(*) En videre Beskrivelse over denne Fisk, sa, efter al Formodning dens bedste Udbildning, finder man hos den i næst foregaaende Aunærling anført Kbhne.

ste Kiæbebeen har den paa hver Side 3 eller 4 Rind-
Tænder; for resten ifkun Huler eller Skeeder, som
de nederste Tænder passer udi. Men det nederste
Kiæbebeen er rundt om fuld af Tænder, af hvilke de
største sidder foran, de mindste bag til, og naar de
ere udbrækkede, seer de ud som en tyk Ugurk (**).
Efterdi det inderste i Hovedet er det mærkbærdigste ved
denne Fisk, og dette er endnu ikke af nogen betragtet
med saadan Gliid, som det er skeedt af derne Skip-
per, som har meddeelt den foranførte lærde Kåhne si-
ne Anmærkninger, saa vil jeg her indføre et Udtog
deraf. Efter at Huden er taget bort, skriver han,
finder man Spekket, som er næsten en haandbreed
tyk, og derunder et tykt, sejt og haardt Dække af
faste Seener, som ere i stæden for en Hierne-Skal;
der næst følger en anden Afdeeling af deslige Seener,
næsten en haandbreed tyk, som er udspændt fra Snu-
den indtil Nakken over det gandske Hoved, hvorved
den første Deel af Ober-Hovedet skilles fra dets an-
den Deel. Dette første Kammer kaldes Klapmûse,
og deri ere indsluttet de kostelige Sager, nemlig den
fineste Hierne, som jeg ikke uretteligen kalder Cere-
bellum, og hvoraf det beste Sperma Ceti forfærdig-
ges. I dette Kammer bestaaer Hierne = Faggene af
een Materie, der seer ud som et tyk Flor, og heraf
har Skipperen øst syv Qvarteler af den kosteligste
Hierne-Olie, meget klar og hvid. Naar det blev
udgydet paa Vand, løb det sammen som Ost, men
naar det blev taget af igien, blev det ligesaa flyden-
de som før. Efter dette Kammer følger det andet,
som ligger lige oven over Scruben, og er efter Fi-
skens Størrelse 4 til 7½ Fod høi. I dette findes og-
saa Spermatisk Hierne, (hvilken jeg kalder Cere-
brum)

(**) Kåhne d. I. §. 10. & 11.

brum) i smaa Fag eller Rum, som bestaaer af en Materie, som Hinnen i et Eg, hvor i det er indfattet, ligesom Honning i Bie-Kuberne. Og af dette Kammer kand man ikke alleene udtage Hiernen saa meget som der er i; men saa snart det er udtømmet, samler Sperma sig atter deri af det gandske Legeme, igiennem en stor Aare, saa at man ligeledes kand se det deraf, som i alt har vel tilforn beløbet sig til 11 Qvarteler. Alle Hierne-Faggene i begge Kamre ere vel omgivne med tynde Huder, dog gaaer en bestandig Kraft ud af Hiernen igiennem dens fine huller eller Poros, til Dynene, Drene og andre Deele. Ja der gaaer en stor Aare langs need ved Ryggen fra Hovedet til Rumpen, som ved Hovedet er saa viid som en Mands Laar, og bag ved Rumpen ikke viidere end en Finger. Naar en Cachelotte er fanget, maa man nøye tage denne Aare i agt, naar man skærer Spekket af; thi dersom man gjør det mindste Hul paa den, løber al Sperma derud. Denne Aare er Rildnen til den store Kraft, som findes hos dette slags Fiske; thi derfra udgaaer mange hundrede smaa vasa eller Gange, hvorved Hiernesasten leedes igiennem den gandske Fisk, og gjør dens Ried, Spek, ja Traanen selv, som brandes deraf, spermatisk (*). Tungen er efter Fiskens Størrelse ikkun liden, men derimod Struben eller Svælget des større, og vel saa viidt, at en heel Stud kand beqvemmeligen gaae derigienem. Ligesom der og i eens Mave er funden alle slags store Beenrader og Fiske-Been, vel 7 og fleere Fod lange, af halvfordøiede Creaturer. Vore Folk har vel tilforn skaaren 40 Qvarteler Spek af een. Ried, det,

(*) En vis, fornuftig og troværdig Sktpper har beviidnet for mig, at han selv har seet og befundet hift og her i Riedet af denne Fisk smaa Hinner som Poser, opfyldte med Spermate.

det, som er meget haart, bestaaer af grove Træbler, og er derhos giennemflettet med mange tykke og stive Seener. Ligesom der og ikkun ere faa Stæder paa denne Fisk, hvor en Harpune kand trænge igiennem. Jeg maa endnu herved erindre, efterdi nogle Naturkyndige vil foregibe tvært imod, at Hunnerne har ligesaa vel Spermacetisk Hierne i Hovedet, som Hannerne (*). Hvilket er og overeensstemmende med Naturen, efterdi de maa jo begge have Hierne; og der findes intet Creatur, hos hvilket Forskiel i Rionet gjør tillige en Forskiel i Hiernens Art og Betskaffenhed.

Der er endnu en Art med større og bredere Tænder, som fanges paa Kysterne af Ny-Engeland. Man kalder dem der *Sperma Ceti-whale* (**), og hos Bermudas *Trumpa* (***). Deres Tænder ere (som det berettes paa sidst anførte Stæd) ligesom Tænderne paa et Kam-Hjul i en Mølle; hvilket visseligen er en meget vel troffen Beskrivelse, eller som Armen ved haandleddet (****), Dudley (*****) siger, at de ere graa af Farve, har en Puffel paa Ryggen, en Rad Elphenbeens Tænder af 5 eller 6 Tomme i Munden. Han melder om een paa 47 Fod, hvis Hoved gav 12 Tønder *Sperma Ceti*. Tranen af deres Speil er klarere og sødere end af andre Hvalfiske; de ere meget smidigere end hine, og naar den er troffen, kaster den sig paa Ryggen og forsværer sig med Munden. Men disse Fiske giver ikke alleene *Sperma Ceti*, men og *Ambra*. Hvilket er en ny og meget skion

(*) Kähne ib. §. 17. (**) *Philos. Transact. N. 387. p. 259.* (***) *Philos. Transact. N. 7. p. 132.* (****) *Hi habent diversos dentes, qui ejus crassitie sunt cujus carpus manus humanæ, som det beskrives i et Brev, der er skrevet fra Bermudis, in Ephemerid. Nat. Curios. cit. loc. p. 306.* (*****) *Philos. Transact. N. 387. pag. cit.*

ffion Opfindelse, som paa engang fuldkaster den gamle Tant og Klammer, som man hidindtil har maattet læse om dens Oprindelse. Jeg vil her anføre det fornødenste af Philosophic. Transact. N. 387. p. 267. "Amбра findes alleeneste i Sperma Ceti-Whales, det er, Cachelotter, og bestaaer af rundagtige Rugler, der har adskillig Størrelse, og ere fra 3 til 12 Tomme i Diameter, ere fra $1\frac{1}{2}$ indtil 20 Pund tunge, og ligger løse i en viid Pung eller Blære, der er dannet som et Eg, og er 3 til 4 Fod lang, og 2 eller 3 Fod dyb og viid. Denne Blære seer næsten ud som en Dre-Blære, undtagen at Enderne ere spidsere, eller som en lang Blæse-Vælg, som Grov-Smeddene bruger. Ved den samme sidder tvende Rør, af hvilke det eene gaaer spidsere og spidsere ind og igiennem den gandske Længde af Penis, men det andet har sin Aabning til den anden Ende af Blæren, og kommer fra Nyterne. Denne Sæk eller Blære ligger lige over Pungene, som ere over en Fod lange, og ligger langs need, indtil Roden af Penis, ongefær 4 eller 5 Fod under Naulen, og 3 eller 4 over Anus. Den er næsten gandske opfyldt med en mørk-Orange-farvet Sugtighed, som er ikke aldeles saa tyk som en Olie, og har den samme Lugt; ja lugter endnu stærkere end de Ambra-Rugler, som driver og svømmer løse deri. Det inderste af Pungen er farvet stærk og dunkel, med den samme Farve, som den ommeldte Bædske har, deslige man og finder i Røret af Penis. Ruglerne synes at være meget haarde, saa længe Fisken er levende, saa at, naar man aabner Pungen, finder man ofte breede, huule Skaar eller Skaller, som ere af samme Materie og Fasthed, og ere skaldede af Ruglerne. Ruglerne selv ere ligesom sammensatte af adskillige Blade eller Barke, ligesom Skallerne eller Lagene i Løg, saa at det eene indslutter det andet. Aldrig

Aldrig har man fundet meere end 4 Rugler i een Pung, og da man engang fandt een paa 20 Pund i en saadan Blære, som var den største Kugle man har nogensinde faaet, saa var der ingen fleere end den samme i Pungen. Denne Ambra skal alleeneste lade sig finde i gamle, velboorne Fiske, og, som man gemeenlig holder for, ikke uden i Hannerne." Hermed er det nu afgjort, at Ambra har sin Oprindelse i disse slags Hvalfiske; men hvad den egentligen er, eller hvoraf den bliver, er endnu ikke saa rigtigt. En lærd Mand holder for, at den oftbemeldte Pung er Urin-Blæren, og at Ambra = Ruglerne ere en Concretion af de feede og stinkende Particler af den Bædse, som er der i, efterdi de samme, naar de først bliver udtagne, ere fugtige, og har en overmaade streng og viderlig Lugt. Herhos vil jeg og ikke undlade at anføre en ringe Ting, som dog tilforn har givet Anledning til mange slags Spørgsmaal og forkeerte Svar. Der findes ofte i Ambra-Stykkerne smaa sorte spidse Næb, som ere ligesom Glas, og seer ud som smaa Stykker af sonderbrudte Muslinger eller Snegle-Huuse. Man har forud holdt disse for at være Næbbene af smaa Fugle, og deraf giordt falske Slutninger om Ambras Oprindelse. Men nu har den oftbemelte Dudley c. l. giordt det bekiendt for det Kongl. Stor-Britanniske Selskab, at disse Næb ere af nogle smaa Fiske, som kaldes *Squid*, og hvilke denne Hvalfisk-Art sluger oversflodigen i sig, som den meest Røring.

Kæmpfer (*) har og meldet om tvende Hvalfiske, som har Ambra i deres Indvolde, og skal fanges paa de Japanske Kyster, af hvilke den eene kaldes *Fianfiro*, og den anden *Mokos*. Men han bestræber

(*) History of Japan B. II. ch. 18. og Appendic. V. p. 46. seq.

ver dem ikke, og hvad han ellers anfører om den, synes meget mistænkeligt.

Anno 1720 paa den sidste Dag i Maret begab det sig, ved en hæftig Storm og meget høy Vandflod, at en Cachelotte af denne Art kom paa Elven, og da Vandet ved den paafølgende Ebbe løb for meget fra den, kom den paa Grund; Efter at den nu var dræbt ved de paastødende Bølgers Magt, slæbes de Bønderne den need til Wischhaven, en Bøndes Dye, som ligger meere end en Miil neden for Stade, og berøvede den sit Spek, saa meget de kunde faae deraf. Efterdi ingen Naturkyndig gjorde sig paa den Tiid Umag for at betragte og anatomere denne Fisk, saa har Natur- og Videnskaben ikke haft den Nytte af denne sælsomme Hændelse, som den kunde haft. I midlertid, paa det ogsaa det lidet, som jeg har kunnet anmærke deels af deres Fortælling, som har seet Fisken, deels og ved nærmere Indsigt i de saa Stykker, som ere kommen op til Hamborg deraf, skal ikke blive forloren, saa vil jeg anføre det her, i Forhaabning, at det skal ikke blive ubehageligt for dem, som ere Liebhabere af Naturen. Den var 60 til 70 Fod lang, og 30 til 40 Fod høy, men dens Gestalt saaledes som en af dens Art er afbildet hos Jonston Lib. V. de piscibus Tab. XLII.; men derudi har man taget feil. Hovedet har efter Fiskens Størrelse været uhyre stort, og dets Overdeel, imod Underdeelen at regne, uden Proportion, dog ikkun efter Anseelse, men ikke efter Skaberens viise hensigt. Thi derfor har denne Fiskes Hoved maattet være saa stort, at det kunde indbefatte det store Kammer, hvori den, ikke alleene til sin egen Nødtørst, men fornemmelig til Menneskenes Lægedom (i sær i de grove nordlige Lande, hvor Bryst- Sygdomme ere saa gangse) fandt føre med sig og bevare den saa fornødne som nytti,

nyttige Skat, nemlig sin Hierne, i en tilstræffelig Mængde. Ligesom og denne Hierne løb overflødigen ud, som en tyk Feedme, da Bønderne sammesteds huggede uforstandigen paa Hovedet. Hvoraf nogle Apothekere her i Byen, som havde bekommet noget deraf, har lætteligen uddraget det beste Sperma Ceti, efter Konstens Regler. Det underste Riæbebeen har paa begge Sider haft 25 Tænder, som sadde næsten et Spand viidt fra hverandre, og bøjede sig noget skævt frem ad. Det af Riæbebeenet udsavede Stykke, som jeg havde kjøbt, var, foruden Huud og Spek, en god Fod i Kvadrat. Tandkiodet var, ligesom Gummen, af en meget sey Textur, ligesom en Hestes hov, oven over bedækt med en rynket og ujævn Bark, der var saa fast, at man snart skulde anseet den for Steen, hvoraf jeg endnu fandt viise et lidet Stykke in liquore. Da jeg lod mit Stykke sætte i Vand paa Jiden, for desto beqvemmere at faae Tænderne derudaf, har det bestandigen kogt i 12 Timer, for end man kunde komme ind med en Kniv, og løse Riødet fra Beenene. Men til sidst blev det ligesom kogte Dregummer, dog uden slem Lugt og Smag, saa at man kunde æde det med lidet Salt, uden Bæmmelse. Jeg har 2 Tænder deraf, den ene er 6½ Tomme lang, 8 Tomme tyk runden om, den anden 6¼ Tomme lang, og ligesaa tyk omkring som den forrige, dog fladere. Oven til har de een temmelig breed Gladhed, men som man ikke fandt maa le; (et par Aar derefter har jeg endnu faaet en meget større Tand, som var 7 Tomme lang og 8½ Tomme tyk og fladagtig; Men den maa være taget af en anden og meget større Cachelotte, end den jeg taler om). Om der har været Bag-Tænder i det øverste Riæbebeen, (som vel af det foranførte er troelsligt, men negtes dog af Glæbsfolkene) det har man ikke

ikke seet efter ved denne Gist, men dette er af sig selv falden i Dynene, at det øverste Riæbebeen har overalt haft ligesaa mange Huuler, som der har været Lænder i det underste Riæbebeen; Og naar Munden var lukket, har disse sluttet sig i hine, som i deres Skeeder. Dynene vare meget smaa, og den tørrede Humor crySTALLINUS var ikke større end en af den rette Hvalfis, eller som en Kugle til en almindelig Fugles Glint. Denne Gist har over sit gandske Legeme haft i det mindste $1\frac{1}{2}$ haandbreed Spek under Huden oven paa Riædet, hvilket var det eeneste, som Bonderne tragtede efter, og skaar af den, som de folgte hist og her for at brænde Tran deraf, som paa samme Tid var kostbar. Men man har ikke aabnet den, langt mindre seet efter dens Mave og andre Indvolde, men ladet Riæd og Been drive saaledes hen. Dog alligevel har jeg endnu haft den Fornøjelse, at den heele ved Ryggen af hugne Rumpen blev bragt til Hamborg, og vift for Penge. Hvorved jeg fik Leilighed, at gjøre en og anden Anmærkning over den. Den var nogenlunde trekantet, og dens yderste Rand var i Mitten som en halv Raane, dog ikkun gandske lidet indtrykt. Paa den bredeste Ende, nemlig fra en Spids til den anden var den 8 gode Hamborgske Fod breed, og midt paa maalt var den 5 Fod og 8 Tomme lang. Ved Enden, hvor Rumpen havde siddet fast ved Ryggen, var den i sin ovale Runding 16 Fod 4 Tomme tyk. Huden var sort, dog noget muuseblasket, og naar man regnede Sværet med, ikke nær saa tyk som den almindelige Hvalfisses, uden paa saa blod som Fløiel at føle paa, men indvortes paa Riædsiden meget skrumpet. Riædet var friskt, vellyllet, overmaade lang og grovstrøbet, glenslemgroet med mange Seener, derhos meget stærk og fast, hvilket er saa meget meere fornødent, efterdi

D

der

der er ingen Been i den heele Kumpe, men ikkun den yderste Ende af Rygbeenet, paa $1\frac{1}{2}$ Allen, som bestaaer af nogle næsten firkantede Vertebri, som ere gandske aabne og fulde af Huller, og bliver stedse mindre og mindre, hvilken Ende gaaer ind i Rumpen, og udretter dens gandske fornødne Bevægelse. Mig synes, at Riødets Fasthed paa denne Cachelotte kunde fiendes deraf, at omendskiønt Veiret var samme Tiid fugtigt og mildt, saa kunde det dog holde sig i nogle Uger uden Forraadnelse, og gav hverken i sig selv nogen viderlig Stank fra sig, ey heller da det med Spekket blev kogt, for at faae endnu noget Tran deraf. Den Tran, som blev kogt deraf, brændte i Lampen uden nogen stinkende Damp, med en saa klar og reen Lue, som et hvidt Bøyllys. Men at den skionne Hiernes-Olie maa uddeele sig igiennem den gandske Gist, og gjøre den gandske spermatiske, kunde jeg med stærk Overbeviisning slutte deraf, at man har skaffet mig got reent Sperma Ceti, omendskiønt ikke meget, ud af de yderste Stykker af Rumpen, hvormed jeg lod det forsøge. Af de overblevne Greber (*) har man kogt fortræfflig Liim (**).

9 Det
andet slags
Cachelot-
ter.

§. XLVII. Det andet slags Cachelotter, som dog forekommer meere siælden end den første, er den som har smalle re, lige og oven til spidse Tænder. Balaxna

(*) Det er, det seenebe, som bliver tilbage, naar det fæde er kogt ud. *Live du bist verdorret als eine Grieve.* Poem. MS. de B. Mar. Virgin. *Griebo*, cremium Gl. Florent. I. MS. *Grieb & Swart Cremium Rusticanus Terminor. Cremium est, quod remanet in patella aridum de carnibus post pinguedinem liquefactam.* Joh. de Janua in Catholico.

(**) Imod det som er anført om denne Hval-Gist, fandt man

Deleat

(***) En meget berømt og naturførfstandig Professor
og Præst i Bremen, i hans med megen Lærdom opfyldte
Disquisitione de Leviathan Jobi & Ceto Jonæ. Brem. 1723 8.

deles Futteral eller Skeede, saa at den gandske Under-Mund passer saa nær i den Øverste, at den bliver gandske tildækket og indfattet deraf. Dynene vare glimrende og guulagtige, dog ifkun smaa, som paa andre Hvalfske. Tungen spids, rød og syrig, dog ifkun liden efter Fiskens Størrelse. Næst ved Hovedet sadde to Finner, hver ifkun $1\frac{1}{2}$ Fod lang, dog havde den i hver Fingerknokkel syv Led, eller Ledemøder, da der i Hvalfskens ifkun findes fem. Oven paa Ryggen stod ikke alleene en høy Pukkel, men og noget fra Rumpen en mindre som en Finne. Huden var neppe en halv Ringer tyk, men efterdi den var udspændt over et meget fast og scenefuldt Kied, saa var den uigiennemtrængelig, og folgelig kunde Fisken ifkun paa saa Stæder saares med Harpunerne. Af dens Hoved har man faaet 10 Qvarteler Hierne, hvilket visseligen ikke er lidet, og har giort Sperma Ceti deraf.

10) Det tredie slags Eachelotter §. XLVIII. Det tredie og allerræreste slags Eachelotter ere de, som har smalle og krumme Tænder, næsten som en Segel, chelotte. neder i Munden. *Balæna macrocephala*, in interiore tantum maxilla dentata, dentibus arcuatis falciformibus, pinnam in dorso habens (*) Anno 1723 den 2 Decemb. da det var en meget hæftig Storm og ugemeen Vandflod, strandede vel 17 af dette slags i Indløbet af Elven, paa Banterne ved det saa ka-dte ny Verk for Kigebåttel, under Hamborgs Jurisdiction. Efierdi jeg har ikke kundet erfare andet om disse, end hvad den da værende

(*) Sibbald har meldt om et slags, som er denneigandse lita, undtagen at den ikke er saa stor som vores, og at den i Pæden tor en Finne har en lang Glosseder. *Balæna major* in inferiore tantum maxilla dentata, dentibus arcuatis falciformibus, spinam pro pinna longam in dorso habens.

rende Amtmand og Raads-Herre L - - n in liter. ad Ampl. Senat. beretter, vil jea her anføre et Udtog deraf, allerhøjest da ingen Author, saa vidt mig vitterligt er, har optegnet noget derom.

” Alt de Euxhavenske Mænd, da de vare komne omkring Scharhøren ved Osteruill, havde fundet paa Vintersanden fiorten, og lidet derfra, endnu nogle, i alt 17 store Fiske, hvilke man kalder Cachelotter, og i alle ting kom overeens med den i Zoradragers Grønlandiske Kifferie p. 238 og 391 dem foreviste Figur. Af disse Fiske har næsten halvdeelen været Hanner, og halvdeelen Hunner, hvorover man formodede, at bemeldte Fiske havde begivet sig derhen af Brunst, for at lege paa de nedrige Grunde, men vare bleven overfløde af Ebben og Østen Vind, og derfor maatte strande. Da Folkene fra Euxhaven kom derhen, havde det en Anseelse, ligesom der laae lutter Hollandske smaa Smakker, hvorimod deres Kartoyer (Eder) saae ud ligesom smaa Baade. Fiskenes Længde var 40 50 60 til 70 Fod, og da de laae paa Siden, saa kunde 8 Mand staae en front paa dem; Hovedet oven over Øret lignede den allerstørste Bager: Øvn. Finnerne, Rumpen og det øverste Kiæbebeen lignede gandske den ovenmeldte hos Zoradrager befundne Figur. Det underste Kiæbebeen, som var noget kortere end det øverste, og i lige Brede ongefær 12 Tomme breed, med en Runding for til, havde 42 Tænder, som fremskødte en finger lang op af Kiæbebeenet, og gik ud til Enden som en Kegel eller meget meere som en Ulbe-Tand, neden til 2 finger tyk, med en krum Spidse, og passede i det Futteral, som var i det Øverste Kiæbebeen. Disse Fiske laae paa en Side, og vendte Hovedet imod Nord, een Han og een Hun efter hverandre, og ved Folkenes Ankomst fra Euxhaven vare de endnu saa varme, at de maatte

lerførst været døde om Natten. Deres Farve var brunn, deres Zund saa tyk som en halv Finger, Spekket, da det endnu laae saa friskt, var paa nogle et Qvarter, ogsaa 2 Qvarter tyk, og saa hvidt, at naar det var lagt iblant Spineflesh, kunde man ikke stille det derfra. Efter nogle Grønlandsfareres Meening, havde saadan en Fisk maattet give 40 til 50 Cardeler, dersom man kunde skaaret Spekket af den paa begge Sider. Af Hovedet havde nogle tapet 4 eller 5 og flere Tønder Hierne, eller raa Sperma Ceti, og dog ikke faaet det altsammen ud; men da Fisken ikke kunde vendes om, har Spekkfærerne maattet gaae fra den og overlade den til Floden, som da drev dem allesammen fra hinanden &c."

Jeg maa endnu føye dette hertil, at de krumme Tønder, som jeg har bekommet deraf, vare 7 $\frac{1}{2}$ Tomme Hamb. i Længden, og nedrøst ved den tykke Ende 7 Tomme runden om. Men disse Fiske, (hvilket ingen endnu har anmærket) har ikke lutter spidse Caninos, men og, efterdi disse ere ikke bekvemme til at tygge med, bag til nogle, jeg ved ikke hvor mange, molares, fem tomme lange. Disse ere vel og lidet krumme, men ere i Mitten 4 $\frac{1}{2}$ Tomme og oven til 3 Tomme i Rundingen, og Overdeelen bestaaer ikke i een eeneste, men i adskillige ulige og ujævne Spidser, paa det de desto bedre fand bide og knuse deres Spise. Om disse Fiske ogsaa har haft nogle Molares bag i det øverste Kævebeen, har man ikke fundet sige mig, men jeg tviler ingenlunde derom, efterdi andre Cachelotter har dem, og Fornedenhed synes at udfræve det, i det de underste Molares ere saa meget kortere end Canini, (de spidse Fortønder) og selvfølgelig fand ikke engang naae til det øverste Kævebeen, langt mindre ere de i Stand til at udøve den store Magt, som udfordres til at tygge, med mindre an-

dre

Das Luftloch

ad pag. 215.

Er hat im untersten Kinn backen 50 Zähne, im Obersten aber nur Löcher, worin sich die Zähne accurat Schließen. Das männliche Glied ist 5 Fuss lang, und $1\frac{1}{2}$ Fuss dick in die Runde.

Der Schwanz ist 20 Fuss Breit.

Wahre und eigentliche Abbildung des Coscelots, welcher d 24 Jan. A^o 1738. ohnweit S. Peter in Eyderstedt ist gefunden worden; er ist lang 48. Fuss 12 Fuss hoch, und dick in die Runde 36 Fuss.

18. April 1801. I den 18de April
kom jeg til den 1ste Division
og blev indkvarteret i den 1ste Division
og blev indkvarteret i den 1ste Division

dre Tænder ovenfra møder og kommer dem til hielp. Lykkeligen tildrog det sig i Aaret 1738 at en Eichelots te kom til at strande noget fra St. Peter i det Eiders stædtiske; den havde i det underste Kiæbebeen for paa Snuden een, og paa hver Side 25, saaledes i alt 51 Tænder, der vare krumme som en Segel. Den var 48 Fod lang, 12 Fod høy, og den tykkeste Rundding 36 Fod omkring. Paa Ryggen bag ud imod Rumpen havde den en Bult 4 Fod lang og halvanden Fod høy. Finnen har været 4 Fod lang og halvanden breed, Rumpen 12 Fod breed, men Lufthullet $1\frac{1}{2}$ Fod langt; dens Membrum virile var ved Kroppen $1\frac{1}{2}$ Fod tyk runden om. Jeg har faaet en Afriidsning deraf, hvilken jeg herhos meddeeler, saa god som jeg selv har bekommet den.

S. XLIX. Den sidste Hvalfisk, Art, | II) Witt:
som har ifkun Tænder neden til, er Witt:
fiften.
fiften eller Hvidfiften, albus piscis Cetaceus Raj. jeg vilde kalde den: *Balaena minor alba in inferiore maxilla tantum dentata sine pinna in dorso* (*). De fanges i Strat Davis i Sydbugten. De ere den rette Hvalfisk temmelig liige, undtagen at deres Hoved er meget spidsere, ellers har de den Puffel paa Hovedet som en Hvalfisk, de har og ingen Finne paa Ryggen, men vel een paa hver Side, som er temmelig lang. Deres Rump er og meget liig Hvalfiskens. De skal ifkun have et Blæsehul. Men i den Cranio, som jeg besidder, ere aabenbarligen 2 Hulser. Dog kand det vel være, at de løber sammen oven til i et eeneste Kiød-Rør, og saaledes udskyder ifkun

D 4

(*) Sibbald har vel ogsaa een under denne Beskrivelse, men som er gandske adskilt fra vores. Hans har et rundt Hoved, vores et spids; Hans har Næseborer, vores et Blæserør. Jeg har derfor sat det Ord *Alba* dertil, for at gjøre Forskiel paa dem.

ikkun en Straale. Deres Farve er hviidguul, hvorfore de af Grønlandsfarene har faaet Navn af Hviid-fiske; deres Størrelse er 2 eller 3 Mænds Længde; men de har ikkun een til to Qvarteler Spek, hvilket end derforuden er saa blødt, at den indstødte Harpun lætteligen ribes ud igien. Hvorfore man stælden gjør sig den Umag at jage efter dem (*). Dog seer man dem meget gierne, thi naar man finder dem i stor Mængde, anseer man dem for et got Tegn til len god Hvalfisk Fangst. Af det bekomne Hobed-Been har jeg befundet, som af ingen anden er anført, at nederst i Munden sidder paa hver Side otte smaa, lidet boyede Tænder, som ere oven til runde og flade, og sidder i Beenet, ligesom liggende paa Ryggen. Jeg har med Slid eftersøgt, men fandt ikke finde noget Tegn til, at der i det øverste Kiæbebeen har været nogen Tand, eller Kind-Tand, ligesom og ingen af de Grønlandske Skippere, som jeg har spurt derom, fandt erindre sig at have fundet nogen Tand oven i Munden. Jeg beklager, at min Cranium er kommen meget til skade, medens jeg har været paa Reiser, saa at jeg ikke fandt tage eller meddeele nogen fuldstændig Aftegning deraf.

12) Butskoppen. | S. L. Nu ere endnu tilbage de slags Hvalfiske, som har Tænder oven og neden i Munden. Butskoppen, af de Engelske kaldet *Grampus*, *Floundershead*, Raj. og af Skotterne *North-Caper*, som Sibbald anmærker, *Orca Bellon.* & *Rondelet.* *Porcus maximus major*, Gesner. Af mig: *Balæna minor utraque maxilla dentata*, pinnam in dorso gerens Denne har en sort eller mørkebrun glat Huud og er hviid under Bugen. Dens Længde prækker sig indtil 20 Fod og giver 15, og vel meer Qvart-

(*) See Martens Spitzberg. Reise Part. IV. c. 6. n. 8.

Obarteler Spek. Hovedet er for til buttet, det er stump og tyk, ligesom man seer en omstyrter rund Baad for til; hvorfore den af Hollænderne og Neder-Sachs-erne har faaet det Navn; dog har den en noget udstaaende Mund eller Snude, som er for og bag lige tyk, hvorved den ogsaa skilles fra Bruuskoppen, hvis Snude er bag til tyk, men gaaer spids for ud. Kroppen er ifkun kort. Som man har forsikket mig, har den fire Tænder paa hver Side og nogle Rind-Tænder, men oven til ifkun smaa Tænder: den har et Blæse-Hul i Næsen, paa Ryggen en stor Finne som Bruuskoppen, og 2 Finner foran, som Hvalsfisken, hvilken den ogsaa ligner i Rumpen (*).

S. LI. Bruuskoppen (Meerschwein, 13) Bruns-
eller Tunin, som Martens vil; Jsl. **Svin-**^{foppen.}
hval eller Witingr) formedelst dens plumpe Hoved
 faa kaldet, og **Springhval**; Frank. *Marsoin* eller
Soffleur. Engl. *Porpus* eller *Porpess*. Skotl. *Seapork*
Phocæna Rondelet. atque Gesn. *Phocæna* s. *Tursio* Bel-
 lonii & Scaligeri. *Delphinus Septentrionalis* Schoneveld.
 Hos mig: *Balæna minor*, utraque maxilla denta-
 ta, pinnam falcata in dorso habens. Denne Fisk
 er sort af Huud, og hvid paa Bugen; dens Længde
 5 til 8 Fod. Paa Hovedet har den sit Blæsehul
 (juxta Willughby). Paa Hovedet og den fremstaa-
 ende Mund ligner den meest Butskoppen, undtagen
 at Snuden er ligere en Svine-tryne. Munden er
 oven og neden fuld af skarpe, smaa Tænder. Ryg-
 Finnen, som staaer midt paa Ryggen, er udhuulet
 imod Rumpen som en halv Naane. Bugfinnerne ere
 som Hvalsfiskenes Finner, som og Rumpen, alleeneste
 at dennes er noget krum som en Sichel (**). Meere

D 5

om

(*) Mart. Spitsb. Reise Part. IV. c. 6. n. 4.

(**) Mart. Spitsb. Reise d. I. c. 6. n. 3. Willughby
 Hist.

om denne Fisk fandt man i Efterretningerne om Island.

14) Delphin. S. LII. Delphinen, eller som Søerphinen. folkene i Nord-Soen kalder den, *Tumleren*, *Marvpiinet*, Holl. *Tuymelaar* (*), af at tumle, springe, hvilket den fornemmeligen pleyer at gjøre imod ondt og uroligt Veyr. *Delphinus antiquorum*. Nordst. *Vyssa*. Den fandt og hede: *Balæna minor utraque maxilla dentata*, dorso pinato, *Delphinus vulgo dicta*. Den er Bruns-koppen meget liig, undtagen at Delphinens Snude staaer meere forud; den er tyk foran, og bagt smal. Den har to Blæsehuller, dog oven til ifkun en Aabning, som en halv-Maane, over Panden, i hvilken begge Straalerne løber tilsammen, saa at den udstøder ifkun een høy stærk Straale. Efter dens Størrelse har den en høy Finne paa Ryggen. Dens Rumpe sidder Horizontal, ligesom Hvalfiskens (**). De yderste Normænd gjør en slags Casiar af dens Ravn. Delphinen i Vester-Soen skal være overalt smallere, og i den udbortes Skabning være Størren meget liig (undtagen at dennes Snude er for spids).

15) Sværdfisk. S. LIII. Grønlandsfarernes Sværdfisk, er endnu ikke, saa vidt mig er bekiendt, be-

Hist. Pisc. Lib. II, cap. 3. I *Memoires du Chevalier d'Arvieux* Tom. III, pag. 400. meldes der, at de Unge af 6 til 7 Pund, ere gode at spise, men at de som ere bleven fuldkommen store, og veyer gemeenligen 8 til 10 Pund, ere grove, seje, og har en slem Smag.

(*) *Tuymeler* sic dicta a mirabili agilitate seu mobilitate, qua se in maris superficiem frequentissime vibrat: *Kilian Etymologia Teuton.*

(**) Adde *Willughby Histor. Pisc. Lib. II. c. 2.* Men endnu bedre Afbildning og Anatomisk Beskrivelse har man af Hr. D. *Kulmus* in *Supplem. I. Actor. Vratislav. art. II.*

bestreben af nogen. Jeg vover at kalde den: Balapam minorem utraque maxilla dentata, pinnam gladio curvo similem in dorso habentem. Denne Fisk har et stumpet Hoved, næsten ligesom Buntskoppen, og Munden fuld af smaa, dog skarpe Tænder. Den blæser Vand, og har en Horizontal Rump som Hvalfisken. Paa Ryggen neer imod Rumpen sidder det saa kalbete Sværd eller Sabel, hvoraf den har faaet sit Navn (*). Den er $1\frac{1}{2}$ til 2 Allen høy, og ved Ryggen en halv Allen, til 3 Qvarteer breed, men oven til meget smallere, temmelig høyet tilbage imod Rumpen, tyk og stump, at den nærmere ligner en krum Pæl, som er noget spidset til Enden, derforuden ogsaa overdraget med Huud og Svær, følgerigen gandske ufisket til at stikke eller stiare Hvalfisken eller nogen anden Fisk dermed. Dog kand den gjøre dem Skade nok med Munden. Thi saasom de drager gemeentligen frem i smaa Hobe, saa falder nogle af dem Hvalfisken an, ængster den, og slider heele Stykker ud af hans Legeme. Hvorved den saaledes udmattes og bliver saa hidsig, at den aabner sin Strube lidet, og rekker Tungen ud saa langt som den kand; denne giver de sig strax i færd med, efterdi det er dem fornemmelig om den at gjøre, og de æder ellers ikkun lidet af Hvalfisken, eller og de kand ikkun slide lidet af hans Kød, formedelst den tykke Huud; men saa snart de kand, smutter de ind i Struben, og æder Tungen reent ud; deraf kommer det, at vore Folk undertiden finder en død Hvalfis, som har mistet Tungen og er død deraf. Vore Grønlandsfarere seer disse Sværdfiske ofte ved Spitsbergen og i Strat Davis, hvor de bliver 10 til 12 Fod lange. Undertiden har man vel og seet smaa eller Unger ved Hjelgeland strax uden
for

(*) Se Efterretningerne om Island.

for Elven. Man fandt umueligen fange dem formedelst deres store Gesvindighed, undtagen at man kunde skyde en Ung med Byffer. En forfaren Skipper, som jeg spurte om hans Meening, hvortil denne Væl vel kunde nytte Fiske, holdt meget rimeligen for, at den bruger den til at hemme eller holde sig tilbage med naar den svømmer, og deslige.

Jeg tviler ingenlunde om, at de Fiske, som opholder sig ved Kusterne af Ny-Engeland, og kaldes af Hvalfisk-Fangerne sammesteds Killers (*), det er Hvalfisk-Mordere, ere jo de nyligen af mig beskrevne Svardsfiske, alleeneste at de der falder større, nemlig 20 til 30 Fod lange. Thi der berettes om dem, at de har Tænder baade oven og neden, som slutter i hver andre, og en Finne 4 til 5 Fod høy siddende næsten midt paa Ryggen. De gaaer allestider en halv Snees eller fleere i Sælskab, og anfalder en ung Hvalfisk, ligesom Slagterhunde en Tyrr, der skal hidses. Nogle holder den ved Rumpen, paa det den skal ikke slaae med den, imidlertid at andre tager fat paa Hovedet, bider og slaaer derpaa, indtil det arme Beest, som er saaledes forjaget og bleven hidsig, rekker Tungen lidet ud, da strax nogle af dem fragter efter at faae fat paa dens Læber og, om mueligt, paa Tungen. Naar de nu endeligen har dræbt ham, æder de fornemmeligen af Tungen og Hovedet, men saa snart han begynder at raadne, forlader de ham. Disse Killers eller Mordere har saadan en uovervindelig Styrke, at naar nogle Chalouper med hverandre slæber en død Hvalfisk efter sig, da fandt een eneste af disse Mordere, som har sat sine Tænder i den, strax slæbe Hvalfisken bort og drage den med sig need til Grunden. Undertiden har man faaet disse Fiske, og lappet god Tran af dem.

S. LIV.

(*) Vid. Philos. Transact. N. 387. p. 265.

§. LIV. Endeligen vil jeg endnu tale om | Om tvende
tvende firfødde Sæ = Dyrr, nemlig | de firfødde
Wallrossen (Sæhesten) og Sælhunden. | Sædyrr.
Wallrossen (Rosmarus) (*) er Sæl | 1) Om
hunden meget lig i Legems Ekabning, | Wallrossen
dog større, tykkere og meget tungere (**). De har
fire

(*) Det et, Havhest eller Sæhest, ligesom og
Engelskernes har kaldet den Hors-Hwal (af Hors equus,
Sax. Hors eller Drø, Allem. Hors; & Hwal, Cete). Rus-
serne kalder den Morss, Engellænderne Seakow, Franskerne
Vache marine, og paa de Nord Americanse Kuster, hvor
den ikke mindre findes, Vache marine, eller og Bête à la gran-
de Dent. vid. Dionys. Description des Cotes de l' Amerique.
Septentrion. Vol. II. p. 256. Hollænderne, som farer paa
Grønland, siger og Walros eller Walrus; men nogle som
har reist i Indien, og nogensteds seet af dem, kalder dem
og Sæ-Løver, dog urigtigen. Thi Sæ-Løverne har meget
mindre Dentes caninos, og ere meget meere en stor Sæl-
hunde, som i Hovedet og den gule Farve paa Haarene nogen-
lunde ligner Løven. Valentyn-Beskriv. van de Kaap p. 125.
(i hans store Werk om Ostindien) Kolbe i hans Beskrivelse over
samme Forbiæg p. 203. og den af Hakso diff. Philolog. VII.
§. 12. anførte Anonymus. Det Dyr Manati eller Lamantin,
som Franskerne siger, i Vestindien, har stor Overensstem-
melse med, og er af samme Art som Wallrossen.

(**) Ingen har skrevet bedre om dette Dyr end Mar-
tens Spitsberg. Reise Part. IV. cap. 4. n. 5. hvor han giver
en temmelig god Udsigelse derpaa. De gamle Nørmand og
Islandere har ikke alleene af de lange Tænder gjort Knivstak-
ter, Raadefastier og andet meere, men de har og af den tyk-
ke, og seye Huud skaaren Remmer til Skibs-Loug. Som det
anføres af den gamle Ohther, i hans af Bassao udgivne Pe-
riplo §. 5. og af denne i det høsføjede Note. Denne samme
Ohther siger og i den 6. §. at den Tribut, som Finnerne paa
den Tid gav deres Konge, bestod on deora fellum and on
fugela fetherum and huales bane and on them ship-rapum the
death of huales hyde geworht and of seoles; det er, i Dyrr-
Skind, Fugle-Faar, Hvalfis-Barder, og Skibs-Loug, som
vare virkede eller forfærdigede af Qual (hvorved han forstaaer
Wallrossen) og Sælhunde Skind.

fire Fodder, eller, som vore Søefolk siger, for at gøre Forffial, Vlaaren (*), hvilke ikke tiener saa meget til at gaae, som til at svømme, ligesom og Fingrene og Tærne ere overalt bedækkede og udfyldte med Huud, dog foran bevæbnede med smaa Kløer. Huden er snart en tomme tyk; Haarene korte, stive, brune, mørkegrøne. Hovedet tyk, plump og foran fladt; paa Panden ere 2 Blæsehuller; Munden er forvaret med tykke stive Børster, som et Skæg. Den har 3 Tænder neden og 4 oven til. Derforuden fremgaaer endnu af det øverste Kiæbebeen tvende lange, og lidet bøjede skønne Tænder, som overgaaer de beste Elephant-Tænder i Haardhed og Hvidhed. De ere ikke ret runde, men noget flade, ey heller ganske glatte, men noget riflede. Den højre Tand er altid lidet længre og større end den venstre. Efterdi disse Dyr kand ikke bestandigen holde det ud i Vandet, men maa ofte til Lands, men forefinder oftest intet andet end steile Klipper og afrevne Jisplader, hvor paa de kand ikke slæbe op med deres korte Been, som sidder derforuden ud til Siden, kand ey heller slæbe deres tunge og ubevægelige Legemer derop, saa har deet vilse og milde Skabere givet dem disse lange Tænder, for at hakke sig fast dermed i Jorden og Jisen, og saaledes at slæbe sig op og frem paa den glatte Jis. Da de ogsaa behøver til deres sædvanlige Føde en Art Muslinger, som sidder vel en halv Alen, og dybere under Dyndet, saa tiener disse fremstaaende Tænder dem ogsaa som Hækker, til at hakke Dyndet bort, og Muslingerne ud. Endeligen saa kand de og mægtigen forsvare sig dermed, og hugge forfærdeligen om sig. Efter deres Størrelse er, som man læt kand slutte,

(*) Vinger, a Sax. Flæran, hvorfra kommer Diminutivum Vleerken, som er brugeligt hos Hollænderne og betyder Fugle-Vinger.

slutte, deres Tænders Størrelse og Længde ogsaa beskaffen. Min Salige Fader har engang faaet et par, hver af dem var 2 Pariser Fod og 1 Tomme i Længden, og ved den tykkeste Ende 8 Tomme i Rundingen. Deslige jeg aldrig siden har seet. Jeg har endnu een af dem, men den anden har jeg, for lang Tid siden, formedelst dens Karitæt, foræret til en fornemme Herre, til det Kænselige Konstkammer. Man finder sjælden dem, som har ret store, og endnu mere sjælden dem som har 2 heele og sunde Tænder; For mange Aar siden har jeg faaet et Hoved som var temmelig stort, nemlig 1 Pariser Fod og 10 $\frac{1}{2}$ Tomme, ikke alleene med tvende sunde Tænder, men og med Huud og Rind indsaltet i Læge. Men saasom det kunde ikke længe holde sig paa den Maade, har jeg ladet det kaaage af, og forbaret Hoveds Beenene endnu i min liden Samling. Herved følger en Afbildning deraf. Hvad der er ædeligt paa dem, har den ommeldte Martens anmærket. Jeg har engang hørt af en Commandeur, at han med sine Folk havde ædt af Nyrrerne, og de vare alle blevne Dorske i Hovedet derefter, som gik vel overkort derefter, dog med en gruelig Hovedpine.

§. LV. Sælhundent, Phoca, i almindelighed Kobbe, eller og Sælhund, Nordst. Kobbe, Engl. Seal eller Sealhund, Frank. Veau de mer, i Nord-America Loup marine, og af Grønlanderne selv Pusa kaldet, er temmelig vel beskrevet og afbildet af Martens (*), og er ellers et meget bekjendt Dyr. Aar 1724 besom jeg en liden udstoppet Sælhund, som var fangen i Strat Davis. Hovedet var lidet, men naturligt som et Hundehoved, som Ørene vare skaaren tæt af.

2) Om Sælhunden.

(*) Spitsberg, Reise c. 1. n. 4.

af ved Hovedet. Den har nogle Skiæg-Haar, som et Knebelbart, som ere lange, stive og dreyede paa en særdeles Maade. Den øverste Læbe gaaer lidet frem over den underste. Tænderne ere som Hundes Tænder, dog endnu spidsere, de øverste kortere end de nederste. Halsen er tynd og noget langagtig, men Kroppen i sig selv ifkun kort, fortill tyk, med et breedt Bryst, bag til falder den strax meget tyndere, og gaaer meget spids ud til Enden. Dens fire Fødder ere ifkun korte, og skabte som Gaasfødder. De har ingen Been, men ere ifkun som en tyk Lap af haarsrigt Læder. Paa Forbeenene ere 5 lange sorte Kløer, som gaaer med de yderste Spidser lidet uden for Skindet; Fødderne selv ere uden Been og saa korte, at naar de ligger paa Landet, saa kand de, formedelst Bugens Rundhed, knap røre ved og haffe lidet i Jorden, hvormed de kummerligen, dog hastigen nok slæber sig frem. Thi de ere egentligen ifkun giordte til at roe og svimme i Vandet. Bagbeenene staaer bag ud, og end de breede Ender Perpendiculariter, ligesom Fiske-Rumperne. Dens Haar vare ifkun korte og stive. Over Ryggen havde den bruune Stræger og Plætter, ellers var den hvidagtig og under Bugen gulagtig. Rumpen var ikke længere end paa et Rædddyr. Jeg har noget nøyere udmaalet dette Dyr, for ved Feilighed at ligne det imod andre af andre Soer. Det heele Dyr fra Spidsen af Snuden, til den yderste Ende af Bagbeenet, var 2 Parisiser Fod 4 Tomme langt. Hovedet alleene $3\frac{1}{2}$ Tomme lang, og oven til tverts over $2\frac{1}{2}$ Tomme breedt. Halsen holdt $2\frac{1}{2}$ Tomme. Tykkelsen eller høyden for ved Forbeenene $8\frac{1}{2}$ Tomme, og Breeden sammes steds over Ryggen 9 Tomme. Bryttet endnu lidet over 9 Tomme. Bag til, hvor Bagbeenene sidder, var Tykkelsen i Diameter $3\frac{1}{2}$ Tomme. Rumpen i sig

sig selv 3 $\frac{1}{2}$ Tomme; Forbeenet var ved den forreste Kant 3 $\frac{1}{2}$ Tomme, og ved den bageste 1 $\frac{1}{2}$ Tomme langt; dets Bredde oven til 1 $\frac{1}{2}$ Tomme, og neden til 2 $\frac{1}{2}$ Tomme. En Bagfod 4 $\frac{1}{2}$ Tomme lang, oven til noget breddere end en Tomme, men neden til 6 $\frac{1}{2}$ Tomme (*). I Strat Davis vover de til saadan en Størrelse, at de næsten naaer to Mænds Længde. De har vel fire Finger tykt Spek oven paa Riødet, som giver meget god Tran.

S. LVI. Nu omstunder, da Tranen er i saa høy Pris, og Hvalfisk-Fangsten er i almindelighed saa slet, saa udreedes der særdeles smaa Skibe til Grønland og Strat Davis for at fange Sælhundene; disse kaldes Robbenschläger; efterdi disse søger efter Sælhundene i særdeleshed, og overskalder dem, naar de ligger og sover paa Isen. Hvor de da slaaer dem ihjel med Prygler, over Næsen, saasom de der ere meest omskindede, eller og stikker dem ihjel med smaa stive Lanker eller Piske.

S. LVII. For de Bilde Indvaanere i Strat Davis ere Sælhundene de allernytteligste Dyr; thi de tiener dem ikke alene med deres Riød til Næring (**), og med deres Blod til Lægedom, men med deres Skind til Klæder, til Skibbyggerie og saa fremdeles; med deres Seener og Farme til

Til deres Fangst udreedes særdeles Skibe, som kaldes Robbenschläger.

De ere meget nyttige for Indvaanerne der paa Stædet.

P

Vins

(*) En flittig og sion Anatomie over dette Dyr, som de Kongl. Franske Anatomici i Paris har gjort, findes i Mémoires pour servir à l'histoire des Animaux p. 93. seq. hvor til man fandt søye den 10. Artikel i Supplem. I. af de Breslausske Samlinger.

(**) Om Sælhundene i Nord-America og deres Fangst see Denys des Cotes de l' Ameriqu. Septentr. Tom. I. p. 64. seq.

Vinduer, Seyl, ja til at sye og hæfte, med deres Been til allehaande Huus- og Jagt-Nedskab, og hvem kand opregne alt det, som de bruger dem til? Saa meget got er der ved et eeneste Creatur, naar der er ikke Overflødighed paa mange gode Ting, som gjør Menneskene begierlige, kræsne og dobnæ, men naar Mangel og Hunger driver dem til at pønske paa, hvoreledes de kand anvende det lidet, som de haver, til alslags Brug (*).

Man finder dem og i det store Tartarie. S. LVIII. Men førend jeg forlader Sælhundene, vil jeg endnu melde om en særdeles Karitet. En fornemme og troværdig Skribent (**) beretter, at der skal findes en stor Mængde af dem i det store Tartarie, i den ferske og klare Søe Baikal, hvilken Russerne uretteligen kalder More eller Hav, efterdi den er en blot Samling af adskillige ferske Floder. Saa som jeg nu ikke erindrede at have læst dette hos nogen anden, saa blev jeg saa meget meere bevæget til at indhente en egentlig Efterretning herom, hos den curieuse og Berg-erfarne Herr Heidenreich; som det Russiske Ober-Berg-Collegium i Petersborg havde udsendt igiennem heele Sibirien og Tartariet, indtil de Chinesiske Grændser, saa vel for at opsoge ny Bergverker, som og for at undersøge og forbedre de Gamle. Den samme forsikrede, at det var gandske sandfærdigt,

seq. hvor han og anmærker at de unge ere meget feedere end de gamle, og at deres Tran er frisk, god at æde og ligesaa beqvem til at brænde, som Bomolie, efterdi den ikke stincker. Denne samme Autor melder og Tom. II. ch. 17. om et mindre slags, af hvis Rind og Tran de Wilde gjør sig en særdeles Delicatsse; og med deres Tran salver de deres Hovedhaar.

(*) Qvæ virtus, & quanta, boni, sit vivere parvo, Discite. *Horat.*

(**) I hans forandrede Rusland p. 80.

digst, og at han selv med sine egne Dyne havde seet dem paa bemeldte Stæd; ja han beretter derhos, at de seer fuldkommelingen ud ligesom de i Øster-Søen, undtagen at de ere noget mindre end disse, og efterdi de Land ikke bestandigen holde ud under Vandet, saa veed de at holde Huller aabne hist og her paa Jisen, naar Søen er tilfrossen, for at komme op og need ligesom de behøver. De deromkring boende Tartare og Russier skyder dem med trekantede Harpuner, og bruger intet andet til Lys i deres Lamper end disse Dyrss Tran. Jeg har eftertænkt, hvorledes de maa være komne i denne Sø, og meener, at deres Forsældre Land meget beqvemmeligen være, til lige med de store Storrer, som findes deri, kommen af Jishavet, op ad Denisei og igiennem Tunguske og i denne Sø. Dette maa man alleeneste forundre sig over, at deres Afkom Land ikke alleene begaae sig i ferst Vand, men og tribes og blive anseelig store og Feede: deraf seer man tydeligen, hvad Kraft der er i Banen, som begynder med den første Ungdom, og man kunde maa ssee ved videre Eftertanke tage Anledning deraf til et og andet ikke unyttigt Forsøg.

§. LIX. Nu vil det være Tiid, at jeg ogsaa kommer til de fornuftige Creaturer, **Indvaanerne i Strat Davis**, som gemeenligen kaldes de Bilde. De samme ere i almindelighed, saavel Qvinder som Mænd, korte og undersætte, har dog derhos veldannede Lemmer, ere feede og fyldige, alleeneste at de ere noget flade af Ansigt; det samme jeg og har befundet hos den Grønlander, som for nogle Aarsiden blev bragt herhid.

De har i almindelighed sorte og slette Haar, brune og røde Ansigter, dog dette ikke af Naturen,

Om Ind-
vaanernes
Statur og
Legems
Constitu-
on.

men af deres Levemaade i Ureenhed og Røg, at de handler meget med Spekt og Tran, og med utoede Hænder tager sig i Ansigtet, ret ligesom de bekiendte om øbende Fætere gjør sig rødbrune i Ansigtet, ved det de smører sig med allehaande Fet. Thi de fødes ikke alleeneste hvide, men man finder og undertiden, fornemmeligen iblant Qvindfolkene, hvide og ret artige Ansigter, hvis Yndighed har vel tilforn saaledes indtaget nogle af de didkomne Colonister, at de har begiært en af dem til ægte. De ere sjælden plagede med nogen naturlig Bræk, men har almindelighed lige Lemmer og en sund Legems Beskaffenhed, og, som Autor til den anførte Grønlandske Perustration skriver, veed de intet af Smaakopper eller deslige Sygdomme at sige. Men af denne samme Autors derefter udgivne Efterretning om denne Mission, seer man, at i det Aar 1733 har en døbt Grønlander, som havde faaet Smaakopper i Danmark, befængt sine Landsmænd; og efterdi Kopperne kunde ikke komme til at bryde ud, formedelst det meget kolde Clima, dem derforuden manglede fornøden Lægedom og Pleye, saa bortdøde nogle hundrede deraf; de øvrige kunde ey heller reddes paa anden Maade end ved at tage Flugten og holde sig fra de Syge.

Om de
res Maade
at curere
Snadme.

§. LX. Ellers ere de gemeensligen besværede med Landets Sygdom, nemlig Skørbug, nogle ogsaa med saadan en slem Urt deraf, som slaar ud med hvide Blegner og Plætter, ligesom Blomster; hvorimod de med Røtte bruger, foruden Cochleare, en Urt, som har et Blomster med tykke Blade og en meget skarp Smag. Hvis Kraft de Danske og høyligen berømmes. De har hverken Barberer eller Doctores. Saaer nogen en Skade, bliver han allee-
neste

æste forbunden med en Læder = Rem, hvorunder det gemeenligen pleyer at heeles ligesaa got, som om der blev lagt alle slags Plaster derpaa. Der findes nogle iblant dem, som kaldes Ungefoker, og giver sig ud for Høvemestere, Spaamænd og Læger, og bedrager det dumme Folk. Naar nogen bliver syg, (hvilket de kalder Domik) gjøre de allehaande naragtige Grimacer og Geberder, som ere i sig selv rette Taflensspiller-Konster, og lader ligesom de suer en Seene af et Dyr eller andet saadant ud af det Stød, hvor den Syge klager sig at han har ondt; dette fremvieser de da og foregiver, at dette har foraarsaget Sygdommen, men at den nu er helbredet (*). Og efterdi den Syge bliver gemeenligen frisk, formedelst hans gode og haarde Natur, og af den Indbilding at dette er sandt, saa ere disse Bedragerere i temmelig Anseelse, og fortiener saaledes deres Nødtørst. Disse samme hænger ogsaa Snore, som Paternoster Baand, der ere giordte af visse Slags Been, og andre Ting, om Halsen paa Børn, ja og paa Gamle Folk (**), og bilder det Dumme Folk ind, at de som bærer saadant, bliver friske og skal have god Lykke. Der findes Gamle Folk iblant dem, og skulde formodentligen findes endnu flere, dersom de ikke ved deres Handtering vare dagligen underkastede saa mange farlige Tilfælde.

§. LXI. Deres Sprog er meget besynderligt og saa fremmed, at jeg ikke veed hvor jeg skal føre det hen; og ikke mindre deres Udsprog tale,

P 3

(*) Hr. Egede i hans omtænkte Efterretning om den Grønlandske Mission, anfører p. 64. p. 170. Exempler, som han selv har seet, og hvor han har aabenbaret det forøvede Bedragerie.

(**) Disse kalder de Anguask, og derom fandt man finde meere hos Hr. Egede, i den anførte Efterretning p. 62. t. p. 115.

tale, efterdi de trækker Munden paa en besynderlig
 Maade, og i det de har en gandske egen Maade at
 legge Tungen til Ganen, Tænderne, og saa videre,
 saa gjør de saadanne Toner, som næsten ikke kand
 gøres efter, men ere overmaade vanskelige at fatte,
 men endnu vanskeligere at udtrykke med Bogstaver,
 Jeg har haft den Lykke, ved en Hov og Fornem-
 me Belynderes Communication, at faae et lidet
 Dansk og Grønlandsk Dictionarium, som velbes-
 meldte Hr. Egede har opsat, og hvilket jeg tillige
 med nogle andre Tillæg har føyet baa ved disse Ef-
 terretninger. Der findes vel nogle saa Ord, som
 man lat kand finde reede til, saasom *Kinneta*, et
 Barn, *Bona* et Gruentimmer, *Moria* at æde;
 saa har og *Puter* til den Grønlandsk Perustration
 anmærket nogle Nordiske Ord, *Qvan*, *Angelica*-
Rod, paa Nordsk *Obanne*, en Fisk, *Vise*, hos
 Nordlænderne *Nisa*, *Kolleet*, en Lampe, *Nordl.*
Kolle, og deslige meere. Men alt dette er ifkun li-
 det, og kand være antaget og lært af deres Omgang
 med Fremmede i de nyere Tider. Men Sproget i
 sig selv har ikke den ringeste Overeensstemmelse enten
 med det Nordiske, Gamle Gothiske, eller Islandiske,
 Finn-eller Laplandiske. Na naagtet at de nordligste
 deele af America ligger dem saa meget nær, saa fin-
 der jeg dog ikke, at det har nogen Liighed med det,
 som la Hontan og andre har optegnet om de Vil-
 de Nationers Sprog i og om Canada, o. s. v. Og
 omendskiønt Strahlenberg i hans Nord- og Østlige
 Deel af Europa og Asia har givet os en Tabulam
 polyglottam af to og tredive Tartariske Folkets Sprog,
 saa finder man dog i alle disse ligesaa lidet den mind-
 ste Liighed, langt mindre Udspring eller Oprindelse i
 den Grønlandsk Dialekt. Smidlertid har en, som
 er dette Sprog nægtig, forskrevet mig, at dette
 Sprog

Sprog har sin store Behagelighed i Lyden, og meget artigt og eftertryffeligt i dets Talemaader. Det synes ey heller saa grovt, som man skulde formode hos saadant et grovt og enfoldigt Folk, som de Vilde ere, men meget meere at være fordum med Flid udarbejdet af Folk, som har haft meere Eftertanke og Tid dertil; fornemmeligen naar man betragter dets særdeles Art, deres Verborum flexiones &c. deres Pronomina suffixa og deres Brug, at de har en Dualem og deslige (*). Autor til den Grøn-

U 4

landske

(*) Til en Prøve, og for deres Skold, som ere Elskere af Sprog, vil jeg ved Enden af disse Efterretninger meddeele en Extract af de Grønlandiske Collectaneis, som den Fromme og Flittige Hr. Egede har gjort 1725, og ere komne mig til Hænde in M. S. ved en fornemme Vens gunstige Befordring. Disse Collectanea bestaaer af en liden Ordbog, som ved Slutningen anføres under Lit. A. og fand sammenlignes med de Vocabulis, som Thom. Borrichius fordum har ladet indføre i Act. Med. Hassn. Vol. II. p. II. seq.; saa og en Formula conjugandi, med en liden Efterretning om Nominibus og Pronominibus, under Lit. B. Videre af nogle eenfoldige Grund-Lærdomme i den Christelige Religion, forfattede i Spørgmaal og Giensvar, hvoraf jeg har uddraget de ti Bud, Herrens Bøn, saa og en anden Bøn, sub Lit. C. desligeste af nogle Alloquiis, hvoraf jeg sub Lit. D. meddeeler den mærkværdigste og til meere end een Brug nyttige 9 og 10 Paragraphum. Endeligen har han af Første Mose Bøg oversat de elleve Første Capitler (hvoraf det første under Lit. E.) og nogle Evangelia, saa got som han kunde, i det Grønlandiske Sprog, (hvoraf det paa Mariæ Bedøvelses Dag findes sub. Lit. F.) til en Prøve. Hvorved jeg endnu har at erindre, at ogsaa Præpositiones og Conjunctiones i dette Sprog bestaaer i Af-et Suffixis, for Ex. Sumit, hvorfra? Sumat, hvorhen? Jesumit, fra Jesu, Jesumit til Jesum. Killac Nunalo Himmel og Jord. Guditog og Gud. De til Religionen og aandelige Ting hørende Hoved-Ord, efterd det Grønlandiske Sprog har ikke Ord dertil, har den gode Mand maattet tage af det Nordiske Sprog, saasom GUD, Engelia Engel, Synd, Synd; Helligforhuach, Hellig. Velsignineh at velsigne.

landſke Perluſtration beretter Cap. I. at der tales mees ſtenveels et Sprog over det gandske Land, undtagen at Udtalen er adſkillig paa nogle Stæder. Saa har og Qvindſfolkene en ſærdeles Udtale for ſig ſelv, i det deres Ord gemeenliges endes paa et *N*.

Om de res Klæde- § LXI. Anſeende Grønlandernes
draat. Blædedragt, da bliver den forfærdiget af Dyre- og Sælhunde- Skind, ſom de nogenlunde bereeder ved at banke dem med Steene, og at garbe dem med Urin, Tran og deſlige, ſaa og af Fugle- Skind; diſſe ſyer de ſammen med Traader, ſom de ſtiører af Sælhunde- og andre Fiſke- Tarne, hvilke de blæſer op og derefter fløver fra hinanden. Paa Brøſtet næſt ved Kroppen bærer de et Skind af Rødder Fuglen, ſaa at de vender Dumm- Siden ind ad.

1) Mænd. Mændene har en ſnæver Kiortel af Dyr- eller Sælhunde Skind med Ermer og en Hætte, ſom en Munk- Hætte; den naaer dem til Knæene, med tvende nedhængende Flipper, en for og en bag. Om Sommeren vender de den lodne Side ud, og om Vinteren ind. De bærer og deſtige Byer oven over Lænderne, deſtigſte og Strømper eller Støvler, det lodne ind ad; ſom dog ikke ere længere, end at Knæene jo ofte ſidder blotte, naar de gaaer. Nogle ſaa bruger og valkede Iſlandske Strømper, ſom de kiober af de Danſke eller andre. Kiorter eller andet Lintøj har de ikke, efterdi der hverken kand børe Hør eller Hamp hos dem, og deres Armod tillader dem ikke, at kiobe noget Linned af de Danſke. Men ſaaer nogen af dem en Kiorte til Foræring, ſaa trækker han den oven over ſine ſædvanlige Klæder og ſtaffer dermed, ſom med en ſærdeles Prydeſſe. Naar de gaaer ud til Søes og fornemmeligen paa Hvalfiſk- Fangſt, dræger de over deres Klæder et heelt Overtræk, ſom beſtaaer

staaer af Trøye, Buxer, Strømper og Skoe i et Stykke, og er forfærdiget af glatte Sælbunde-Skind, uden nogen Haar, og er med Lærme saa tæt sammensvøet, og allevegne saa fast sammensvøret, at intet Vand fandt trænge der igiennem eller gjøre dem tunge. Derimod har de oven ved Brystet en liden Abning, som er forvaret med en Pind eller Plof, igiennem hvilken Abning de fandt blæse ind og opfylde den med saa megen Vind, at de ikke sjunker, ja fandt gaae ret op i Vandet indtil midt paa Beenene, saa og efter behag, ved at formeere eller formindste Luften, gaae need paa Grunden i Søen og stige op igien. En troværdig Skipper har forsikket mig, at han ikke alleene selv har seet det med sine Øyne, og ladet dem hente noget op af Grunden i Søen, men har og haft en Matros, som efter en liden Øvelse kunde ligsledes træde og vandre omkring paa Vandet.

Qvindernes Dragt er ikke meget ad- 2) Døit-
skilt fra Mændenes, undtagen at deres hernes.
Kiortler ere noget viidere, saa og høiere paa Skuldrene, paa det de desto bekvemmeligere fandt bære deres Børn deri, som de stedse slæber omkring med sig paa Ryggen, hvor de staaer eller gaaer. Om Sommeren har de saa korte Buxer, at Beenene og Knæene ere meestendeels blotte; men om Vinteren længere, som naaer dem indtil Knæene (*). Qvinde-
ne binder deres Haar op i en Top saaledes, at de først legger et Baand neden under, derefter slaaer de Haaret derover igien, og binder det endnu
eengang, at det maa staae rundt, tykt og stift op i
veis

P 5

(* Til des større Tydelighed fandt man eftersee de Af-
bildninger paa Mand og Qvinde, som de beste man har, hvil-
ke Jacobæus og Laurentsen har indført i Mus. Reg. Part. II.
S. 2. n. 81. Tab. I.

veiret. I denne Top fletter de til en Ziirlighed alles haande Glas-Coraller, hvilke de hænger og i Dreene, om Halsen og Armene, ja endog undertiden paa Skoene. Nogle Qvindfolk, som maa see vil giøre sig allerbehageligst for Mandfolkene, sver sig med en Eraad, som de har giordt vel fort med Guden af deres Lamper, allehaande smaa Stræger og Træk imellem Huud og Riød, imellem Dynene, paa Rinsderne, paa Hagen og ved Dreene, ligesom de meener at det kand ziire dem best; og naar det læges igien, bliver de sorte Riendetegn stedse tilbage, og seer ud, (som een viiste mig, der havde ladet sig sive saaledes paa Armen) ret ligesom de bekiendte Figurer, hvilke nogle, som beseer den Hellige Grav, lader regne paa deres Arme (*). Man har forsikkret mig, at denne Prydelse lader disse Creaturer artig nok, naar de ellers ikke ere hæsliche. Er det ikke en stor Ære for Mandfolkene, at Fruentimmerne lader det være sig saa suurt, at giøre sig angenemme for dem? Men omvendt kiönt de Grønlandiske Fruentimmer synes i dette Stykke at være for Stats, saa ere de dog ellers lige saa stidensfærdige som Mændene, thi de lever begge over alt meget ureenligen, toer sig meget sielden, elsker og i deres eget Vand.

§. LXIII.

(*) Den Russiske Gesandt Ysbrants Ides melder i hans Reize naar China, p. 37. om de Tartarer Nisovier Tungusi kaldede, som han fandt undervejs: Zy zyn ook Liefhebbers van Schoonheit, en om die te vermeerderen, verziieren ze hunne aangezigten, het voorhoofd, de Wangen en Kinnen over al net op de volgende wyze. Zy doornaayen de huid met alderhande beekenissen; den draad sineeren zy met een zwart vet; en na dat de Draad eenige Dagen in de genaide woude is gewest, trekken zy dien wederom daaruit; alsdan blyft het genaide teken staan, en men ziet 'er weinige die Zulks niet hebben.

LXIII. De har to slags Vaaninger, | Onderes
 een om Vinteren, en anden om Sommeren. Vaaninger
 Deres Vinter-Huuse ere de største, hvilke de fører op
 imod Vinteren, eller naar de har i sinde at blive læn-
 ge paa et Stæd. Og dette er egentligen Qvindfol-
 kenes Arbeide. Disse Huuse bygger de firkantede af
 Mark- Steene, eller nedfaldne Stumper af Klipper-
 ne, hvilke de befæster og forbinder saa tæt med Moos
 eller Tørve-Jord, som de kaster der imellem, at in-
 gen Vind kand trænge der igiennem. De lader dem
 ikke giørne gaae over 2 Alen oven over Jorden, men
 bygger resten need i Grunden, for desto bedre at be-
 fæste det, og forvare sig for Vind og Kuld. Oven
 paa Væggene legøer de nogle Lægter, og i stæden for
 Tag bedækker de dem med Grøn-Tøv. De sætter
 og nogle Vinduer deri, som de gjør af Sælhunde og
 andre Fisk-Farme, hvilke de skærer op og sver sam-
 men med Seener, igiennem hvilke Dagen falder ind,
 og oplyser Vaaningen meere end man skulde tænke.
 Indgangen graves under Jorden, som en Muldvar-
 pegang, dog, paa det Vind og Kuld skal ikke træn-
 ge ind i Huset, saa graves Indgangen ikke lige frem,
 men brøt krum og lang. Den yderste Aabning vens-
 der altid ud imod Søen, paa det, naar de kommer
 ud, de strax kand have den for Øien, som den for-
 nemste Kilde til deres Livs Ophold og Nødtørst, og
 see, om den er nogenstæds aaben, at de kand komme
 ud og fiske. For Gangen hænger et Skind, i stæden
 for Døren, og naar man er kroben igiennem denne
 mørke Gang, paa Knæene, eller meget nedbukket,
 kommer man omsider frem just midt i Huset. 3
 saadant et Huus, som er ikke meget meer end 20 Fod
 i en firkant, boer ofte 7 til 8 Familier, fornem-
 meligen Forældre og gifte Børn, Slægtinge og Svog-
 re, tilsammen, efterdi de ere ikke trættekære, har
 ingen

ingen Tienestefolk, som ofte sætter Spliid imellem deres Hershæber, har ey heller Meubler, som betager Rummet. Ligesom og alt hvad der bliver fisket eller jaget, tilhører dem alle tilfælles, og fortæres i god Fortrolighed. Ved den eene Side i Huuset har de deres Sove-stæd, af Bræder eller Kiale, paa Stene, en halv Alen over Jorden, som ere belagte med Dyrre Skind i stæden for Sengenklæder. Hvorpaa enhver Familie har sit eget Rum til at sove paa, som er adskilt fra det andet med et Skind, som er spændt derimellem, 2 Alen højt. De som ere af een Familie sover saaledes hos hinanden, at Mand og Kone ligger sammen, men Sønnerne ved Faderens, og Døttrene ved Moderens Side. For ved Sovestædet har en hver Familie sit eget Kloken staaende, som bestaaer ikke af andet end en lang Lampe, som er huggen ud af den forhen beskrevne Falssteen. Thi deri er gjort en dyb Kende, hvor i man legger en Bøge, af tørret Moos som er vel giennem-æltet med Spekt eller Tran, og hvilken man idelig begynder med Tran, og saaledes vedligeholder bestandigen en jævn Lue, som hverken fladdrer eller sprøtter, giver ey heller megen Røg eller Damp af sig. Oven derover henger en Kædet, som er befæstet oven til ved en Lægte, i hvilken alting lægges, saa at denne Lampe tiener saa vel til at lægge Maden, som til at oplyse, saa og til at varme Huuset. Dersom jeg erindrer ret, saa har ogsaa nogle overtrækket deres Bøge med lodne Skind, saa at Haarsiden vender ind ad. Hvorfore det og er saa varmt i disse Huuse, og man finder saa liden Besværlighed af Vinterens Strengthed, at de Indfødte Mænd og Qvinder gaaer stedse nøgne oven til, saa længe de ere i Huusene. Imidlertid har disse Bøsliger en næsten usidelig Besværlighed for Fremmede, jeg meener den afskyelige Stank af halvforraadnede Fiske,

Gisfe, Riød og Fran; hvilken Stank er saa stærk, at man maa forgaae deraf; at jeg ikke skal tale om at alting er opfyldt med Luus. Fremmede, som kommer til dem, omendstiont de ere af deres egen Nation, (thi de besøge hinanden undertiden fra 10 Miile) lader de ikke sove hos sig, men anbiiser dem et særdeles Sted med et Bret. Ved deres Huuse gjør de smaa Huuler, som de sætter op med Steene, og deri bevarer de om Sommeren deres tørrede Lodder og Sæl-hunde-Riød til Vinter-Forraad. Hvad de fanger om Høsten og Vinteren legger de paa den blotte Jord under Sneen, og bevarer det saaledes for Forraadnelse. Naar de kand ikke komme meere paa Søen, slæber de deres Kone-Baade til deres Huuse, vender dem om og sætter dem paa fire Pæle, og derunder skjuler de deres Peltsverker og hvad andre Vare de haver, som ere af Værdi. I October Maaned drager de ind i deres Vinter-Huuse, og i Begyndelsen af May forlader de dem igien, enten paa en Tidlang, naar de bliver i Narvørellen, eller gandske og aldeles, naar de forlader den Egn, og søger en bedre, hvor der er meere at fange eller at jage. Da deres forladte Baaninger bliver andre igien til Deel, som ongefær kommer der efter dem. Deres Sommer-Boliger ere lette Telte af glatte Sælskind, som hænges 2 Skind over hinanden, gandske runde, og oven i Spidsen ikke større end en Hat. Disse bliver opstillede med Træs Etager, og enhver Familie har sit Telt, hvor i den behielper sig. De meesiformuende iblant dem betrækker eller beklæder deres Telte inden i med lodne Dyre-eller andre Skind. Disse Telte skal være giordt ret ziirlige, holdes og meget reenligere end Huusene, saa at man kand boe got nok deri. En hver Huusfader har og i sit Telt en Lampe, og en Kedel hængende derover til at kaae Mad.

Mad udi. Naar de gaaer ud i Søen med deres store eller Rone-Baade, tager de deres Telte med sig.

Om deres Forlovelser og Giftermaal. §. LXIV. Ligesom disse Grønlændere handler i alting eenfoldigen, uden mange Omstændigheder, og efter Naturen, saa veed de og ikke af nogen Bidskøftighed,

Solemnitater eller Ceremonier ved deres Forlovelser og Giftermaal. En Mands Person seer ikkun der efter, om en Pige forstaaer sig paa det hende tilkom mende Huus-Arbejde, efter Landets Skik, fornemmeligen at sye og strædre; og hun paa sin Side spørger alleeneste, om en ung Frier er en duelig, flittig og lykkelig Fisker og Jæger. Og efterdi ingen Pige har nogen Medgift at føre med sig, ey heller nogen Frier noget at testamentere, saa fand man let tænke, at der paa begge Sider ikke falder megen Vanskelighed, eller behøves megen Underhandling. Dog ytrer sig ved denne Leilighed en liden Straale af den Qvindes Kionnet medfødde Blufærdighed, eller (om jeg saa maa sige) en naturlig Anstændighed. Som den ostanførte Nutor til den Grønlandske Perustration (der i dette Stykke giver bedre Efterretninger end jeg ellers kunde faae nogen andensteds) fortæller Cap. 12, pleyer den gandske Sag at begyndes, afhandles og fuldføres paa følgende Maade. Har en ung Karl lyst til at begive sig i Egetestanden, og har sine Forældre endnu i Live, aabenbarer han dem sit Forhavende, og siger dem hvad det er for en Person, som han har lyst til, omendskiont han har endnu ikke taelt noget Ord med hende. Er det da Forældrenes Villie, og Pigen staaer dem an, lover de ham, at de vil lade hende hente; hvortil de affender to eller tre gamle Kiærlinger, hvilke forsøyer sig til Pigens Forældre, eller, om disse ere døde, til hendes Paarørende. Naar disse kommer nu i Huuset, taler de ikke

strax

strax om Frieriet, men begynder først at tale om andre Ting, roser dog ved Leilighed Frieren, hvor sær-
 dig og duelig han er, og hvilken Lykke han har i at
 fange. Endeligen bryder de frem med deres Erende,
 og begiærer Pigen af Forældrene, uden at tale det
 mindste til hende selv derom. Er Pigen tilstæde,
 gaaer hun strax ud, og lader ligesom hun vil slet in-
 tet vide af saadan Snak. Strax derefter giver For-
 ældrene deres Ja fra sig, hvorpaa Pigen kaldes ind
 igien, og hendes Forældre siger hende hvad Sagen
 er. Hvorpaa hun river sin Haar-Top løs, og slaar
 den need over Ansigtet, begynder og at græde, men
 siger hverken ja eller nej dertil, meget meere stiller
 hun sig an ligesom hun ikke vil. Dog hjælper alt dette
 hende intet, men Beile-Konerne tager hende under
 Armene og slæber hende bort med sig. Naar hun nu
 kommer i Huuset, hvor hendes tilkommende Mand
 opholder sig, sidder hun bestandigen alleene for sig
 selv og huler, og i begyndelsen taler Brudgommen
 ikke et Ord til hende; dog trøster hans Vaarørens-
 de hende, og siger, at hun skal nok blive fornøjet
 og lystig, naar hun først bliver noget bedre bekiendt
 med hendes Brudgom. Efter at hun har nu en
 tid lang siddet saaledes hen, og grædt, taler Brud-
 gommen omsider til hende, og beder at hun vil legs-
 e sig ved hans Side. Hvilket hun da og endelig
 en gjør, efter megen indstændig Begiæren, maa-
 fee af Naturens sig yttrende Drift. Andre derimod,
 om paa ingen Maade vil lade sig overtale til at bliv-
 e, løber hjem igien til deres Forældre, hvilke sens-
 er hende ikke tilbage, men bier, indtil der kommer
 Bud fra Brudgommen, som igien afhenter hende.
 Men dersom hun løber saaledes 2 eller 3 gange bort
 fra Manden, lader han omsider, for at gjøre Ende
 paa Sagen, forfærdige en Sæt, som den forløbne,
 og

og alt før blufærdige Pige vattes udi, af de udsendte Beile-Koner; Søffen snører de sammen oven til, at intet uden hendes Haar henger uden for, og saaledes slæber de hende hjem igien til Brudgommen. Derefter bliver hun da hos ham, enten med eller imod hendes Billie.

Om deres Giftermaal og hvorledes de forholder sig i deres Ægte-kand.

S. LXV. Det er og ret besynderligt, at omendskiont disse Folk har ingen Lov derfor, de dog, enten af en naturlig Erbarhed eller gammel Sædvane, hvortil de selv ikke veed Oprindelsen eller Grunden, holder sig fra deres Slægtinge, end og til tredie og fjerde Led, og gifter sig ikke med dem. Enhver har i almindelighed ikkun en Kone, hvilket man saa meget meere maa forundre sig over hos disse Folk, som har gandske ingen Lov, saasom gemeenlig den fordervede menneskelige Naturs drift skynder til Riidslyst, og folgeligen til Polygamie meere end til nogen anden Synd, og man finder ikke lætteligen nu omstunder noget Hedenst Folk, hvorden jo gaaer i Svang. Dog findes der undertiden en eller anden iblant dem, som har to Koner, dog ikke af Løbsagtighed, men spørger man, hvorfor han har gjort det, saa er hans Svar ligestrem og naturligt, at den ene er dueligere end den anden, og at han kand føde to. Deres Ægteskab holder de helligt, og man har ikke hørt, at en Mand har holdt sig til nogen anden end hans egen Kone. Dog er det ikke saa uopløseligt, at en Mand jo undertiden stiller sig fra sin Kone, naar hun ikke er efter hans Sind, (hvilket jo læt kand skee, efter deres Maade at frispaa) og tager en anden. Har de Børn tillsammans, seer Manden meget igiennem Fingre med hende, og bliver hos hende indtil hendes Død. Man skulde ikke tænke, hvor stærkt disse ellers ensfoldige Karle ved

at staae paa deres Mandelige Frihed og Myndighed over deres Koner. Manden sætter sig først need at spise, og lader sig opvarte af Konen, som tør ikke tage noget, førend han er mæt og er staaet op. Der banker og undertiden Prygl, naar Madame ikke stikker sig vel. Dog ere de snart igien lige saa gode Venner som før. Naar en af dem dør, kand den overlevende, enten det er Enkemand eller Enke, gifte sig igien efter behag.

§. LXVI. Man kand læt tænke, at Omderes disse Qvindfolk maa være meget haarde, BørnsOpdragelse. saa vel i som efter Gudselen, og det befinder man og saaledes; thi man hører dem hverken før eller efter Gudselen at klage over nogen Smerte. Dog haver de den naturlige Moderlige Kierlighed til deres Børn i en høy Grad; thi de elsker dem overmaade høyt, og pleyer dem med største Omhyggelighed; saa længe de ere smaa, bærer de dem allevegne, hvor de gaaer eller sidder, paa Ryggen, og anden Bugge bruger de ikke til dem, men de lader dem patte indtil de ere 3, 4 og meere Aar gamle. Man kand læt vide, at de gjøre ikke meget Bæsen af deres Optugtelse. Thi man hører ikke, at de straffer deres Børn, men man lader dem have deres egen Villie; dog alligevel fornemmer man ikke hos dem, naar de bliver større, nogen særdeles Tilbøjelighed til nogen usømmelig stor Vanart; og omendskiont de udviiser ikke nogen synderlig Erbødighed imod Forældrene, hvad den udbortes Høflighed angaaer, efterdi de ere ikke lærte eller anførte bedre, saa beviiser de dog en helser nogen Gienstridighed eller Modtvillighed i at udrette det, som befales dem. De unge Dreng og Piger bliver altid hos Forældrene, indtil de træder i Ægtestanden. Derefter sørger de for sig selv, dog forlader Forældre og Børn hverandre aldrig, men bliver stedse i et Huus sammen. Q §. LXVII.

Om deres
Spise og
dens Til-
lavelse.

S. LXVII. Grønlanderne fandt Fiske sig i alting, de fandt hungre utroeligen, naar Nøden udkræver det, men de fandt og æde forfækkeligen, naar der er Forraad. De har ingen vis Tid til deres Maaltider; naar de finder Hunger eller Lyst, saa æder de. Dog holder de om Aftenen deres Hoved-Maaltid. Mange ståer ogsaa op om Natten, naar de vaagner og finder Appetit, og gaaer hen og æder. De kommer aldrig i et andet Huus; naar de har noget at bestille der, eller vil tale med nogen, uden de strax maa æde. I midlertid er deres Spise, og dens Tillavelse ingenlunde saaledes, at den fandt opvække Appetit. Kiød og Fisk er alt hvad de fandt have, efterdi deres Land giver ikke andet af sig. Kiød af Reens-Dyrr, af Hare, af Sølhunde, af allehaande Land- og Vand-Fugle; Fiske, som forekommer dem af fersk Vand eller af Stranden, saa og Hvalfiske, men fornemmeligen deres smaa Lodder, der ere næsten ligesom vore Stinter. Kiødet æder de undertiden raadt, naar det nemlig er halv forraadnet, eller tørret paa Klipperne ved Solen; undertiden kogt; thi de fandt æde meget haardt og seyt, ja i Nødsfald fandt de og bide og nedsluge Læder-Bæmme af deres Klæder og gamle Skoe, som de har lidet giennemkogt i Vand. Derfor har de allesammen stumpe og afbidte Tænder, ligesom de gamle Bønder-Hunde. Fiske æder de altid kogte. Men de tørre og mange, saasom Lax og deslige, fornemmeligen Lodderne (som fanges overflødigen i Majo og Junio) ved Solen, til deres Vinter-Forraad. Tørre Fiske æder de uskogte, i Stæden for Brød. Deres Mad kaager de i hart Vand, og det end uden Salt, (hvilket de ikke har) om Sommeren i Marken med lidet Fet, Fjer eller Tran derpaa, og om Vinteren i deres Huus.

Huuse med Sælhundede Spet. De kaager deres Mad i en Kedel af Talssteen, eller og af Kobber eller Messing, naar de kand kiope sig saadan en, over den store Steen-Lampe, hvorum tilforn er meldt. Deres Jld gjør de formedelst to stykker Træ, af hvilke det eene er giordt som en Driller og stikkes i det andet, og ved en Rem snoes saa hastigen omkring, at det eene Træ ved den stærke Bevægelse kommer i Brand. Naar Maden er kogt efter deres Maade, eller er halv raad, øser de først Suppen deraf, og drækker den, derefter øser de det kogte Kiød eller Fisk i Gade som de aldrig toer, eller om de ikke har saadanne, da paa det bare Gulv, hvor de træder med Fodderne, og æder saaledes deraf. Deres lækkerste Smag finder de i Blodet af Sælhundede, (hvilke har meer deraf end noget andet Dyr). Naar de fanger dem, saa gjør de sig stor Umag for ikke alleene at bevare sligt, i det de hastigen tilstopper de Saar eller Huller, hvor det kand løbe ud, men derefter forbarer de det ogsaa det beste de kand. De lader ikke deres Koner faae noget deraf, men beholder det alleene for sig selv, enten til at drikke det, naar de har stor Forraad deraf, eller, naar de har iffrundt, at øse noget deraf paa deres Mad, for at give den en haut gout à la Gronlandienne.

§. LXVIII. Deres Drik er det klare Om de Vand, ligesom den gode GULD har skabt res Drik. Det har været længe, inden de har vildet smage noget af de Danskes Mad. Dog derefter har de, som har haft megen Omgængelse med dem, lært at øde deraf. En og anden har og ladet sig overtale til at drikke Brændevin, hvoraf de kand fordraage en stor Deel, inden de bliver drukne, uden tvil formedelst det meget Fet, hvormed deres Maver ere opfyldte, hvorved Brændviniens Kraft og Spiritus dæmpes,

at den Kand ikke stige i Hovedet. At røge Tobak har man ikke kundet lære dem, efterdi den forekommer dem alt for bitter og skarp paa Tungen.

Om de res Hand- | S. LXIX. Nu skal det og snart være tering. | Tiid at berette, hvorledes de kommer til deres Livs Næring og nødtørstige Underholding. Dette skeer ved at fiske og at jage, thi deri bestaaer Mændenes eeneste Handtering og Arbejde, hvori og Qvinderne gaaer dem til haande saa meget de kand; de fisker vel undertiden i Floder og Aaer, men ikkun lidet og sjælden. Det meeste skeer paa Eoen, fornemmeligen efter Hvalfiske, dog ogsaa efter andre Fiske, som Eoen frembyder dem. Deres Jagt holder de paa Eoen efter Sælhundede og Vandfugle; paa Landet efter Keen-dyrr, Hærer, vilde Hunde, saa og Kyper eller Algerhøns. Ved begge Leiligheder udviiser de sig ikke alleeneffte utrættelige, Hurtige og Duelige, men har og, ved deres Armod og Mangel paa fornøden Materie, saadanne vel udfundne og indrettede Reedskaber, og saadanne fornuftige og tilstrækkelige Greb og Fordeele i at bruge dem, at man kand ikke noksom forundre sig derover, naar man har nogen nøyere Indsigt deri.

Om de res Fisker | S. LXX. Jeg vil først begynde at tale Reedskab. | om deres Fisker-Reedskab; de brugte tilforn Angeler af Been, nu har de dem og af Jern, som de faaer af de Danske eller af Hollænderne. Deres Garn, som de bruger paa Floderne, ere gjordte af lange, smalle, og tyndskaarne Strimler eller Remme af Hvalfisk-Barder; hvormed de forstager at omgaaes meges hurtigen, og kand fortræffigen fange. Saa at de Danske selv maa tilstaae, at der fiskes bedre dermed, end med deres Hampe-Garn. De har og Kestkere, som ere flette-

de

de med snebre Masker af Dyre-Seener ; med disse fanger de Lodderne (*). Deres Harpuner (**), hvormed de fælder Sælhundede og Hvalfiske , har takkede Spidser af Been ; men de som vil eller formaaer at gjøre det bedre, sætter endnu en Jern-Spids for ved den anden. Og efterdi disse usle Mennesker har intet andet Træ , hvoraf de kænd forfærdige deres Reedskab , end hvad der undertiden driver til dem fra de Americanske Kyster , eller overlades dem af de Danske eller Hollænderne ; men har endnu en større Mangel paa Jern ; saa ere de saa floge og forsigtige , at de hæfter en opblæst Sælhundede-Blære (som de kalder Avata) midt paa Harpun-Stangen , paa det , om den skulde ikke vel træffe , eller rives ud igien , den da ikke skal blive borte , men at den kænd flyde paa Vandet , og saaledes findes og bruges oftere af dem. Derforuden ere Spidserne saaledes beskaffene , at de efter Omstændighederne kænd stikkes i alle slags Stænger , og gøres fast med Hæmme af Læder og Fiskebeen , og følgerigen ligesom mangfoldiggøres. De Harpuner , hvormed de fælder paa Hvalfisken , ere temmelig store , og Stangen tung , paa det Harpunen skal trænge des bedre ind , og midt paa er den endnu forsynet med en Tap af Been , for at lægge Tomelfingeren bag ved den , og saaledes at kaste med desto stærkere Kraft. Dernæst har de og længe

D. 3

re

(*) See Grønland. Perlskrift p. 33.

(**) Saaledes kaldes det Kaste: Spyd eller Pæl , som fældes efter Hvalfisken. Franskøerne siger *Harpon* , og de Engelske *harping-iron*. Ordet kommer formodentligen af det Græske ἄρπη , hvormed der betegnes et tallet Gevær , som de Gamle har brugt ved deres saa kaldede Hvalfiskes Fangst , hos Oppian. ἀλιευτικὴ Lib. V. Hvilket , om man vilde gaar videre , kænd have sin Oprindelse af det Hebr. ארף haffa vid. omnino Bochart. Hierozoic. P. II. L. 5. cap. 15. seq.

re og tungere Stænger med store Spidsfer for an, hvilke de bruger til at stikke med, ligesom vore Golt med Langer. Derforuden har de og en stor Art af Raste-spyd, til at slaae Sælhundede og Hvalfiske med, som har oven til paa Stangen et par Blade af Hvalros-Tænder, i stæden for Siær, for at kaste desto rigtigere, vissere og eftertrykkeligere. Endnu bruger de, til at skyde Vandfugle, som ere meget snedige, en Art Pile, som ere ikke alleene foran forsynes de med et skarpt Been, men og midt paa i Quadrat med fire indkarvede spidse Hager af Been, og det til den Ende, at naar Fuglen bliver den ankommende Pils vaer, og enten dukker under, eller flyver op i veiret, eller viger til en eller anden side, og den første Spids saaledes ikke rammer, at da en af de mellemste Spidsfer, som ere forsynede med Hager, dog gandske vist maa treffe. Ligesom de og sælden skyder feil. Thi ved den bestandige Øvelse, fra Barns Been af, bliver de gode Treffere. Og paa det de kand endnu kaste des vissere, og Pilen kand trænge des dybere ind, har de ved disse og andre Rastespyd opfundet et vist Redskab, som er neden til bredt og oven til spids, og saaledes næsten trekantet, som langs hen i Mitten har en liden Rende, i hvilken de legger den øverste Ende af Pilestokken, og øverst er forsynet med en liden Nagle af Been, som fatter oven paa Enden af Pilen eller Rastespydet; og i det Skytten trækker med Haanden i det Greb, som findes ved dette Redskab, saa giver det Pilen desto stærkere Kart og Eftertryk.

Om de
Fartøyer,
som de bru-
ger til de-
res Fiske-
Gangst.

S. LXXI. To slags Fartøyer har de, til at gaae paa Fiske-Gangst med, og til at fuldføre deres Reiser efter deres Mærking. Et lidet, som alleeneste er for Mandene, og et stort, som er baade for

Øvins

Qvinder og Mænd. Det lidet er giordt som en lang smal Baad, og ikkun til en Person. Grunden deraf til bestaaer af nogle lange Træ-Stænger med deslige Tvær-Stænger, som ere forbundne og befæstede med smalle Remmer af Fiske-Been; uden til ere de beklædte med Sælhunde-Skind, som ere tæt sammensyede med Seene-Træader (*).

Disse Baade ere saa lette, at en Mand kand mageligen bære sin med sig, hvor han vil. Foruden disse smaa har de, som meldt er, endnu større Baade, som de til Forfskiel kalder Rone-Baade, efterdi Ronerne meestendeels roer deri, eller og efterdi de deels forretter deres Reiser dermed, da de med Rone og Børn, Pisk og Pak begiver sig deri, og søger et nyt og beqvemmere Blive-Stæd, deels og begiver sig paa Hvalfiske-Fangst dermed, hvor de tager deres Roner med sig, saavel til at lave deres Mad, som i andre Ting at gaae dem til Haande, og fornemmelig strax at fliske deres heele Skiorter, eller Bindholdende Overtræk, naar der kommer et Hul derpaa. Disse Baade ere egentligen aabne Pramme, spidse for og bag, ikke dybe, alleeneste med en høj Rand. De gøres af tykkere Træ-Stænger end hine, men forbindes ligeledes med Fiskebeen og overtrækkes med Læder. De bliver digtede og ligesom

D. 4 bees

(*) Dette er et af de første og eenfoldigste slags Skibe, som man og allevegne finder hos Folkene i de tre gamle bekiendte Verdens Parter, som man kand eftersee hos Schæfer. de Milit. Naval. Veter. cap. 3. p. 26. seq. hvortil man endnu kand føye de Authores, som Hæusus anfører Diss. de Leviathan Jobi cap. 4. §. 11. seq., som ogsaa finder dem i den Hebraiske Grund-Text i den Høll. Skrift. Noget nyere finder man derom i cit. Mus. Reg. Dan. P. II. Sect. II. num. 81.

beegede med gammelt Sælhunde-Spæl, eller meget meere med Greverne deraf, hvormed de sluttigen og stedse smører dem hvor de ere sammenshyede, hvoraf de omsider bliver gandske tætte og faste. Langt foran, imellem Forstavnen har de en liden Mast med et Seil, som forfærdiges af flækkede og tørrede Hvalfiske-Larve, som i strimler sammenshyes med Traad af Dyrre Seener eller Larve, som veler langt, men ikkun 3 til 4 Alen høyt, uden Bras-Bob-Linie eller deslige; hvorfore de kand ikke seile dermed lige under Vinden, efterdi de ere meget ranke og kand snart kuldseile. Smidlertid kand de komme meget hastigen fort dermed, og saadan en Baad fører 20 og meere Mennesker, med deres Bagage og Telter, og end derforuden en temmelig Mængde Hvalfisk-Spæl og Bårder, naar de har haft en god Fangst. Ikke des mindre ere de i sig selv saa lette, at de af nogle Mænd kand bæres over Landet eller Jisen. Naar de vil gaae ud paa Fangst, gjør de deres Redskab færdig, og ifører sig deres dertil indrettede særdeles Klæder. Er det paa Sælhunde eller Fugle-Fangst, saa sætter de de mindre Harpuner eller Spidser paa de behørige Stænger, og gjør dem fast. Paa en Harpune binde de med en lang Læder-Riem en tilbered opblæst Sælhunde-Hund. Hovedet, Fodderne og Rumpen er affkaaren, og Haarene reent affkravede. Deres efter ere alle Abninger saa sluttigen sammenshyet og digtede med Seener, at den kand holde Vind. I et indfattet udhullet Been er ikkun en liden Abning, som er tilstoppet med en Plof af Been; derigennem kand Vinden blæses ind og lades ud. Denne opblæste Hund har den Fordeel, at naar en Harpune, som den er hæftet ved, er kastet i en Sælhund, da kand denne ikke gaae til Bunds derfor: men i det den trækker og tumles dermed, maa den gibe Jægeren

Ein Grönländisches Schiff mit der dazu gehörigen
Wind Blase und Linen Gerüste. p. 249.

lang 20 $\frac{1}{2}$
breit ... 1 $\frac{1}{2}$
in der mitte hoch 1 $\frac{1}{2}$
die Oefnung ... 1 $\frac{1}{2}$ Fuß

Das dazu gehörige Ruder, lang $1 \frac{1}{2}$ Fuß
p. 250.

Ein Grönländischer Bogen lang $3 \frac{1}{2}$ Fuß
p. 252.

Der Pfeil dazu, lang $1 \frac{2}{3}$ Fuß

Ein Grönländisches Kona oder Weiber Boot lang 50 Fuß
breit 11 Fuß, hoch 2 $\frac{1}{2}$ Fuß. p. 247.

Ein Grönländischer Wurfpfeil mit einer knöchernen Spitze
und Knochenen Gefieder, lang $1 \frac{1}{2}$ Fuß. p. 245.

Ein dito mit einer Blase à 4 Fuß p. 245.

Ein dito zum Vogelschießen mit 4 knöchernen Häken

Eigentliche Größe des in einem Wallfisch
gefundenen Stein Pfeils

p. 252. *

Eben desjen. Profil

a b m f d i n e f i a u d e t f s d s n e o c r i c i c i c i c i c i

geren Tiid at komme sig nærmere og gibe den sin Rest (*).

Paa den lille Baad bliver, ret for ved Fiskerens Sæde, beskæftet en liden Reising af Træ, indfattet med Been, som hosstaaende Figur udbiiser; herom bliver Harpun-Strikken ordentligen vundet; og bag ved saadant Sæde legges den opblæste eller med Vind opfyldte Sælhunde-Hund, hvorum tilforn er meldt,

N. 5

meldt,

(*) Dette er just ingen ny eller usædvanlig Opfindelse. Allereede i de gamle Eiber har Fiskerne i Vester-Søen haft deslige viide med Munden opblæste Skind Blærer hæftede ved de Strikker, hvorved de Krøge eller Angeler vare bundne, som de brugte til Hvalfisk-Fangsten; hvilke Strikker de til samme Ende lode løbe efter, naar Fisken vilde gaae til Bunds.

Oppian. ἄλιευτ. Lib. V. v. 177. seq.

οἱ δὲ οἱ ὀρμῇ προσαρηότας ἐνέας ἀσκάς

Προῖς ἀνδρομέης πεπληγότας ἔθυσ ἐς ὕδαρ

Ἀνομέων πέμπουσιν.

Det er: de, Fiskerne, lader de viide og af Menneskene opblæste Blærer, som ere hæftede ved en Strikke, strax løbe efter Fisken, naar den siunker.

Derefter beskrives i de efterfølgende Vers meget artigen det Spil, som den trofne Fisk driver med Blærene, hvilke tvinger ham til at komme op igien; og S. Basilus, som selv har været tilstæde ved saadan en Fangst, giver en endnu omstændeligere Beskrivelse deraf Homil. X. in Hexaëmeron. Omendskjønt jeg fandt ikke herved lade merindret, at den Cete, hvorum begge Skribentere fortæller dette, er ingen egentlig Hvalfisk, men den store Hvalfisk, eller Hval-Hund, og saa kaldte Canis Carcharias. Thi dette sees tydeligen deels af dens angivne liden Ansøer eller Stalbroder ὁμόσολος ἰχθύς. vid. Oppian. v. 67. seq. (Hvilken endog P. Tachard i hans Reise Beskrivelse til Siam Lib. I. p. 31. melder om, og tillige siger Ursagen, hvorfor den holder sig hos den store Fisk) deels og fornemmeligen af Krøgen og Madingen, som ingen Hvalfisk bider paa, v. 135. seq. og af Beskrivelsen over dens tre Rader Tænder (τρίτοι Χεί) v. 235. seq.

meldt, som er hæftet fast ved den anden Ende af Strikken. Jifferen isører sig, over hans sædvanlige Klæder eller en Deel deraf, en Trøye med Ermer og Hætte, af glatte Sælhunde-Skind, hvilken han binde fast sammen omkring sig, paa det at alt det Vand, som kommer paa ham, kand strax løbe af igien. Han har vel og deslige Buier paa. For paa Hovedet sætter han, til at bevare Øynene imod Solen, et Pande-Blad eller Spand af Træ, der er næsten dannet som en halv Bue, og paa Kanterne jirligen nok indfattet med Been (*), og saa viid, at den slutter omkring Vandens og need over Ørene. Derpaa sætter han sig i sit Fartøi, plat need paa Rumpen, og strækker Beenene lige ud for sig, og Abningen i Sædet tilstopper han saa tæt, som mueligt er, med sine Klæder og Sælhunde-Skind. Paa begge Sider hos sig befæster han hans Kaste: Spyd. I haanden tager han en eeneste Nare af Fyrretræ, som har et Blad paa begge Ender, der er høyt og bredt; og paa Kanterne indfattet med en Rand af Been, for at gjøre den desto fastere og stærkere. Med denne Nare kand han ikke alleene bringe sig meget hastigen frem, og holde Lige-Vægten, men kand og, naar han er fastet om, hielpe sig op igien. Man kand ikke troe, dersom man ikke har seet det, hvor hastigen disse Fartøier skyder igiennem Vandet. Jeg har eengang haft een, som kunde roe deri, denne har jeg ikke kundet indhente med en Skøyte, som ellers var en skarp Seile-re, og i hvilken fire Karle roede af alle Kræfter. De kand seile 10 til 12 Nordiske Miile dermed i een Dag. De kand seile dermed i stærk Storm og huul Soe, naar

(*) Formodentligen har de gamle Gotther ogsaa baaren deslige, hvilket i Historia Gothrica & Rolfs cap. 26. p. 161. kaldes. *kanispaung*, *frontale* (Suec. *hennespaung*).

naar vore Baade fand ikke komme ud, thi de gaaer op og need med Bølgerne, og agter det ikke, at en Bølge slaaer over dem, thi Vandet fand ingen støds trange ind hos dem, selgelig ikke giøre dem nogen Skade; dersom de og kastes runden om, har det dog ingen Nød, efterdi de fleeste ere saa behændige, at de med deres Nare fand hielpe sig op og til rette igien. Dog udfordres hertil meere Færdighed, Styrke og Øvelse end man skulde meene. Ibland mange unge og hurtige Folk hos os har jeg endnu ikkun fundet een, som kunde holde sig ret op i saadan en Baad, uden at kandre, og roe frem, endstjønt Baaden vasslede. Men mig er endnu ingen forekommen, som kunde alene hielpe sig op igien, naar Baaden var eengang slaaet om. Thi naar man kommer først ud af Liges vægten, styrter man strax saa aldeles om, at Hovedet kommer til at hænge lige need. Ikke desmindre fand dog mange af Grønlanderne giøre det. Ja der ere og nogle unge Bovehætte saa færdige, at de fand legge Naren paa Nakken, og saaledes gribe fat derpaa med begge Hænder, og frivilligen kaste sig selv omkring, og uden at tage Hænderne løse eller giøre nogen Forandring med Naren, komme op og reise sig selv paa den anden Side, hvilket dog alligevel er noget sælsomt, og agtes hos dem selv for et stort Konst- og Mesters Stykke.

§. LXXII. Et Hvalfist: Gangsten hos
 rer nogen meer Udrustning; de tager først
 deres gandske Bindholdende Overtræk paa,
 hvorefter tilforn er egentligen handlet, hæn-
 ger ogsaa paa sig en stor Kniv til at skjære
 Speet med, og en Stibe-Sten. De tager de større
 Harpuner, Kaste-Spyd, og Langer, og til Harpu-
 nerne større Blærer af de største Sælhunde-
 De tager og de store Baade og deres Rorer med.
 Naar

Hvorle-
 des de om-
 gaaes med
 Hvalfiste-
 Gangsten.

Naar de faaer en Hvalfisk at see, gaaer de ind paa ham fra alle Sider i deres smaa Baade, og det med saadan Dristighed, at man maa forundre sig derover. De søger itkun efter at hange nogle af formeldte Blærer paa ham med Harpunerne; thi hvor stort dette Beest end er, kand dog nogle faa Blærer ved deres Læthed og Modstand opholde og hindre den, at den ikke kand gaae til Bunds. Naar dette nu lykkes dem, at de har saaledes ligesom arresteret Hvalfisken, begynder de sig nærmere til ham med deres Lanker, og umager sig for at give ham saa mange Stik, at han maa bløde sig ihjel; derpaa kaster de sig i Søen, i deres Skjorter eller heele Overtræk, som ere opfyldte med saa megen Vind, som behøves, og svømmer hen til Fisken. Blicher og saaledes hvævende ved og omkring den, efterdi de kand ikke siunke, indtil de med deres Knive har skaaret Spekket af den, hvilket de kaster efter haanden i deres store Baade. Og omendskönt de har itkun slet Berktøy, saa kand de dog faae Bardenne, eller den største Deel af den, ud af Munden; hvilket er ikke en liden Skam for vore Spekkfærere og Mastroser, som maa have saa mange slags store og kostbare Redskab dertil.

Om de res Jagt-
Redskab. | §. LXXIII. Til Land-Jagten bruger de Buer og Pille, efter den første, ældste og almindelige Maade hos alle Folk i Norden (*). Buerne ere lange, giorte af Americansk Fyrre

(*) Jeg maa herved melde om et særdeles Stykke, som jeg har i mit Cabinet. Aar 1696. fangede een af vore Grønlandsfarere en Hvalfisk, i hvis Spek man fandt en Vitl-Epid's af Steen. Den er sleben overmaade skarp paa alle Kanter, og Steenen meget haard. Den synes at være en Lapis Nephriticus, i det mindste en grønaagtig Jaspis. I Skikkelse kommer den overeens med de Jern Epidser, som de Vilde i Strat Davis hæfter for paa deres Kasse Spyd. Om disse har til

Fyrre-Træ, ligesom og Piiene, hvilke deels ere uden Spidser, til Algerhøns og deslige, deels med Spidser af Been, til Dyr og Hiorte. Fiarene paa Piiene ere af Rabne-Fiær. Med dette Gebær begi-ber de sig i Marken, og søger saa længe, indtil de finde et Dyr. Er det en Hiort eller flere, saa omringer de den (thi Koner og Børn indfinder sig i Høbetal med ved Jagten) at den fand ingensteds komme ud, uden enten i et Vand, eller til et andet vist Sted, hvor de passer paa med deres Buer og Pii-ler og staaer færdige til at skyde. De skal og være meget gode Bue-Skytter.

§. LXXIV. Foruden dette Fiskerie og Jagt veed man af ingen andre Handteringer hos disse Vilde; ja ikke engang af Haandværker. Thi enhver Mandsperson gjør selv sine fornødne Fisker- og Jagt-Redskaber; og dette er og det eeneste og egentlige Arbeide, som de forretter paa Landet. Det øvrige forretter Qvindfolkene, saasom sye, strædre, bygge og indrette Huuse. Begge ere i deres Arbeide saa duelige, færdige og fornuftige, at naar man betragter hvor ar- tigt, brugeligt og tilstrækkeligt det er, saa maa man tilstaae, at de dermed beskæmmer andre Folk, som bilder sig meer ind.

§. LXXV. Foruden disse maa man ikke søge efter andre Konster og Videnska-ber hos dem, i betragtning af deres On- tugtelse og Levemaade. De fand ikke tælle

Der ere
ingen
Haand-
værksfolk i
Landet.

Mangel
paa Kon-
ster og Vi-
denskaber.

længer

Ellsorn brugt deslige Steen-Spidser, førend de fik dem af Jern, eller de har ladet det blive ved Been-Spidser, har jeg ikke kun- det erfare. I det ringeste maa den, som jeg har, være stude ind i Hvalfisken af nogle endra længer bortliggende, eller Ame- ricaniske ubekjendte Vilde, til hvilke endnu ingen Hollændere el- ler andre ere komne, som har bragt dem Jern i Skaffet, som denne Spids har siddet udi, maa være bortkommen.

længer end til 21. De veed aldeles intet af det, som er skeet for deres Tider. Ja de kand ikke engang sige deres egen Alder; efterdi de veed af ingen anden Tiids regning end efter Maanen. Dog veed de ogsaa i dette Stykke ikkun saa meget, som er fornødent til deres Håndtering. Thi efter Maanens Regning betegner de hinanden, naar Hvalfisken, naar Cachelotten kommer, naar den eller den Fisk indfinder sig paa Kysten, og naar den skal fanges. Ligesom de og i førstningen har givet de Danske saadant tilkiende forud, og deres Beretning har aldrig slaaet feil. Ellers har de og givet nogle saa meget fiendelige Strierner, (efter hvilke de formodentligen retter sig, naar de ere paa Soen om Matten (*)) særdeles Navne, som Hr. Egede

(*) Ligesom og de Gamle i forbum Tiid, førend Columbus passet blev opfundet, har fornemmeligen indrettet deres Cours efter disse Strierner. Homerus digter Odyss. E. om sin Ulykses:

ὁ πηδάλῳ ἰθύνοτο τεχνήεντως,

ἡμερος, ὅς ἐστι οἱ ὑπὸς ἐπὶ βλεφάροισιν ἐπιπτέ,

Πλειάδας τ' ἐσορῶντι καὶ ὅς ἐστι δύνοντα βοώτης,

Ἄρκτον δ' ἢ καὶ ἄμαξαν ἐπικλήσιν καλέεσιν,

ἢ τ' αὐτὴ σρέφεται καὶ τ' Ὠρίωνα δοκεῖν

Ὅν δ' ἄμμορον ἐσιλοετρῶν Ὀκεανοῖο

Τὴν γὰρ δὴ μιν ἀνωγε Καλυψὼ δῖα θεῶων

Πόντοπαρευομέναι ἐπ' ἀγρίερα χειρὸς ἔχοντα.

-- ipse temonem gubernabat artificiose

Sedens, neque ei somnus palpebris incidebat,

Pleiadesque contemplanti & tarde occidentem Bootem

Ursamque quam & Currum cognomento vocant

Quæ ibidem vertitur atque Orionem observat.

Sola vero expertus est aquarum Oceani.

Etenim ipsam iusserat Calypso diva dearum

Ponto navigare ad sinistram manum habentem.

Ug Virgilius Georgic. I. v. 137.

Navita tum stellis numeros & nomina fecit,

Pleiadas

Egede beretter i hans Efterret. om den Grønlandſke Miſſion p. 57. Carlsvognen (Urſam majorem) kalder de *Tuget*, det er, et Keen-Dyrr; Nord-Stiernnen (Urſam minorem) *Kaumorsok*, det er, en ſom er udfaren for at fange Sælhundede og er kommen hjem igien, efterdi det ſynes, ligesom den ſtiger op og kommer frem af Søen. *Killukturſet*, Syvſtiernnen, har ſit Navn deraf, efterdi diſſe Stierner ſtaar ſaa nær ſammen, at de ſynes ligesom at være ſammenbundne. Samme Aulthor beretter og paa anførte Sted, at Grønlanderne har den Indbilding om *Nordlyſet*, (hvilket altid i klart Veir ſees over den heele Himmel) at det er de afdøde Siæle, ſom løber omkring og ſpiller Bold med hinanden.

§. LXXVI. At Grønlanderne endnu De har mindre driver nogen Handel eller Kiøbs-ingen. Handel indbyrdes. af ſig ſelv. Enhver Familie, eller de Familier, ſom holder ſig ſammen, forſkaffer ſig ſaa vidt mueligt er deres Nødtørſt, og ere lykkelige nok, naar de kand ſaae denne tilſtrækkelig. Saaledes har den ene hvad den anden har, og ingen har noget til Overflod, langt mindre noget beſynderligt, ſom han kand ſætte imod det andet. Hvad ſom derforuden kand tiene eller forlanges til Beqvemmelighed, maa de allesammen vente af Fremmede, ſom ongefær kommer til dem.

§. LXXVII. Dog har Zandelen med Fremmede ikke meget at betyde. Hvad de Wilde paa deres Side kand bringe til beve og afſætte, er Hvalfiſke Spet

Pleiadas Hyadas claramque Lycaonis Arcton.

Itemque Æneid. III. v. 516. de Palinuro.

Sidera cuncta notat tacito labentia cælo;

Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones,

Armatumque auro circumſpicit Oriona.

Spek og Bader, Enhjørnings Horn, Dyrre Ræve og Sølhunde Skind. Men af disse Ting fandt de ikke, efter deres Omstændigheder, have en ret stor Overflodighed. Hvad de forlanger af Fremmede, er noget grovt Uldentøj og Linned, Islandske valkede Strømper og Vanter, Redler af Messing eller Blik, Knive, Stiksæbe, Syenaale, saa og Borde, Kister, Truge, Planker, Bræder, Spanske Vieler, noget Jern og deslige. Men som disse Ting ere eendeel ikke af synderlig Værd, at man fandt vente stor Fordeel deraf, eendeel og de tilstødeværende saa og usle Indvaanere snart faaer saa meget deraf som de behøver, saa fandt man let slutte, at der fandt ikke stiftes nogen stor Handel med og hos disse Folk. Hvortil dette endnu kommer, som forhen er anført, at ikke engang en fremmed Nation alleene har hidindtil været mægtig for at udelukke andre, og selv at beholde den ringe Handel med Indvaanerne, langt mindre at holde Lurendreyerne derfra, som endnu videre forderver Markedet.

Derover
fiender og
bruger de
og ingen
Penge.

S. LXXVIII. Ved saadanne Omstændigheder har og fiender man her ey heller Penge. Thi man fandt ingensteds bruge dem. Her staaer Guld og Sølv endnu i sin naturlige Værdi, nemlig efter sin Brug og Nytte, det er i slet ingen.

Men
Jern er i
Priis.

Derimod har Jernet her sin virkelige Værdi, efterdi det har de tvende Grunde aarsager hos sig, som sætter Priis paa alting, nemlig at det er nyttigt og rart. Man har vel tilforri vlist en Grønlænder et Guldstykke paa nogle Ducater, derhos og et par Syenaale, eller et lidet Hafflebret med et par Strænge, (som vore smaa Børn leger med) og han har taget efter et af de sidste. Thi Syenaale veed de at bruge, og over Hafflebrettet maa man ey heller forundre sig, efter-

di

di de ere store Liebhabere af Musik og Sang (*).

R

S. LXXIX.

(*) Det er mærkværdigt, at man i alle Tider og hos alle, endog de enfoldigste og vildeste Folk, finder en Art af Vocal og Instrumental Musik. Aarsagen dertil, efterdi den er saa gammel og saa almindelig, maa uden tvil have sin Grund i den Menneskelige Natur selv; og dette sees og klarligen, naar man lidet eftertænker det. Efter at Mennesket ved de første Forældres Fald havde mistet de egentlige Aarsager til Sindets Rolighed og Frimodighed, derimod haade paa Sjæls og Legems vegne var falden i Illyst, Svagbed, møy, sommeligt Arbejde og saa fremdeles, saa er han af Naturen tilbøylig til Frygt, Tungsindeghed, Bedrøvelse og Rædsommelighed, dersfore behøver han nødvendigen noget til sin Opmuntring. Og man kand læt tænke, at de første Mennesker, som har best vidst, hvorfra de vare faldne, og dersfor ogsaa allermeest har solet de Besværligheder, som fulgte med denne Forandring, har strax søgt allehaande, og tillige ogsaa udvortes Midler, til at fordrive deres Kummer, og opmuntre deres needslagne Gemyt. Da de nu formodentligen har mærket, at Sangfuglenes liflige Qvinqueleren har inderligen bevæget dem, og nogenlunde opmuntret deres Gemyt, saa maa man troe, at de læt har mærket, at det var Tonernes Afspærling og Ophøvelse, som forte denne særdeles Kraft og Virkning med sig, og folgeligen har de strax begyndt, ikke alleene at øve deres Stemme, men og, til desto større Opmuntring, at opfinde allehaande klingende Instrumenter, og derefter meere og meere at forbedre dem. Heri bestod Musikkens gode Brug, som uden tvil har været gangse iblant Adams fromme Efterkommere, og ikke mishaget den naadige GUD. Men ligesom det pleyer altid at gaae, saa blev Menneskenes forderuede og ved de søde Melodier opløste Natur ikke derved, men misbrugte det, til at opvække Velsøst og syndige Passioner, som skulde tiene til Bedrøvelselse i Sorg og til at opmuntre dem i deres Arbejde. Ja det varede ikke længe, inden man gjorde et særdeles Haandværk deraf, som vi seer Gen. IV. 21., at den af Gains Huus nedstammende liderlige Lamechs lige-artede Son Tubal allerreede i sin Tid har giordt det til sin Hoved-Handtering, saa at af ham nem komme de, som lege paa Harpe og Orgel.

Imidi.

Om de
res Om-
gængelse,
Musik og
Dants.

S. LXXIX. Naar de kommer tilsam-
men, saa maa der Trommes, Siinges
og Dantses. Først sætter de sig need at
æde, og æder ret mesterligen; derefter staaer
de op at leege. De har nemlig en Art
Trom-

Imidlertid er denne Kunst, efter sin tilladte Brug, gaaet med
Nox Familie ind i Arken og ud igien, og derefter med det
tiltaarnde Menneskelige Røn udbredt over den gandske Jord,
og tiid efter anden meere og meere forbedret ved Konsten; Vi
finder overalt Spor deraf, fornemmelig i Orient, hvor man
har fordrevet sin Ulyst dermed og opmuntret sig til Arbeide.
Som kand sees af Jeremia XXXI. Cap. 4. 5. v. og af det
XLVIII. 33. at jeg ikke skal anføre andre Stæder.

Saa vidner og Chardin i den I. Tom. af hans Voyages p. 127.
C'est une habitude presque universelle dans tout l'orient de s'a-
nimer au travail par le chant. Et ce qui marque, que cela naît de
paresse d'Esprit aussi bien, que de mollesse du corps, c'est,
qu'on observe, que cette habitude est la plus forte du côté
du Midi. Aux Indes, par exemple, les mariniens ne scau-
roient remuer une corde, qu'en chantant, ni la prendre mé-
me, qu'au milieu du chant. Les chameaux & les boeufs ont
accoutumé d'être menés au chant, & selon que leur charge
est pesante, il faut chanter plus fort & plus constamment.
Man har ogsaa søgt at vedligeholde Musikens Nytte ved aam-
delige Øvelser, hvor det menneskelige Gemyt lader sig finde
endnu meere kedsommelig end i det Legemlige, og derfor har
man taget den til hielp ved Gudstienesten. Ligefom den og
i besynderlighed hos Jøderne var anordnet paa en særdeles
Maade, saasom de efter deres Naturel maatte nødvendigen
have noget udvortes, som kunde stærk bevæge dem. Det er og
bekiendt, at de Hedenste Folk har med stor Alid efterabet
dem. Og enhver kand finde hos sig selv, hvor stærk en aande-
rig Psalme kand bevæge ham, naar den oplives med en ange-
nem Melodie, og endnu videre trykkes ind i Gemyttet ved et
eller flere beqvemme Musikalske Instrumenters Istemmelse,
dog uden theatraliske umaadelige Konster, som opvækker de
forængeliæ Passioner, eller i det høieste ikkun fornøyer det
kildrende Øre.

Trommer, som er ikke andet end et nogenlunde breedt og af Dyre-Been sammensat rundt Baand; derover har man spændt et Skind gandske stribt, og efterdi den øverste Side er aleneeste betroffen, saa slaaer de med en Stok nedden fra derind, og foraarfager en buldrende Lyd. Denne Tromme tager een i haanden, og stiller sig dermed midt iblandt dem, de andre staaer runden om. Strax derpaa begynder han at tromme og at siunge om deres Fiskefangst, Jagt, Reiser og deslige, hvad som falder ham ind, og det efter visse Maader som ere dem bekiendte, og skal klinge artigen nok. Gjør og derhos allehaande pudserlige Geberder, Postyrer og Spring. Og den som kand stille sig meest naragtig an, han er altid den beste. De øvrige tilstødeværende Mænd og Kvinder stemmer i med ham, hopper vel ogsaa derefter fra et Been paa det andet. Naar den eene er træt, træder en anden frem i hans Sted, tager Trommen, og fortsætter Spillet, indtil de ere alle trætte. Ja alt hvad de har at aftale, afhandle eller afgjøre med hinanden, skeer ved Trommen og siungende. Har de et Tog eller en Fangst for, saa bliver det aftaelt paa denne Maade. Vil en bytte sig noget til, eller bort, saa byder Trommeslageren det frem og siger derhos, at man forlanger det eller det derfor igjen. Er der nu nogen i Forsamlingen, som dette Bytte staaer an, saa giver han sit Bifald tilkiende ved et Slag paa Trommeslagerens Kump, og dermed er Byttet rigtig og fast (*). Har en giordt den anden nogen Fortræd, saa sætter den forurettede sin Hævn op, indtil de kommer ved Trommen. Ved første Leilighed, naar et Selskab kommer sammen for at gjøre sig lystig,

R 2

tager

(*) See Grønl. Verlufrat. p. 50. Efterretninger om den Grønl. Mission p. 72 90. og 145.

tager han Trommen, træder ind i Kreedsen, og klager, trommende, hoppende og siungende, for de omkringstaaende, hvad der er vederfaret ham, og healer sin Modstandere dygtigen igiennem. Den anden forfærer sig vel og paa samme Maade, og siger den anden ogsaa Sandheden siungende. Derover leer Folket, og Striden er ude, og Parterne gaaer som gode Venner hjem igjen. Dette er visselig en prisværdig Maade at bilegge Stridigheder, og som vel er værd at efterfølge, hvor der er ingen Ræt eller Dommere. Hvoraf man seer, at i den naturlige Stand maa alting ikke strax afgjøres med Sværdet, men at Sagerne kand ogsaa, efter Menneskenes Art, bilegges endnu ved andre fornuftige og latterlige Midler. De Danske har og ofte mattet hørelpaa, efter at de vare bleven Landets Sprog noget mægtig, at en Trommeslager har smukt reent ud foresjunget dem, at de vare komne, for at betræffe Grønlanderne deres Vare fra, at forføre des Qvindfolk, og deslige meere. Derimod har man og ofte fornummet, hvor angennem deres Fromme maa være for dem; thi naar en Dansktager den, og spiller lidet derpaa og siunger dertil, er det dem saadan en Glæde og Fornøjelse, at de veed ikke alt hvad de vil giøre ham derfor til Tieneste igjen. Qvindfolkene har og endnu en Kreedsdants, hvor de tager hinanden ved haanden, siunger og hopper snart frem, snart tilbage, snart runden om i en Kreed. Naar der kommer Fremmede til Landet, som ere dem velkomne, saa gaaer Qvindfolkene need til Stranden og begynder at siunge høyt med hinanden, og saaledes at bede dem være velkommen. De unge Mandfolk har og mange slags Epil og Øvelser, saasom Boldspil om Vinteren ved Maanektin, og andre, som man ikke ret vedste at beskrive mig. Hvorved de lader see forunderlige Pro-

ver paa deres Behændighed, Færdighed, Hurtighed og Dristighed; thi dertil sigter fornemmeligen alle deres Spil, hvilke derved bliver fornuftige, ulastelige, ja nyttige.

§. LXXX. Førend jeg slutter disse Es-
 terreiningen, maa jeg endnu melde noget om Grønlandernes Opførsel og Sæder, om deres Politiske Tilstand og om deres Religion; allerhelst da derved forekommer hos disse Vilde saa mange Afvigelser fra de Regler, hvorefter de menneskelige Gierninger i almindelighed pleyer at afpasses, at de synes at være et ganske besunderligt, og af sig selv opvoret Folk, deslige man endnu ikke har foresundet i nogen af de endnu opfundne Deele i Verden. De lever fra deres Fodsel af i den allerstørste Frihed. I deres Børne-Aar veed de intet af nogen Tugt, eller Forældres Straf, og naar de opvorer, bindes de ikke ved nogen Love, langt mindre veed de af nogen Øvrigheds Evang. Enhver lever som han vil, sørger for sit Ophold, som han forstaaer det, og deres Lighed er saa stor, at ingen har Magt til at tiltale, meget mindre at befale den anden. Jeg gjør mig ingen Betænkning over at sige, at disse Folk lever i den egentlige statu naturali. libertatis; men i saadan en, som ganske ikke ligner den, hvilken mange, som skriver om Naturens Ret, sætter almindeligen forud i deres Systematibus, og afmalter paa den allerafskyeligste Maade (*).

R 3

§. LXXXI.

(*) Cicer. de Invent. Lib. I. cap. 2. Fuit quondam tempus, quum in agris homines passim bestiarum modo vagabantur; & sibi victu ferino vitam propagabant, nec ratione animi quicquam; sed pleraque viribus corporis administrabant. Nondum divinæ religionis, non humani officii ratio colebatur; nemo legitimas viderat nuptias, non certos quisquam inspe-

xerat

Om de. | §. LXXXI. Grønlanderne ere enfoldis
res Sæder. ge, men ikke dumme; uop lærte, dog ik
ke hengivne til deres Gemyts Tilbøieligheder, ikke
forbundne til noget Sælfskab, dog omgangelige, fred
sommelige, behielpelige (*). Af udbortes Høfligheds
Tegn og Anstændighed, eller Decoro, finder man
ikke meget hos dem. Den eene udbiiser ikke nogen
Frygt eller Ærbødighed for den anden, og det kom
mer

ærat liberos; non jus, æquabile quid utilitatis haberet, acce
perat. Ita propter errorem atque inscitiam cæca atque tema
raria dominatrix animi cupiditas ad se explendam viribus cor
poris abutebatur, &c. Deslige fand jeg alleeneste holde en
Hedning til gode. Hobbes de Cive cap. X. §. 1. gjør sig li
gesaadan en Indbilding: extra civitatem fructus ab industria
nemini certus, in civitate omnibus. Denique extra civitatem
imperium affectuum, bellum, metus, paupertas, foeditas,
solitudo, barbaries, ignorantia, feritas; in civitate imperium
rationis, pax, securitas &c. Hvilke Ord den fortræfflige Pu
fendorf noget usørgtigen har gjort til sine, og indført dem
i hans Compendio de officio hominis & Civis. Lib. II. cap. 1.
§. 9. Hvorfor han har maattet lade sig meget grundigen
igtendrive af den skarpsindige og skønsumme Jurist Titio Ob
serv. 461. seq. hviss Indvendinger og Modsigelser meget skönt
fand bestyrkes og oplyses ved vore Vildestes Opsørsel. Det er
jo gandske usornøden, at tage deslige urigtige Forestillinger
til Hielp, man har derforuden Grunde nok, hvormed man
fand stadfæste de Fordeele, som ere ved en bedre Ansørsel,
ved den Civile Stand, og allermost ved den Christelige Reli
gion. Der som istun de, der ere bedre underviste, leede mee
re efter den ægte Philosophie; den sande Politik, og den
guddommelige Aabenbaring.

(*) De ere som Demonal, hos Lucianum siger om ret
skaffene ærlige Folk: τοιαύτες ἐν γὰρ διὰ τὸν λόγον,
& τοὶ ἀνθρώποι διὰ τὸν νόμον. De gjør af sig selv, efter
Naturens Drift, hvad andre gjør imod deres Villie, af Lo
venes Evang. Seneca taler meget artigen om saadanne Folk:
non erant illi sapientes Viri, etiam si faciebant facienda sapi
entibus.

mer dem meget underligt for, naar de seer hos de Danske, at den eene skatter den anden høyere end sig selv, at een befaler, den anden adlyder. Naar de besøger hinanden, hælser de kommende ikke Huus-Verten, og denne beder den anden ey heller være velkommen, men viiser ham alleeneste et Stød, hvor han kand sætte sig. Naar den Fremmede gaaer bort igien, skeer det og uden nogen Ordbyrting paa begge Sider. Og saaledes er deres gandske Omgængelse beskaffen, som de holder med hinanden, i alle Stykker og ved alle Leiligheder. Man seer deraf, at Venkskab kand bestaae uden Complimenter, uden Reverenfer. De ere gandske ureene og skidenfærdige, de besudler deres Klæder, Hænder og Ansigt, med Fiske-Spæk, Tran og andet deslige, og toer sig dog meget siælden. De toer ey heller deres Kar og Fæde, omendskjønt Hundene har slirket dem. De undseer sig ikke for at lade en gaae, i andres Nærværelse, eller i deres Paa-spynd at forrette deres Nødtørst, naar det trænger dem. Ellers ere de i deres Omgængelse Venlige og Lystige, liden gierne, at man skiemter med dem (*). Thi af Naturen ere de tilbøjelige til Tungtsindighed. Naar de ere alleene, lader de Hovedet hænge, og sukker ofte, uden at kunde sige nogen egentlig eller særdeles Aarsag dertil, dersom man spørger dem. De føler alleeneste deres usle, urolige, arbeidsomme, møyssommelige og farlige Levnet, og seer ikke Tegn til nogen Forbedring. Ja hvor kand det være andet, da de ikke veed Grund til nogen Trøst enten af Philosophien, langt mindre af Religionen.

S. LXXXII. Videre lever de iblant hinanden i den største Forligelighed og Enigheds-
nighed. De veed intet af Misundelse, Had, Fiendskab, Efterstræbelse, Trætte

Mange
Laster ere
dem ube-
kiendte.

(*) See Grønl. Perustration p. 53.

og Striid. Langt mindre af Slagsmaal, eller Vold, af Stratenroverie, Mord eller Drab. End ikke af Krig med deres Naboer. Ligesom og deres Skydes Gevær er ey heller beqvemt dertil, men alleeneſte til Jagten (*). Om Hører og Horkarle hører man ikke. End og de ugifte holder ſig kydſke, og ingen forfører eller friſter den anden til Utugt. De Danſke har vel tilforn ſat Prøve paa en eller anden Pige, men gandske forgæves. Hvor liden deres Naturlige Tilbøvelighed er til Rieds Lyſt, ſeer man jo kiendeligen deraf, at de, ſom før er meldt, ſaa fielden tager to Koner, da det ſtaaer dem dog gandske frit for. Egtefolk holder ſig ſaa nøye til hinanden, at man har ikke noget Exempel paa Horerie. Eyendomme kiender de, og enhver lader den anden beholde hvad han har eller fanger; men Tyverie og Røb er noget ubekiendt. Alting ligger og ſtaaer aabent; man har ingen Dørre eller Laſe, ingen Skabe eller Kiſter. Dog forgriber ſig ingen paa det ſom hører den anden til. Man hører ey heller, at den eene nogensinde bedrager eller forfordeeler den anden.

De har
hverken Lov
eller Dy-
righed. | §. LXXXIII. Imidlertid har diſſe Folk
dog ingen Lov, ſom lærer dem hvad de
ſkal gjøre eller lade, langt mindre forbin-
der dem dertil; men de ere dem ſelv en
Lov; og derfor har og bruger de ey heller nogen
Øvrighed, ſom er anordnet til at handthæve Lovene,
til at beſkytte de Gode, og at ſtraffe de Onde (**).

§. LXXXIV.

(*) Arma ceſſant, incruentæque humano ſanguine manus, odium omne in ſeras vertunt. Senec. Epist. 90.

(**) Gaaledeſ har Joh. Barclajus ikke dømt urettelig, naar han ſiger, Argem. Lib. I. cap. 15. ſi contineri ſua ſponte intra fines juſtitiz poſſet genus humanum, tunc in pari omnium pietate non ſupervacanea modo, ſed injuſta eſſent impetria,

J. LXXXIV. Mig synes, at disse Ting bør ikke løseligen ansees, men at det er gandske mærkværdigt, at disse Folk, som hverken har Optugtelse eller Skoler, hverken moralske Bøger, eller Præster, ja ikke andet end en naturlig uforbedret Fornuft, af en indbortes naturlig drift, som dog har endnu meget tilfælles med Dyrrene, eller af en medfødt Tilbøielighed, som allerreede findes hos dem førend Fornuften, og har liden hielp af denne, efterlader saa meget som ondt, unyttigt og skadeligt, og derimod udretter saa meget som got, nyttigt og fornødent. Dette er uden tvil endnu en liden Levning af det medskabte Guds billede. Men naar man dog beseer det ved en opklaret Fornuftes Lyss, saa befinder man dog, at den ikke ret udøves eller anvendes hos disse Vilde, men meget meere fordunkles; efterdi den kommer ikke hos dem til de ret fine Stræger eller Pligter, men bliver alleeneste ved de aller-
 R 5 groveste

Naturlige
 og Politiske
 Aarsager,
 hvormed
 de uden
 tvil nødes
 til at leve
 fredsomli-
 gen iblant
 hverandre.

ria, quæ cives jam sponte æquissimos ad inutilem servitutem adigerent. Jeg troer ogsaa, at dersom Boecler havde kiendt Grønlanderne, saa skulde han ikke have skrevet saa general og decisiv ad Grotium Lib I. cap. 3. p. 200. ordo imperandi & parendi omni naturæ rationali ita destinatum est, ut societas & multiplicatio sine eo cogitari nequeat. Kand nu forderve de Mennesker ved deres naturel og Omstændigheder komme saa vidt, at de kand bestaae uden Øvrighed, saa maa jo de ny Lærere i Natur- og Folke-Retten ikke fare meget vild, naar de siger, at de fuldkomne Mennesker i Ufsoldigheds Stand skulde ikke behøvet nogen Civile Forsatninger, eller Øvrighed. Men Grønlanderne ere desværre de eeneste, som lever i saadan en lykkelig Ufsoldighed, Almød og Omstændigheder, at de kand komme til rette indbyrdes uden Øvrighed og Herskab. De øvrige Indvaanere i den bekiendte Verden ere, som man veed, saa arteede, at man kand ikke noksom talle Gud derfor, at han har indsat Øvrighed og Regiere-Standen, og forsynet den med den meddelte Myndighed og Magt til at straffe ic.

grobeste Udkaſtninger, eller ſaadanne Pligter, uden hvilke den udbortes Rolighed ikke kand vedligeholdes, ey heller Omgang med ſine Eigemand, eller det menneſkelige Sælſkab beſtaaе. Derhos ere deres Omſtændigheder ſaaledes beſtaffene, at de ikke alleene giber dem Anleedning, men og driver og tvinger dem til de anførte Dyder, eller meget meere til at holde ſig fra de derimod ſtridende Laſter og Udyder. Deres Uvidenhed i det Onde, Mangel paa onde Exempler og Tillokkelfer, volder at de bliver i deres Eenſoldighed. Det grobe Elima, den liden Forraad af det fornødne, den møyſommelige Maade paa hvilken det maa forhverves, vedligeholder dem i Fornøvelighed og Liighed. Efterdi ingen veed meere, ingen har meere end den anden, ſaa har han ingen Arſag til at ophøye ſig over den anden; og denne ingen Bevegende Arſag til at give hin noget Fortrin over ſig. Efterdi een alleene kand ikke ndrette noget, ſaa maa han mage det ſaaledes at han kand beholde andre till Ven. Han maa hielpe dem, paa det de kand hielpe ham igien; det ſom de fanger, maa de deele lige, efterdi den eene er ſaa god ſom den anden, den eene har gjort ſig ſaa ſtor Umag derfor ſom den anden. Enhver maa lade den anden beholde ſit, ellers tog denne hans bort igien. Trætte, Striid og Fiendſkab maa de ſkye, thi de ſik ingen anden Ende derpaa, end at de ødelagde hinanden indbyrdes. Landet er ſaa elendig og ſaa ſlem at komme frem udi, deres Tal ſaa ringe, deres gandske Forfatning ſaa uſtiffet dertil, eller, rettere at ſige, de har ſaa aldeles intet, ſom ligner nogen Krigs-Forfatning, at de umueligen kand gjøre Conqvetar imod andre; og hos dem ſelv ſtaaer det ſaa ſlet til, at ingen kand have Lyſt til at overfalde dem. Deres Arbeidsomme Levemaade fordriver Bellyſt hos dem, ſa de mang-

ler al stærkt Drift, som allermeest opbækker den hos andre Folk, og saa fremdeles. Og i saa Maade kommer deres Vandel, som har en Ansæelse af Dyd, ikke saa meget af en indvortes Drift, som af de udvortes Omstændigheder, i hvilke de befinder sig.

§. LXXXV. Og sandeligen der yttres sig ogsaa her og der, hos disse saa uskyldig levende Folk, den Ondskabss Sæd, som er i alle Menneskers Hierter. Thi de agter de Danske ringere end sig selv (*), bilder sig ind, at alle andre Nationer ere allerførst udsprungne

(*) Herom er mig fortalt en sandfærdig Historie, som saavel for denne, som og for andre Marsagers Skuld er mærkværdig. En Grønlandsk Ungkarl var taget med til Kiøbenhavn, og paa det han skulde give hans Landsmand en god Tanke om den Danske Nation, saa havde man beegnet ham paa det allervenligste. Da denne kom tilbage igjen paa den ny Colonie, og man fandt fornødent, at han skulde gifte sig med et af de Vilde Gruentimmer, for derved at gjøre sig desto behageligere for sine Landsmænd, udsøgte han sig en velskabt og fornuftig Pige, og lod begiere hende. Men han fik Kurven. Og da han selv meldte sig hos hende, lod hun sig vel saavit mærke, at saavel hans Person, som de fra Danne-mærk medbragte Stienne Sager stode hende an, men bekræftede derhos reent ud, at hun hverken vilde tage imod noget af ham, ey heller tage ham til Mand. Man kunde i lang Tid ikke erfare Marsagen til denne saa usformodebe Begren; Endeligen bragte man det dog ved megen Umag saavidt, at hun med sin Broder kom til den Danske Colonie, og efter at man havde gjort sig stor Gliid for at vinde hendes Bemyt, og at udforske Marsagen til hendes bestandige Nye, brød hun omsider ud dermed, og sagde til en Dansk, som kunde tale med hende i hendes Sprog, at hun alleeneste af denne Marsag ikke kunde beqvemme sig til det hende tilbudne Partie, efterdi hun betænkte, at den anmeldte Brudgom kunde snart døe, og dersom han skulde døe førend hun, saa maatte hun omkomme af Hunger og Kummer, efterdi de Danske skulde da ikke agte hende, og Grønlanderne vilde endnu mindre tage hende til sig, efter-
di

sprungne af deres , og naar de gjør dem en venlig Mine , skeer det kun af Frygt , efterdi de anseer dem for at være meere behiortede og stærke end de selv. Fornemmeligen klages der meget over Grønlandernes , i sær Qvindsfolkenes , uovervindelige Halstarrighed og Egenfindighed. De skal en heller gjøre sig stor betænkning over at tage noget bort fra de Danke , dersom det kand skee hemmeligen. Beviises dem nogen Belgierning af disse , lader de ingen Tak eller Erkiendtlighed sée. Man har og fortalt mig , at da et par Aar , førend Colonien blev anlagt , et Skib var sendt derhen paa Forsøg , og en af de Danke Matroser bovede sig for vidt iblant dem , komme strax nogle af dem og kastede ham need paa Jorden , skaar ham nogle huller i Kroppen , og med stor Begierlighed suede Blodet ud. Men man har derefter ikke fornummet noget videre dertil. Men naar man nu af alt dette høye betragter et Menneskes Tilstand , som er overladt til sig selv , og derhos anmærker , hvor slet han kommer frem i det gode og paa Dydens Vej , saa maa vel de saa kaldede meere polærede Folk med allerdybeste Tak erkiende den store Belgierning , som den trofaste Menneske-Ven beviiser dem , i det han ikke alleene lader den liden overblevne Levning af det medskabte Guds Billede ligesom afstøbe og oppudse ved saa mange Lærere i de høye og nedrige Skoler , men og ved deres Anførsel til Gædelæren lader det gandske Indhold af den

di de havde ingen Godhed , men vel en stor Foragt for de Danke , som disse selv veed. Hun har en heller ladet sig overtale til Brølluppet , førend man med allehaande gode Ord og Løfter havde bevæget hendes Broder til at overtale hende , med den faste Forsikkring , dersom hun skulde blive Enke , at han da ikke vilde forstøde hende , men med hendes øvrige Familie bestandigen have Omsorg for hendes Underholdning.

den naturlige Lov, og hvad der i denne fattes til Fuldkommenhed, tydeligen, fuldstændigen, overbeviislig og opbyggelig legges dem for Dyne, ved sit aabenbarede Ord, og saa mange det forklarende Prædikener. Ja (at jeg skal fremdeles sige til Guds Priis) efterdi Mennesket er ikke alleene skabt til dette Liv, men der er endnu en bedre Tilstand bevaret for ham, og alt det anførte kand endnu ikke bringe ham til at erlange og nyde den, saa har han aabenbaret og anvist dem en Midlere, som har aabenbaret dem de endnu videre hertil fornødne Lærdomme, anvist dem de rette kraftige Hjelpe-Midler, og endeligen udrettet det ved sin Død, der har opfyldt alt det der manglede, at de kand leve baade rolig, fornøjet og lykkelig i denne, saa og salig og ævig hiffet i den anden Verden.

S. LXXXVI, Men saa herlig og trostelig denne Kundskab er for os andre, saa bedrøveligt og forskrækkeligt er det tvert imod, at disse ellers saa velartede Creature lever uden Gud i Verden, det er uden al Kundskab om deres eeneste Skabere og Velgiørere, saa at de end ikke har et Ord i deres Sprog, hvormed de kunde nævne dette allerhøveste Væsen, men de, som ere bedre underviiste af de Danske, har været nødte til at laane det Ord GUD af dem, og antage det i deres Sprog. Man maa høyligen forundre sig og kand ikke begribe, da man for lang Tid siden har anmærket (*), saa og Erfarenhed i de nyere Tider, og
 De veed af ingen Religion, og har ikke engang noget Begreb om et Gudsdommeligt Væsen.

(*) Cic. Tuscul. Quæst. Lib. I. cap. 3. Quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cujus mentem non imbuerit Deorum opinio. Multi de Diis prava sentiunt; id enim vitioso more effici solet; omnes tamen esse vim ac naturam divinam arbitrantur.

saa mange ubekiendte, men nu opfurdne Folk beviiser det, at intet Folk er saa langt bortliggende, saa eenfoldig, saa raa og vildt, at man jo har fundet hos dem nogen Kundskab om GUD, omendstiont den har været nok saa dunkel, forderbet og vildfarende, ja end og forbendt til Afguderie, at de arme Grønlændere har dog aldeles ingen Kundskab om Gud. Jeg har længe ikke kundet troe dette, men har endeligen maattet troe det, da alle, som jeg har tælt med, har forsikket mig, og Autor til den Grønlandske Perustration, som har lagt den brave Missionarii Hr. Egedes Efterretninger til Grundbold, bevidner ligeledes i det sidste Capitul, at det er i Sandhed saaledes. Dog er det vel vist nok, at deres Forfædre har forðum haft nogen Kundskab om Gud og Religionen. Men hvorledes de har kundet saa gandske miste dem, er saa meget meere vanskeligt at begribe, efterdi dog Forældrene, i sær Mødrene, altid pleyer at indprente Børnene de Begreb som de har om deslige Ting. Og skulde man da ikke formodet, at de skulde i det mindste efter haanden, ligesom andre Vilde Folk har gjort (*), opløstet deres Pyne til Himmelen, og erkiendt

(*) Cæsar de bell. Gallic. Lib. VI. cap. 21. Deorum numero eos solos ducunt (Germani) quos cernunt, & quorum operibus aperte jvantur, Solem, Vulcanum & Lunam. Hvilket og end meere lader sig ogsaa sige om de Hebenske Islændere. Det klinger meget opbyggeligt, hvad der fortælles om en af dem, der først har besiddet Island, nemlig Thorkel, med det Tilnavn, Mana, det er, Naane, at hans Hedske Landsmænd har givet ham dette Oge-Navn af Spot, og det for ingen anden Marsag, quam quod a Lunæ astorumque opificio admirabili aliquid de invisibili opifice colligendum statuisse, qui quoque jam moriturus se in locum Soli adversum efferri fecit, commendando se in manus illius Dei, qui Solem creaverat. Landnama p. I. cap. 9. Arngr. Jona Specim. Islandic. Sect. I. cap. 1.

Kiendt de Belgierninger, hvilke de, for Exempel, Kiendeligen nyder af Solen, og folgeligen beviist den nogen Erhodighed. Men saa veed disse Folk slet intet af nogen Guddom, ey heller af noget Afguds Billede, ey heller af nogen Forretning, som ligner en Gudstieneste. En dag om Ugen, om Maanedén, om Aaret er dennem saa uheldig som den anden. Enten de staaer op eller legger sig, gaaer til eller fra Bords, saa merker man ikke, at de gjør nogen andægtige Geberder, langt mindre nogen Bøn. Enten en fødes, gifter sig eller døer, saa kand man ikke see den allermindste Forretning, som smager af nogen Religion.

De bilder sig ind, at alting har været af Begyndelsen, som det endnu er, og er kommen af sig selv. Erønger man videre ind i dem og siger, at det kand dog ikke være mueligt, at de herlige Skabninger, saasom Maanen og andre, skulde ikke have en Skaber, efterdi dog ingen af deres Baade bliver af sig selv, svarer de vel, at de kand begribe det, men de kiender ham ikke, veed ey heller hvemt han er. Nogle har vel og den daarlige Indbildning om deres Nation, at det matte være en Kallak, det er, en af deres Folk, som har skabt Himmel og Jord.

S. LXXXVII. Imidlertid forekommer dog nogle Skikke og Sædvaner hos dem, hvilke de uden tvil har af deres ældste Forfædre, som synes at have noget Ekin af Overtroe, saasom forhen er meldt, at de taabeligen forbinder de beskadigede Lemmer, at de hænger paa sig nogle Halsbaand eller andre Ting, saasom Stykker af gammelt Træ, Fugle-Kloer, Ravnens Næb, for derved at bevares fra Sygdomme, at blive lykkelige og deslige. Men man mærker dog ikke, at

Om end
skönt de
har nogle
Skikke i
blant sig,
som synes
at være
grundet
paa Overtroe.

at de derved har nogen Hensigt eller Haab til nogen overnaturlig Guddommelig eller Dævelsk Kraft; men de gjør det alleeneste fordi de har seet, at andre har gjort ligeledes, og har hørt at det skal være godt og tienligt. Dog maa de troe Hæver og Hæverie. Thi det skeedte i det Aar 1734. at en Grønlander, hvis Daatter og ældste Søn som han elskede meget høyt, døde i den da grasserende Smitsomme Syge, slog en Kone ihjel paa Stædet, som holdtes for at være en Hæver, og om hvilken han havde den daarlige Indbildning, at hun havde dræbt hans Børn med hendes Hæverie. Hvori Barnet selv bestyrkede ham, efterdi det foregav i sit yderste, at den samme Dvinsdes Gestalt altid stod for hende, hævdede over hende, og dræbte hende. Herr Egede melder i hans Efterretninger p. 64 at han ved nærmere Undersøgning har erfaret, at Grønlanderne meener, at saa snart et Menneske døer, farer Siælen, som de kalder Targneck af Mennesket ind i Himmelen, men Lege- met bliver i Jorden og forraadner. Og dette er Aarsagen, hvorfor de legger hos den Afdøde, naar de begraver ham, hans Fisker- og Jagt-Redskab, efterdi de har den Tanke, at den som døer, lever andensteds op igien, hvor der ere mangfoldige Dyr at jage, og Sælhundene at fange, og deslige; men hvor eller hvor længe, veed de ikke, og allermindst at Legemet skal og engang opstaae. Man maatte jo vel ønske disse elendige Mennesker, at den sande Religions Grund-Lærdomme maatte alvorligen læres dem; Allerhelst da disse Mennesker med Lyst hører hvad man siger dem om Gud, og hans Beskiernelse og Betsignelse, om et tilkommende bedre Liv, og deslige, tager det og villigen an og trøster sig selv dermed. Der er og gjort en prisværdig Begyndelse dermed. Hvad der har givet Leilighed dertil,

derfor, og hvorledes det er gaaet dermed, har jeg anført strax i Begyndelsen af disse Efterretninger p. 139. seq. Men efter at Colonierne ere meestendeels ophævede, og nogle Præster ere dragne derfra, og de Nyomvendte, som neppe endnu ere ret befæstede, vil og snarligen adspredes, efter deres Lands Sædvane, saa maa man frugte, at den ringe Videnskab om Gud, Verdens Afskærfte og Religionen, som er bragt til dem, vil inden saa Aar forglemmes igien, og denne uløselige Hob saaledes endnu længe blive i den Mørkhed og Elendighed, som den er nedstunken udi (*).

§. LXXXVIII. Det staaer endnu til, Hvorledes de bage, at jeg maa melde om hvorledes de begraver og sørger over deres Døde. og sørger Saa snart nogen iblant dem døer, tager over deres de næste Paarørende og bestæder ham til Døde. Jorden med megen Klagen og Hulen. Det afdøde Legeme legger de i en Grav af Jord og Steen i sine fulde Klæder plat paa Jorden, breeder et par Skind over ham og bedækker ham med Jord og mange Steene. Ved Siden af ham legger de de ham tilhørende Fisker- og Gaar-Nedskaber, saasom Baad, Bue, Piile, Kaste-Spyd og deslige; thi de efterladte tilsejner sig i ingen Maade det, som har hørt den Afdøde til. De holder ogsaa den Døde for at være saa ureen, at ingen uden den, som er ham næst beslægtet, tør røre ved Legemet. Denne samme

S maa

(*) Jeg maa herved erindre, at et Manuscript af den fromme Hr. Egede, kaldet: Begyndelsens Elementer til den Christelige Kundskab for de Grønlandske Catechumener, det er: *Elementa christianæ religionis pro catechumenis lingua Grœnlandica cum versione Danica* A:o 1724. af Dn. Johanne Egede *Missionario Danico in Grœnlandia, scripta in* 8vo er fundet i Catalogo over det Dannekejserske Bibliothek, som deraf er kjøbt til det Kongelige Bibliothek.

maa ogsaa alleene bære ham paa sin Ryg til Graven. De sørger meget over deres Døde. Hans Slægtinge og Besvogrede kommer i Begyndelsen tilfammen tree gange om Dagen, derefter ikke saa flittigen, dog ofte og næsten et gandske Aar igiennem, sætter sig need, med Hænderne under Hovedet, og Albuerne paa Knæene, beklager og begræder den Døde. Efterlader den Døde ingen Paarørende eller Venner, lader man ham vel ligge urørt paa Stedet hvor han er Død. Aarsagen dertil er den forhen anførte indbildte Ureenhed, som besmitter alle andre, undtagen hans nærmeste Slægt.

Hvor dette Folk allerede først er kommen fra.

S. LXXXIX. Til Beslutning vil jeg her korteligen anføre mine ringe Tanker om dette saa besynderlige Folks Herkomst, til andres yderligere Eftertanke. Jeg er i den Tanke, at dette Folks Forfædre stammer need fra Nord-Asien af de Samojediske eller Siberiske Tartarer, og ere, efter de frugtbare Nordiske Folkes Maade, udjagede af deres Fædre, og tvungne til at søge sig en ny Bolig og Blive-Sted og fordrive de Gamle Indvaanere. Da de maa skee har taget deres Bøje igiennem Nova Zembla (*), og trængt sig ind i Øster-Grønland; efterdi Dalene, saa vel der som her, vare paa den Tid endnu ikke opfyldte med saa megen Jis og Sne som nu omstunder, og Armene af Søen, som de havde at fare over, vare ey heller tilstoppede med saa megen Jis, som nu; og efter at de havde myrdet de forefundne Christne, har de sat sig need i deres Sted, og

(*) Dette har saa meget bedre fundet ssee, efterdi man har nu tilforladeligen udfundet, at Nova Zembla henhører paa den Øster Side sammen med Siberien, ved en Ishimus, hvor den Flod Dyk har sit Udløb. See Strahlenbergs Nord-og Østlige Deel af Europa re. i Indledningen p. 17.

og sendt nogle af deres Tal over til Vester-Grønland, som har ikke holdt bedre Huus med de her værende Christne. Historie-Skriverne kalder disse ny Gæster de Vilde Skrellinger, og siger at de har ødelagt de Christne, men om deres Herkomst melder de intet. De Vilde i Strat Davis har en Tale iblant sig, at deres Forfædre, da de komme i disse Lande, har slaaet de gamle Indvaanere ihjel, men de veed endnu mindre at give nogen Besretning om deres Herkomst og Oprindelse, efterdi de ere bleven meere og meere adskilte fra dem ved Gisbiergene og Gis-Habet, hvorover de har endog forglemmt deres gamle Religion og alting. Imidlertid grunder min Formodning sig paa den store Liighed som er imellem de Vilde Grønlændere og hine Folk, i Legems Gestalt, Dragt og Levemaade (*). De Tartarer, som kaldes Nisovier Tungusi har Arter med et Blad paa hver Ende, syer ogsaa Figurer i deres Ansigter, ligesom Grønlænderne (**). Hr. Baron Palmberg, der døde som Kongelig Svensk Gouverneur over Finnland, har fortalt mig, at da Russerne i Begyndelsen af sidste Krig faldt ind i Lissland, og udplyndrede hans Kirke-Bye, havde de ogsaa deslige Tartarer hos sig, hvilke, saa snart de saae hans Præst, der var en ung Mand, og vel ved Magt, grebe de ham strax fat og kastede ham need paa Jorden, skaar Hullet paa nogle Stæder af hans Legeme, og suede Blodet ud ligesom Tiger-Dyrr. Hvilket ligeledes vederfores andre paa samme Tiid. Saadant et umenneskeligt Forhold med en Dansk Matros, har jeg til-

S 2

form

(*) See de Bruyn Reizen over Moscou &c. cap. II.
& Ysbrand Ides Reize cap. 19. p. 116.

(**) Ysbrand Ides c. 1. p. 137. seq.

forforn fortalt om de Bilde Grønlændere. Man skulde vel og finde flere deslige Spor, ved nærmere Efterforskning. Men dette overlader jeg til andre, som har meere Stunder dertil, og iiler nu til Enden.

NOTICE.

Saaom det Grønlandiske, der findes anført i den Tydske Original, er befunden meget urigtigt; og man derforuden venter med det første noget bedre og fuldstændigere, fra en dertil bekvemmere Mand, saa har denne Danske Oversættelses Forlegger fundet det raadeligst at udelade sligt, og i den Sted at meddele Læserne følgende Avertissement angaaende de Urigtigheder, som af en Landkyndig Person ere antegnede ubi den Beskrivelse om Island.

AVER-

AVERTISSEMENT.

Om

Den under Sal. Hr. Borgemester
 Andersons Navn i Hamborg paa Tydsk ud-
 komne, og siden paa Dansk oversatte
 Tractat om Island.

Na den forestaaende Tractat om Island blev
 efter den Danske Oversættelses Forleggeres
 Begiæring efterseet af een, som baade har
 været længer og videre omkring i det Land, som deru-
 di beskrives, befandtes det imod al Formodning, at
 samme Beskrivelse indeholder adskillige Urigtigheder og
 Usandsfærdigheder, som viise, at dens Autor har ingen
 andre consuleret end de han selv beraaber sig paa
 i hans Fortale; og deres Beretninger viise noksom,
 hvor stor Kierlighed de har for den Islandske Nation,
 i det deres (om de ellers ere deres) Relationer overgaaer
 alt hvis mig til dato er forekommet i Bøger, Papi-
 rer og Bibliotheker, odieux og Uffueligt angaaende
 Islands Indbyggere, saa at de beskyldes her for saa-
 danne Vederstyggeligheder, som Dithmarus Blekeni-
 us i hans uforkammede løgnagtige Piece om Island
 ikke, eller neppe, saa groveligen har tillagt dem. Og
 som den foregionne Autor til dette Skrift, nemlig en
 Borgemester i saadan en berømmelig Stad, er end-
 nu saa meget anseeligere iblant Skribentere, frem for
 een (veed ikke hvad for een) Skibs-Præst, som forbed-
 meldte Blekenius, der har levet for over 100 Aar
 siden, saa meget heller vil det, som samme Borgemes-
 ter skal have skrevet, tages for troeværdigt, og gandske
 tilforladeligt, først af alle, som læser hans Skrift
 paa Tydsk, og siden de, som vil fornøye deres cu-
 rieuse med at læse Oversættelsen deraf.

lige præjudicerer baade Sandhed og Kiærlighed, for saa vidt det kand give Mistanke, eller finde en fuldkommen Troe hos Læseren, efterdi saadan en høysanseelig, Høylærd og brav Mand beraaber sig paa deres Vidnesbyrd, som har været saa længe i Landet. Men Autor med alle sine Fortællere maa have været saa brav og fortreffelig som han beskrives, og hans Person hermed ingenlunde disputeres, saa skal det aldrig kunde gotgjøres, at Islænderne ere saa hæslelige, som han har ladet sig dem afmale, uden limitation; hvorfors hans Tractats Oversættelse af Tydsk paa Dansk kand dog for saa vidt tiene til noget got, at de som ikke ere det Tydske Sprog mægtig, faaer Anledning deraf at igiendrive den Bagtale og Blame der udi findes om dem; Saa som det er baade venteligt og billigt, at Folk af Forstand og honneur, i sær i Island (hvor der ere mange ved Guds Naade baade af god Forstand og honneur) skal tage sig en Leilighed til at igiendrive den Skændsel, som dem paa en ny Maade, dog derhos paa sin ret gammel Blekenianisk, efter saa høytferarne Fortælleres Indgivelse, vederfares. Fornemmelig kand Øvrigheds Personer i Island, baade de Geistlige og Verdslige have herudi en nærmere Efterretning om adskilligt, hvormed de af Fortællerne ere prostituerede ved een, ikke nogen Gemeen Mands, men en høysanseet Mands Pen, hvorfors Oversættelsen af denne nysskiftede Islandske Beskrivelse vil forbinde dem til Erkiendelse imod den, som har paa den Maade vildet communicere dem til at besvære sig over, hvis de, med sammensøjede Kræfter bør at igiendrive som U-Sandheder om dem og Landets heele Nation. Det er ikke mit Forsæt at spare de Indfødte og for sin fattige Nations Være nidkiære Islændere den Umag med at skrive en Apologie til bemeldte Ende; eller at gaae hvert Comma, Paragraphe eller Periode

riode igiennem efter Meriter; men for at give Læseren for i Bogen en Prøve af Piecens Falskhed og Urigtighed med videre, saa kand ikke lade umeldet, at den

1. S. Om Landets Længde og Bredde, efter Danske Måle kand aldeles ikke beviises, førend de Lands-Korte komme ud i Trykken, som de Kongel. Ingenieurer har maatt levere fra sig ober Island.

2. S. Isbierge gaar der ingensteds ud til Stranden, men Stykker af Isen kand ved en særdeles Bøvælgelse løbe ud i Stranden.

3. S. pag. 3. der ere mange Stæder hvor Vogne kunde bruges, helst om Vinteren paa Is, og riide kand man der i Landet paa flere Stæder til Fornødenhed, end som ikke ere at passere paa den Maade.

4. S. Der ere ingen Landsbyer, men adspredte Gaarde, hvis Tal dog ikkun saare lidet formeeres ved andre Nveres Anleggelse.

5. S. Jordstælv falder ikke allevegne, men helst i Sønderlandet. Den hændelse i Skage Strands Cyffel, som henføres til Anno 1726, maa føres til 1720, da det heller skeedte uden Jordstælv, at et Stykke af et Bierg sprang af sin egen Væde og Tyngsel, og borttog en heel Gaard, med alle derpaa befindelige Folk, saa nær som en Fremmed.

6. S. pag. 4. En Landsby i Husevigs District Myconfu er ubekiendt, det skal vist heede et Kirkesogn My-Vate, og der ere ingen flere end som det eene Kirkesogn, hvoraf maa skee sex Gaarde har staaet i Fare, da dette passerede. Paa den Gaard Reykehlyd, som blev ødelagt, blev Kirken staaende, men omringet af den forfærdelig smeltede og brændende Steen-Flod, til et høystforunderligt Tegn om Guds store Bøstjærmelse over denne lille Kirke.

S. 7. p. 6. De mindste Deele af Biergene ere forbrændte, uden i visse Egne; og der er Sand efter sin

Alt, saa overmaade, at den er til Odeleggelse, hvor den ligger og flyver frem.

§. 8. pag. 9. Det Jldsprudende Bierg Hecla sprus der ikke Jlden saa idelig, at der jo løber mange Eider og Nar imellem; men Damp og Røg maatte de kand see der op af, som boe det allernærmest, naar det er klart Beyr.

§. 11. pag. 15. De Marmor lignende Steene i Island kunde lige saa læt opvælttes af Søen, som en Ballast af et forulykket fremmed Skib, som være sprungen ud af et Bierg.

§. 14. p. 18. (**) Gadmundus Isl. skal vist være Jonas Gudmundus, paa Isl. Jon Lærde; en slet Mand, som aldrig burde at allegeres som Naturkyn dig og Troeværdig i Museo Regio Laurentziano, eller som Plinius Islandicus, hvorforsø og ikke heller af denne Lærde Mand.

§. 16. p. 18. Den Overtroe her om tales har intet at betyde, uden hos dem der tager mod sig Daarlighed, for at gjøre en Curiosité deraf, naar de har den Tre at spørges om noget uden for Island, angaaende disse eller deslige Ting af Naturen.

§. 17. p. 21. Den Malice som han siger Fisserne begaaer mod hverandre med Svovelen, er gandske ualmindelig, det er, man veed ikkun gandske faa Exemppler derpaa.

§. 19. p. 23. Den Riibmand har meent den Skov, som paa Isl. kaldes Fnioskadals Skov, som og er een af de 3 beste i heele Landet. De øvrige ere Huusevigs i Borgefiord, og Hallormstade i Muule-Syssel; hvortil man maa nok føye Aaskow i Thingoe Syssel. Hvad her i denne S. kaldes Olfiord skal heere de Öe-Fiord.

§. 21. p. 24. Det var ikke Anno 1700. men nogle Aar før, at den Danske Ostindiefarer maatte søge Hol-

Holmens Havn i Landet; der døde og eendeel af Føl-
tene, saa deres Plads maatte besættes med nogle af
Landets.

§. 22. pag. 25. Der boer Grønkaal og adskillige
Madurter, som er bleven forsøgt af mange, helst paa
Bessested, Thingøre &c.

§. 26. p. 28. Naturlig Affkye for Skydegevær er
en Digt, thi der dræbes Fugle, Ræve og Sælhun-
de, item Bjørne &c. med een Klinte, hvoraf mange
eye flere end een, som dem tilføres.

§. 27. Hestene komme og efter Leilighed under Tag,
og mange bliver foerede, for at tiene des bedre til Ri-
den, og saa til adskillig Forsel; dog faaer Riidehestene
det beste Føder og bliver allermeeft og best medhandlede.

§. 28. p. 28. Gaarene bliver over alt holdt til een
Lye, naar det behøves, i sær paa Faste-Landet; og i
Nordlandet har det endnu bedre Art dermed; thi der
betager Vinteren med Sneen alt Græs af Jorden saa
tilig. Men de som sættes ud paa Nerne, maa leve
og crepere, eftersom Vinteren vil falde. Det Hyr-
de-Horn her tales om pag. 31. er en Misforstaaelse
af Hyrdens Lyd og Signal han giver, i det han raa-
ber Hoo! Hoo! tidt og ofte, hvorved Gaarene løber
sammen, og som Hyrden vil, ved Hundenes Gis-
en &c. Saa ere og ikke alle Gaar bevæbnede med
Horn; og de som har mindre end to, ere langt flere
end de som har 4. 6. &c.

Pag. 33. Vil han vel beskrive det som kaldes Brum-
Tiid, og gaaer fra medio December til Kyndelmis
omtrent, ikke til Pinksedag.

Pag. 34. Om alle Dommere ere just tilstøde, for
at holde over Fred og Ret i Slagte-Tiden, fandt best
figes af andre Indfødde, som har været; paa slige
Stæder til den Tiid. Jeg tviler derom.

S. 29. pag. 35. Geeder findes i sæt i Thingøe Syssel; jeg har og seet dem i Muule-Syssel.

S. 30. Røer foedres med adskilligt andet end Høe, som ved Søe-Kanten, hvor der ikke falder Høe i Mængde, med Lung, og kaagte Fiske-Beene i Vand Confer det som hør til de S S om Saar og Heste.

S. 31. Melken bruges her saa hyppig, som nu omstunder Thee-Vand i andre Lande, fordi Islænderne har intet bedre at næres ved i nogen Sygdom. Den nydes paa adskillig Maade, og ikke alletider nys malket, men baade kaagt, og saa kold igien; item naar den har staaet noget, da den driffes uden, eller med Gløden, af Fremmede som Indsødde.

S. 32. Det her fortælles om Smørret kand vel indtræffe hos de Gletteste; derimod ere der mange, som omgaaes dermed paa en bedre og reener Maade.

S. 33. p. 36. Er af samme accuratesse som det foregaaende; herudi findes og Forstiel efter deres Vone, som omgaaes dermed.

S. 35. p. 37. Duer har man seet paa Bessfestad og saa paa andre Stæder, men meget rare.

S. 36. Alt der skulde være Vagtler (lat. Coturnices) saa maatte gierne vide hvad for en Fugl af de som ere fiendelige i Island, det var, som gives ud for slig Art.

S. 38. p. 38. Det skeer tit, at Ørn gjør skade paa Lam, men meget siælden paa Børn af den Alder; eller mon Fortælleren har seet paa slig Kob.

S. 40. Den Falkenerer, som med een eller flere Betientere kommer fra Kiøbenhavn, tager og fanger selv ingen Falker; det gjør Indbyggerne, som har bestalling derpaa, og bringer dem til disse Falkenerer paa Bessfestad, hvor de modtages af ham og siden besørgeres paa Kongens bekostning.

S. 43. p. 42. Islændernes behændighed i at tage
Søe-

Søe-Fuglenesæg i de høje Søe-Klipper med stor Farlighed, kunde her have været beskrevet, i sær Indbyggernes paa **Westmanøe**, hvor herved falder en god Næring og Fangst, har man her ikke keert sig om at fortælle Borgemeesteren. Det Stykke bliver da borte af hans Bog, saavel som en Hoben gode og mærkværdige Ting, som Guld af Naade har tillagt dem og begavet dem med. Men sligt forties her eller fordreies, hvoraf den rejsfindige Læser kand læt skønne om *Piecens* værdie.

§. 45. p. 43. Det er **Vildgæs**, som slaaes ihjel om **Commeren**, naar de har nyligen fældet Fiære, og de kand ikke flyve, da ere de til Fjælds; men om Foraaret hvile de sig gierne paa en Søe eller Fiord, og flyve siden høyere op til Fjældene.

§. 46. **Samme** **Uender**, som han her siger, at **Islanderne** spiser, bliver og spist af de Fremmede; men at hine spise alting uden Bæmmelse, er saadan en Relation, som de øvrige *Blefkeniana*.

§. 49. p. 45. Den Overtroe om **Geer-Fuglen** er ikke almindelig, og de sees tit af dem der gaaer saa vidt ud paa Søen at fiske, som de Klipper ligge, hvor den Art af Fugle opholder sig.

§. 52. p. 47. Det er atter en grov Ukyndighed og Urigtighed, at **Fiskeriet** begyndes ved Kyndelmis og over det heele Land; det har sine visse Tider efter Landets Egne, saa det her tales om Kyndelmis, gielder ikkun i **Sønderdeelen** af Landet, og noget videre **Østerad**.

§. 54. p. 49. Det var at ønske, at **Sildesangsten** var til reede i hver Fiord om Island, som her siges uden Vished. Hvorfore har de Fremmede da ikke betient sig tiidere af saa god Leilighed? Nogle saa Exempler gjør her ingen almindelig Regel.

§. 55. p. 75. Den Forordning maatte vel trykkes om

om igien, som skulde forbyde at skyde en Moge etc. saa blev den des bedre efterlevet; eller mon Fortælleren har haft Originalen deraf? der skydes baade Moger og andre Fugle til at sætte paa Fiskerkrogen i den rette Fiskertiid af een og anden, uden nogens Tiltale.

Ibid. Den rette Fiske-Tiids Termin er ikke den samme over heele Landet, som tilforn er bleven erindret.

Pag. 78. Den allermindste Deel af Island har Raad til at have den Forfriskning, som her om tales til deres Skændsel som andet.

S. 57. p. 83. Ved Skælskift meener han uden tvil det som i Landet kaldes Gisa; det andet Navn er der ubekendt, og i øvrigt er Autor bleven bedragen over alt i hans Skrift med hans Raisonnements og Etymologier, saavidt det uforsfalskede Islandske Sprog maa gjælde og han vedrører.

S. 64. p. 90. Det er ikke alleeneste den Hvalfisk Slettbakur, som dræbes af Islændere med deres Hæponer, i en Fiord eller Bugt, men og andre; i sær de Hvalfiske, som de kalder Reidarfisk og er af udsædsværdig Art.

S. 65. p. 97. Det er ikke heller hvert Aar, men noget rart, at den Fisk her om tales bliver Islændernes til Fordeel; der fand løbe heele Sneese Aar imellem, hvor der ingen Fangst skeer med dem, derimod paa Færøerne aarligen.

S. 72. p. 100. Der ere langt flere Insecter i Landet end her meldes, hvis Antal er ubesigteligt, og Arten meget adskillig.

S. 73. Mus findes der alt for mange, og de meget skadelige for Fisken, som staar tørret ude paa Gierder, dog meest i Huusene, saavel som for alt andet den fand komme til. Men Røtter ere her rare, og komme gjerne i noget indført Gods.

§. 74. p. 102. Solen lader sig see end og i December og Januar. naar det er klart Veyr, uden det skulde være imellem des høyere Bierge rundt omkring.

§. 75. Af Nordlyset har man ingen Hielp, ihenseende til nogen Gierning, men heller Rejsende.

§. 76. p. 105. Siger Autor : De feige Islændere (dermed forstaaer han vel alle og enhver) ligesaa rigtig som andre Ting han vil gjøre Verden viis, eseter den Information han havde faaet.

§. 78. p. 106. Det er ikke April Maaned alleene, som kand føre den aller skarpeste Kulde med sig; December og de følgende indtil April, ja et Stykke af Majo kand blive lige saa forstrækkelig Kold.

§. 82. p. 109. Deres armseelige Levnet giver dem Bekymringer nok, og en stor Deel døer unge, ligesom andensteds. Altter findes ikkun saa over firetindstunge Aar, rarere Hundrede og derober. At Qvindfolk bader sig og løber derfra igien, strax efter at de har giort Barsel, er lutter Digt og Fabel; thi de bader sig ikke, og holder ved Sengen i det mindste 8 Dage. Mange maa udstaae en lang og smertefuld Sengeliggen, og eendeel døer i Barsels Seng.

§. 83. p. 109. Det er ikke rart, at der grasserer baade Feber og Guulsot; men det ord Feber høres snart ikke, men exprimeres med et andet Landsarsot. De Urter han har tælt om bruges ikkun af saa, som præservatif; og Mineral-Bande skal ikke contribuere det meeste til en god Legems Constitution; thi der falder ulige got Vand, og paa eendeel Stæder meget slet.

Ibid. (**) Nævnes een D. Biörn, vil forstaaes Doctor Biörn; af deene Doctor veed Islænderne ikke; men en lard Præst i Vesterlandet, Hr. Paul Biörnsen i Selaardal, corresponderte med nogle Lærde Folk i Engeland, som mueligt selv har givet ham den

den Titel Doctor. Han var een af de Lærdeste Folk Island har havt, derhos Velbemidlet, og i god Ansæelse baade i Dannemark og andensteds. Han døde i høy Alder 1705. Ingen af alle Lærde Islændere har bragt det saa vidt in lingvis Orientalibus, som denne.

S. 83. p. 110. Om en Slut Brændeviin og Stykke Tobak bruges saaledes af een eller anden, saa er det ikke almindeligt, og Melken bruges heller ikke saadan af alle Syge.

S. 84. p. 110. Alt hvad her berettes om Islændernes Omgang med spæde Børn, har ikke nogensteds hjemme, uden hos de allerfattigste og ælendigste, og til deels ikke eengang hos dem.

S. 85. p. 111. Om deres Mad og Tillaven berettes her ikke heller andet end hvad de allerældigste angaaer. Der er stor Mængde (Guld være ere) som har det langt bedre og anderledes, endskjønt ikke som en Borgemeister i Hamborg. Salt bruges her ikkun lidt, frisk Kiød og Fisk er her en almindelig Spise, naar det falder, og deraf skal intet oplegges til Forraad. Ildbranden er ikke lige slet over alt, og Fiskebeen brændes ikke uden hvor de falde, nemlig ved Søekanten, hvor Folk lever allerbekymmerligst. Det sidste af denne S. om deres nydeligste Kæt og dens Villavelse med videre er beblandet med usandsfærdig Snak, som og baade det foregaaende og efterfølgende.

S. 86. p. 113. Bønket Støkfisk bruges ikke i storen for Brød, men som en ordinair Føde og Daglig Spise med Smør til, og hverken med Tran eller Talling, uden fand stee af forhungrede Menneſker. Og det er ikkun i et Kirke-Sogn, hvor der vover et slags Korn, hvoraf de i Skætesells Syffel med stor Møngior Brød; det bruges og til Grød med noget Dansk Meel beblandet.

S. 87 p. 113. og 114. Vand af Iis-og Snees bierge er ikke deres almindelige Drik, kand og ikke have allebeane. Viinen kommer de ikke paa noget Træ, som Tran 2c. har været i, med Villie; Den føres dem til des uden saa beskaffen; at den kand ikke holde sig Vinteren over, helst hvor Frostien kand trænge der til. I hvor ilde de udraabes her og andenstæds for den alt for store Lyst til Brændeviin, saa ere der dog langt flere, som ikke med Sandhed bør eller kand beskylde for slig Udyd. Ikke heller er det alle Inderboernes Nyemærke med al deres Arbeide at forhverve Brændeviin dermed. Deres fornemste Hensigt med al deres Arbeide og Møye, er deres Livs ophold og Nødtørst, som de Fremmede skal bringe dem. Vi dere vil herpaa svares ved anden Leilighed.

S. 88. p. 114. Klæder gøres ifkun af gandske faa af Læder, besmurt med Giske-Lever, men det maa heller siges om de yderste Soeklæder, som ikke ere deres Gangklæder. Qvindfolkernes Kiol, som her meenes ved Adrienne, er deres yderste Klædebøn, som gaaer og uden om Forklædet. Det Bind af Silketøy om Hovedet bruges baade af Gifte og Ugifte, som Ziirat, og for at deres Hoved-Linnet skal sidde des fastere; icke til Skiul, eller naar de har Hoved-Piine. Af Enker bruges det Sort. Skoe-Kemmene ere ingen Faars-Farme, men afbereed Læder. Selv Danske Folk har brugt Skoe af den Art der i Landet.

S. 89. p. 115. Vaaningerne falde her baade ligedan som her fortælles, kand skee og slettere, og derimod paa mange Stæder meget bedre og større; dog ere Materialierne Træ, Steen og Jord. Folk og Dværg ere ikke i et Huus, uden det skulde være hos de allerusleste. Men et eller andet Tiende kand sidde og bestille noget hvor Dværgen foedres. Ellers ere de samlede i een Afdeeling, som gemeentligen kaldes Badstue,

stue, hvor Mand og Kone har sin Geng, og Tienestepiger samt Børn sove og der inde, der er deres Berkestæd om Vinteren. Men Tieneste Karle og Fremmede sove i et andet Værelse, dog ikke alletider som her siges, men hver har sin Geng. Den Skif findes ey uden hvor Frangen vil have det saaledes, og ved Fiske-Leverne af samme Aarsag.

S. 90. p. 117. Det er læt at viise hvor usandfærdig de har været, som har berettet Borgemeesteren det, som her tillegges Islænderne, at de ikke tør stynde et ladt Gevær af. Da mange eyer Flinter og nære sig dermed. Derimod skal det ikke beviises, at Folk er bleven udstykket efter Ordres til Krigsbrug meere end een gang, nemlig under Christ. V. Da een eeneste Øvrigheds Mand skal have maget det saaledes, at de fletteste og daarligste bleve udsøgte. Dog var der een iblant, som viiste sig duelig, og blev i Kongens Tieneste. Men baade for og siden har Soldater af Island faaet god Afskæd eller tient sin Capitulation ud. Hvor stridbar Island har været al sin Tid, indtil de bleve desarmerede, viiser baade Danske og Nordiske Historier. Prøver af samme uforfærdede Moed har man og haft i de følgende og sidste Tider, e. gr. da en stor Hob Engelske og Tydske bleve slaen ihjel i Nordlandet, for adskilligt Ondt de bedrev, som med at plyndre, stiale og voldtage Gifte og Ugifte Qvindfolk. Ligeledes de skielmske Spanioler, som Are Magnussen lod under egen Anførsel dræbe til Landets Frelse fra deres Overlast, Mord og Røven. Jon Westman fra Westmanskene havde slaet sig saa got igiennem til Søes, at han i sit Tyrkiske Slaverie blev derover anset, og gjort til Søe-Capitain af Frider. 3:rio Høyløslig Thukommelse, efter at han var kommen fra Tyrkiet, for hans Erfarenhed og Hyrighed, som han gav Prøver af i Militair-Væsenet

net. Under Frider. II. døde en Lieutenant af Is-
landsk Nation i Skaane i en Bataille; og i sidste Krig
med Sverrig var der en Ingenieur Lieutenant ved
alle Feldt-Tog med, baade paa den Tydske Bond,
og saa i Norge Øster paa; blev og siden Ingenieur
Capitain og døde i Island. Alt Islandske Studen-
tere har holdt sig got i den farlige Kiøbenhavns Bes-
leiring under Friderico III. bevidne Attester, som findes
hos deres Slægt i Landet, tillige med Kongl. Ordres,
at samme skulle have bleven promoveret frem for an-
dre, naar de søgte noget Embede, hvad og er skeedt.

Deres Hiemlængsel er ikke saa stor, men de fleeste
nødes dertil af Mangel paa hvis der udfordres til at
komme fort med iblant saa Fremmede. Ikke heller
er det forsøgt med ret mange, om de kunde blive Kiøb-
mænd. Alt der findes dovne og egenfindige, er ingen
under, saasom de findes over alt, og det alt for man-
ge uden for Island. Det fremmede Verktøj, som
dem tilbydes, er vel ikke heller alletider brugeligere end
deres eget; dog søger de tit og forskriver fra Fremmede,
det de meener de skal kunde bedre komme til rette med.

§. 91. p. 118. Her er Auctor eller hans Fortællere
imod sig selv, og derfor vil intet erindre om Indholdet,
viidere end som at det er ikke heller hver een som kand
giøre alt hvad her meldes, ikke heller kand alle For-
ældre lære dem det selv. Røden og Nature ns Drift
gior her det meeste. Dersom her til sidst skal forstaaes
Uhrverk, da kand det siges om de fleeste, der ikke eye
noget saadant; men vil Auctor forstaae det om Calen-
der og Almanacker, samt Aar, Maaneder, Uger &c.
Da er det usandt, thi Islændere faaer Almanacker
hvert Aar fra Kiøbenhavn, og til dato har visse Folk
i Landet gjort Calendar selv, hvoraf endeel ere trykte,
baade efter Computo Eccl. i gamle saa og nyere Tæ-
der. Guadagne har Biskop Mag. Jøn Arnesen læ-

det to skags udgaae i Trykken, og den eene lod en
 Zslands Kiebsmand trykke paa Auctoris egen Bekostning
 Anno 1739 i Kiøbenhavn.

§. 94. p. 121. Den Skind-Pels de bruger er et
 Stykke af deres Søe; men ikke Gang-klæder; men hvo
 vil gibe dem det bedre for den delicate Næses Skyld?

§. 95. p. 121. Her væbes og forarbejdes adskilligt
 andet foruden Badmel, med langt større Konst og
 Nøye, som Snoerer, Dækkener til Senge, med
 Striber og Blommer, men meestendeels til egen Brug.

Balken skeer og ved varme Bade, hvor man er dem
 saa nær, og her vaskes med Vand og Sæbe, hvor-
 af det sidste kioebes af de Danske. Alt Alfe bruges
 dertil, er digtet, og Urinen er for det groveste hos de
 Ringeste og Ukyndigste, som dog har samme Brug
 hos Fremmede.

§. 101. p. 126. De needstamme alle fra de Cat-
 tholske; der har ingen Religion været siden Nordmæn-
 dene kom derover, end som 1) Hedenkabet, 2) dernæst
 den Catholske, og til sidst 3) den Evangelist Lutherke.

§. 102. p. 127. Der er ifkun paa et Sted Bog-
 trykkerie, nemlig paa Hoole-Bispegaard. Ellers har
 det ogsaa været i Skalholt, men nu ikke. Bispernes
 Intrader ere ubisse og ulige, efterdi deres Indkomster
 dependere af Tilstanden med Fiskeriet og saa videre.
 Om Bispe-Told og Præste-Tiende er her adskilligt
 confus og falsk berettet. NB. Den i Nota anførte
 Dissertation er sandfærdig og tilforladelig, hvis Au-
 tor en indfødt Zslander og siden Biskop, har ikke ud-
 skrevet den af Bøger, men haver vel allegueret saa-
 danne Skrifter og Bøger, som havde skrevet for saa
 vidt ret og sandt om Zsland, og ingen Løgn af nogle,
 som finde for got at sige, hvad dem lyster, om et
 Land, efter deres falske Begreb og liden Omhyggelig-
 hed for Sandhed.

S. 103. p. 127. Her findes og Kirker af bare Tømmer; Men hvor de Danske har forsøgt at bygge en Kirke af Steen, maatte de gode Mænd have givet tilkiende; thi den som blev begyndt Seculo XIII. paa Hoole, hvor af noget sees endnu, blev ikke needslaaen af Storm, men Bispen en Nordmand, som ville have bygt der saaledes, tog bort, og derover blev Bygningen ikke opført videre.

Det har været Eædbane at sætte et og andet i Kirken til Forbaring, hvad der maatte nok have blevet borte og der uden for; men sliig Skik er bleven forandret for nogle Aar siden.

S. 104. 105. 106. Er det skammeligeste, som nogen sinde er bleven sagt eller skrevet om Island, hvorefter Oversætteren har ikke givet besatte sig dermed, at lade det komme saadan ud som det læses i det Tydske. Jeg vil ikke heller udskrive det her, men siger, at sligt at fortælle i en fremmed Republique er at udstrøe Løgn paa en langt skadeligere og skammeligere Maade, end som naar det skeedte ikkun iblant den Konges Undersaatter, som har Landet i sin Magt. Disse og andre plusquam Blefkeniana bør og at annoteres paa et andet Sted, og vidløftigere end som her kand skee.

S. 108. p. 129. Naar de ikke ere ude at fiske, bør vilde de adskilligt til Fornødenhed, og deres Tilidsforbrug bestaaer ikke alleene i Skak- og Spil, men at læse Historier og hvad de har af Bøger, saavel Gudelige, som Historiske, og andre.

S. 109. p. 130. Danken har her ingen Skik og er meget af Mode, saa at hvis han har ladet sig fortælle herom er af ingen Værdi, men beles nu og forages af de fleeste.

S. 110. Her meldes intet om Stifts-Amtmanden, som er den Høieste af alle Bestallings Mænd i Landet, endskiont han ikke residerer der, men i Kiøbenhavn,

havn, og er gierne af en høy Carac̃ter, somme tider og Ad̃el. Amtmand og Landfogeden boe paa Kongens Gaard Beseftad, som ligger Sønder paa Landet, ikke Vester paa.

§. 111. Her er atter en Urigtighed paa en anden; Kongen har, siden Landet kom under Compagnie-Handel, ikke faaet over 16000 Rixdal. i Forpagtning. Han har ingen Bygninger i Landet, som han tager Leye af, men Jordegods, bestaaende i seculariserede Eyendomme, Clostere, Confisqueret Gods og saa fremdeles. Landet har ikkun 2 virkelige Labmand, og 20 Susselmænd, hvoraf eenhver har sit Herred til Forpagtning, og administrerer Justitien tillige. Men de største Herreder har undertiden haft 2 à 3 Susselmænd.

§. 112. p. 131. Det han har om Loven ic. kand nogenlunde passere, men bør at udføres og forklares bedre, og det man læser i Noterne, er, som venteligt, fordrejet og afgeschmakt; e. gr. * Loimade, corrig: Lögmadur, it. *** Jonas Loysaga, er monstrosa detorsio per ignorantiam linguæ, maa derfor hede Jon Lögmadur. Om Sprogets Forsald har det sin Rigtighed. En Concept til en ny Islandsk Lovbog ligger i Kiøbenhavn. Der salder Processer nok baade vigtige og hyppige. Landets Vidtløftighed og Reisers Usikkerhed gjør ligesaa vel Forhaling og Forvirring i Processer, som det han ellers anfører.

§. 114. p. 134. Den Historie om en Islandsk Pøg, som stillede sig saa underlig, er ikke meere værd at remarquere, end meget andet af det foromrørte. Skulde man ikke snart sige, at en Mand som havde fundet sliat noget værdt i al Alvorlighed at optegne, havde ikkun haft maadeligt Begreb og Kundskab om Menneskers Natur? Thi mon ikke dette samme skulde kunde hendes mange fleere unge Drengs paa 14 Aar, af de fleeste og skarpsindigste Nationer i Verden, naar

naar de fra deres Fødestad, hvor de aldrig havde seet uden Jordhytter, og aldrig havde hørt tale om andet, vare uformodentligen bragte ind i en stor Stad, fuld af høye og prægtige Steen Bygninger, og siden strax ind paa et Opera? Ellers levede J. G. som Hr. M - - r toog ud fra Island, i Landfogedernes Huus, og kom gift derfra Anno 1739 og døde i Kiøbenhavn 1746. Saa han havde aldrig fornøden at forskrive nogen Hielp fra Hamborg eller Glückstad, til Redning af al Schmus, som Borgemeesteren siger han har maat leve udi, siden han kom til Island igien. Videre bliver vel besvaret med Tiid og Leilighed, af dem, som vil søge at redde den Islandske Nations Ære fra de her af Borgemeesteren samlede Usandsfærdigheder, og meer end Blefkenianske Relationer.

Register,

	A.	Pag.
Varstiider, ikkun to i Island		106
Umbra, hvor den findes		204
Umanth-Bierge, Grønlandske og Siberiske		156
	B.	
Balanus		190
Bergens Selskab, hvorfor det er ophævet igien		146
Blod, styer Fiskene		91
Boliger, Islændernes		115
Brænding, som Vandet forarsager oven over det øverste af Søen		148
Brød, i Stæden derfor bruger Islænderne Stokfisk		113
Buglop		216
Børn, deres Opdragelse i Island		110
	C.	
Cachelotter		196
Clima i Island		108
Crystall, Islandske		16
	D.	
Danske har alleene Handelen i Island		125
Delfhin		218
Drif, Islændernes		113
	E 3	Dyde

Dyrr i Grønland	161
Døde, holdes af Grønlænderne for at være ureene	274
E.	
Ebbe og Flod, hvorledes den er beskaffen i Island	107
i Grønland	155
Enghorning, adskillige Efterretninger om denne Fisk	191
F.	
Faar, hvorledes de opholdes i Island	28
Falke, hvorledes de bringes til Danmark	38
Finnfisk	187
Fisk i Grønland	175
Fisk, derefter føres Regninger	123
Fiskhoune og Rødhaune	122
Flakfisk	77
Fugle, i Island	37
i Grønland	164
G.	
Gagates	19
Gemyts Beskaffenhed, Islændernes	117
Giftermaal, Grønlændernes	238
Grever, Ordets kritiske Betragtning	210
Grønland, den første Danske Colonte der	139
Grønlædere, hvorfor de lever saa fredelige iblant hverandre	266
foragter de Danske	267
veed af ingen Religion	269
Meening om deres Herkomst	274
Efterretninger om dem	227
H.	
Hamborger, har i forduum Tiid handlet paa Island	125
Handling, Grønlændernes	255
Hanfisk	97
Hængfisk	78
Himmelængsel, Islændernes	117
Himmel, Ordets Oprindelse	116
Horn, Narfag hvorfor Dvæget i Island fattes dem, og Faarene har dem	32
Huuse, Islændernes	115
Hvalfisk, hvorved den adskilles fra andre	176
adskillige Efterretninger om den	179 etc.
Hvalfisk, dens Fangst, hvorledes steer af Grønlædere	251
hvorfor Hollænderne kommer bedre fort dermed end de Danske	144
Hvalfisk-Mordere	220
	I.

I.

Fagt, Grønlandernes	25
Fis, hvorlænge den varer i Grønland	152
Fis-partikler, opfylder Luften som en Taage	152
Fjeldsprudende Bierge	6
Insecter, hvad for nogle der findes i Island	100
Jockul Isl.	2
Jord-Brand	5
Island, dets Situation og Størrelse	1
er ikke meget beboet	3
er underkastet Jordskælv	3
er fuld af Svovel	4
Jupiterfist	187

K.

Kabbelan, Efterretninger om den	69
Kilder, varme	13. 161
Klæder, Islændernes	114
Klipfist	82
Knude-Fist	191
Kuld, den største fork i April	106
Kulle, en Fist	86

L.

Labberdan	81
Lange, en Fist	62
Lax, hvor de fanges i Island	99
Lov og Ret i Island	131
Lygtemænd, overskødige om Vinteren	105

M.

Maal er i Island indrettet paa den Hamborgske Fod	125
Makreel	89
Mallekuffe, Beskrivelse over en Levende	168
Marmor skal findes i Island	15
Marsovin	95. 218
Mineralier i Island	17
Musik, Grønlandernes	100
hvorfor Menneskene naturligen elsker den	258
Muus, hvor paa Kirkegaarden ved Widoe Kloster	257

N.

Narhval	191
Nord-Caper	90. 186
Nordlys	102

P.

Plof-fist	191
Politiske Tilstand, Grønlandernes	261

E. 4

R.

R.	
Rav, hvoraf den gøres	88
Regimente i Island	130
Relling og Rav, hvoraf den laves	88
Religion, som fordrages i Island	126
Rettergang i Island	131
Robber, see Sælhunde	223
Rodstier	77. 80
S.	
Sælhunde	223
Sild, Efterretninger om den og Sildefangsten	48
Sælfist	83
Slangar, hvorfor der ere ingen i Island	100
Soel, naar den gaaer ikke need i Island	102
sees i Grønland end og paa den korteste Dag	153
Soole, flere paa Himmelen	155
Sperma Ceti hvor det findes	198
Spise, hvorledes Islænderne tillaver den	111
Sprog, Anmærkninger om det Islandiske	122
Grønlandiske	229
Stee, bliver haardere i varme Lande	16
Stierner, nogle som ere Grønslænderne bekendte	
Stokfist	76
Sværdfist	98. 218
Svovel, fordriver Fiskene	20. 21
Sngdomme, saa i Island	109
Soe, tørrer bort og kommer frem paa et andet Sted	4
Soe, som aarligen tønder sig selv an	10
Soe-Dræg	99
Soe-Band, er salttere ved Island er længer need i Nord-Soen	107
T.	
Tordenvejr, i Island er stærkere om Vinteren end om Sommeren	105
Torif	85
Taan, ordets kritiske Betragtning	93
hvor mange Slags der er	ibid.
bruges i Stæden for Tællig	154
Tumler	218
U.	
Ureter, til Lægedom i Island	24
V.	
Vare, som gaaer ind og ud i Island	124. 125
Veefsteen	159
Villing	84
Vinde, deres Betskaffenhed i Island	107
Vognstul, Ordets Bemærkelse	119

Trykfeil: Det som paa pag. Faldes Grabber, skal være Rager.

Silgift
som
Videre Efterretning,
Om
NOTICE
Om
Island.

§. 1.

Islands Situation, Længde og Breede findes anført af den Berømmelige Islands Beskriver Arngrim Jonsson, Præst til Melsstad i Høole-Stift vid. ejusd. Crymogæa Libr. I. Cap. I. Elevatio Poli er hos ham $65^{\circ} 44'$ og Longit. $13^{\circ} 3'$ tagen uden all Tvivl paa Høole Bispegaard af Biskop Gudbrand, eller ved hans Hielp, af Arngrimo. Cæterum Elev: Poli hucusque in Variis Islandiæ Locis cognitæ hæ sunt. 1. Vestmanna Eyar $63^{\circ} 25'$ Skalholt $64^{\circ} 10'$ Reykianes 64° Keflavijk $64^{\circ} 15'$ (disse Stæder ere i Sønder Island) Snæfells Jækull 65° Biargtange $65^{\circ} 48'$ i Vester Island, og Eyafjordur i Nord Island $66^{\circ} 8'$. Fleere Stæders Poli Høyde viides ikke uden af hvis de Kongel. Ingenieurer maa have observeret og annoteret i deres Journaler og Landkaart som de skulle leverre efter Allernaadigste ordres.

§. 2.

Landets Form og Gestalt findes ligeledes hos bemelte Arngr. Jonæ, Crymogæa Libr. I. Cap. I. allerbest sees den af de ordinaire Kaart som findes baade i Navigations Bøger, og adskillige Geographiske e. g. Ortelii Theatro orbis, thi det medfører een Mappe, som er nogenlunde overeensstemmende med de nyere som ellers have udstuffen i Kaaber.

§. 3.

At ville beskrive og maale Distantzen i Landet fra
et

et Stød til andet, efter accuratesse og Forandringer, baade Sommer og Vinter: Veje var et uendeligt og alt for besværligt Arbeide. Hvor vidt det ligger fra sine Naboe-Lande, veed nu levende Indbyggere aldeles ikke, saa som de farer ingensteds uden som Passagerer til Kiøbenh. eller Glükstad, og hverken forstaaer eller bruger Navigation, derfor er sligt at udforske hos de beste Søe-Erfarne hvor de ere at forefinde i een berømt Kiøbstad, uden for Island. Fra Bessetæd til Landsstinget ere omtrent 6 Miile, og fra Landsstinget til Skalh. 5 Miile. Fra Hoole til Bessetæd Land reises om Vinteren 40 à 50 Miile, om Sommeren meget kortere, og saaledes varierer det mellem Hoole og Skalholt Sommer og Vinter. I Eldgamle Tider ville man sige at der vare 40 Tydske Miile fra Snæfells Fjøl i Island til Hvarf i gammel Grønland. Fra Latretange Promont: Islandiæ Borealis ad Sinum Eyafjörd, til det ubeboede gamle Grønland 38 Miil Nordad. Fra Skotland har de meent at Island skulde ligge 120 Miil. Fra Hissland, olim Hiallslund, 130 Miil. Fra Stade (hodie Stadt) i Norge 140 Miil. Fra Jölduhlaup Promont. Hiberniæ 150 Miil. Til Engelland, som meenes at de have forstaaet ved Bretland, har de regnet 120 Miil; til Færøe 80 Miile; Hvilken Meening endnu vedbliver. Af Distantzen til Nova Zembla, Spitzbergen og saadanne fleere under Nord-Poolen beliggende Lande, veed man her ikke det ringeste. Man maa dersom eftersee de Søe-Kort, som polerede Nationer Danske, Engelske, Hollandske &c. betiener sig af.

S. 4.

Hvor mange Miile denne Insul er omkring, i Bredden og Længden kand sees af A. I. Crymogæa Libr. I. C. I. it. Theodori Thorlacii Dissert. de Islandia som Hayes meer end som eengang trykt. Men ellers

ellers er al vores Miile Regning ifkun Gisninger og vedtagne Meeninger uden nogen Geometrist accuratesse. Isländerne veed ogsaa ikke af Miile at sige, men naar de vil gibe een Distantze tilkiende, bruger de det Ord Thingmannaleid, som paa sine Stæder kand gjøre 5. Miile Danske paa andre 6, 7 og kandskee 8. saa uliige ere de Islandske Miile og de i Nord- og Vester- Landet ere langt længere end som de i Sønder- og Øster- landet. Det Fremmede betegner med det Ord Miile til Søes kaldes Bika Siafar hos dette Folk, skal være det samme.

§. 5.

Efter det næst foregaaende kand intet vist siges om Differenzen mellem Island og Norske Miile. Hverken jeg eller nogen anden nu levende Islander, den jeg Kiender, har reist i Norge, eller Dannemark for at tage dette i agt; nogle meener at Islandernes Thingmannaleid gjør 4. Norske Miile, men 5. Tydske, eller 5. Danske, men sigt er mig ifkun een Gisning.

§. 6.

Vinteren beregnes i dette Land fra 18. Octobr. til 18. April. omtrent, saaledes at den ordinaire har 182. Dage og Sommeren 183. Dags og Nattens Længde efter hver Tiids Bestaaffenhed om Aaret udviiser een Table som Biskop Thorlacius har sat ind udi hans Calend. Perpetuum; og vil samme være den eeneste som har betragtet denne Sag efter nogen Wiidenskab, men hans Calendar er nu bleven rar at bekomme. Hvad Natten anbelanger da er den fra medio April til medio Septembr. temmelig Lys formedelsst Solens Straaler, qui,

qui, nimir. Sol, juxta nonnullos, radios spargit per totum hemisphaerium superius, et ab 8. Junii ad 7. Julii circiter, super Horizonte plano borealis Islandiæ pernox esse videtur. Sed Th. Thorlacius hanc opinionem refutat, in eo quod Skalholti edidit Calendario Perpetuo. Den korteste Dag er 3 Nord-Island. ad Elev. Poli 66. 8, omtrent 9 Timer 30 Min. naar man regner crepusculum dermed. Causa adfertur obliquitas Zodiaci ad Horizontem. Men Islændernes Tiids-Regning er suo more beskrevet i deres Riim, det er Calender, som høves baade efter den gamle Stiiil og saa efter den nye. Theodor. Thorlacius har indrettet hans Riim efter den gamle Julianske Styl, og Biskop Arneson efter den nye. Hvad Høytider, Helligedage og Bededage angaaer, da betiene de sig og retter sig efter de Danske Almanakker, som aarlig gen indføres til almindelig Brug og Nytte. Men deres Sløttestiid, Tiundestifte og øvrige Oeconomica maa endnu gaae efter gammel Stiiil, og derfor er der endnu mange, som veed nøye, naarden eller den Messe, eller Helgensdag indfalder, og dertil tiene dem deres Riim, hvoraf der høves een Deel Skrevne foruden de Trykte. Annus Ecclesiasticus et Civilis begynder her lige som i Danmark. I een Beskrivelse, som skulde være fuldstændig over Island, maatte man indrykke een Calender indrettet saavel efter gammel som ny Styl for Island; og da være de tvende oven bemeldte Biskoppers paa Skalholt, de beqvemteste til den Ende, og derfor heller at opsøge end de Skrevne som mestendeels ere forfattede af illiteratis. Mig er ikke bekendt, at nogen af Islændere skulle have vidst at betiene sig af Mathem. Instrumenter uden Theod. Thorlacius, og Biskop Arnesen. Mag. Jonas Garna og Capitain Areson være vel Børnsføde i Landet, men opholdt

opholdt sig den meste Tiid i Danmark, efter at de havde gjort nogle Progresser i dette Studio. I Landet har jeg ikke seet af Mathem. Instrumenter uden een Cirkel og Gradstok, hos sal. Bisk. M. Arneson. Een Islænder ved Navn Gisle Einarson, skal, som Observator paa Trinit. Torn i Kiøbenhavn, have udregnet een Almanak, hvilken jeg dog ikke har seet.

§. 7.

Lusten er ordinair og over alt sund og frisk, baade om Sommer og Vinter. Det nogen Land have skrevet om een iidelig Damp eller Taage, eller een Skorstens Røg, som stiger op af og bedækker Landet uophørlig, er Blefkenianum qvid. Thi vel falder der Taage, men den forsvinder imellem, og forgaaer; ellers kom aldrig noget Skib eller Fremmede ind paa nogen Havn der i Landet. Sed ridiculis refutandis me non detineo.

§. 8.

Proportion mellem Heeden i Danmark og Island fand ingen af disse Folk sige til visse; dog er jeg af den Tanke, at der falder nogle gange om Sommeren lige saa stærk Hæede i dette Land, som der falder i Danmark men ingenlunde af den Bestandighed eller Virkning.

§. 9.

Der baade lynet og tordner stærk, besynderlig med vestlige Vinde i Sønderlandet, helst om Efterhøsten; ja det skeer og om Sommeren og Vinteren. I Nordlandet skeer det ikke saa tiidt; det tordner med lige saa stor Forsvælgelse og Himmel Alarm som i Danmark. Sed Comparationis gradus fulminum & fulgëtrum ignoratur a literatis juxta ac illiteratis.

§. 10.

Meteora sees her sielden; blandt dem som her tages i agt ere følgende, Nordur-Lios, nonnullis Aurora Borea-

Borealis, Rosabaugur, Halo, qvo referuntur parelia, arcus vel circuli Iricolores Isl. Hialmabönd, in singulis intersectionibus soles sive nubeculas perquam splendidas habentes. Triplices Irides rarissimæ sunt, duplices non item. Id. Meteora secs og meget sielden, undtagen Hráfar-Eldur, Ignis fatuus, qui sæpius in austr. quam boreali Insulæ parte conspicitur. item Vjgabrandur, tråbs, sagitta vel gladius ignitus, qui aliud est quam Vjgahnöttur, Ignis perpendicularis, globus igneus. Om den Isl. Id som Bletkenius beskriver, er intet at mælde, viidere end hvad böres Arngrimus Jonæ har auført i sin Bog skreven ex professo mod denne Lögner, og alle dem som smører Papiir efter hans bedragelige Anviisning. Her maae ellers tages i agt, at Ignis fatuus er ikke meer et Meteoron i dette Land, end som i andre cum natura & modificatio ejus sit una & eadem ubivis cum causæ sint eadem.

S. II.

Historia Medica & Morborum habes ikke beskrevet, som den bør at være; Landet har og ikke til Dato havt habile Mænd til sligt Arbejd; thi endskiont her har vaaren adskillige som har profitered noget i Chirurgien og Medicinen, saa har de dog det meste at takke Latinske og Tyske saa velsom Danske Bøger, hvormed de, modo empiricorum, har tient sig selv og andre saa got som de har kundet. Vel finder man adskillige Lægebøger i dette Sprog; men de ere ikke tilforladelige uden for saa viidt de ere ret excerperede ud af de Fremmede, men Applicationen er mislig og undertiiden latterlig. I saadan Materie veed jeg intet at være trykt til Islandernes Brug i deres eget Sprog, uden hvad Theod. Thorlacius har hængt bag ved sit Rjim i Anledning af Himmeltegnene, da han har noget om Hareladen, Temperamenter &c. De ordinaire Sygdomme

domme og almindeligste ere disse Landfar-Sott, Morbus Epidemicus som fører Smerte og Piine med sig i Hovedet og heele Kroppen, kommer over et med hixig Feber. 2) Tak, Plevritis morbus, aut convulsiones hinc inde, præsertim circa costas aut præcordia; denne Sygdom tager mangen een saa hæftig at toe eller tre andre friske og føre har nok at giøre, med at holde Patienten i Sengen. Børnekopper have graferet her tiidt og bortryffet unge og gamle hen i mod 50 Aar. De som grasserede fra 1707. til 709. inclusive meenes at have dræbt henved 18000 Mennesker i heele Landet. Men det var ikke alleene Børnekopper, men ogsaa een Art af Contagion og Flekfeber tillige. Guulsott er her temmelig gængsaa og Størbug som holdes for Ulagelig, og kaldes her Spedalskhed. Kaalder-Syge ytrer sig vel paa mange Stæder, dog meere i Nordlandet end Sønderdeelen. At Luften skulle have Skyld der i, kand ikke siges med nogen Visshed. In genere falder at observere, at de fleeste bekienteste Sygdomme som man veed af at sige i Danmark og Norge, maa have og saa indfundet sig her e. g. Melancholie, Hypochondrie, Epilepsie, Apoplexie, og saa haaben andre, men de almindeligste ere de ovenbemeldte. Smitsomme Syge kand ikke angives som Indlandske, uden Spedalskheden som dog ikke er alltiid smitsom, thi man har Exempel derpaa, at een Egteskælle har vaaren frisk og sund, efter at have søgt Seng med den anden som havde denne Sygdom. Ja den synes at have sin Oprindelse hos Enten af Forældrene, saasom Børn og Børneborn, Søskende og Paarørens de ere dermed besværede. Vores Annaler melde om visse store og forfærdelige Plager som ere gaaen over dette Folk i ældgamle Tiider, da slige contagieuse Sygdomme har ødelagt heele Kirkesogne, om ikke oasaa Herreder. De meenes at være kommen her ind med Fremmede,

mede, Engelfmænd og Tyske, som handlede her i de Tiider. Saadan een Contagion var den saa kaldede Svarte Daude, som ødelagde saa got som det heele Land, og skal have grasseret omtrent 1398. til 1401=2, den kaldtes og den Store Plage, eller den Sorte Plage, fordi der grasserede siden een anden 93. Aar derefter, nemlig 1494=5. Vesterdeelen af Landet skal have været fri derfor; af den Aarsage fløttede mange fra den Egn af Landet, til Norderdeelen, Sønder og Øster Landet, hvor de forefandt anseelige Urvedeele og Eyendomme, og bleve derover til Capitalister og mægtige Rige Folk, hvis Descendenter de ere som i vore Tiider kand kaldes at være bemidlede i Landet.

Man kunde nok give een liden Designation ober Zslandernes Medicinam Domesticam, efter deres skrevne Bøger, men saasom deres fleeste Hielpemiddel ere uvisse, naar det skal gielde, og bruges paa maae og faae, altsaa synes det usornøden at opholde een Fremmed med slige Ragerier og Uselheder. Sinds der noget Sundt udi, da er det ikke andet end hvis der er taget af Danske, Tyske, eller Latinske Bøger, saa at de samme Middel bruges her af den gemeene Mand, som i Danmark, for saa viidt de ere her saa bekiendt, som der, og kand have derhos. Det er og bekiendt, at Dvæg og umælende Creaturer have her havt sin Sygdom, ja Heste, Kæbne, Hunde og Kiee, hvoraf disse ere først bleven rasende, og siden døde; Aarsagen og Egenstaben deraf veed ingen at udgrunde. I Nordlandet gives der fore, at slig Sygdom ikke skulle være kommen viidere end til de Aær i Skages fiord, som kaldes Herreds-Bande: Som det og har tilsdraget sig, at een Part af Landet er bleven aldeles, eller meere forskaanet for visse Sygdomme frem for andre. Man vil sige at Smaakopperne have grasseret her 14 gange. Den sidste Aar. 1742. kom her først

ind med Hollændere i Østerlandet, havde paa visse Stæder stor Rapport med den An. 1707: 9. men tog ikke nær saa mange Mennesker bort. I samme døde meest unge Folk og Barselskoner.

§. 12.

Her regner og sneer, fryser og tøer, blomstres og visner i alle Egne og Kanter, meer eller mindre, ligesom paa andre Stæder, og i andre Lande, dog er Kuld og Frost meere i Nord- og Vesterlandet, der imod Elud og Regn meere i Sønderlandet, Marsagen til Variationen og Graden udi allt dette, er den samme som hvor sligt differer anden Stæds, scil. aeris & cæli Constitutio &c.

§. 13.

Ligeledes falder her alle slags Vinde, men der sneer allermest med Nordlige, dog ikke ligemeget over alt; det kand og skee, at der falder Snee med Vestlige og Sydlige Vinde. Sneens Dybhed har intet fast eller vist Maal, somme Tiider falder den saa stærk, at Huuse og Gaarde, tillige med Fæ og Dvæg paa Markene, bedekkes, skiules og qvæles der i. Til Fjelds, og i visse Dale, er den nogle Favne dyb og høy, den kand optoe midt om Vinteren, naar der Regner, ellers gaær den paa de fleerste Stæder bort i April og Maj Maaneder. Til Fjelds, paa visse Stæder, tøer den aldrig op gandske, men vel formindskes ved Regn og Soelens Varme om Sommerdage. Naar Folk har at reise over glat Jis, har de noget Jern under deres Skoe, at de kand gaæ des vissere. Naar den er dyb og ikke haard, eller tæt, bruger de noget som de kalder Thrugur, Lat. Retisoleas, gjort af et Tøndebaand, og noget Løvberk, andre bruge Xylosoleas, quorum usus antiquissimus in Norvegia, sed rarior hodie in Islandia; thi det er, saa vidt jeg af veed, ikke i Brug, uden i Fnioskadal i Norder-Syssel. Her er ingen Mennesker

nisser som har Boepæl eller Huuse i Sneen, men det skeer Tiidt, at Reysende nodes tit at grave sig under een Sneebakke, for at have Nattelye, naar de ikke kand opnaae een Bondehytte eller Gaard, og de ere paa een lang og besværlig Fjelds-Vej; dette maae de giøre for at redde Livet, og ligger de i saadant Skiul somme Tiider, 2 à 3 Nætter, indtil de kand komme af Stæd igien. Ingen Orme har jeg seet her i Sneen, men vel hørt af andre, at de skulle dog være der at finde, nemlig sorte af Couleur; er det saaledes, da vil de have deres Oprindelse, ikke af Sneen selv, men af een Forraadnelse, hvoraf de kryber op igiennem Sneen, og bliver derfor synlige. Der Hagler, og mestens deels med vestlige Vinde, om Foraaret og Høsten, dog veed man ikke at Haglen har slaet Næg eller Creaturer ihjel. Den falder ulige stor, men Proportion mellem den der falder her og i Danmark, saa og i Tydskland, kand ikke viides forend de bliver vejede imod hinanden.

S. 14.

Frost og Kuld begynder ordinair ved Mikselsdags Tiider, og kand vare lige til April Maaned, dog holdes op imellem. Comme aaringer fryser Jorden ned at $2\frac{1}{2}$ El. i det Høieste, som neppe vil skee i Danmark, uden i extraordinair haarde Vintere, som e.g. 1740. og jeg meener der fryser ligesaa stærk, men at hverken Frost eller Vinter bliver der saa længe ved.

S. 15.

Hvirvel-Vinde, som indfalde her paa visse Stæder, hvor der ere meget høje Bierge, har ikke sin Ursage af nogen Under-Jords-Fjeld, men deraf, at den maae brække ud med Gewalt, hvor den ikke har des friere Fart, saasom de høje og tæt paa hinanden staaende Bierge forhindrer den. Passat-Vinde kand her ikke benævnes uden om man ville føre det slags Notum derhen, som

blæser i sær om Efterhøsten, da Løvet falder, hvorførenden og kaldes Løv-Vind, 2) Auram matutinam five Trophæos Isl. Morgungola, vel Morgunkast, som falder naar Himmelen er klar, lader sig tilkiende det heele Aar igiennem, i Nordlandet fra Middag, i Sønderlandet fra Dagningen til Kl. 9. omtrent, og gaaer den ikke over 3. Meile ud til Soes. 3) Encolpias Isl. Hafgola, den kommer fra Søen, allerheest om Foraaret, fra Kl. 9. Formiddag, til Kl. 9. Etermiddag, da den ophører, og een anden begynder fra Landet, som kaldes af Indbyggerne Fiallakul, Jöklagola, Dalakul, Innankast, de ophøre om Natten, ere faalde, dog sunde, i sær Encolpiæ, hvor til naar andre Vinde støder, bliver der et slags Vind af som kaldes Ættingur. De svækkes og brækkes undertiiden ved een tyk Luft, eller megen varme i Været, og gaaer ordentlig ikke uden for Abninger af Fiordene. Nordlige Vinde ere her overalt de Koldeste og penetranteste.

§. 16.

Den drive Gis som Gisland hiemsøges og plages med, og kaldes ordinair den Grønlandse, kommer mestendeels med Nordlige Vinde fra Grønland, eller Oceano Suppolari, dog er det ikke Vinden alleene som fører den til Landet, eller derfra, men langt heller visse Strømme i Havet, end og imod Vinden somme tider, da den farer ind paa de allerlangste Fiorde, og bliver der staaende indtil Floden, eller høyt Vand, og Vinden trækker den ud igjen, da det som bliver tilbage ved Bredden af Fiorden, eller ved Stranden, forfalder og opstøes af Regn og Soelens Varme. Der meenes, at den 5te Part af Isen staaer op over Vandet, de 4re sætter neder i Vandet. Det er selden at den kommer før end i Januario, og ligger den gemeentlig ved og under Landet til i julii Maaned; det fandt og hændte sig at

at den gaaer bort i April, og meget sielden skal den ligge over Solhverv. Af sig selv giver den ingen Lugt, men maatte nok trække Lugt og Stank til sig, af adskilligt som bliver siddende fast i ham, som Fælhundee og Hvalfiske, hvilke tiidt dræbes og raadner imellem disse Jis-Stykker. Den er ikke fast hængende ved dette Land, thi den drives til og fra; den smager som ferst Vand, og kommer gjerne under Nord-Vester- og Østerlandet, men meget sielden under Sønderlandet, som dog er skeed udi det Aar. 1745. At den skulle give Lyd fra sig, Bulder og Allarm, følger af Fornodenhed, da de store Jis-Stykker støder paa hinanden, og i mod Klipperne ved Søens stærke Magt. Paa Jisen, som kommer stykkeviis, saa stor som nogle flydende Der, er der Commetiider, Biørne, større eller mindre, hviide og graae; disse have undertiiden giort Skade paa Mennesker og Faar, saa ere de og mangengang bleven dræbt af Indbyggerne i Landet, dog ikke paa Jisen; det er og vist at her komme Rebe paa Drive-Jisen, sorte og graa-agtige. Der siges og, at een Enhjørning skulle være bleven seet ved samme Lejlighed paa een De i Nord-Island kaldet Grimdæ, Anno 1598. At Jisen skulle tænde eller fatte Ild, eller bruges her som Brænde, vil her ingen viide, troe, eller begribe.

At det Jisbiærg Kötlugia eller Mjrdals-Jökull har giort den allerstørste og forfærfeligste Allarm, da den brækkede løs An. 1721. er Utviiagtigt, dog blev ikke meere end som een Gaard ruineret derved, nemlig Ingolfs Høide. thi Jisbiærget, og Vandet, løb over een øde Sand, og rødede Jorden op Allevegne, hvor den væltede sig frem, og stod med de yprodede Sand og Gruusbanker, samt sine Jis-Stykker, Bund ude i Søen, hvor Vandet kunde være 50. a 60. Favne dybt, vel een Miil-Beis ud fra Landet, saa det blev tørt. Efter

at dette Dyb havde brækket op, toeg og førte Vandet deraf som nogle smaa Viærge med sig af Zifen, og førte den allevegne udover den øde blide Mark Mjrdals Sand, som er 5. Miil breed, løb siden vel 100. Al. udi Stranden, eller Søen, hvor den endnu staaer som een Udhufl eller Promontorium, hvor det lader som det var nogle sammenføyede Viærge. Slikt skal være sfeed 3 gange tilforn, hvorved den bemelte øde Plads Mjrdals-Sand har faaet sin nærbærende Form og Gestalt, da den tilforn har vaaren een Græsmark og besat med Folk og Gaarde.

§. 17.

Søen og det store Hav, hvor Zsland ligger udi, kaldes af de Danske Søefarende, den Spaniske Sø. Men hvorfra det Navn eller Ord, Oceanus Deucalionius er kommet, er ubist; Land sfeed det er confunderet med det Poetiske Navn Deucalion, skulle være, Land sfeed, Caledonius Oceanus; thi Caledonien er Engelland, som nu kaldes ogsaa Britannien, hvoraf havet kaldes Oceanus Britannicus, det Britanniske Hav; og tager man vel ikke Fejl, om man siger, at det naaer lige til det Zslandske Hav. Men om Havets Navn, og Oprindelsen dertil, bekymrer vore Lands Mænd sig ikke meget. Hvad Bessaffenhed det har med Flod og Ebbe som indfalder ordentlig her, som paa andre Stæder, Land ingen sige uden de som boe ved Søekanten, Zslænderne har ingen Tabeller derover, endssiont de veed, hver paa sit Stæd, naar den skal være. Søens Bevægelse eller Circulatio er i Nordland det alletidder den selvsamme, fra Vester til Øster, men i Sønderlandet gaaer den efter Ebbe og Flod, og hvis det ikke sfeed, følger der visselig Ubeyr paa. Hav- Svelg vel Charybdes proprie dictæ, Land ikke siges at være under eller i Nærbærelsen ved Zsland, for saa vidt man af veed, thi det her kaldes Røst, plural, Raster,

non

non videtur esse omnino idem, de maatte man falde
 torrentes marinos paa Latin, de fornemste deraf er
 Reykianefs Røft, in Austr. Isl. Haga Røft a Barda-
 strönd, og Steina Røft in occid: og Langanes Røft
 in Island: orient: vel potius in Boreali, de kommer
 fra de Promontoriis hvoraf de tage deres Navn, man
 meener de gaaer 8. à 9. Miile udi Søen, og skulle væ-
 re i Bredden hen ved 3. Miile. De gibe een forfærdes-
 lig uroelig Søe, som støde paa hinanden, og gaae saa
 i Hvirvel, saa der falder een farlig Seilas, helst i ondt
 Væjr. Aarsagen bliver ubekiendt. som til adskilligt an-
 det i Naturen, saa er og Havets Dybhed, omkring og
 under Landet ubekiendt og ulige. Paa somme Stæder
 er strax 20. til 50. Favne, paa andre flere, og saa min-
 dre. Havets Bund er enten Leer, Sand, Klipper, el-
 ler saadan een Grund, hvor der voyer Tang og adskill-
 lig Søe-Græs paa. Nogensteds veed man, at der
 ere forbrændte Steene paa Havets Bund, og andre
 har fortælt mig, at de har trækket nogen slags Riis, el-
 ler Krat op med deres Fiskerkroge, hvoraf de har villet
 slutte, at der maatte have vaaren een Art Skov under
 Vandet, saasom nogle ere og af den Meening, at de
 Drive-Træer som Island har haft saa megen Hielp af
 all sin Tiid, maatte vore paa Havets Bund, enten
 i Nærværelsen ved Island, eller et Stads langt borte,
 som vil være rimeligere. Store Vandfloed af Søen
 skeer ikke Tiid, dog har man Exempel derpaa i Son-
 derlandet, i hvorvel uden mærkelig Skade, dog fand
 det siges med all Sandhed, at Søen og dens Ge-
 valt, naar den er meget hæftig, er et af de Elemen-
 ter som contribuierer een stor Deel til Landets Ødes-
 leggelse, i det, at Græs-Jorden forkommer og bort-
 skylles, hvor Havet med sin mægtige Stormen og liden-
 lige Brusen finder ikke andet for sig end et plat Land,
 og ingen store Klipper, eller Promontoria. Flod og

Ebbe er hver Dag qvinqvies circiter, die naturali, og forandres, saa igien efterhaanden, saa at een Løberdag er Ebbe, den anden Flod. I Nord- og Sønderlandet skal der være Ebbe og Flod tvert i mod hinanden. De ere paa sit høieste hver Fuld- og Ny-Maane, men in quadraturis allermindst. Med Fuld- Maane har de i Nordlandet Flod, de i Sønderlandet Ebbe. Den største Forskiel dermed holder man for at skulle være 8 al. den mindste 5. Her er ingen Fyrbanker for de Søefarende, ikke heller nogen Verlefangst, eller sligt I Søen under Landet. Men af Muslinger høves adskillige Sorter.

§. 18.

Alt ville opregne alt-hvis her har Navn af Aa, eller Strøm og Bæk, var et uendeligt, og snart at sige daarsligt foretagende; thi der er neppe een Dal, der jo har sin Aa, som udsfyder sig i mange andre. Men de største ere disse, i Sønderlandet, 1) Hvitaa i Borgerfiord, 2) Hvitaa oven for, og neden at- for bi Skalholt, begge har man givet det Navn Albis i det Latinske, siden kaldes denne sidste Olves-Aa, eo quod partem provinciae alluit Arnesinae, vulgo Olves dictam. 3) Thiors-aa som adskiller Arnes og Rangervalle Syssel, 4) Markar-Fliot, 5) Jökuls-aa paa Solheimesand, mellem Rangervalle og Skaptesfells Syssel, den adskiller og Øster- og Sønderlandet, er et Farligt Vand, cui fere conjuncta est Fulaqvist, lige saa skadeligt Vand, I Østerlandet er utallige slemme Aaer, deraf vil ikkun anføre, 1) Mulakviisl, 2) Kude-Fliot, 3) Skaptaa, 4) Hverfesfliot, 5) Nupsvøtn, 6) Skeidaraa, 7) Jökuls-aa paa Breidemark Sand, 8) Kolgrijma, 9) Hornafjardarfliot, 10) Jökuls-aa i Loon, 11) Lagarfliot, 12) Jökuls-Aa ved Broen, kaldes saaledes fordi her er een Broe af Træ, hvor den Aa er smal, og løber

løber mellem steile Klipper, samme Aae har og paa sine Stæder nogle Trækurbe, som trækkes paa Liiner, eller Raabelton, af den der i Siddende, som skal der over. Broen har ingen Art, imod dem som sees her, den er først slaaen og bekostet af nogle Tydske Kiøbmænd i Muule-Syssel, siden er den bleven repareret paa de nærliggende Indbyggere's Bekostning, og nu sidst i 1696. eller i 1698. ved Sysselm. Biørn Petersens Foranstaltning, som har forskrevet Bieller dertil med Vapnefiords Skib. I Vesterlandet remargveres ingen Aaer af Betydning, uden Thveraa, som skiller Vester- og Sønderlandet efter Lobbogen. It. Strømfjords-aa i Myre-Syssel, ved hvis Udløb der har i forige Sec. vaaren een Handels-platz og Havn, som er nu ikke i Brug. Budenstads-aa er bekiendt fordi der er een Kiøbstad af det Havn. Iisfyrdingaa-Gil i Bardestrands Syssel, er egentlig ingen aa, men noget Vand-lob mellem nogle Bjerge, der har dræbt adskillige som har villet derover, der i mod er Vesterlandet faldt af Gjorde, som gjør de Reisende stor Ophold, naar de ikke kand komme over dem paa een Baad. I Nordlandet ere disse de største. 1) Jökuls-aa i Axerfiord, een stor og sæl aa, der har runneret Landet ned at Søen til, paa 5. à 6. Milers Distantze. 2) Laxaa, kommer fra den store Søe i Nord-Syssel Myvatn. 3) Skialfanda-Flot, 4) Fniosk-aa. 5) Desfiordsa, 6) Hörg-aa, 7) Herredsvandene ere tvende skadelige Aaer i Skagefiords Syssel, 8) Blanda, een sæl Aae i Hunevand-Syssel; de øvrige Aaer som kunde benævne, maae søges i Ingenieurernes Afrisninger over Landet. Maae af disse Benævne og Ubenævne have een stræng og stærk Fart. Ingen af dem kand kaldes Navigable. Der er frisk Vand i dem alle, dog af ulige Klarhed og Couleur; thi i Østerlandet har Jökul-Bandene Couleur, efter Grunden, Bunden, og Oprindelsen, saa at Vandet er hvidagtig i nogle,

i andre hestigt, sort og skidtet overalt, saa at Couleuren alleene er capable at forstrække den som kommer fremmet og skal der igiennem. Deres Forandring er efter tørt og tõe Væyr, efter Regn og Glud, og ikke efter Maanen. Naar det enten regner stærkt, eller det tører stærkt til Fjelds, Land der komme een Flod af visse Aaer, som gjør Skade paa Gaarde, Mark, Eng og Dvæg. I Nordlandet ere tvende Aaer, som bliver større end ordinair, om Foraaret, naar Løv paa Træer springer forst ud; den Forandring kaldes der Løvvaaxt, den ene Aa er Fnioskaa i Thingøe Syssel og Øster-Jökels Aa i Skagef. Syssel. At maale Vandene i Jsl. er ikke i Brug, uden med een Hest, da de giver tilkiende, hvor dybt der er over een Aa eller Bække, e. g. Vandet gaaer paa Rnærne, Bugen, paa Siderne paa Hesten, ogsaa fremdeeles eller og de siger, den er ikke at komme over uden I vil lade Hesten svømme, som da ikke gierne hazarderes, uden i Nødsfald, eller af nogle forvorne Mennisker, som og bliver da tiidt med det samme.

S. 19.

Visse, men ikke alle Aaer og Søer giver Fiske i ulige Mængde, efter Aarets Beskaffenhed, det slags Fiske er de saa kaldede Silunger og Lax, som have deres Species, og fanges de fleerste med Garn, eller og om Vinteren, paa Fisen igiennem et derpaa giort Huul, da man har een Stage med een Krog eller Piqbe neden til, at fange den under Fisen liggende Fisk.

S. 20.

Rilder findes adskillige Stæds, hvoraf de fleerste har got og klart Vand, men at sligt Rilde-Vand skulle give Føde eller Lægedom, veed man ikke, de saa kaldede Ølkilder skal her være fire, hvoraf 2 ere ikke langt fra Buden-

Budenstad; saa er der og een paa Skardsheide, og een paa Frodarheide, alle i Landets Vester-Deel, hvor af den sidste skal gibe den beste Smag, ongefær som tyndt Ol; nogle meener de ere blevne druffen deraf. Naar Vandet af Kilden har staaet noget, taber det sin Smag, og bliver stray raadet. Couleuren skal være rødagtig, bliver ikke brugt som Medicin. Her er hversken giftige Kilder, eller nogle som forandrer Farve, eller Essentias rerum. Vel er der noget usund Vand paa den De Grims-Ø, heldst for Fremmede (ikke for Indbyggerne) Sygdommen som derved forarsages kaldes de Vand, den yttres sig efter 3 eller 4de Aars forblivende der paa Den, et tandem abit in scabiem vel pus. An fontes Cerevisiarii aceto vel Spiritu Vitrioli immisso efferveant nemo, quantum scio, hactenus expertus est.

S. 21.

Varne Bader ere der og saa i Haabetal: Det der skrives om een Brønd hos Hecla er Bletkeniansk. Af de mange Brønde, hvoraf de varme Bade har sin Oprindelse, ere der nogle som sprude heedt Vand nogle have høyt op i Luften; saadan een er der 3 Miile fra Skalholt, kaldes Geyser, hvilken Ingenieur Capitain Knoph besøgte; de skyder det heede Vand usigelig høyt op i Bævret, og holder ikke op førend ald Vand er udaf den Pøl, hvor det samler sig udi. Foruden denne er saadanne tvende, een som kaldes Uxa-Hver, paa den Bey Kiöl, som mees at ligge midt i Landet, anden Reyke-Hver, ved den gaar Reyke i Olvese, 5 Miile fra Skalholt. I samme kogende Brynde sees nogle Fugle af adskillige Farve, og Størrelse som Ryber, de svømmer paa det heede Vand, og dukker under det samme.

Tørre Bade ere og at finde i dette Land, et hos ReykiaHlyd, ikke langt fra det forbrændte og Jdsprudens

de Biærg-Krabla, det andet er strax ved Thiors-Pla, ikke langt fra Skalh. men langt fra Hekla, i hvis Nær-
værelse der ere ingen varme Bade, hverken formedelst Vand eller tørre Materie, som kunde give Varine af sig selv. Disse tørre Bade ere ikke andet end nogle huule Steene, eller Huuler neet i Jorden, hvor der er meget varmt inde, men bliver alt varmere efter som det tildækkes, eller Aabningen tilstoppes.

S. 22.

Jordens og Markens Superficies er adskillig slags; der findes Græs, Moos, Sand, Leer, Steene, smaa eller store, med og uden Jord imellem. It. overalt forbrændte, da slige Platser kaldes Hraun. Saa er der og utallige Biærge med Dale imellem, med og uden Græs, meere eller mindre, høye og lave, somme oven til belagt med Sne og Is, som aldrig optøes, og ingen veed hvor længe den har lagt paa sine Stæder; thi endskiønt Regn og Søelens-Varine om Sommeren tager meget bort af den Sne der falder om Vinteren, saa bliver dog noget af den tilbage, og derved formeeres den gamle Sne. Fra Øster og saa til Vesten gaaer der ligesom een Kælle af Biærge med mange store Øde-Platser imellem, paa Isl. Heidar og Øræfe, ud fra disse Biærge gaaer der andre Biærge ligesom nogle Greene til Nord og Synder, somme stæds lige neder til Søen. Hvorledes Jorden er neden under sin Superficie paa hvert Stæd over det heele Land, bliver ubekendt for det første; dog kunde man giøre nogen Slutning derom af det øverste. Paa sine Stæder er der Græs nok for Creatuurer, paa andre slet intet, eller lidt, efter som slikt varierer. Dog er der mindst Græs ved Søekanten, Meere op til Fjelds midt i Landet er mesten Deels Øde-Platser, ruinerede af Vand-Snee og Fjeldsfreed, samt continuerlige stærke Vinde, i mange Aar. Landet har ingen skadelige eller forgiftige

Dyr.

Dyr uden det skulde være nogen slags Orme og Insecta, som opholde sig i Vandet, e. gr. Brunklucka, Vatnskottur, Skotwormr &c. Om Jorden kand fordrage eller liide forgiftige Dyr, meener jeg ingen har forsøgt med at føre dem derind til den Ende ic.

Jndbyggerne slaae deres Høe med Lær, som ere langt mindre end de der bruges i Danmark, de kand ikke heller bruges saa store, fordi der falder een Ujævn Høebund imellem, allerheldst hiemme omkring Gaardene, hvor det fine, tørre og kraftigste Høe vøyer. Ellers tørres Høen overalt ved Vinden og Solen, siden sættes den i smaa Dyrnger, føres i Knipper paa Heste til hver Gaard, og legges i Høe Stækker, som bedækkes med Torv, eller den legges i Lader strax ved det Huus, hvor Dvæget staaer inde om Vinteren.

§. 23.

Alt beskrive alle Viærge og Dale med Navn og Maal, er ligesaa ufornødent som ugjorligt, for deres ubekjendte Fals og Mangfoldigheds Skyld. De beboede Dale sees af Landets Kort, og de fornemste Viærge ere optegnede i de Søefarendes Bøger, for saa viidt een Søemand maatte være underrettet om. Andre, som ligge bedre op i Landet, ere ikke Markværdige for Fremmede, uden de Ildsprudende, som ere ellers Bekjendte, og ikke ret mange, men over Viærgene reises til Hest, hvor det lader sig gjøre, over nogle maae der gaaes, og paa sine Stæder kand der slet intet reises ellers fares, saa som adskilligt det kand forhindre, i sær Stædernes Vandfælighed, høye og steyle Brinker, store Abnninger og Klostere i Jorden, den store Mængde Sne, som ligger paa Toppene og Eiderne af Viærgene, og stædsvarende Is, som er glat og farlig.

Alt de Fornemste Udhufter eller Promontoria skulde have Jndbyrdes lige Distantze af 12. Milie til Vands, hvilke Islænderne kalder Uger, meener

meener jeg at er een Gising, og ingenlunde nogen Vished fra een Søerfaren Mand, som alleene er at spørge derom, og ikke nogen af dem der boer i Landet.

§. 24.

Foruden det Ildspyyende Bierg Hekla ere der nogle smaa Biærge i Norder- Syssel, som brække ud med Ild og Svovel, de kaldes Krabla, Leirhnuk, Reyke- Hlydename; udaf disse har der for nogle Aar brækket een forfærdelig Svovel og smelted Steenflod, hvilken Præsten til Myvatn Hr. Jon Sæmundson, der boede paa Reyke- Hlyd, da sligt tildroeg sig, har beskrevet, og habes hans Beskrivelse derover trykt efter sin Lyslighed, i Kiøbenhavn, 1726. I Nordlandet fornemmes ikke gierne til Jordstæls, og naar det skeer, staaer den ikke paa over een halv Time. Østerlandet skal og være fri derfor, men Sønderlandet har tiidt taget een stoer Skade derved, som for Exemp. 1734, da mange Bønder- Gaarde i Ranger- Valle og Urnes- Syssel faldt ned, een Deel Nvæg blev slaaet ihjel, og Mennesker fik ligeleedes Skade, dog døde ikke over een eller tre deraf.

§. 25.

Det er slet intet Umagen værd at spørge Islændere om Mineralier i deres Land, thi de forstaaer sig ikke det ringeste derpaa, og hvad de giver fore ere ikkun efter deres Begreb. Ja, jeg tør sige, at der er intet at fortjene af noget saadant, hvorfors det er ikkun Oleum & operam perdere at spørge derom, og langt meere, at spandere Umage og Beføstning paa slige Ting. Thi Bindmagere og Projectmagere anseer jeg ikke for troes værdige i saadan een dunkel Sag; Een Søn af vores brave Arngrim Jonsøn havde med Iliid lagt sig efter

efter Metallurgien, og blev derfor befalet af Friderico III. Glor. mem. at opføge Metall- og Bergværke i hans Fæderne-Land men all hans Umage var forgæves. Hvad vil da vore Tiiders Naturkyndige der henne opdage? Svovel habes hos, og sælges fra Myvatn, til Huseviigs Kiøbmand, som fører den ud til Kiøbenh. viidere fører Jndb. sig den ikke sønderlig til Nytte, og de gamle veed man ikke at have keert sig noget derom. Ellers staaer Folk i den Troe og Tanke, at den spilder Fiskeriet naar den kommer i det Vand hvor Fisken lever og fanges udi, thi da der brændte sidste gang ved Myvatn, forbandt Silunge- fangsten der i Egnen til een Tiid, hvilket blev tilskrevet den Svovel som løb i denne Søe Myvatn, da Jlden sprængede de omliggende Biærge, og alt løb i een Flod neder til denæe Søe, Svovel, Jld, Gruus, og smeltede Steene; meener man at Fisken som da er i Vandet maae enten døe af den Stank Svovelen fører med sig, eller flyer for den samme ad Havet til.

§. 26.

Declinatio Acus Magneticæ in singulis Island. Meridianis er her ubekjendt, og kand skee de Fremmede, som forstaaer sig noget paa Mathematiquen og Navigationen, spørges forgæves derom. Men hvorom alting er, saa er dog ingen under Jords-Jld Aarsag dertil, saasom hverken trekker Jlden Magnetten, eller Magnetten Jlden. Ikke heller Jern-Aarer, thi der præsupponeres at de ikke er her. I det ringeste ere de ikke detegerede til Dato. *Quænam vero genuina sit causa Declinationis Acus Magn. Physicis & Mathem. relinqvimus investigandum.*

§. 27.

Der ligger mange Der under og omkring Is-
land

land, i Sær i Vesterlandet, paa Breedefjord, deres Distantze, Størelse og Besskaffenhed, Hayes ikke tilsl forladelig bestreben, uden landskee ved de Kongel. Ingenieurer. Støer Deel af dem er ubeboet, og gibe ikke andet end som noget Græs for Gaar, Qvæg og Heste; paa nogle er der Fiskeleje, og i Sær falder der Ederdun med Eg paa Breedefjords Der, hvis Tal ikke viides, og der af ere mange som intet gibe. Men de Fornemste Der ere 1) i Sonderdeelen Vidøe, ikke langt fra Bessfestad, hvor de har vaaren Kloster i Catholiske Tiider, nu er gøstet seculariseret. Vestman-Der ligger uden for Ranger-vallø Syssel, er dog et Syssel, der er een Kirke, Handels-Plats, Havn, Sysselmand, og Kiøbmand, Nar ud og Nar ind har 2 Præster, 1 Sysselmand, og een Fontresse opkasted af een Kiøbmand imod Tyrkiske Søe-Røvere, som sloeg her Følk ihjel, og førte mange Siæle derfra, An. 1627. 2) I Østerdeelen er Papøe, har ikkun een Gaard, giber Fisk og Ederdun, forpagtes af visse Følk. 3) I Nordlandet Flatøe, hør til Hoole Domkirke, har 5 Gaarde, 1 Kirke, er Fiskerleje. Grimsøe er Klostergøds, liggende til Mødrevallø og Munkethveraa, har een Præst, nogle faae Gaarde, er een Fiskerplats, som ogsaa giber Eg og Fugle, men bliver slettere een Tiid efter anden. Ryløe paa Defjord, har 2 Gaarde, ingen Præst. Malmøe paa Skagefiord een Gaard. 4) Af Vesterlandets Der land Brokøe, Gvenderøer, Plafsøer, Havnøe, Ravnsøe, Høskulldøe, Fagerdøe, Svefnøe, Biarnøe, Skorøe, Ellidøe, ansees som de fornemste, tillige med Flatøe paa Bredefjord, som er den Capitalesste af alle udi Vesterl. har een Præst og Kirke; deraf har Codex Flatøensis, som findes i Kongens Bibliotheqve, sit Navn, fordi Dens Proprietarius overloed den til Biff. Bryn. Svenonius paa Skalhøllt, da han visiterede derpaa Den, men

Bispen

Bispen forægte den til Hans Kongel. Majestæt Fredericum III. Alle saadanne Der har Ingenieurerne vel bekræftet, men deres Arbejde er ikke her bekiendt, uden for saa vidt man formoeder, at de har forfærdiget et Raart over Landet, og dets Insuler, med videre. Den Fiord Breedefiord, hvor ovenbemelte Der ligge, med mangfoldige andre, skal være 12 Tydske Miile breed, og til Lands omkring 12 Thingmannaleid, eller Isl. Miile.

S. 28.

De Fjærefodde Dyr i dette Land ere Heste, Stude, Røser, Faar, Geder (som falde ikke i stor Mængde, og det ifkun i Nordlandet, Kandskee og til Deels i Østerlandet) Rebe, Hunde, Katte og Muuse, samt de Amphibia, Sølhunde og HvalRøf (Lat. Rosmarini) hvoraf de sidste sees her meget sielden. Røtter og Svin har her ikke hjemme, saa som de føres her ind ved de Fremmede. De bekiendteste Fugle fortaaes deels af Danske og Norske, dæls af Færøes Beskrivelse, de øvrige kunde vel henføres til de Latinske Fugle-Navne, sed singula hoc modo velle exprimere temerarium foret ac imposturæ simillimum quid, &c. Det Islandske Dyr og Bedes Rød har Smag efter som det bliver medhandlet; det er nok, at det begiæres og gaager udaf Landet til utallige Menniskers Underholdning. Selv Indbyggerne pleyer baade at salte og røge deres Rød, men hverken at tørre det eller lave det til ved Solen eller Vinden, foruden at gjøre viidere derved, thi de koger det dag, eller steesger, førend de æder det: De Isl. Heste falder ulige store, saa og af ulige Godhed. De største findes i Nordlandet, noget mindre i Borgesfiords-Syssel, og de mindste i Rangervalle-Syssel. De har deres visse Gang og Trin, hvorføre der er Forskiel paa Rides-Heste, som

Kand have ret skionne, og saa paa andre der bruges til at føre Bagage; begge Sorter af underseendelig Art, Størelse, Couleur, Styrke, Gesundighed, Gang, Godhed og Priis. Røder, Stude og Geede, fødes paa Stall om Vinterdage; Ride-Heste ligeledes; de andre Heste, saavel som Gaarene, gaaer paa Marken, og søger der sin Føde saa længe den staaer aaben, men naar den er bedækket med Sne, eller tilfrosen, drives de til sine Hytter og Stalde, og gives da Foder af adskillig slags Høe, efter eenhvers Evne, som de til høre. Alt Jsl. hænger Billeder paa Drenges-Børn, paa det de ikke skal føres bort af Biergetrøld, er ikke værd at besvare anderledes end med Ney.

§. 29.

De Jslandske Falker beskrives allerbest af de Danske Falkeneere i Kiøbenhavn, de kand og sees paa sine Stæder, uden for Jsl. først i Danmark, og siden ved de fleeste Europæiske Hofe. De som fange dem, lokke dem med et slags Fugl som Falken søger efter, denne Fugl sættes under noget Garn, hvor Falken kommer og slaar den ihjel, men bliver selv siddende i Garnet med det samme, thi det er saaledes sat, at Falkefangeren kand slaae det over Falkens Hoved, i det Falken dræber, eller vil til at ribe og Vede den dræbte Fugl, og saaledes bliver Falken selv til et Bytte.

§. 30.

Jsl. har nok af det som kunde henføres ad Classen *insectorum*, qvæ *insestant homines & pecuds*; deres Navne paa Jslandsk kand ikke gives i andet Sprog, saasom der vides ikke hvor de skul le findes alle uden for Jsland; de bekiendteste ere læt at benævne paa Latin. Der kand ikke siges, at de ere forgiftige, men de saarsager stor Smerte og

kand-

Fandskee, har dræbt nogle som af Uforsigtighed har faaet dem neder i sig i Drik ic. Det er mig og ubekjendt at nogen har gjort et Studium af deres Naturgrandskning, for at viide deres Nytte.

§. 31.

I ældgamle Tiider har der visselig vaaret Gæde-Værk, som beviises baade af Lovbogen, hvor der tales om sligt, saa og een bekjendt Historie Niale, ligeledes af een Deel Gierder som have Navn af Agre. Det samme er at sige om Skov, hvor af her har ogsaa vaaren ved Landets første Beboelse, men siden taget af efter Haanden, saa det er nu nogle hundrede Aar, at man har ikke havt her beqvem Sommer til at bygge Huuse, eller Fartøyer af. De som der ere til overs tiene ifkun til Brænde, Ruul, eller Hytte-tag, og adskillige smaae Boehæde. Her findes og ifkun Birketræer, Aarsagen til denne Ufrugtbarhed vil nogle meene at Jordens og Grundens Forsald skulle være, saasom iidelig Sne, Vånd, Storm og Blæst ødelægger baade saadanne Egne, saabel som andre: noget er og at tilskrive Jndbygernes slette Omgang og Huusholdnings-Maade der med, dog er det meste deres Ukyndighed i at forsøge noget herudinden til deres Beste, med, enten at faae noget Nyt oprettet, eller det de allerede haver, conserve-ret. I Skaptesælls Syffels Besterdeel er der tvende Egne Landbror og Medalland, hvor der vøyer Meel af sig selv op af nogen Sand, det bruges til Brød og saa til Brød; skal koste een haaben Umage førend det Land bruges, det lader sig nok spise af dem der er vånd dertil, besynderlig naar det beblandes med det Danske Meel, men saadan Forraad Land ikke være til ret mange, uden for de Egne hvor saadan Meel vøyer. Græsgang for Ovæget findes meget goed paa mange Stæder, paa andre slet, og saa der imellem. Dog

er det een Fabel at Øvæget skulle briste for Fædme paa sine Stæder. *Fruticum & Herbarum nomina* in promptu erunt, som andet der kand optegnes efter den gemeene Mands Maal, ikke efter nogen *Botanici* lærde Umhyggelighed, saasom slige har ikke vaaren her, endfige efterladt noget tilstrekkeligt i dette Studio. Det her af bruges som Medicin, er blevet saaledes bekiendt ved een Handelse, af Nød, og siden har nogen Opinion heller end som een ret Videnskab, eller Erfarenhed, ført det Brug. Man kunde vel opdage Urtebøger som benævne een Deel her voxende Urte, og tør vel sige deres Kraft i Medicinen, Landsee og in *Magia Naturali*, men saasom jeg ikke har nogen Tillid til saadanne Efterretninger, saa maae een anden gjøre sig meriteret med, at colligere deslige Rariteter. Det vil ellers blive vist, at de Urter som vøxer her af dem der findes i Danmark *zc.* vil og have den samme Kraft, eller mestendeels den samme, dersom de bleve her brugte med samme Forstand og Ingrediencher, som i Danmark, Norge *zc.* Hvor mange Sorter af *Medurter*, for uden Raal, her kunde vøxe, veed de som har forsøgt det, nemlig Danske Folk paa Bessetød og Thingøre, Gislai Magni tentamina og fremgang i *Horticultura* er deels bekiendt, deels ubekiendt, nok er det, at ingen har nu got der af, uden hans Datter søn Thorlacius paa Hlyderende, hvor der vøxer noget Dansk Rummen, viidere er mig ikke bekiendt at der skulle vøxe, af alt det den bereiste Mand søgte at faae her i Brug af det slags, og til nogen Skik og Art. Den Plads og Have som han havde anlagt til den Ende paa Skalholt, er for længe siden ruineret, spoleret og forfalden, saa at den fiendes nu fast ikke meere. Samme Fata har Thingøre havt, som Gottrup, een Lavmand af Danske Folk, indrettede der, maaet udstaae. Et sic de cæteris.

§. 32.

Ildbrand er Tørb, hvor det falder, Riis og Krat, hvor det høves, hvor ingen af Deelene, tørret Røe- og Faare-Møg, ved Søekanten bruges adskillig Tang og Søegræs, som først maae ligge noget paa Land-Jorden, og udblødes af Regnen, siden føres til Gaarden, og glemmes i een Stak, nogle, hvor der fanges Mængder af Fisk, sanker Beenene deraf, og bruger som Ildbrand. Paa visse Stæder brænder de Hø af den sletteste Sort, hvor den er i nogen Mængde. Steenful giver dette Land ikke, de kommer fra Fremmede; ikke heller har de anden slags Tørb, end som der kand falde i Danmark eller Norge, uden hvad der kand være meer Svovel i det Tørb, som tages op ved Søen, frem for den som tages op af Moratser.

§. 33.

Nationens Temperament og Ingenium er adskilligt, og der findes af alle slags i sine visse Grader, og med sin visse Forskiel, ligesom hos alle andre Nationer. Der ere Nemme og Unemme, Skarpsindige og Dumme; Habil og Inhabil til at tractere artes liberales og Mechanicas. Der ere Modige og forsigt; deres uforsærdede Hierte har vist sig ved alle Levligheder, da de førte Vaaben i fordum Dage, og vare endnu ikke desarmerede, der findes og endnu Levnninger af den gamle Courage, men Occasio emergendi synes at være borte. Deres Slæb paa Bandet, og i andre Tilfælde, viiser nok, at de baade tør vove sigudi Farligheder, og ligeleedes holde got ud. Der som de frygtede for at døe, da toeg der aldrig saa mange af dem ud til Søes. Fruentimmeret er velskabt, og har smukke Ansigter og Farve; deres Taille distinguerer sig og til noget behageligt, end og for bedre slags Fremmede, end de der løbe efter een Nemme, de ere ligeleedes velbegavede med Forstand og Nemme, de

fleeste leve indgetogen, elske deres Hiemme, og vil ikke gierne udaf deres Fæderneland. Her har vaaren de af Fruentimmerne som har forstaaet Endst, Dansk, Latin, noget af Regnekonsten, og mange Land baade læse og skrive, at jeg ikke skal opregne deres Videnskab i at Sæ, og andet som det Kion tilkommer at viis de og forstaae. Nogle er og har vaaren Lovkyndige, forstaaet sig got paa Theologie, it. deres Lands Historie, Genealogie og Computum Ecclesiasticum, saa at dennem fattes ikke for Gaver, men langt heller for goed Ansørsel til at blive bedre artede efter det som er honnet og civil iblandt Fremmede. Folkenes høieste Alder gaaer til 100. Aar og kandsee noget der ober, mange opnaae 80:90: og saa fr. men slige Exemp. nemlig ober 100. ere vel her de rareste.

S. 34.

Lepra og Phrenesis yttre sig her alt for meget, dog ikke paa et Stæd i sæ, men i Henseende til det heele Land. Den saa kaldede Spedalskhed er her ikke saa meget smitsom. Colique og Durchløb er her ingen almindelig Sygdom. Her er hverken Doctores eller Barberer, ikke heller informeres Jordmodre i den Viidenskab som de burde. I forige Tiider har de vaaren bedre erfaren i Medicin og Chirurgie, end de ere nu, thi de som gibe sig ud for Læge, har deres meste Viidenskab af Bøger, ikke af nogen tilforladelig Læremestere, Doctor, eller Ansører i dette Studio. Thorkillus Arngrimi, Past. Gardensis, & ejus Filius Thordus (aliis Theodorus) meenes at have vidst mere i saadanne Ting, end alle andre deres Landsmand, saasom den første havde studeret i Danmark og Holland, den sidste i Danmark under Doct. Ol. Borkes Ansørsel. De Morbis Isl. & Medicina Domest. vil jeg intet her videre anføre, men refererer mig til min Sentiment derover ad S. 11: 12. Det kunde vel see, at een eller
fleere

flcere brugte nogen superstitieus Cur, men sligt er ikke saa bekiendt, at man kunde give een almindelig Beskrivelse derover, eller sige at den var almindelig. Durum telum Necessitas!

S. 35.

Deres Gode bestaaer udi Fisk, Smør, Mælk, Mad, Ost, Kiød, og deels af Meel, Gryn, Brød, Erter &c. som de kjober sig til af de Danske Kjoibmand. Fisken tørres de, banker den blød, skærer den i smaa Stykker, og kommer Smør derpaa, som er een ordinair Spiise i Landet. Først Fisk og Klip Fisk kaages, den tørre legges og i Bløde, kaages siden, og gives saa varm, Mælk kaages ligeledes, og deraf laves een anden tyk Mælk, som kaldes Skyr, ligner noget ophoven Mælk, er dog ikke det selvsamme. Smøret bruges til Mad, baade saltet og usaltet, Kiødet røget og saltet &c. Madurter for uden fremm: har de ikke, uden Heidargræs, som søges til Fjelds, og bruges til Grød. Et slags Søegræs kaldet Søl, bruges for Fisk med Smør paa, hvor saadant falder. Angelige Røder søges ligeledes paa sine Stæder, og spiises i Staden for Fisk, dog ikke gierne ved Søekanten. De har ikke andet Salt end det dem tilføres. Om deres Vedruelighed vil vel andre ikke forsømme at give Beretning. Gylderie udraabes Nationen for, men jeg meener andre ere ligesaa brøstfældige. Iliacos intra muros peccatur & extra &c.

S. 36.

Klæder har de mestendeels af hjemme:giort Tøj: Badmæl, Eensfiste, og knyttet ulden Gods; de som vil være noget meere end ordinaire eller Tyende, kjober af de Danske, Klæde, Kærse, Rast, Lærret, Kartun, Silke, Dragten kommer over et med den Norske og Danske Bønder:Dragt, i sær Mandfolkenes. Fruentimmer har een særdeles Dragt, som ikke ligner over

alt de Danſkes, thi om Hovedet har de et Bind, ſom ligner een Topp, hvilken er af Lærret, fint eller grovt, efter eenhvers Sind og Evne. Een meget kort Tøye, med breed udstaaende Krave, Forklæde af Klæde, Kærse, eller Raſk, de fattigſte af Badmel, med nogle Knapper, ſom holder det op under et Belte, ſom er af Vaand, Klæde eller Fløiel, men beſat med nogle lange Stykker af udpuklet Meſſing, eller Sølv, efter dens Stand og Formue ſom ejer og bruger det. Det yderſte Klædebon er een Kiol med een Krave og lange Ermer, ſom de Bemidlede og Curieuſe veed at bepryde med adſkillige Sorte Vaand og Snorer, Kniplinger og deſlige, eller og de uſtafferer dem med forgyldte Sølv Spænder, og Pukler, beſynderlig naar de vil til Bryllup. Det er her een egen Maade med Fruentimmer Sølv, det er Knapper, Spænder, Belter, Armbaand og Kranſe, af forgyldt Sølv og Fiilegran Arbeid, hvor af endnu ſees paa adſkillige Stæder, dog tager ſaadan Forfængelighed meget af i diſſe Tiider, allermeest fordi Indbyggerne bliver meere og meere fattige. Skoe gøres af enkelt ubereed Leder, med Remmer bag i, og foran over Fodpladen. De ſom har vaaren i Danmark, og mange der ikke har vaaren, Klæde dem over alt paa Danſk Maneer, ſaa got ſom de Land. Men Fruentimmeret bliver ved deres Fædernelands Dragt uforanderlig, ſaa jeg veed ikke at have ſet een Pige eller Kone af Isl. Nation, der har brugt Danſk Hue paa Hovedet, eller ſaadan noget efter Danſk Maneer.

S. 37.

Med Trolovelſer, Bryllupper, Barſeler og Børnes daab, ſamt Jordeſærd, forholdes her efter den Danſke Kirkes Ceremonier og Ritualier, uden nogen Inſtrum. Muſique, gierne med noget Tractam. og Forſamling af inviterede, efter Stand og Formue, dog hverken

Barſe

Barseler eller Borne-Daab, hvor til der bedes ifkun et Par at staae Fadder. Liigprædikener ere her i Brug, dog maae Præsten anmoedes derom. Til Brylluper har de pleyet at siunge, førend de har druckket den, eller den Skaal, og da ifkun et Vers af een Psalme, nogle har holdt een liden Sermon in antecessum, og siunget siden, for at vnske Brude-Paret til Lykke, og naar det har vaaret i noget Samqvem, efter Begravelse, da har sligt gaaet ud paa at condolere og berømme den Bortdøde ic. Der ere Jordemødre i hvert Sogn, saadanne som de kand have, v. s. De fleeste opdrage deres Børn selv, undtagen hvor nogle tage sig andres Nød an, eller de bemidlede lader sine Børn opamme uden for deres Huus, dem selv til nogen Lættelse. Saa kand der og være nogle imellem, der lader sine Børn underviise i Læsen og Skriben, samt Latin hos andre, naar de selv ikke kand informere dem, men publique Information er ingenstæds uden ved Domskirkerne, i de saa kaldede Trivial-Skoler.

S. 38.

Mandsfolkernes Arbejde er at Fiske, slaae Græs, vogte Nøg, gjøre Reiser, for sig og andre, smedde Jern, Tømmer, Kaaber, Messing, og sligt, heldst det som hører til Boehave. Qvindfolket arbejder i Ulden, laver Maden til, og har med Spiisningen at bestille, passe paa Huusets, Børns og Tyenders Reentlighed, malke Faar og Kior, naar den Tiid er. I Vesterlandet skal der ikke være Forskiel paa Arbejdet, saasom Mandsfolkene arbejder i Uld, og Qvindfolkene tager ud at fiske, det er og paa andre Stæder, at baade Qvind- og Mandsfolk slaaer Græs om Sommeren. Alt hvad Væves og Knyttes i Island, skeer ved Qvindfolk, som og syer mestendeels alt hvad der bliver syet af Klæder, fiint eller grovt, tillige med deres Skoe, men de Klæder, som Søefolk maae have ved deres

Fiskefangst, og ere mestendeels gjorde af Bederskind, syer ingen uden de selv, som skal bruge dem. Til Lyftheder har de ikke megen Tiid, undtagen naar de ere i Fiskelejerne og de Land ikke komme ud for Storm og Uvær, da læser de noget i adskilligt, som de kand faae, eller have ved Haanden, af Historier, Fabeler, Heltesange, Viser, item Gudelige Sprog, som trykte og skrebne Bøger; Een Deel skriver og saa noget af til Tidsfordriv, eller for Penge, af ulige Materie og Værdi. Deres meste Spil har vaaren, og er Landstee endnu naar de ikke har Arbejde, det som de kalder ad Glyma, det er at brydes, som er mange een goed Øvelse til bedre Styrke, og at kunde holde Travaille ud. Vel har de her havt andre Spil og Leeg, som Skak, Bretspil og Kaart, men de gaaer meget af mode saadanne Spil opregner Arngr. Jonæus i hans Crymogæa, hvor han ogsaa beskriver deres Tractamenter og Gæstebud, L. I. C. 4. som nu om Stunder ere ikkun simple, og uden megen Pragt og Kostbarhed. Det nogen Land have sagt, at de forødede strax hvad de havde faaet til Ophold, eller Forfriskning af een Kiøbsmand, Land vel indtreffe hos nogle, men ikke hos alle, thi de fleeste lever meget tarvelig og maadelig, veed vel at spare paa sin Forraad, og behielp sig indtil de Land vente at faae noget til sit Huus igien, ellers kand een Mæver Provision snart opgaae, hvor der ere mange som skal fødes &c.

S. 39.

Det som i det foregaaende er meldet om Dyr i Jæsl. giver her tilkiende, at der er intet Bildt af Skovdyr at jage efter, derfor er der heller ingen Jagt, thi Ræve fanges ikke paa den Maade, saasom de enten skydes, eller tages i nogle Jernbuer, og Rebesar. Bjørne dræbes med Spyd, af een eller flere, sielden skydes de, nogle er Landstee bleven dræbte baade med Stik, og saa med

med Stud. Ellers er Vinter-Arbejde, at passe paa Dvæget, ved Huusene, og ude paa Marken, at det ikke ligger Nød, eller omkommer i Frost og Sne, af Hunger og haardt Væyr, andre gaaer da til Fiskelejerne, og blive der, for at søge Livs-Ophold af Vandet, for sig og sine, saa gaaer og Ulden Arbejdet fornemlig om Vintertiide, og er mig ikke bitterligt, at Folk skulle forsomme deres Næring, naar Tiiden er at den maa søges, i hvorvel der fattes ikke for Lade og Dobne Mennisker, heller end i de Lande, hvor alleting søges med største Flid og Hurtighed.

S. 40.

Studia tracteres efter Omstændigheder og Evne; De som agte at blive Præster, lærer noget i Theol. Thetica, og det som hører til Prædikestolen, de Verdslige øve sig i deres Lands-Lov, og bruge ikke andre Sprog dertil, end det Danske, imellem, foruden deres eget, i genere er det at sige om denne Nation, at den har Ingenium til at lære alle slags Wiidenskaber, har og givet Prover deraf i alle Facultæter. Men de har een slet Lejlighed til at applicere sig, og excolere deres Ingenium. I vore Tiider ere Studia ifkun een Skygge imod det som her var at finde i Begyndelsen af dette Seculo, og det forrige. De som ikke befattede sig med Bogen, lære enten det som hører til Abling og Næring, eller at smede noget, som Jern, Raaber, Messing og Sølv. Item, Smedker-Arbejd, som tiener til at bygge Huuse, Fiske-Baade, Gadler, Bogbinderie, og detslige. Een Deel gaaer til Danmark, for at lære noget Handverk, hvoraf de som søge sit Fædernes Land igien, lever slet nok siden de ere komne igien, thi her ere saa faa der skjøtte om deres Arbejd, da eenhver vil behjælpe sig med sin egen Gierning, saa længe han
Land,

Kand, heller end betale een, der Kand dog giøre et eller andet bedre. Her er slet ingen Bibliothecæ Publicæ, og Privat-Bøgers Forraad er ikke heller nu af den Værdi som der har vaaren, e. g. Bryn. Svenonii; Pauli Biornonii, Thorlacii, & Vidalinorum, Johannis & Pauli, vel eye Domkirkerne nogle Bøger, men de ere hverken select, eller mange, altsaa Kand der ikke siges, at her ere Bibliothecæ Publicæ.

§. 41.

Her er slet ingen Stæder, eller Byer, ikke heller Lands-Byer. Hver Gaard ligger for sig, og et vist Antal deraf gjør et Sogn, hvoraf enten et eller flere, gjør een Nepp, eller Ting-Sogn, og visse Ting-Sogne, eller Nepper, et Herret, eller et Sjøssel; hver Nepp har sine Opfyndes Mænd, som kaldes Neppstiorer, det er ikke andet end nogle Politie-Betientere, som Sjøsselmanen bruger paa det, at der kand være nogen Orden og Opfynd, med Fattige, Enker, Faderløse, Dagdrivere, og andet flere detslige. De his vid. Arngr. in Crymogæa, L. I. C. 7. Ikke desmindre er her dog Borgerskab, baade af Navn og virkeligen i sig selv, endskjønt det Fællesskab har ingen Stæds Værn, eller Forstandninger om sig. Det er nok, at Indbuggerne adlyde ikkun een Konge, og de Love, som han foreskriver dem, og at de af ham agtes for Borgere. Det er gandske vist, at her ere trende visse Slægter eller Stammer, som agter sig Høyfornemme, de ere og i sig selv Adelige, thi een Deel Personer derudi har vaaren Riddere, og faaet deres Adelsbrev af de første Oldenborgiske Konger i Danmark, de kaldes 1) Mödrevallne, af Mödrevalle in Eyafjord denominata. Dens Stam-Fader var Lopter Guttrormsføn, kaldet den Ruge, hvis Midler skal have beløbet sig over 2 Tønder Guld; han selv var

var ingen Ridder eller Adel, men hans Sønner, Erich og Thorvard bleve nobiliterde. 2) Klofe-Ætt, begynder fra een Ridder, heed Torve, og 3) Skards-Ætt, som indløber i den første, ogsaa i een anden, som var ligedan fornemme, kaldet Vatnsfiardar ætt, og det er egentlig den Adelige og Ridderlige i Isl. den 4de maae her tilføyes, nemlig den saa kaldede Svalbardsætt af een Gaard Svalbard, ved Desfiord i Hoole Stift, hvis Descendenter har allieret sig med Vatzfiardar-Ætt, og foreenet een anden og saa høyt anseet Stamme, kaldet Ogurs ætt. Til een hver af disse, veed de som endnu leve, nok at henføre sin Afkomst og Origination, og ikke mindre, at gjøre sig til deraf, dog ere de ikke af bedre Qualiteter eller Formue, end visse andre, hvilke disse regne og ansee, efter deres Æt, som Pøbel, Slægts-Registere er her goed Forraad paa, der som nogen vil bekymre sig deraf, men de ere af den Besskaffenhed, at enten maa man lade sig nøye med een General Idée, af det slags Studio, eller indlade sig i een Viidtsøftighed, som fandt opfyldte nogle Folianter, der dog ikke frembiiste til sidst, uden blotte Navne, og snart ingen Realia, eller Personalia af Værdie, ideo hæc intacta prætereo memor interdicti Paulini, 1 Tim. 1. v. 4. & Virtute decet non sanguine niti.

S. 42.

Indbyggernes Tal fandt ikke siges til visse, og de selv ere af de Færker, at vor Hærr har hiemsøgt dem med een svar Sygdom 1707. fordi og efter at de sig her den Tid opholdende Commissarii, havde efter Kongel. allernaadigste Befaling ladet dem tælle. Siiden ere de ikke bleven tællede, uden per partes, som exemp. graria, ved Jolkens Tal i hvert Sogn, hvilket fandtsee, har og givet nogle Scrupuler hos den eenfoldige Almue. Førend den bemelte store Sygdom indfaldt,

indsaldt, og borttog saa mange, som til forne er berørt, skal der have vaaren 90000 Ciarle i dette fattige Land. Jeg meener, at der ere nu ikke over 50000, dog kand jeg ikke sige noget vist derom, og kand ssee, ikke heller nogen anden, i een Hast.

§. 43.

Huuse og Bygninger beskriver Arngr. Crymog. 1 - c, & alibi, de ere og nok bekiendt, og at de har ingen Anseelse, mod Nordste, Danske, eller andre Nationers Bygninger; fort at sige, de ere gjort af noget Træbark, Steene og Torv, med Jord-Fag paa, Begge og Sparverk, og de fleeste med een Dør for. Om de ere at sette i Parallel med Hindlappernes Huuse, ved vi ikke, som have ikke seet eller været i Hindmarken; men Hytter, eller Huuse, findes her hverken af Skind, eller Hvalfiske-Beene; thi et Sidebeen af een Hvalfisk, skulde det end findes i nogen fattig Mands Huus, som een Bielse, eller et mindre Magt paa liggende stykke Træ, gjør ikke den heele Bygning, men Huset er dog overalt gjort af de Materialier, som strax haver anført. Kirkerne ere paa de fleeste Stæder bedre byggte end Huuse, og mange ere beklædte inden i med Bredder, nogle ere gandske af Tømmer, som begge Domkirkerne, den paa Besseltæd, paa een Deel Klostergaarde, og Præstegaarde, som kaldes Beneficia. De have og sine Ornamenta, kostbare nok, efter sin Leylighed, paa visse Stæder, andre ere meget fattige og daarlige i deres Bygning og Stand overalt, som ikke er værd at beskrive. Størelsen er ulige, Choren gierne ikke over tre Fag, og Kirken selv ikke over 5 eller 6, ved somme er der een Forkirke, et lidet Fag. Den største Kirke meenes at have vaaren paa Hoole, og den er endnu større, end som den paa Skalholt; næst dem ere Vestmannsøers Kirke, og Ingiallds-Höls. foruden Besseltæds, de største, hvoraf de tvende sidstes Reparation bekostes

befostes af Kongens Cassa med Contribution fra de øvrige Kirker i Landet, Bestmannøers Kirkes Reparation skulle Kjøbmændene besørge. Herhos bemærkes i Indledning af Kirkerne, at der habes ingen Instrumental-Musique, ved nogen Forretning, thi, endskjønt een eller anden kunde spille noget lidet paa et Instrument, saa er dog ingen Orgværke her i Landet. I Catholske Tiider skal et have vært paa Hoole, og paa Skalholt et Positiv, i Biskop Thorlacii Tiid; begge ere bleven brugt i Kirken, men nu sees hverken, eller høres, noget deraf.

§. 44.

Kongel. Bygninger, eller de Kongen skulle have laadet bygge, ere der ikke, foruden benævnte Kirker og Huusene paa Bessetæd, som kaldes og derfor Kongens Gaard. Det største Kirke-Sogn har vel ikke over 40 Gaarde, og der kand være saa lidet et Sogn, at der ligger ikke til over 3 à 4 Gaarde. Hvor Lands-Ting og Ober-Ret holdes, har aldrig været nogle Publicke Bygninger, men de har holdt Rettergang under noget Badmels Tag og Torv-vegge, indtil at de for faae Aar siden fik et Sommer-Huus opsat, hvor Landtings Retten holdes inde.

§. 45.

Skalholt og Hoole, er ingen Kjøbstæder, men Gaarde, hvor Bispen boer; Bessetæde ikke heller, men der boer een Landsoget, Amtmand, ogsaa skulle og een Stiftamtmand residere der. Ingen af disse Stæder ligner nogen By, men heller een Herregaard. Fallestad eller Ballestad maa være Nom. Proprium, som skal sige saa meget som Bessetæd, ellers har det her ingen Stæds hjemme.

§. 46.

Vel er her Odelsgodts, hidt og her, over det heele Land, undertiiden uselt nok, dog paa sine Stæder ikke at foragte.
Samme

Samme har dog ingen Privilegia, frem for andre Bønder-Gaarde, uden hvad Naturen maatte have til lagt det nogen Herlighed, eller Fordeel, frem for mange andre, som Skov, Mark, Høebund, Læg, Fiske, Æg og Fuglefangst. Her har vaaren 9 Clostere i Pavedømmet, alle stiftede i et Seculo sc. XIII. (ni fallor) deres Navne ere 1) Flatøe, siden Helgefell, 2) Vidøe, 3) Thyckebai, 4) Kirkebai, 5) Skride-Closter, disse ere i Skalholtst Stift, 6) Munkethveraa, 7) Mödrevall, 8) Reinestad, 9) Thingøre, alle 4 i Høle-Stift. Disse bleve alle tilhøbe, strax efter Reformationen, seculariserede, efter Kongel. Befaling, af Dens Gouverneur Paul Stigfön, og forpagtes saa siden Anno 1558. af Verdslige.

— S. 47.

Hvad for Love de har havt indtil Christ. IV. Resgeringstider, fra Begyndelsen, beskriver Arngrim: Jonæus Libro cit. siden har deres Lov ingen anden Forandring havt, end hvis visse Rescripter og Forordninger har medført, hvoraf dem Mærkbærdigste er den som har introduceret den Norske Lovs formalitet, og dernæst den saa tiidt igientagne Kongel. Befaling, at forfatte og indrette een ny Lov efter Christ. V. Norske Lov, for saa vidt dette Lands Bestaaffenhed kand taale, og skal de nu allereede være kommen til Endskab dermed, og Lovens Concept eller Project være udsøkket til Approbation. Wiidere derom er mig ikke bekiendt. Historia Juris Islandiæ udfordrer et heelt Volumen, og høves til Dato ikke beskrevet til Gavn, ja, jeg veed ikke, hvem af de Verdslige eller Geistlige har een ret fuldstændig Collection af alle Kongel. Forordninger, siden Jons bók, vel Codex Magnæus, som endnu bruges, til deels, kom her ind, og visseligen maae den dog være hos dem der vil skrive saadant et Verk, imidlertid kand Fremmede lade sig nøye med Arngr. Jonæ Beretning i hans

hans tit anførte Bog om den Islandſke Nation og Republiqve.

§. 48.

Verdslige Juridiske Betienter har ſaaledes deres Salaria, at de har Kongens Revenues i Forpagtning, og Juſticens Adminiſtration i et Herret, for viſſe Fæſte og Penges Erleggelse tillige, men de Penge erlegges Aarlig til Land-Fogeden. Sager ſald forvages og i ſær i hvert Herred eller Syſſel. Sportler har de og efter Formalitæten; om de gaaer videre, maa de berette ſom længe har havt med dem at beſtille &c. Den første Inſtans er Herreds-Ting, der dommer Syſſelmanden alene, den anden er Lands-Tinget, hvor Lavmanden, hver i ſit Lavdomme, fiender i de indſtævuede Sager; der fra gaaer Appellen til Over-Retten, hvor Amtmanden er Præsæs, og ſkal have i det mindſte 12, i det høyeſte 24 Aſſeſſores, ſom gibe deres Vota. 3 Under-Retterne ere der ikkun Biſiddere, ſom neppe have Vota uden i de vænſkeligſte Sager. Fra Over-Retten indſtævnes Sagen for Høyeſte Ret. Sætte-Dommere og Commiſſarii, item Op mænd bruges og betiene Juſticen efter Befaling fra Amtmanden, eller og efter Kongel. Befaling, alt efter Sagens Beſkaffenhed, og hvoredes enhver bliver ført og foreſtillet. Førend Formalitæten blev indført, domte Reppſtiorer, Lav-Rettes-Mænd, og andre, til Hiem-Ting, tillige med Syſſelm: og i Lav-Retten, eller i Land-Tings Retten, viſſe Lav-Rettes Mænd, ſom havde deres Navn af den Function, ſom de og ſkal have endnu. Hvilke og vare de beſte og lovsyndigſte Mænd i hvert Herred og Ting-Sogn, men efter at den Norſke Formalitæt er bleven her indført, bruges de ikke ſom Aſſeſſores, men heller ſom Tings Vidner, og dermed er det altsammen kommet af Mode, ſom Kong Magaus i den ſaa kaldede Jönshok paaby

der i henseende til det Stykke af Formalitæten. Om de verdslige Øvrigheds Personer skulle være habil, maa vel ikke tvivles, saasom de har alle deres Bestalling fra Cancelliet, og i disse Tiider har Landet nogle af de attesterede Jurister. Ellers synes det som een Deel Verdslige havde læst et meget got og compendieus Systema Juris, naar de i et Øyeblik, uden Øvelse og Praxi, søger at komme til et Dommer Embede fra Studioso Theol. fra een velklæd Bonde-Karl, fra een Skoletieneste, ogsaa fremdeeles; adeoque hic illud valet, Si Fortuna volet fies de Rhetore Consul & - de Consule Rhetor.

§. 49.

Stædet hvor Lands-Ting holdes, kaldes Øreraa Allting, det ligger i Arnes-Øyssel ved een Præste-Gaard, kaldet Tingvalle, har sit Navn af een Na Øreraa, som løber i een stor Søe Thingvallebatn, der meenes at være een Thingmannaleid omkring; fra dette Land-Tings Stæd, hvor baade den Geistlige Stifts Over-Ret, eller Consistorium, saa og den Verdslige for det heele Land, holdes Nalrigen, har Bispen paa Skalholt i Thingmannaleid, og Amtmanden, samt Landfoged: sidet længere, at reise frem eller tilbage, Lavmænd og Øysselm. har længere, alt efter, som de boer langt borte fra Stædet. Den geistlige Over-Ret eller Consistorium for Hoole-Stift, holdes paa een Gaard Flugemyre, som ligger 3 Miile fra Hoole, og har Stifts Amtmandens Fuldmagtig, som gemeenlig er Amtmanden, sin Fuldmagtig der paa Stædet, som præsiderer tillige med Superintendenten, naar nogen Sag skal afgjøres i det Consistorio. Lands-Tinget skal begynde den 8. Julii, Consist. der paa Stædet den 12, Over-Retten i samme Maanet; alle disse Rette holdes saa længe der er noget at afgjøre udi. Consist. i Nord-Landet, holdes gierne

gjerne om Efterhøsten, og continuerer paa samme Maade. Her er ingen bestalte Procuratores for nogen Ret, men hver maa selv agere sin Sag, eller forklare sig een i sit Sted, der bliver og gjerne een beskikket dertil af Amtmanden, efter Anvisning og Begiering, og tages da gjerne een Soffelmand dertil. 3 Com-missioner agerer undertiiden een som hans Majestæt har dertil beskikket.

S. 50.

Geistlige Folk og Orden i Isl. er Biskop, Provst, Præst, Degn, Student, og i Skolen Rector, Con-Rector og Discipler. Deres Beskaffenhed og Duellighed, vil nok allereede være bekendt, hvor den skal og bør være bekendt.

S. 51.

Handelen og Negocen drives og føres her fra de Oetroyerede i Kiøbenhavn, og er dette det tredie Compagnie, som nu har den samme. Hvorledes den bør drives, sees af den Islandste Tært, som kand have trykt, som og af den sidste Islandste Oetroye, der findes ligeledes trykt i den saa kaldede Land-Tings Bog, hvor den staaer indført, som et Kongel. Rescript, for det Aar 1743. thi det har vaaren Skik, at udgibe Acta Publica Comitiorum Oxarænsium, hvert Aar, siden Hans Maj. fandt det allernaad. for godt, at der i den Ret skulle være een Edssoeren Skriver, som bliver kaldet Land-Tings-Skriver; saadanne Acta, og ikke andre, har man tilforne skrevet udi Copier, men nu i mange Aar trykt, hvilket her annoteres til det, som før er meldet, om de Verdslige Rette. Foruden bemelte Tært og Oetroye, kand der og være nogle Kongel. Forordninger, Handelens angaaende, som ere dog ikke ret mange. Al der yttres sig Disputer, Krafil, Trætte, og Misfornøvelse ved Leylighed af Handelen, kand ikke nægtes, hvilket ingen an-

den Marsage har end Uret og Misforstaaelse paa een af Siderne. Øvrigheden er det beste Bidne, hvem det er som har Skylden, naar Slagsmaal og Klagemaal indfalder over Kiøb og Sal. Det var at ønske, at de der boer i Landet, og saa de der besøger dem Marlig, ville begynde hver andre efter Christendommens Pligter. Hvorviidt derfra gaaes, eller det i agt tages, fandt de i sær bevidne, som har med sigt at bestille, og omgaaes dermed jævnlig. I den Tid, der var separat Handel, forsomte hverken Kiøbmands-Folk eller Skibs-Folk, at tilhandle sig alt hvad de kunde, og betiente Lands-Folket sig da ligeledes af den Lejlighed. Siden Compagniet fik Handelen, maade der ingen af disse handle noget med Islænderne, som og nu intet synderligt bekomme af Holænderne, eller saadanne, der pleyede tilforne, at seile til Isl. paa Luurendrejerie, helst Øster og Nord paa Landet, fandt skee og til deels Bester paa. Jeg har nyligen seet noget skriftligt, angaaende den gamle og nye Handel, som meener at skulle opdages uden stor Besvær. Indholden der af viiser og beskriver den Nye frem for den Gamle; men ingen af dem, (det er de som have handlet med Isl. i gamle eller vores Tider,) har vaaren saa uforfæmmet, som Blekenius og Peyrerius vil berette, nemlig at de Islænderes Digers Ære skulle have gaaet i Kiøb og Sal, efter Forældres Accord der over med de Fremmede. Saadanne Nederstyggeligheder, som ere paadigtede den arme Nation, og endnu paa-lybes ideligen, ere allerede igiendrevne af Arngrimo Jonæ, i hans Anatome Blekeniana, som og andre Digter og falske Relationer om Isl. i hans Commentario de Islandia, og fandt begge habes trykte, i hvorvel ikke nye oplagde, saa det er under, hvorledes at lærde Folk, som skal være vivæ Bibliothecæ, enten ikke veed af disse Bøger, (som de dog havde kundet lære af P. Bayle, i hans

Diction.

Diſtion. Artic. Jonas Arngrimus,) eller udaf Ondſkab, ville ikke vilde deraf at ſige, naar de ellers gider baaren ſaa curieux, at ſkrive, eller raiſonere om dette Land og Folk.

§. 52.

Potte og Tønde-Maal ſkal her være efter Danſk Maal. Om den Iſlandſke M. har man det at melde, at den er $\frac{2}{3}$ mindre end Gæl. M. 1 Fiſt i vægt er 2 Pund eller 4 Marker, 10 Pf. eller 20 Mark, gjør een Føring, og 8 Føringer 1 Vætt. Hundrede er Toeslags, ſmaaatt og ſtort, det ſtore er her brugeligere end det ſmaa, og indeholder 120, det ſlags 10 ſtore Hundrede gjøre 1 Læſt. 1 M. paa Landsviis ere 2 Fiſke i Værdie, eller 4 fl. 6 M. gjør een Dre; 5 Dre gjøre 1 Rixdlr. eller 30 M. 20 Dre 4 Rixdlr. ſom kaldes et Hundrede, hvilket naar hødes Hundrede gange, eller 2 gange 60 gange, kaldes det Hundreders Hundrede, det er ſaa meget ſom 400 Rixdlr. Men i Faſte godſes Regning fandt det være baade meere og mindre, ſaa og det ſelv ſamme; thi vel vurderes og ſættes Jordegods her efter dette brugelig Ord og Priis, men hvert Hundrede i Jord gaaer derfor ikke alletiid for 4 Rixdlr. ſom det har gaaet i ældgamle Tiider, men efter Accord, naar det ſkal ſælges, ſaa at der fandt ſælges 1 Hundrede i een Gaard for 8, 10 à 12 til 16 Rixdlr. i een anden ifkun for 2 Rixdlr. Imidlertid beholder man det brugelige Ord Hundrede, ikke alleene for Baasens Skyld, men og for Biſheds Skyld, for dem ſom ſkal give Leye af Gaarden, ſaa og tage den, item Tiende, ſom her gives af Faſtegods, undtagen af Kongens, Kloſternes, og Biſpeſtoelernes. 1 Iſl. Mark er i Værdi ellers 1 Rixdlr. 4 Mark, hvilket Ord er meget hyppigt i Jønsbok. Skieppe og Fierdingkar er her ikke brugeligt, men Ruting eller Vlatting, halv Fierding

og Fierding. Maal og Vægt falder ellers meget irregulair, saasom de gjør det meste Part selv, efter een laant Form og Maal; thi det falder dem saa kostbart at forskrive det fra Kiøbenhavn &c.

§. 73.

De har ikke nogen Tiid havt deres egen Mønt, dog maae det remargveres, at her gaar ingen smaa Mønt; heele og halve Specier, heele og halve Danske Croner, ere de Penge, som her skal roullere, efterarten, og ikke andre, som og ikke sees her Tiidt, bliver ikke heller modtagen, siden de forberorte er kommen saa i Brug, for saa lang een Tiid. I ældgamle Tiider har de betalt Bøder, og andet med noget Metall, som de kaldede Sølv, har dog ikke vaaret got Sølv, det har og ikke bestaaet i et slags Mønt, men i Ringe, Spænder, Belter, og adskilligt, som kunde bruges enten til Jiræt paa Klæder, eller som Drikke-Kar til Solennitæter, og blev sligt udvejet til den som skulle concentreres. Mønt-Sorterne som her indføres, ere hvad heele og halve Croner angaaer, Danske; Species foruden Danske ere Tydske, Hollandske, saa Engelske, og nogle Nyssiske, Svenske er her snart ingen af, men vel nogle Franske og Spanske, og kommer mangan een til kort, ved denne mange slags Mynt, saasom Golkene ere ikke ret Kendere deraf, og maae mange gange tage Albertus eller Creuzer for een god Specie, og endnu farligere vil det blive dersom, smaa Mønt skulle her indføres.

§. 74.

Her ere hverken Bogne, eller Karakter til nogen Ridsel eller Førfel, derfor rider man, eller gaar, naar der fares

fares fra et Stæd til andet, og roes eller seigles over een Fiord eller Aae, hvor det vil være fornøden. Disse Folk har nogle Sleder, hvorpaa de føre et eller andet over Jis om Vinter-Dage, eller paa een glat Sne, naar Frostene har gjort den saa stærk, at den kan taale den Fart og Førsel, men sligt er ikke overalt brugeligt, og Vogne kan her ikke være til nogen Hielp, fordi Landet er saa ujævnt, fuldt af Bierge og Moræser imellem. Saa ere de og vel forsynede med Heste, som ere vandt til at bære alle slags Tynghel der behøves at flutte fra et Stæd til andet. Men saadan Tynghel, Knippe, eller Bagage, hænges paa begge Sider af Hesten, paa et krumt Træ, som lægges paa noget firekantet Stykke Torv, som et Dækket, gaaer der saa Giorde af dette Træ under Hestens Bug, at det kan bære paa Ryggen, og skal bære, kan sidde og hænges des fastere, hvorved det maa tages vel i agt, at liige stor Tynghel kommer til at hænges paa hver Side, saa balanceres det desbedre.

§. 55.

Om Kongen og Regeringen mindes jeg ikke at have hørt nogen forstandig Mand tale her uden vel og alt hvad godt er, som og er deres allerunderdanigste Pligt. Er nogen Misfornøjet, da tør han vel heller søge Narfagen hos andre, end hos saa høje Hoveder; Ellers er det vel troeligt, at de har Tanker, og Ideer om et og andet den Verdslige og Geistlige Stat betreffende, efter de Principiis og Præjudiciis, som de fatter af og hos Fremmede, der beskrive dem et eller andet, som passerer, befales, anordnes &c. Men hvad slags Principia de Fremmede give, kan vel præsupponeres af deres egen Qualité og Omstændigheder, Genie.

Vilkaar og Stand. Hvorledes G. Visitationen blev anseet og modtagen er bitterligt, saa og de derpaa følgende allernaadigste Anordninger og Forordninger, om Skolen, Sabbathens Helligholdelse &c. Deres Misfornøielse over dette og andet deslige tør dog vel ikke gaae videre, end at give een eller flere af dem der sidde i et Collegio, Skylden, for hvis dem ikke er med, eller efter deres Sind. Kongens allerhøieste Navn vil vel ingen, der kiender, hvor vidt hans undersaatlige Respekt mod een Souverain bør gaae, antaste. Jeg mindes, at det Aar, som den bedrøvelige Tiidende om Kiøbenhavns ulykkelige Ildbrand kom her ind, og det derhos, at Kongens Slot, Flode, og andet saadan var i Behold, og uden for den store Odeleggelse, da beteede een Deel, ja saa mange der talte, som spurgte selv, eller hørte dette fortælle, een inderlig Glæde derover, at Guds Besskiernelse havde saaledes været over Kongen, og hvis han ejede. Hvoraf jeg for min Person fandt ikke andet slutte eller sige, end at de har den Kierlighed til sin Lands-Herre, som de allermest bør have, ikke heller er mig bitterligt, at de skulle ønske at have Commercium med andre Nationer end den Danske, hvilke de og beviise all muelig Dieneste, efter deres Formue og Forstand; Nyder og meget got af dem igien, som er billigt at erkiende med Taksigelse og Dieneste paa begge Siider. Det er kommet mig saa for, som de ellers havde større Tilbøielighed eller Tilfortadelighed til de Norske, men fandt dog ikke viide Grund dertil, uden den, at deres Forfædre, de første Landets Indbyggere, vare fra Norge, og at Islænderne i de Tiider, da de toge udaf Landet, for at forsøge deres Lykke, bleve vel modtagne og medfarne af Nordmand, Konger, Ministre, og andre høye Folk, saa vel som af adskillige

lige andre i Norge, hvilket efterdi de endnu overblevne Historier, som læses her med stor Glæde, beviidne, maatte det opvække og conservere siden, et slags Taknemmelighed og Fortroelighed hos dette Folk til de Norske, frem for andre Folk. Dog søger de nu ikke Norge som vil ud af Landet, for at forfremmes, men langt heller Kiøbenhavn. hvortil de og har den største Raison, saasom den er det eene fremmede Sted i heele Verden, som de undsættes fra med Livs-Ophold, og all fremmed Nødtørstighed. At de ville søge at komme under et andet Herredømme, er aldrig blevet hørt eller spurget, det mig er bitterligt, thi det den sidste Catholiske og uroelige Biskop til Hoole, Jon Areson, med sine Sønner og Anhängere, havde i Sinde, ved Reformationens Begyndelse, var ikke nogen almindelig Rebellion i Island, som falskeligen tillægges, og saaledes udtvendes det usle Folk, i de Tiider, end og af dem, som kunde have bedre Efterretninger, om de Tiiders Bevægelser i Landet, dersom de ville see sig om til Gavn, i derhen hørende Instrumenter &c.

S. 56.

Kare Manuscripter veed jeg ikke at ere hos Folk som ville afstaae dem, thi de ere nu bleven saa vittige, ved de Svenskes Practiqver, til at faae slige Sager her fra, som og ved A. M. store Nidkærhed i at faae et Bibliothek samlet af det slags, som nu staaer efter ham paa Trinit. Kirke-Taarn, at man faaer neppe een Bog at see, endsiige kiobt af de der ere værd at give Penge for. Gemeene Manuscripter findes der nok af, men at ville kiobe dem urigtig skrive, abbrevierede og ilde conditionerede, til een Herres Plaisir, som ikke burde andet at offereres, end det som var hans Bi-

bliotheqve til Honneur, gjør den aldrig, som veed hvad her bør at tages i agt, nemlig Respect &c. Om Mineralier er noget blebet talt tilforne. Rare Mon-ter er jeg hverken nogen Kiender af, ikke heller veed jeg, hvor de skulle have vaaren at opsamle, hvor jeg har maaet frem i Landet. Men skulle noget af saadanne Rariteter, Curiositeter og Antiquiteter, ic. være at bekomme, da maatte een Mand af nogen Myndig-hed og Anseelse have expresse Ordres til at bekymre sig derom, og den samme maatte og da have lavet sig til at betale dette efter deres Forlangende som vare Eyere deraf. Men det beste af Manuscripter og Antiqui-teter er allerede enten i Gverrig, eller i Aff: Magnus-sens Bibliothec, i Kiøbenhavn een Kongel. Forord-ning af Christ. Vti indskrænker og saadanne Sagers Udførsel ic.

NB.

Den Materie om Landets første Indbyggere og de Norsses Colonier derhen, tracterer og udfører Arngr. Jonæ ex professo i hans Bog om Island. Videl. Crymogæa, Conferatur etiam Torfæus in sua Hist. Norvegica, hvoraf de beste Efterretninger Land habes herom.

S. 57.

Saa som ingen actioneres nu i lang Tiid eller besigt-tes for Heyerie, saa fand jeg ikke heller beskylde nogen for saadan U-Christelighed. Hvad den gemeene Mand har af Overtroe endnu, bliver vel fiult for andre, uden for den som har Leylighed til at udforske de Ting iblant dem, og at her maae ligge mange slags Daarligheder i det vanbittige Menniskes Hierte, vil jeg slet intet tvivle

om.

om. Men een blot narreburen Opinion om Hærierie giber mig ingen Motiva Credulitatis, ikke heller noget løst Gladder om den, eller den, som skulle enten have forheret nogen, eller være bleven forheret af een anden. Mangen een fandt have ond Villie nok, til at skade, og sparer ingen Konst dertil, men hvor vliidt han der for har bragt det i den Sorte Konst, bliver ubekendt, indtil det kommer til Inquisition af upartiske og forstandige, dog fandt det ikke nægtes, at jo alt for mange har det Rygte paa sig, at de omgaaes med denne Diebels-Konst. Sed de occultis non judicat Ecclesia. Dog vil saadan Meening aldrig uddøe, efter mine Tanker, heldst iblandt de Eenfoldige, Vanvittige og Malicieuse.

S. 58.

Sproget er det gamle Norske, uden hvad det er besblandet med fremmede Ord og Talemaader, heldst Dansk, hvad dog ikke er almindeligt, thi det fornemmes ifkun paa sine Stæder, som de der ere nærmest Beseftæd og Lands-Tinget. Foruden denne Corruptelam, har det og tabt een Haaben af sit Gamle, saa som der forekomme Ord og Talemaader i Historierne, der ikke forstaaes uden af de best verserede i Studio Lingvæ Arctoz, og saadan Dunkelhed har givet Aarsag til utallige falske Forklaringer og Udtolkninger over adskilligt af vores Antiquiteter, som sees at være udsaaet ved Trykken i Danmark, Sverrig og i Island. Loven selv har og sine Ord, som behøver et Glossarium; Men overalt ere de gamle Poetiske Sager, som tale om Helte-Giærninger, de uforstaaeligste, baade fordi at Ordene og Phrasæologien er ikke meere i Brug, og saa har man ikke ret Afkrift, efter, eller af de beste Mem-

Membraner, hvorpaa dette er skrevet i Forstningen. Imidlertid bliver dog dette Sprog det ældste, som nu tales og skrives af Nordiske Nationer; og det selv samme, som kaldes i Loven og (Jonsbök,) det Danske Sprog, (Island. Dönsk Tunga) om hvis Grændser og Dialecter, der burde at skrives een egen Tractat. Thi endskjønt baade Danske, Norske, Svenske, Neder-Tydske og Engelsmænd, (at jeg ikke skal gaae videre) have forstaaet hinanden i de Tiider, saa har dog, efter mine Tanker, hver Nation haft sit eget i sit Maal, men enten den Danske eller Norske Dialect har haft Fortrin til at kaldes det Danske Sprog (Dönsk Tunga) vil ikke være saa let at decidere. Sproget har sine store og skønne Fordeele, e. gr. at det er rigt paa Ord og Expressioner; Afecter sig per suas partes Orationis meget Regelmæssig, har een Construction og Syntaxin, som distinguerer Meningen accurat, for den som vil give Algt derpaa, har sine Ziirligheder i Poesien og utallige Metra, kand uden Absurditeter betjene sig af at tage imod adskillige Navn og Terminis Technicis, som Fremmede har maaget inventere efter een eller andens Tings Beskaffenhed. Det er for Fremmede meget tungt at lære til Gavn, men læres snart at forstaaes, af dem som kommer ung til Landet, eller har Gaver, og vil applicere sig til, at lære det for saa viidt. Man har et Lexicon og Grammatic derudi; Begge Deele udgivne i Kiøbenhavn, kand være til nogen Anledning; men meget Defect og Vitiös, i sær Gudmundi Andreæ Lexicon, udgivet af Resenio. Lexicon Runicum, Magni Olavii, per Vormium, er ikke noget Lexicon, men heller et Alphabetisk Register paa nogle Poëtiske Ord og Phraser, det er og ikke accurat alle vegne. De Svenske har vaaren meere lykkelige, i at samle

samlø og udgive det slags Vocabularia, men de har havt, og underholdt Islændere, for at hielpe sig dermed, og derfor har de truffet det loblig got. Dog er Doct. Hickes meere at berømme for hans Accuratessen i hans lille Lexico Island. som han har giort over Runolphi Jonæ Gramm. Island. hvilke findes i hans Thesauro Lingvarum Septentrionalium. Smidlertiid gjorde Lærdes Følsk vel, om de ikke ville besfatte sig med det slags Philologica, uden at bruge dem dertil, som forstoede det til Gavn, quamvis duo, vel plures æque imperiti, se nullo jure invicem possint imperitiæ accusare, aut se mutuo redarguere: Om den bekjendte Lit. *Þ* i dette Sprog, og saa dobbelte Vocales, er her ufornsøden, at anføre noget, viidere end som dette, at Lingva Island. har dens ne Bogstav, som noget eget, dog findes den i Engelsk: *Sachsist*; om den kand udtales ligedan i begge Sprog, veed jeg ikke. De som vil søge at tale de Ord frem udi hvilke han er gierne Initialis, kand udsige den omtrent, som Theta Græcum, dog læres og kiendes dens vera Pronunciatio viva Voce bedre end som af Bøger alleene.

§ 59.

Historia Literaria Islandiæ maa skrives à parte, baade kort og viidløst, da een kort Begreb derpaa var nok for Fremmede, den udførligere for Indføde, som søge det slags Minutias. Literæ ere her indkommet med Christendommen. Det heele Runiske Besen, som vil siges at have vaaren for den Periode i vores Historie, er ubis, om ikke een puur Digt. Fra Christendommens Begyndelse paa denne De har Ingenia vaaren occuperede med Historie, Poesie, og

og Mythologie, efter sin Art, cujus quaecunque corpus exhibetur Edda Islandorum. Genealogien har de og excoleret, samt deres Lands-Lov og Computum. De Geistlige har meest lagt sig efter Musik, noget Latin og Jus Ecclesiasticum; men deres Theologie har vaaren meget compendieus i de Catholske Tiider, saa som Pater noster og Ave Maria &c. har vaaren det brugeligste Exercitium Piet quotidianum. I Kirken har de haft utallige Messe-Bøger, Psalteria, Gradualia, Kyrialia, Dominicalia, Breviaria &c. hvoraf nu sees intet. Legender har de og haft i Haabetal, og Viras Sanctorum, dog de fleeste fra Fremmede, paa Latin, eller oversatte af Klosters-Folk og Bisper, samt andre, der har vaaren habil til slikt Arbejde, dog overgaaer deres Historie skriben andre deres Studia, og have der om een lærd Critique samt een tilstræffelig Catalogus over den gamle Isl. Histor. Antiquiteter og Monumenter, i Thormodi Torfæi Serie Regum & Dynastiarum Daniæ, saa at man maae vel være fornøyet dermed. Consulat etiam Bartholini de causis contemptæ mortis à Danis adhuc gentilibus, item Prolegomena ad Torfæi Histor. Norvegicam. Ved Reformationens Begyndelse, ogsaa noget derefter, meenes der, at adskilligt af de gamle Skrifter, onde og gode, ere med Glid og af Religions-Jøer bleven ødelagde, da der begyndte et andet Studium, til een bedre Christendoms Fortplantelse, og den Evangeliske Lærdoms Udbredelse, i det man oversatte adskillige dertil tjenende Bøger, af Dansk, Latin og Tydsk; hvoraf her kunde benævnes Odder Gottikalkstøns Nye Testament og Corvini Postill, trykt i Moskva paa hans egen Bekostning; Item Evangelier og Epistler, med visse Psalmer, efter den Danske Kirkes Brug, ved Biskop Morten Einarssøn; men det

det Principaleste Verk er Bibelen, ved Biskop Gudbrand Thorlaksfon, bragt i et Corpus af ham, og udgaaen paa Hoole, hvor han etablerede Bogtrykkerie, efter at det var kommet derind ved een Svensk Mand, hvilket er allerede bekiendt, saa vel i Island, som og i Kiøbenhavn. Man har et viidskøftigt Register paa de af Gudbrand Thorlaksfon oversatte og edere de Bøger, hvilke og ere endnu til deels at komme, deels ikke. Foruden opbyggelige Bøger eller Theologiske, ere der ikke mange bleven trykte i Landet, og snart ingen Latinske, uden nogle saa Skole-Bøger, og Anatomia Bleckeniana, med Islandske Bogstaver. Bibelen har man her 3 gange trykt. Det Nye Testament eengang, Job-Bogen nogle gange, Sang-Bøger til Guds Tienisten, vel 14 eller 15 gange, og saa andre Bøger til Gudelig Brug 2 à 3-4 gange trykte. Skoler for Reformationen har der ikke baaren, saadanne som efter at den var kommen i Stand, thi endskjønt Visperne loed underviise, eller underviiste selv, i Vocal-Musique, lidet Latin, Legender og den geistlige Riet, for saa viidt der udfordredes, til at blive een Præst, efter de Tiiders Sædvane, saa havde det dog ikke den Art, med nogen ret Grund i Theologien, Studio Biblico, eller andre skønne Videnskabes; Dog har nogle forstaaet det Latinske Sprog temmelig vel. Der har og baaren andre, for uden Visperne, som har havt een eller anden at informere, mest i Historien, Poësie, Genealogien, og Jure Patrio, men ingen af disse har gjort det Impensis publicis. I Skolerne, som er kommen i Skik ved Reformationen, har man fornemmelig søgt, at give Ungdommen Fundamenter in Lingva utraqve, tilslige med een Begyndelse til Theologia Catechetica, og Thetica; de har og lært noget af Musiquen, og

Arith-

Arithmetiquen, som alt havde kundet været og blevet til meget got, der som de havde taget bedre i agt, at udsøge Capaciter, ikke givet Skole-Lemmerne det halve Aar, at løbe enten aldeeles Dræsløs, eller at tage fat paa adskilligt andet, og saa i den Tiid som Skolen holtes, tracteret baade Lærende og Docerende, noget bedre. Foruden disse Obstacula, har den Studerende Ungdom i Island ikke heller haft nogen Hielp for sine Studeringer uden for Skolen, paa een publicke Bekostning, og den mindste Deel deraf, har kunnet forfremme sig ved Kiøbenhavns Universitet, for Fattigdoms-Skyld, og den mindste Deel af dem igien, som har vaaren ude har bragt kiendeligere Progresser til Landets Nytte og Forbedring i et eller andet, end de der aldrig har vaaren deruden for; ja mange, om ikke de fleeste, har heller trækket Middeler derfra ved deres Udreise, end som contribueret til dets Formue, og mange har ikke med all deres uden-Landske Figurer og Phraser kundet forhøve dem saadan Anseelse efter Billighed, som andre har meriteret og opnaaet, af dem der dog ingensteds har vaaren, uden hjemme. Efter Reformationen har de vel haft Smag paa flere Videnskaber, men ikkun gandske faae bragt det noget synderlig viidt, og jeg meener fuldkommelig, at de gamle Islandere har vaaren meer solid i sine Studeringer, end som de i nyere Tiider. Det kand nok viises af deres Historie, Poësie og Skrivemaade, som ikke opnaaes af deres Efterkommere. De Lærdeste i saadanne Sager og i den Periode, som jeg extenderer fra Christendommens Begyndelse til Reformationen, har vaaren Sæmund Frode, Are Frode, Styrmer og Kolskeggur Frode, Snorre Sturluson, Sturla Thörderfon, Jon Loptson, Brandur Jonson, Biskop paa Hoole, og saa de Munke, Odder og Gunnlaug,

Gunnlaug. Om alle disses Videnskaber i Historien og Genealogien viidne de endnu befindlige Antiquitater. Consulatur etiam libri modo allegati. Ved Reformationens Begyndelse, maae, uden all Tvil, først betragtes af vores vel lærde og vel meriterede, den berømmelige Lands, Dommer Odder Gottskalksøn, fød i Island, men opdragen i Norge, og der underviist i Latin og Tysk: næst ham Gudbrand, Biskop paa Hoole, Arngrimus Jonæ, Melstadiensis, Insignium, licet mole sua exilium, de Islandia Libror: Auctor, Oddus Enari Episc. Skalh. Magnus Olavi, Pastor Lövasensis, Brynolfus Svenonius, Episc. Skalh. Runolfus Jonæ, Thorkillus Arngrimi, ejusque filii tres Thordus (Medicus) Arngrimus, (Philologus) & Johan. (Theologus) omnes Vidalini. Af deres Slægt, og nær paa rørende, var og Paulus Vidalinus, een fortreffelig Jurist, Antiquarius og Poet. Thorder Thorlakson, Biskop paa Skallholtr, var vel verseret i Mathesi, og især i Astronomien. Gisle Magnusson, hans Svigerfader, havde goede Videnskaber i Botanique og Chymie, han havde studeret i Holland og Danmark. I Lingvis Orientalibus, har ingen af vores lærde Mænd veyet op i mod Paul Biörnson, Præst til Selardal, som i sin Tid var qvasi communis Præceptor Islandiæ occidentalis, dog ikke alene i det Studio, men og i andre. Ist Thormodus Torfæus, og Arnas Magnæus vare indfødte Islændere er bekiendt, som og hvad de har sig efterladt til Beviis derom, at de har vaaten flere Mænd. Jonas Gam, som døde Rector i Nestved, var, og fød i Island, hvor han vel er bekiendt som en god Mathematicus, men ikke ere hans Skrifter der at finde. Om disse ovenanførte og andre flere har NN. foretaget sig at skrive noget udførligere, under den Titul, Specimen

cimen Islandiæ Non Barbaræ, hvorpaa samme arbejds
 der efter Haanden. In genere kand der siges med all
 Sandhed, at Isl. fattes ikke for Ingenia, sed ipsa
 suorum ingeniorum mater eadem quoque est No-
 verca. Een Studiosus Antiquitatum af denne Na-
 tion, har sammen skrevet noget paa Dansk, som kunde
 passere for et Stykke af Historia Literaria Isl. det er
 som et Onomasticon Biographico - Literarium, hvor
 af jeg har seet excerpta, som give tilkiende, at Verket
 indeholder adskilligt, som for Liebhabere vel er værdt at
 beholde, end dog derhos ere mange Feil, og i sær er der
 ingen Delectus, som dog er høysnøden herudinden;
 thi det ville blive prope modum infinitum opus, at
 anskrive een hver for Lærd, der havde componeret een
 Viise, eller verteret een Charteque af Dansk, eller
 Latin, paa Isl. thi saadanne smaa Ragerier meriterer
 ikke at henføres til noget Lærdt, og kand heller prosti-
 tuere den som gjør sig til dermed, om ikke heele
 Nationen tillige, som den der ikke havde bedre
 Forraad. Men efterdi samme Verk, er hver-
 ken, eller bliver saa hastig, trykt, har det ikke saa
 stor Fare dermed, det maa ellers excerpere med god
 Agtsomhed, om det skulde employeres videre. I Na-
 tionens Studiis, har man og ikke meget at hente, som
 delecterer Fremmede (uden landskee Micrologos Se-
 mi doctos &c.) naar man gaaer fra Historien, det
 gamle Sprog og Poësie. Nova inventa in Histor.
 Naturali, Mechanique og andre Mathematiske Sci-
 enker, søges der forgæves, og saa i det øvrige. Hvor-
 ledes det staaer til med Literis i vore Tider, gjøres
 vel ikke snøden at berette ved denne Lejlighed, dog
 vil jeg og tør sige, at siden Biskop Vidalin døde,
 nemlig 1720, har numerus Literatorum taget mær-
 kelig af i dette Land, og tager af lige til Dato. Saa
 som

som et Par, eller i det høyeste fire, som skulle være de Lærdeste der henne, ere afslags og udelevede. Ved de Kongel. allerpriiseligste Anstalter for Ungdommen i de Læstinske Skoler, og derhen hørende 2de Høypriiselige Anordninger, syntes det som Literæ ville komme sig noget efter Evne, men jeg meener, det Haab maae endnu være langt udsat, det kommer an paa de Personer, som ere beskaffede og bestilte, til at vaage der over at slikt Ønemærke kand opnaaes. Det Fremmede har skrevet om Lærde Islænder, og deres Lucubrationer, er ikke af lige Værdi, saasom baade gaaes der forbiidte, med at berømme, og saa med at formindske Meriter herudinden, saa vel i Henseende til Personerne, som Tiderne, thi visseligen fortienet ikke Gudmundus Andreæ den Røes som Magnus Olavi, ikke heller de Tider for Odder Einarsons og Brynolfi Svenonii, den Berømmelse, som deres, og de følgende, indtil Widalini Episc. Skallh. Død. Det beste og visseste, som høves trykt om den Islandske Literatur, er at opsoge i Th. Bartholini Antiq. Dan. og Torfæi Scriptis, Vormii og Resenii Judicia er ikke saa tilforladelige; blandt de Svenske har Verelius (Ol.) tracteret, vores Antiquiteter med større Ælionsomhed og Accurateste, end de andre af hans Føls. Det er et Støkke af den Islandske Histor. Liter. at berette, hvad for Fata vores gamle Sæger har havt i Sværrig, hvorledes de ere først kommen der ic. og man har een Traæt at skreven om Islændere, der har tient ved Antiquitets Colleg. i Sværrig; Auctor dertil opholdt sig noget i Kiøbenhavn An. 1721. da han reiste til Engelland, siden, da han var kommen hjem, udgav han denne Piece. Men skal noget skrives udførlig herom, vil det være Uomgængeligt, at have acces til A. Magnæi Bibliothek, saasom de giver den allerbeste Forraad

356 Tilgift som videre Efterretning, om Isl.

Forraad til at præstere noget til Gavn i denne Materie, saa vel som andre Ting, der skulde beskrives accurat af de der henhøre til Nordiske Sager; kunde man og da à parte have gode Venner i Island, som ville forskaffe een eller anden tilforladelig Notice, var det des bedre. Sed miserum est Difficiles habere nugas, quandoquidem: Ut solide sapiat nulli sua sufficit ætas, & Mors prius à tergo quam sapiamus adest! Qvod utile & elegans est monitum Oweni in Epigrammatibus.

M. PEDER HÖGSTRÖMS

200 Gabriel Christian Riise, 1748.

J 748

A 547h